פּרץ הירשביין

אלע ווערק

אַ ל ע ו ו ע ר ק

פ ו ן

פ ר ץ ה י ר ש ב י י ן

ו י ל נ ע — 1929

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

פרץ הירשביין

ארץ־ישראל

ווילנע — 1929

ווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין

PRINTED IN POLAND

Copyright, 1927 by Peretz Hirshbein
Perec Hirszbejn — Erec-Isroel

Drukarnia „Wyd. Wileńskie“ B. Kleckina, Wilno.

מכביי ער=בלוט.

זעכציק באַגינענס איז די זון לויטער אויפגעגאַנגען. זעכציק סוף=
טאָגן האָט די זון אַראָפּגענידערט ביים ראַנד פון מיטללענדישן ים.
זעלטן=ווען אַ וואָלקן האָט געשטערט איר אויפגיין און פאַרגיין:
גרויסער זומער איבער ארץ=ישראל=ערד.

ווען איך בין אַהער אָנגעקומען, האָט דער פרילינג געהאַלטן
ביים פאַרנייגן זיך צום זומער. דאָס לאַנד האָט רויט געפינקלט
פון אַהינטער יעדן שטיין אַרויס: ווילדער מאָן האָט געבליט. רופט
מען דאָ, אין ארץ=ישראל, דעם גליענדיקן רויט — מכביי ער=
בלוט. ווער דען האָט די בלומען פאַרזעצט צווישן שטיין און
ביים זייט וועג? ווען האָט אַזויפיל אָנגעזייט און נישט
מיד געוואָרן אין דער מיט פון זייען? העלדן=בלוט האָט מיט
רויט געשפרענקלט די ערד, נאָכדעם ווי דאָס קליינע, עזותדיק=שיי=
נע און ביז דאַרדיקייט שאַלקהאַפטיקע לאַנד האָט זיך פאַר=
מענטשנס הימ=ווי אַרויסגעבויגן.

בלוט מיט בלוט האָט זיך זיבן=און=זיבעציק מאָל איבערגע=
מישט, פונאַנדערגעטיילט און דאָך פאַראייניקט, צו מאַכן יעדן פרי=
לינג די ערד גליען מיט ווילדן מאָן און בלוטיקער בענקשאַפט,
בלוטיקע נאָגעניש — נישט=מיר, נישט=דיר; אַ בייזע שפיל,
וואָס גריושעט זשאַווערדיק האַרץ פון וועלט און האָט אין פאַר=
באָרגעניש אונטערגעהאָרפן גיפט אונטער קינדערשע שוועלן. קינ=
דערשער בלינדער ווילן האָט אָנגעהויבן צו האַלטן די שאַרפע קאַלך —
און אויך די שוואַרצע וואולקאַנישע שטיינער, אַזוי לאַנג גע=
האַלט — זיך צעבלוטיקט און גרונט באַמיסטיקט, אַז באַרג און
טאָל זאָל בליען און גרינען, ביז נייער ערד=צעוודערונג, פעל=
קער=צעטרייסלונג, ביז צו מגפהדיקן עקסטאַז און הפקר=אָרגיעס.

אָ, די שטיינער, וואָס האָבן זיך פאַר געטער פאַרשטעלט
און די הויכע ערטער, פון וואַנען יעדע פאַרחלומטקייט האָט דער=

שפּירט געטלעכע פליגל, וואָס האָבן געבלאָזן ווינטיקייט אין דעם זומערדיק-צעטריקנטן חלל; ליגט בענקעניש געשפּרייט אויף די פעלדער, וואָס האָבן צווישן איין פעלקער-קריג און קאַפּריזן-אונטערגאַנג דאָך אַרויסגעגעבן ווידערוואַקסונג צו מאַניען אויג פון דורכגייער.

און יעמאָלט, ווען ברכה-און-קללה געמישט, אינאיינעם געקווילט, האָט אַ שלעכטער זייער געזייט אויף פּאַלעסטינעם פלאַכלאַנד — יעמאָלט, ווי איצטער, האָט רויטער מאָן מיט ווילדן רויט געפינקלט פון אַהינטער שטיין אַחים אין דער נאָענט-גרויער ברויניקייט און קאַלכיק ביז צום בלענדן ווייסער ווייטקייט. ארץ-ישראלדיקע האָפענונג האָט נאָך אַלץ נישט פאַרבאָרגן און תהום איר רויט-בלימלדיקן חן, וואָס קען זיך אַליין ביז בלוט ;ראָם לייב צעפּליקן. מכּבייער-בלוט — איז אונזער בלוט. פון אונזער וואונד קען עס איך בלומען-זריעה מיט געפרוווטער זייער-האַנט זייען.

* * *

אַזוי פיל בלענדניש טאָגיקע האָב איך אין מיינע אויגן און בלוטן פאַרנומען פון וועלטס ווייטקייטן אין די לעצטע יאָרן — איז זי פאַרטונקלט געוואָרן דאָ, אין דער ווייסער זוניקייט. האָט דאָ אין אַלע דורות אַזוי די זון געשיינט? און ווי זיינען דאָ שווערד און שפּיז און שטיינשליידערער נישט פאַרבלענדט געוואָרן אין דראַנג נאָך פאַרטיליקונג אין אַזוי פיל דורות? וואָס האָבן מיר דאָ געטאָן, און וואָס האָבן מיר דאָ געלאָזן אונטער שטיין, און פון היינטן, אוראַגאַנען איסגעבלאָזענע זאַמד-בערג? העכער איז ארץ-ישראל פון אַלע לענדער איצטער, פאַר מיר, דעם יידן. אַן אַרויסבליק-פּונקט, פון וואַנען איך זע אַלע אונזערע צעשטערטע לאַגערן אויף גאָר דער וועלט. און אַלע אונזערע וואונדן עפענען זיך אויף פאַר מיינע אויגן.

פון וואַנען נאָך קען מען אַזוי דערבליקן דעם ווייטסטן נערוו אונזערן, וואָס קאָרטשעט זיך פון נאַקעטקייט? אַלץ רעפלעקטירט אַהער. אפילו מיראַזשן באַווייזן זיך אויפן ראַנד פון מדבר און לע-

בעדיקן פאַרלאַנג. יעדער ציגל, וואָס איז גאַנץ געבליבן פון היסטאָרישע חורבות, קייקלט זיך אַהער און לעכצט נאָך האַנט, וואָס זאָל אים אָנרירן. קיינמאָל, קיינמאָל האָב איך אַזוי נישט באַגריפן, אַז נישט נאָר פייער אונטערערדישער קען זיין יוגנט אויפהאַלטן — נאָר איך וואונדן דורותדיקע זאָלן אַזוי פריש בלוטיקן, גלייך ווי ערשט היינט האָט געזעגט די זעג איבער יונגן לייב.

עס רעפלעקטירט מיט דער זוניקייט אויך די וויסט און אויף איר ליגן אויסגעשפרייט אַלע ליידנשאַפטן פון מצרים, אַשור און בבלס העלדן, און פון די גריכן, רוימער ביז צום לעצטן פון אונזער מתנה. די וויסט האָט לשון און רעדט מיט רויטע בלימעלעך און פרעגט מיט שפּאָט: „האָט דיך נישט גערייצט דיין הויט צו מיין שטויב? האָסטו איך גערופן דעם שפרוך פון מיינע שטיינער: לייב וועט ווי רינד עסן שטרוי — — — כאַ, ווילסטו לייב — קענסטו לייב דאָ זיין צווישן מיינע בעת. נישט שטרוי צו קייען, נאָר בלוטיק חיב מיט דיין נאָז דערשפירן.“

וואו איז לייב? אפשר טריט פון יהודה-לייבן, טריט צעבלוטיקטע, וואָס האָבן טראָפּנווייז אויסגעצײלט אַלע בלוט-טראָפּנס און געזייט ווילדע מאָן-בלומען! קיינער, קיינער האָט נישט פאַרוויסט די וויסט. זי האָט מיט זון-בלענדעניש געמאַכט אַ בונד און קיינער פון אירע באַזיגער האָט נישט מציל געווען אַפילו אַ שטויבעלע פון זיינע פאַרלוסטן. אַלע, אַלע האָבן אַהער געצילט און מיט די ציין די טעג דערצווינגן, צו קענען אָנציען געצעלט און ווי וואַסערן שטראָמיקע אויסגיסן היים-ווי און קלעמעניש.

אונזער מייל איז לאַנג אין קאָן. אונזערע בלומען בליען רויט. מיר האָבן זיי באַפוילן. און די בריק צו איפגאַנג און אונטערגאַנג, ביז געניק בריגט דיך, ווי אַ בויגן אויס — די בריק איז אונזערע.

אונזערס איז לאַנג אין קאָן פאַרשפּילט געוואָרן. נאָר די ג ע ו י נ ע ר ס האָט דונער איבער הענט געשלאָגן און דאָס געוואונענע אין שטויב פאַרלאָרן. אַלע, אַלע האָבן דאָ, איבער פאַלעסטינער ערד אַליין אין קאָן געשליידערט און מיט האַזאַרט פאַרשפּילט. און איצטער האָבן מיר אַ שותפותדיקע שפּיל, צו וועקן אַלטן חשק און

האַזאַרט מיט נביאים־שפּרוך באַפליגלט. אַזוי זיינען מיר אָנגעקומען. אָנגעקומען מיט עלעקטריש ליכט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

איך בין דאָ נישט געווען אין יענע צייטן, ווען דער בעדוי־ינער האָט נאָך פריי געקענט זיך אומטרייבן מיט זיין הויזגע־זינד, קעמל, אייזל, שאָף און פליי. נישט ער האָט באַזעסנקייט גע־שפּרייט איבער ארץ־ישראלס פלאַכלאַנד. זיין חלום — ווי זיין וואָר! קריגט זיך נישט טאָג און נאַכט דאָ — ביידע זייט איר פאַרפירע־ריש, ווי די מיראַזשן, וואָס רייצן זיך מיט וואַנדערערס מידקייט, איף ברעג פון מדבר און מידן פאַרלאַנג. עס האָט אונזער פאָלק נביאים פון זיין בלוט אַרויסגעיאָגט. איך זע זיי, די באָרוועסע, מיט געפייניקטער און געבייטשטער אומה, וואָס האָבן איבער אַלע העלכן געוואָלט אַריבערשרייען.

נאָך איצטער קען איך קיין בילד נישט זען דורך פאַרב און קאָליר. ווייל אַלץ שרייט דאָ און שרייט זיך אַליין אַריבער. און מיר, וואָס האָבן אַזוי פאַרשאָלטן ממזר־בלוט און ממזר־לענדן אָנ־געגורטע — וואו נאָך האָט דאָס ממזר־בלוט אַזוי זיך געפּרוכפּערט, ווי דאָ, צווישן די וועגן, וואָס ציען פון יהודה צום גליל?

„אַ צייט וועט קומען, ווען קינד וועט ליגן האַנט אויף לאָך פון ברענענדיקער שלאַנג און זי, די שלאַנג, וועט קיין בייז נישט טאָן.“

איך ווייס, איך ווייס, אַז שלאַנג טוט גאָר ניט אַזויפיל בייז, ווי איך, מענטש, האָב זיך איינגערעדט. און צוליב־וואָס האָפן איך אַ צייט, וואָס לייב וועט קייען שטרוי, ווי רינד?

איך זע זיי, די, וואָס זיינען איבער אונזערע וואונדן אַריבער־געשפּרונגען און ווי קילשטיין געשאַרפט האַרץ שאַרף און האַט און געצילט אַהער, אַהער. און איך זע, אַז נישט אויף שלאַנגס לאָך האָבן זיי האַנט געלייגט און געוואַרט אויף חסד. דאָ האָבן נביאים אַ סך, אונזערע און פרעמדע, אַזויפיל גערעדט, אַזויפיל גע־רעדט. איך ווייס נישט, ווי שאַרף געשאַרפט און וויפל האָט גע־בלאַנקט שווערד פון טיטוס, אַספּאַסיאָנוס און אפשר גאָר פון אונזער שלמהן, אָדער שווערד פון אונזער פרעמד־אייגענעם הור־דוס. — איך ווייס נישט, אויף וויפל טיילן עס האָט זיך די זו

אויף זייער שאַרף צעשניטן און אויף וויפל וונען זי האָט זיך גע־
געכפלט אין געבלאַנקטן שווערד. שאַרף איז אויך די צונג פון
מזרח־מענטש, כאָטש דורך נאַרגילע־רויך. איצטער אין ווירוך־רויך
אַמאָל האָט ער געקוקט פון איין עק לאַנד צום אַנדערן. און דערי־
בער איז ארץ־ישראל נישט אַ לאַנד — נאָר לענדער! יעדער גע־
ניטער שפרונג ברענגט אין אַ ניי לאַנד אריין. נאָר ירושלים
איז פאַרהאַן איינע, איינע און נישט מער. אַ וואַנט, וואו פאָלק
ישראל יאָמערט מיט בעכן טרערן — נאָר איינע.

דאָס לאַנד אַליין איז אין אַ קאַלײדאָסקאָפּ פאַרשפּאַרט. זיבנ־
פאַך געפאַרבט און טויזנט מאָל צעברעקלט און פאַראייניקט. אין
אַזאַ אָ לאַנד זיינען מיר אײַנגעקומען. און ווען אַרויסגעשליידערט,
און ווען אַרויסגעשפּיגן — איז פון טויזנט לענדער — טויזנפאַכיק צע־
שטויבט און מיט כף־הקלע אין אַלע ווינקלען פון דער ערד פאַר־
שליידערט!

ווייל איך קום אַליין פון אַלע ווינקלען ערד. אויף ביידע
סמבטיון־ברעגעס האָב איך געפרווט באָדן מיינע טריט און נישט
געוואוסט גאָר, אַז מיט מיינע שטיינער באַהאָגלט ער דעם נאַרישן
בעל־חלומות. עס פעלט דאָ אויך קיין שטיינער נישט. דאָס זיינען
געבליבן די שליידער־שטיינער, וואָס פון הימל זיינען זיי געפאַלן
אויפן קאָפּ פון ישראלס שונאים. איצטער קלייבן זיי, און הורבען
זיי אויף, אָדער אין שורות־דיקע אויסגעשטעלן ביים ראַנד פון פעלד,
וואָס גרינט אויף באַפּעל פון די עק־וועלט־געקומענע אַקערער און
זייער פון אונזער אייגענער צעשפרייטער מחנה — זיי קלייבן איצטער
אויף די שטיינער דאָ. גוט איז איצטער די קלייבער, גוט ביז צום
וויינען און שווער איז זיי — ביז צום הפקר־טאַנץ...

* * *

פאַרהאַן אַ שטאָט דאָ, אַ ײדישע, וואָס שעה נאָך שעה קען
מען גיין איר אירע גאַסן. דער בלויער ים האָט זי צו זיין ברעג־
פאַרמעגן צוגערעכנט. אויף זאַמד איז די שטאָט געבויט און, הלוואי
זאָל זי אַזוי זיך עקשנען ווי ירושלים אויף איר שטיין און פעלז־

פונדאַמענט; עקשנען פאַר איר לעבן ביז די צייט וועט קומען. דאָס לאַנד האָב איך שוין צוויי מאָל דורכגעוואַנדערט און ווען איך וועל עס אַ דריטן און אַ פערטן מאָל טאָן, וועלן אַלץ נאָך אירע קאָלירן שרייען און מיך פאַרשרייען; וועלן זיך נאָך אַלץ אירע שטיינער איבערקייקלען פון אָרט צו אָרט, און זיך אַליין פאַרכפּלען. איך וויל נישט זען מיין חלום, ווי ער וועקט פאַר האַלבע נאַכט די שאַקאַלן צום געוויין. און איך וויל אויך נישט זען די, מיט קראַנקשאַפט ווייט-באַצוימטע און אויסגעטרערטע אויגן. מאַניעט מיך נישט דער פורפור-סאַמעט אויפן דאַרן גוף פון פיאַתריקן, בלאַסן יונגמאַן, וואָס גייט מיט טריט געמאָסטענע דורך ירושלימס שמאָלע גאַסן, אַראָפּ, אַראָפּ, דורך געמערקן אינטערנאַציאָנאַלע — צו דער זאַנט, וואו אַראַבער זאַמפן רעשטלעך פון אויסגעטריושעטע קאַוואָנעם. און עס באַחנט מיר נישט מיין וועג די אַראַבערין און בלאַטיקן שוואַרץ געוויקלט, און איר פרויען-גוף מיט די בראַסלעטן, רינגען, אוירינגען און אויפגעקראַנצטע זילבערנע מטבעות איבערן פנים, און אויפן קאָפּ — אַ ברייטער בעקן מיט מיסט פערדישע, וואָס זי קלייבט אין די גאַסן פון די יידן. ווען זי בויגט זיך איין און שאַרט דעם פערדס צואה און שליידערט מיט גאָלער האַנט קונציק אַרויף צום בעקן אויפן קאָפּ, צום טאַקט פון אירע רינגען, אוירינגען און בראַסלעטן — — — וויל איך אויך שוין מער נישט פרעגן.

איך נעם נישט אָן פאַר ליב „די הינקעדיקע און מידע", וואָס גאָט אַליין האָט צוגעזאָגט אויפצוזאַמלען און איבער זיי הערשן. נישט קלוג געווען יענער נביא, וואָס האָט מיט אַזעלכעס מיך געטרייסט. כאָטש איך גלויב נישט, אַז דאָ וועט מען אויפשטעלן די וועלט-קאָוואַדלע, שווערד און שפּיז איבערשמידן אויף גראָב-און-שניד-אייזן. איך האָב דאָ און הענט מאָזאָליסטע מיין שלום געפונען, בעת אויגן פון פיבער-דורכגעגליטע האָבן ביי מיר געזוכט באַשייד און געפרעגט:

— פאַרוואָס אַזוי בלאַס?

— איך טראָג די בלוט-אָרעמקייט פון אונזער דור און ווייס אויך דעם שפּרוך, האָס קען אַ לייב פאַרמילדערן, ביז ער וועט

שמײכלען מיט אונזער נאַרישן שמײכל, װי יענע לײבן אין דניאלס לײבן-גרוב.

איצטער האָב איך זיך דערדערזיבן העכער פון הר-הצופים און זע אונזער לאַגער פון עק װעלט ביז עק װעלט. הײנען און לאַבן איז נישט קײן תכלית. און לאַגער אויף לאַגער פאַרבײטן איז שוין שפּעט. און לאָזן, אַז זון זאָל מײן בליק פאַרבלענדן — איז מיר שװער.

עס האָט די צײט שוין צוגעקלערט שװאַרצע ברילן, פאַררויכערטע גלעזער צו באַשיצן פון זון שאַלקהאַפטיקער. אַלע, אַלע נביאים אונ־זערע און איך די, װאָס האָבן זיך פאַרװאַנדלט אין קװאָקעס און אמונות איסגעברײט, װי הינדעלעך פּוכיקע — אַלע שטײען אין אײן שורה איצטער אונטער דער ברענענדיקער זון און יעדער אײנציקער װיל מיר פּראָפּעצײען, װיל מיר װאָרענען און װיל מיר דערלאַנגען צו די לעפצן יענע ברענענדיקע קיל, װאָס זאָל בריקן און באַ־לערנען. סמאַליען און באַנײען.

און אפשר זאָל איך װערן אַקראָבאַט? אַ שטריק אַן אָנגעצױגענע פאַרהאַן: מײנע אײגענע נערװן אָנגעצױגענע — פאַרצױגן פון ירושלים ביז מאָסקװע! פון בײדע זײטן ציען צו זיך מוסקלען געפּרענטע מײנע נערװן און אָדערן — ציען ביז צום פּלאַצן. קײנער לאָזט נישט נאָך. און זאָל איך איצטער לאָזן זיך איבער אײגענער בריק און מיט אַזאַ סם-המות די לײכטע פאַנטאָפּעלעך אָנשמירן, כּדי זיך נישט אַראָפּצוגליטשן פון אײגענער נערװן-שטריק?

— כאַ-כאַ-כאַ, ציט דעם שטריק שטאַרקער, פּרענגט די מוסקלען ביז צום פּלאַצן, עס װעלן די נערװן נישט פּלאַצן! װײל נישט נאָר מיט לײכטע, געפּרװטע טריט קענען קינדער פון ישראל איף אַזאַ בריק שפּרײזן — — קענען אויך איף די הענט, קענען אויך אויפן קאָפּ זיך אַריבערשלײכן. עס איז מײן אײגענע בריק און פון איר װעט תהום מיך נישט פאַרנאַרן.

װילדע, רױטע מאָן-בלומען — מכבייער-בלוט — װי נאָר איך האָב זײ געריסן, האָבן זײ בײ מיר אין האַנט געװעלקט. און

איצטער, שוין זעכציק באַגינענס איז די זון אויפגעגאַנגען און זעכ־
ציק סוף־טאָגן צום מיטללענדישן ים אַראָפּגענידערט.

אַ גרויסן הענגל ווינטרויבן האָב איך אין שטוב אַריינגעבראַכט, האָס דער זומער האָט שוין אויסגעזוניקט — תּוצרת הארץ. פּרוכטן פון דעם לאַנד, וואו איצטער פּייניקן זיך אונזערע זין און טעכטער ביז צום לאַבן און ווייגען, וואו מען ווײנט ביז צום עקס־טאַטישן טאַנץ.

טאַנץ, טאַנץ, מכבייער־בלוט! — — —

דאָס איז געווען איינס וועג פון מצרים, און אַ גרויען באַגינען, ווען איך האָב צום ערשטן מאָל געזען די בנות פון יהודה.

ארץ־ישראל, דאָס געבענטשטע און פֿאַרשאָלטענע לאַנד.

וויפֿל שטיינער, אַזויפֿיל קללות אומדערבאַרעמדיק האָבן נביאַ־מיילער געשאָטן אויף לאַנד און פֿאָלק. וויפֿל איילבערט־און ווילדע פֿייגנביימער, אַזויפֿיל ברכות האָט הימל טויק געטראָפֿנט אויף פֿאָלק און לאַנד.

אַזוי קליין איז דאָס לאַנד און צונויפֿגעוויקלט און אַזוי גרוים איז דער באַגריף פֿון דעם. אַזוי גרויס איז דער הימל, וואָס שפּרייט זיך איבער ארץ־ישראל־ערד און אַזוי שווער זיינען די טויען, וואָס באַפֿערלען יעדן דאָרן. יעדער אומגעבעטענער ווינט האָט פֿון די פֿעלזיקע ווייטן דעם לעצטן חסד־שטויב אַראָפּגעווישט; און איעדע האַרבסט און ווינטערדיקע פֿאַרפֿלייצונג האָט אַ נייע ברכה צווישן שטיינער אָנגעוואָרן.

פֿאַטאַל איז דער גורל פֿון לאַנד און שיין און טראַגישן לעבן נאָכן רעגן־וואָלקן צווישן האַרבסט און וואַכער זומערדיקייט. אַזוי צעבראָכן איז דאָס לאַנד, אַזוי צעהיקערט אירע קאָנטורן און אַזוי פֿאַרהייכט האָט דערבאַרעמונג יעדע איטגעקרימטקייט. אין איר גרויען ברוין איז זי צום דאָפּלטן קעמל־האָרב געגליכנט, און די ערד אינעווייניק מיט אוצרות זאַפֿטיקע. שטיין און קוואַל. מדבר און אָאַזיס. קללה און ברכה. געלעכטער און געוויין. ווילסטו — שטייג אויף צום דערהויבענעם אָרט, זעסטו פֿון איין עק לאַנד ביז צום אַנדערן. מיינט עס דאָ: פֿון עק ביז עק וועלט.

מיט זיין שאַרפֿן בלוי, העט ווייט, שניידט דער ירדן דער סדום־וויסטקייט. הייסט עס: יענער זייט ירדן. ווייט איז יענער זייט ירדן. ווייט, ביז פֿעלקער־צעשפּליטערונג. ווייט, ביז צום ראַנד פֿון פּרימיטיוון גלויבן און גרעניץ־באַגריף. יידישע אויגן האָבן מיט

טויזנטער יאָרן איבער אים אַריבערגעבליקט פון מזרח צו מערב. איצ־
טער בליקן די אייגענע אויגן אַריבער — פון מערב צו מזרח.

פון ראַנד ים ביז צו אל קודש, ירושלים די הייליקע, באַ־
געגענען די יהודה־בערג מיט פאַרטריקנטן ברהגז און מיט ראָזיקן
שמייכל. ווילסטו — איז דאָס שטיין, קרעציק און צעפּלאַצט פון
אייגענעם לאַנגווייל. ווילסטו — זיינען זיי די ווייכע קישן, וואו
דורות האָבן זייער געלעגער געבעט פאַר מענטש און זיין תער־
אָבערונג־תאווה און פייער־פאַרנעפּלעניש. אין די־אָ יהודה־בערג האָט
די שרעק יעדע נאַכט געפּויקט מיט דאַרע פינגער אויפן קאַלכ־
שטיין, כדי נבואות אייגענע זאָלן מקוים ווערן: „אַנטלויפן וועט
וועט קיינער יאָגט נישט". און אויך די בענטשונג: „דיינע הונדערט
וועלן פאַריאָגן די צען טויזנטער."

און הימלען לויטערע איבער די בערג — ווי פאַרשטעלט מען
זיי צוליב אַ פּאָלק אַ קליינס, קלענער ווי דאָס לאַנד דאָס היי־
ליקע, ווי פאַרשטעלט מען, אַז: „צו אַיין וועל איך טאָן אַייערע
הימלען און אַייער ערד — פאַרקופּערן!" איינגעליטערט בלוי איבער
יהודהס בערג הענגען הימלען אָנגעצויגן מיט געפּרעסטער האַנט אין
דער קופּער אין די בערג איז מיט וואָרצלען און מיט הילדן דאָרן.
ביימער, וועלדער גאַנצע האָבן דאָ געווים זיך געמעדט, וואָס האָבן
בערגס האַרטנעקיקייט פאַרהוילן. רעגנס גרעסערע און אָפטערע האָבן
דאָ געגאָסן. ווי דען אַנדערש האָט מען צו די הויכקייטן זיך געריסן
און דאָרטן די הייליקע שטאָט בויען. צו די בערג פון יהודה בליקט
איצטער אויך אַ פרייש אויג, אַן איינגעפּיקטע דורך שטאַרקן ווילן
אין וועזן אונזערן. און די דאָזיקע אויג מאַכט די פעלזן אויפסניי
צעשפּאָלטן און אַנטפּלעקן זאַפטיקע ערד־שיכטן.

שניידן דורך די וואַדיס, די פאַלשע טייך־בעכנס, וואָס אין
רעגנצייט ווערן זיי פול, כדי שפּעטער, אין איבערגעהיצטן זומער,
פאַרוואַנדלט צו ווערן אין אַנטטוישונג פאַר דאָרשטיקן גומען פון
פלאַנץ, מענטש, שאָף און רינד. אָ, די בלייבע, איינגעשטיינערטע
טייך־בעכן! זיינען ווי אַלע לויטערע חלומות אויפגעקומענע אין יהודה־
בערג און וואָס ווי בליין און הונער האָבן זיי זייער צייט און זייער
תוב. צי וועט דער באַנייטער כוח יידישער זיך שטעלן אַנטקעגן

די וואַסערן, וואָס קומען ווי אַ ברכה אַיעדע גשם־צייט און אײַלן זיך אויסצורינען פון לאַנד אַרויס, גלייך אַ שבועה האָט דאָס וואַסער זיך געגעבן, נישט צו בלייבן לאַנג אין לאַנד פון די ווידערשפּעניקע?...

* * *

נישט באַזעצט איז נאָך דאָס לאַנד, וואָס פעלקער־איבערוויז האָט עס נאָך פילפאַכיקער פאַרשאָלטן וויסט צו זײַן. און אַפילו אַראַבער־דערפער, אויף שטײַנערדיקער דערהויבונג, וואו קאַטגער קוואַל גיט וואַסער פאַר די דושאָרעס אָנגעפילן, אויך זיי האָבן מיט ערד צו גלייך זיך אויסגעמישט, נישט צו פאַרשווערן די וויסט. ברייט און ווייט האָט הימל־ראַנד זיך אויסגעברייט. ווילסטו — האָסטו דאָס גאַנצע לאַנד אויף דײַן האַנט.

ברייטער שליאַך, געפלאַסטערט, וואָס האָט אויף זיך שוין איבערגענומען קאַנאָן — אונזער יאָרהונדערטס פאַרזעעניש — אויף אים טרעט נאָך איצטער אויך זײַן חייכן, ברייטן טראָט דער קעמל, וויגנדיק דעם איבערדאַר זײַנעם אַראַבישן, וואָס זינגט אומעט זײַנעם אין חלל פון זײַן נישט באַגרײַפענעם היים־לאַנד. קינד־געוויין פון גלעקלעך אויף קעמל־האַלז טריפט אומעט אויפן ברייטן שליאַך, וואָס האָט אונזער יאָרהונדערט אײַנגעלאַדן מיט אַוטאָמאָביל־חוצפּה אַזוי גיריק דעם שטויב אויפצורייסן.

פון באַגינען ביז נאַכט איז געגנט איבערצוטראָגן אויפן אַקסל שטויס פון יהודה ביז צו די הייכן פון גליל. באַנאַכט צו באַנאַכט דערנענטערט זיך און דערווײַטערט זיך אין פאַרבנשפּיל, ווען דאָס פרימאָרגנדיקע ליכט טרײַבט די בערג־שאָטנס פון מזרח צו מערב און נאָך האַלבן טאָג, ווען די שאָטנס ציען זיך צו מזרח־זײַט. האַלבער טאָג איז די נאַקעטקייט פון ארץ־ישראל אַ צעפּלאַקערטע און לאַכט מיט טרוקענעם, שרײַעדיקן געלעכטער פון אַלע טאָלן אַרויס. ווילדער פײַגנבוים שאָטנט שווער זײַן קרייז און קילט בײַם ברים צופוסנס אַלע נישט געשטיגענע מעשיות, דורכגעזייטע דורך שאַרפע ציין און אָפענע ליפּן פון ארץ־ישראלס פּילווײַבערדיקע און דורכגעברענטע פאַנאַטיזם מוסלמענישע מענער.

נישט קיין ברוין-שוואַרצע פלעדערמייז ריזיקע, מיט פליגל אויסגעשפּרייטע האָבן זיך צוגעקלעפּט דאָ און דאָרטן צו דער ערד, וואו עס גרינט שיפּוע-באַרג, אָדער שמאָלער טאָל — דאָס זיינען בעדווינער-געצעלטן אונטער בלויען הימל. אויפן האָרב פון קעמל אין דראָבנעם אייזלס רוקן האָט מען איבערגעוואַנדערט און זיך צוגעצויגן צום אָרט, וואו אינאיינעם מיט ארץ-ישראל-דאָרן איז גראָז אויפגעקומען, וואַנדערט זייער סטאַדע שאָף, שוואַרץ און ווייס און אַ סך, ווייס און רויט געפאַרבן, פאַר סימן, אָדער סגולה-וועגן — ער אַליין, דער גלייכער, טרוקענער, ברייט-אויגיקער, וואו עס צוויקט אַ שוואַרצע פאַרטייעטקייט — עס האַפּט אומרו אָן אויף אים דער ברייטער, בלאַס-שטויביקער שליאַך, וואָס האָט אויף זיך אויפגענומען קאַנאָן, אונזער יאָרהונדערטס פאַרזעעניש. פון זיין בליק וועט נאָך שטענדיק אַרויסזינגען ארץ-ישראלס פאַרעלטערטע יוגנט.

שפּריזט גלייך, מיט דער לעדערנער דושאָרע אויפן קאָפּ, זי, די טאָכטער אויסגעווינטיקטע, צום קוואַל שפּריזט זי, וואו זי וועט איינ-איינגלען אין רכילות-שנור אויך איר גלי, וואָס ברייט אַזוי אין שפּיץ-צונג און שטעלט זיך אויף די ליפּן. — וואַרטן נאָך קריג אָדער דושאָרעס אויף פרויען-קעפּ, ביים פאַרנאַכטיקן קוואַל.

אַ שלל פאַרבן, ביז לעדיקייט האָט האַגט דאָ איינגעגאָסן פון אַ קרוג אין פאַרנאַכטיקער שעה, אויף שומרון — גאַוואַהדיקע געגנט, וואו נאָך איצטער קוועלט פון יעדן קוואַל אַרויס שנאה צו יעדן חלום בלאָסן פון אַ פרעמד-וועלטיקן, וואָס וויל דאָ אַ געצעלט אָנציען. דאָ האָט די זאַטקייט נאָך אירע איינוואוינער נישט אויסגעבראָכן. געדענקען אַ סך די שמאָל-בלעטערדיקע איילבערט-ביימער און, פון צייט פאַרבייטשטע שטאַמען, וואָס איינציקע וואָרצלען האָבן שוין לאַנג שטאַם פאַרלאָזן און צוריק זיך אומגעקערט, כדי זיך איינפלעכטן און איינקנעטן אין שטאַמס געעלטערטקייט. זילבער גיסט זיך פון גרינעם בלעטער-בויג און גרין שמעלצט זיך אויף זילבער-שפּרייט אונטער זון פון האַלבן טאָג.

אונטער איינגענער משא און זיסער זאַטקייט בינדט די שאַטנס נאָענט צו זיך דער פאַרעלטערטער און מיט יוגנט-עשירות אָנגעקוואָלענער פייגנבוים. פעטבלעטערדיק, דריי-ווינקלדיק איעדער שווע-

דער בלאַט, קילן זיי די רו האַלב־טאָגיקע, וואָס שלאָפט אין זייער שאָטן.

די צווילינג־בערג, גריזים און עיבל, האָבן זיך דאָ באַגעגנט. גריזימס ברכה און עיבלס קללה, ביידע זיינען מקוים געוואָרן. קללה אויף מענטש און ברכה — אויף דער מילדקייט פון מאַמע־ערד. ברכה האָט אַלע קוואַלן אויפגעעפנט. פון דאַנען זיינען אַרויסגעריסן געוואָרן אויף אייביק אונזערע שבטים. און ווער ווייסט, ווער ווייסט, צי עס וועט די שכם־ענגהאַרציקייט נישט בלייען ווייטער פון אירע אייגענע גרענעצן. נישט מזלדיק איז פאַר אונז געווען דער טאָל, וואו גריזים און עיבל האָבן זיך דורכגערופן איינער מיט קללה און דער אַנדערער מיט ברכה־שפּראַך. כאָטש די זאַטקייט איז יעקבס קינדער איבערגעענטפערט געוואָרן און מיט איר, אַפילו די קוואַלן, וואָס קומען פון אָפּגרונט און אַלע תבואות אויסגעזוניקטע — — — אוי, נישט מקוים איז געוואָרן יענע ברכה. און דעריבער בליקט אומפריינדלעכקייט פון מענטשן, אַיינגעבירגערטן דאָ, וואו אויף קאָפּ רויטיקט זיך נאָך די רויטע פעס, אַ ירושה פון די צייטן, ווען אמונה און קנעכטשאַפט האָט אונטער סולטאַנס געבויגענער שווערד געבליט.

אויך נאָך איצטער שרייען די אפרים־בערג צו די יהודה־בערג און לעכצן נאָך יענע צייטן, ווען ברודער־האַס האָט אינאיינעם מיט שווערן טוי אַיעדע זומערנאַכט אַראָפּגענידערט. איצטער שפּילט אויך, פון שומרון דער גוט־געפּרוּווטער דאָרן, וואָס וועט טראָפּנווייז מאַכן בלוטיקן אַיעדנס באַגייטע האָפענונג. ווייל שנאה־קנאה זייט נאָך איצטער אויך די באַמערקטע און פאַרהוילענע האַנט אין יענער געגנט, וואו תהום האָט די קוואַלן פאַר אונזער אויג נישט פאַרבאָרגן און וואו מיט ביימל זאַלבט זיך דאָס לייב אַיעדע לילית, וואָס וואַרפט אויגן צום באַרג עיבל:

„שעלט, שעלט די ניי־געקומענע, כאָטש איך בענק צו די ניי־געקומענע.“

* * *

אין יענע צייטן, ווען ארץ־ישראל־ערד האָבן פֿייערן פֿון איר שלאָף געטרייסלט, יעמאָלט איז איר פּנים אויסגעפֿורעמט געוואָרן. אָבער ערגער איז געווען דער פֿעלקער־שטורעם, וואָס האָט דעם מענטשן געשיקט, ווי געשיקטן טיגער, און געלערנט צו שפּרינגען פֿון באַרג צו באַרג. בלענדעניש איז די סגולה פֿון ארץ־ישראלס רוי־מען. און ווער איז דען נישט געשלאָגן געוואָרן מיט בלענדעניש? אַפֿילו זון און לבנה האָבן דאָ דעם רוח פֿון מענטש געפּאָלגט און געבליבן הענגען איבער ארץ־ישראלס ערד צו זיין עדות פֿאַר שטרויעלעך און פּלעווע, וואָס האָבן זיך אַריינגעדרייט אין ווירבל־ווינט.

פֿונדעסטוועגן איז דאָ געווען אין אַלע דורות די מאָגערע און פֿעסטע האַנט, וואָס האָט אַרום יעדן קוואַל די ערד צעאַקערט און געזייט, און צווישן שאַקאַל־געיאָמער און ביינאַכטיקן סאָדע־גרילן אַרומגעגאַנגען און באַטראַכט די אײַנגעגאַנגענע זריעה. אין גאַווה־האַנט האָט דאָ אָנגעצייכנט אָרט פֿאַר שטיין און מזבח־שטיין־מצבות. סימנים פֿון מענטשנס שוואַכקייט. עס האָט ארץ־ישראל ביידן אַראָפּגעטרייסלט פֿון זיך. שטײַב האָט פֿאַרטראָגן קינד פֿון פֿוטער און אייך די מצבות פֿון הימערס שטייפֿן באַפֿעל. אַפֿילו מצרים האָט דאָ נישט געקענט פֿאַרטרויען צייט איר פֿאַרלאַנגען און אייביקייט האָט דאָ צו די קינדער פֿון חרטומים־לאַנד געפֿעלשט.

און מיר, וואָס האָבן מיר דאָ געלאָזן? וועמען זאָל איך פֿרעגן? יעדער שטיין וועט ענטפֿערן מיט אַ ציניש געלעכטער און איעדער דאָרן־בוים וועט ענטפֿערן: „פֿרעג דער סאָדע, וואָס קומט אַרויס אַרום האַלבע נאַכט אויסצושרייען אין חלל פֿון דער נאַכט איר געשריי.“

אויפֿן וועג קיין בית־לחם שטייט נאָך אַ קבר פֿון דער מו־טער רחל. זי וועט זאָגן: „דיין מוטער בין איך געווען, נאָר איצ־טער בין איך אַלעמענס מוטער.“

נישט ווייט פֿון דאָרט איז נאָך פֿאַרהאַן דאָס וויגעלע פֿון אונזער בלאַסן וועלט־דערלייזער... אָ, אַלץ איז דאָ זאַט מיט יאָרן און שרייט סיי מיט חוצפּה און סיי מיט טרערן־שטים צו אַיעדן

איינעם, וואָס איז מיט זיין ראָז־באַפאַרבטן זיכּרון אַהער געקומען.

און קינדער אונזערע, וואָס זיינען אַהער געקומען אויפן האָרב פון אויסגעדאַרטע קעמלען און פאַרנומען מיט זיך לויטערקייט אין וועג אַריין — זיי האָבן די קללה פון לאַנד אַרויסגערופן אויף אַ וועט, כאָטש תהום צו תהום רופט און וואָרנט: „לאָמיר אונזערע קוואַלן פאַר זיי פאַרבאָרגן!“

און איך האָב שוין געזען, ווי האַנט זיכערע — אונזער האַנט— ברעכט פאַרשווערונג און רופט קוואַל אַרויס צום לעבן:

„איך בין דיינער, שרייט דער קוואַל, וויל דיין פייגנבוים האָט נאָך נישט געגעבן זיינע פייגן און דיינע טרויבן־הענגלען האָבן זיך נאָך נישט אָנגעגאָסן. וואַרט, וואַרט ביז דיין אייגענער פייער־פיבער וועט דורכברענען דיינעביינער און טיפער וועט דיין פייער שניידן די רינגען אַרום די אויגן. נאָר ווייס: דו וועסט בייקומען.“

אַזוי הערט דאָס בלוט דעם געשריי, ווען ווייט אַהינטער בלייבן גריזים און עיבל. און ווען דער בליק גייט, העט־ווייט אַוועק ביז צו די שנייען אויף הרמון־באַרג, וואָס אין צפון־זייט, נידערן אויך די בליקן צום טאָל אַראָפּ, צום יזרעאל־טאָל, וואו עס טאַנצן, האַנט אויף אַקסל פאַרוואָרפן, און וויינען אויס פרייד, זין און טעכטער אונזערע.

ברכה און קללה, ביידע דערגרייכן אַהער, אַמאָל פון די נצרת־בערג אין צפון־זייט און אַמאָל פון גלבוע און תבור־בערג אין מזרח־זייט, וואו איבער אַלעמען שרייט די שטים פון אַרבעט און אונזער האָפענונג.

צום קלאַנג פון אַקער און גראָבאײַזן.

אָנגעצייכנט האָט די יידישע האַנט עקשנותדיק אַ שנור לעבן איבער גאָר דעם לאַנד, וואו די וויסט האָט זיך געשפּרייט. וואו עס רעדט שטאַרקער ווילן און וואו — שטרייבלונגען, וואָס האָבן ווילן אומגעבראַכט און פאַרצערט.

יידישע ביימער, האָט די ערד צוגענומען זייערע וואָרצלען, ווי אַ געטרייע מאַמע אירע קינדער. און איבער פאַרבאָרגענע קוואַלן פאַרמאָגט נאָך די ערד, האָט זי נישט פאַרהילן, כאָטש זי קאַרגט פאַר יידישער פלאַנצונג. אַלץ איז אַרויסגעקומען פאַר מיינע אויגן אין שפּעטן פרילינג פון דער אײַנגעדאַרטער און מיט באַהאַלטענער חיות פאַלעסטינער ערד. אַ יונג לעבן איז אויפגעקומען אויף אַן אַלט פאַרגעסענער, פאַרוואָרלאָזטער ערדישער בעט.

העל און טיף-גרין האָבן זיך באַגעגנט אויף יעדן פאַס פלאַכלאַנד, וואו עס זילבערט זיך הויכן גרין עקאַליפּטוס — דער יידישער בוים, און וואו מיט זיין זאַפטיקן גרין קומט אויף דער אַפּעלסינען-גאָרטן: דער ווינט האָט געכוואַליעט דעם וואַגען-אייבערפלאַך אין די ווייצנפעלדער און געגלעט די בלעטער אויף פרילינגדיקן ווינשטאָק.

ביים ראַנד פון מיטללענדישן ים ציט און פאַרנייגט זיך צו יהודה-בערג אַ שטראָם אַ גרינער — דאָס אײַנגעוואָרצלטע, באַזעסענע און מיט זאַפטקייט איבערגעלאָדענע, פריציש און האַלב אַריסטאָקראַטיש איבערגעזעטיקטע מיט אייגענער צופרידנקייט, די אַלטע קאָלאָניעס פון יהודה. שטאָלצירן מיט די צענדליקער יאָרן זייערע, וואָס דאָס לאַנד האָט ביי זיי פאַרנומען. און עס שווינדלט זיי פאַר די אויגן די ניי-אַריבערגעקומענע, וואָס שרייען מיט שפּראַך פון אידעאַלן און מיט ביטול צו דער אַלטער אײַנגעזעסנקייט.

עס האָט מיר אָבער דער וועג פֿאַרטראָגן צום טאָל, וואו די בערג אַרום פֿאַרנייגן זיך צום קלאַנג פֿון אַקער און גראָבאַייזן און צום געזאַנג פֿון די ניי־אַריבערגעקומענע. דאָס איז דער טאָל יזרעאל, וואָס ווי נאָר מען קומט אַרויס פֿון שומרון, די אַלטע ישראלס שטרויכלונג־נעסט, דערשיינט דער טאָל מיט זיין מיסטעריעזער ווי־דעראויפֿלעבונג, אַ שאַלנדיקער, אַנטקעגן דעם וואַנדערער, וואָס לאָזט זיך צו אים אַראָפּ פֿון די שומרון־בערג, מיט איינעם פֿון די אוראַלטע און איצטער צוריק באַנייטע שליאַכן.

אַלטער ווי אין פֿאָלקס־וועזן האָט אויפֿגעבליט אין געשטאַלט פֿון יונגן ווילן און פֿאַרהפֿקרונג, ביז הענט־צעבלוטיקונג אין שאַרפֿן דאָרן און אין אייגענעם בלוט די פֿרייד אַרויסזעען.

וואָס איז עמק יזרעאל אין ליכט פֿון היינטיקער צייט? נישט ווינציקער, ווי מיט צוויי, דריי און פֿיר טויזנט יאָר צוריק. ווי יעמאָלט, אַזוי אויך איצטער, וואַכן אַרום אים די בערג פֿון נצרת, גלבוע, תבור און כרמל. און ווי יעמאָלט, אַזוי אויך איצטער האָבן פֿון דער טיפֿעניש געשפּאַרט די קוואַלן, וואָס האָבן סיי ברכה און סיי סם אַרויסגעטראָגן צום אייבערפֿלאַך. און איצטער אויך, ווי יעמאָלט, איז דער טאָל דער איבערבראָך פֿון לאַנד, אָדער די טויערן צום מזרח און צום מערב. אַיעדע פֿעלקער־ליידנשאַפֿט האָט זיך דאָ אויסגעגאָסן. נישט אומזיסט איז ער פֿון זאַטקייט אַריינגעפֿאַלן אין קראַנקן דלות און געוואָרן די היים פֿאַר אומהיימלעכקייט. אַלערליי בלוט האָט זיך דאָ געגאָסן און פֿעט געמאַכט דעם גרונט, גלייך ווי די שפּורן פֿון דעם שוואַרץ־גרויען לאַוואַ־שטיין און שטויב, וואָס האָט מתקן געווען דעם טאָל.

„די הינט וועלן לעקן אַחאָבס און איזבלס בלוט אין טאָל יזרעאל“, האָט דער צעשויבערטער אליהו געוואָרנט. נישט נאָר בלוט, געוויס פֿאַר הינט צו לעקן איז דאָ פֿאַרגאָסן געוואָרן. נישט איינמאָל איז דער קישון־שטראָם רויט געפֿאַרבט געוואָרן. דער אייגענער שטראָם, וואָס האָט זיך איצטער אַזוי באַהאַלטן באַשיידן צווישן די נישט־חנעוודיקע גראָזן, און דווקא אים, דעם טויזנפֿאַך פֿאַרשאָלטענעם און צעטרעמפּלטן עמק יזרעאל, וואָס מיט זיין אָפּגעלאָזנקייט האָט ער יענעם איינעם געוואָרנט: „וויי, וויי דו, מוטוויליי־

קער! לאָז מיין פלאַך צום ווילדן גראָז און צום פאַרשאָטנטן און זיין טונקל־ברוינעם געצעלט, בעדויִנער און זיין „שאָף“ — דווקא אים האָט אויף אַ וועט אַרויסגערופן די דערוואַכטע יידישע ענערגיע, וואָס האָט הפקרדיק דאָ אַליין געוואָרפן אין קאָן: יונגע יאָרן, געפליגלטן שוואונג און דעם גאַנצן גלות־איבערהויז פון די לעצטע יאָרן. וואָס געקענט — מיט זיך גענומען אַהער! אַלע זאַפטן פון פאָלקס־אָרגאַניזם, גאָר דעם גאַנצן הזאַג צו באַפרייִונג פון דורותדיקער פאַריאָכונג, טרעטנדיק אויף גלות־האָפענונגען, זיינען זיי אַהער געקומען נאָך אַמאָל דעם טאָל איבערהייבן פאַר אַ נייער באַפעלקערונג.

*   *
*

צופיל איז די מיסטעריע פאַרצויגן איבער אונזער זיין, אַז קלאָר און רעאַל זאָל זיך קענען דערבליקן די צוגעהעריקייט צו דער ערד, וואָס דאָ און דאָרטן דערשיינט צווישן אונזערע אין די לעצטע יאָרן. און געוויס קען איך נישט דערבליקן צו די פונדאַמענטן אונזערע, וואָס זיינען נאָך נישט אויסגעקומען אין אונזערע טיפעניש, אויף וועלכע איך זאָל קענען שטעלן און אַריינבליקן אין דער צוקונפט פון אונזער פאָלק צווישן ראַסן און פעלקער איבער גאָר דער וועלט. אַז איך קוק צו אונזערע דאָ איצטער, צעזייטע איבערן עמק יזרעאל, וואָס האָבן שוין זייערע לאַגערן איינגעשטעלט און וועקן די פאַרבאָרגענע כוחות פון דער מאַמע ערד, אַוועקשטיינקענדיק איר זייערע אייגענע כוחות — איז דאָך עס אַ הייפעלע, וואָס איז אָפּגעראַטעוועט געוואָרן פון גאָר דער וועלטס חורבן, נאָר דעם ווילן פון אַ גרויס און עקשנותדיק פאָלק מיט זיך פאַרנומען. פרימיטיווע כוחות און פרימיטיווע אינסטינקטן טוט אַ לאַנד געבוירן און וועקט צום לעבן אַ לאַנד. דאָס זיינען זיי, אַנטקעגן זון ברענענדיקער ביי טאָג און אין קאַלטע טויען ביינאַכט.

פון הויכן באַרג, אַז איך קוק איצטער צום טאָל יזרעאל, ווי ווייט מיין אויג דערקלייבט זיך רעכטס און לינקס צו די ריפּן פון די בערג, וואָס רינגלען אַרום דעם טאָל, זע איך אַזוי לויטער דאָס פעלד, ווי עס שפּרייט זיך; ווי עס גיסט זיך איבער פון קאָליר אין קאָליר. פעלדער, פעלדער, העל־גאָלדיק, שמאַראַגד־גרין. זייער־

קאַליר ווערט דאָ און דאָרטן פאַרטיפט דורך. אַ שורה עקאַליפּטוס־ביימער, וויינגערטנער, אָדער ווילדער פייגנביים.

דאָס איז דאָך דאָס האַרץ פון אונטערשטן גליל, וואו, אין די רוימערס צייטן, האָט זיך דאָ געהאַרטעוועט עקשנות פון פאָלק. פון יעדן בערגל אַרום טאָל קומען אויף ווידער די אַמאָליקע פעס־טונגען און עס גלויבט זיך גאָרנישט, אַז דאָ האָט זיך אָפּגעשפּיגלט דער ווילן פון פאָלק אויף אַ נאַציאָנאַלער הייך. ווען נישט דער גליל אין יענע צייטן, ווער ווייסט, צי בכלל וואָלט זיך אַרויסגעצויגן דער קו־החיים פון פאָלק אין די שפּעטערדיקע דורות.

איצטער באַפּלאַנצט מען דעם טאָל, און איך שטעל מיר פאָר די כּוחות, וואָס גייען אַנטקעגן יעדן וואָרצל, וואָס יידישע האַנט שיקט אין דער ערד אַריין, יעדן קערנדל, וואָס ווערט פאַרזייט. שרייט פון ווייטן דער רוף פון לעבן און שווערע פּראַצע און איך דערוויי־טער זיך. דערהייל צו דעם זיך צו דערנענטערן. לאַנג וואָלט איך וועלן אַזוי בלייבן אין דער הייך און זיך צוהערן צום גאַנג פון מיינע אייגענע מחשבות, אַזוינע אומרויִקע, אַזוי פּיינלעכע און ווייטע, וואָס דערנענטערן מיך צו די צייטן פאַרגאַנגענע.

די דערפלעך יידישע. נייע הייזער. דעכער רויטע. אַלע אין טאָל. אַלע צוגעטוליעט איינס צום אַנדערן, זעט עס מיר אויס פֿונדער־ווייטנס. העט, קעגנאיבער איז נצרת, די שטאָט, וואָס בליקט צום טאָל אַראָפּ מיט אַ קאַלטער אויג און אפשר שיקט זי אַזוינע תּפילות צום הימל, וואָס זיינען די גיפט פאַר דעם טאָל, וואָס לעבט אויף. יענע נצרת־בערג, פון וואַגען דער נוצרי, אונזער בלוט און פלייש, האָט אַראָפּגערעדט צו די, וואָס אין טאָל. פון פרידן האָט ער גערעדט. און וואָס האָט דאָס געמיינט אין יענער צייט? און וואָס מיינט עס נאָך איצטער אויך?

איך בין זיכער, אַז די אַלע אין דער נידער, אין טאָל, וואָס איך זע פון ווייטן, ווער עס גייט נאָך אַ סטאַדע קי, ווער עס ציט אַהיים פון דער אַרבעט נאָך אַ טאָג שווערער פּראַצע, ווער עס באַ־טראַכט די גערטעניש און ווער עס פלאַנצט אַרום זיין שטוב — זיי אַלע שטייען מיט די פיס אויף דער ערד, זייער ערד. ניין, נישט נאָך זייער ערד, נאָר אונזערע: מיינס און אייערס! זיינען דורך זיי־

ער ווילן אויסדערלייזט געוואָרן. זיינען די, וואָס ווילן אין זייער הויפן דעם גאַנצן גלות פאַרנעמען און אַריבערברענגען אַהער. עטלעכע טויזנט זיינען זיי, נישט מער. אַלע צעווייטע איבערן גרויסן טאָל, וואָס ציט זיך פון ברעג ים ביי חיפה ביז צום ברעג ירדן אין מזרח-זייט. זיי טראָגן אין זיך דעם קערן פון אַ פאָלק אַ ניי געבוירענעם און זיי הערן די טריט פון די ניי-אָנגעקומענע, גאַנצע לעגיאָנען, וואָס קומען און קומען. זיי האָבן פאַרגעסן, ווי דער גאַנצער יידישער כלל זעט אויס איבער גאָר דער וועלט. און איך, וואָס האָב אין די לעצטע יאָרן געזען אונזער אינטערנאַציאָנאַלע צעשויבערטקייט, איצטער, שטייענדיק אויפן ראַנד פון די שומרון-בערג, באַגרייף איך, פון וואַנען די כוחות האָבן זיך געזאַמלט אין פאָלקס-פאַרבאָרגענע רעזערוואואַרן און פון וואַנען עס האָבן זיך גענומען כוחות צו פרישן ווידערשטאַנד.

* * *

איך ווייס, אַז מיר לעבן נאָך אין אַ דור, וואָס מענטש רייט אויף מענטש און פאָלק פון פאָלק האָט נאָך קיין חשק נישט אַראָפּצוקריכן. איצטער האָט געטראָפן, נאָך דער לעצטער וועלט-צערודערונג, אַז די רייטער האָבן זיך געביטן. און אונז האָט מען אויך אַריינגערעכנט צו די, וואָס לערנען זיך רייטן אויף יענעמס קאַרק.

איצטער קוק איך אויף דעם אויסגעשפרייטן טאָל און אויף די אויפגעגאַנגענע פעלדער און חברימדיקע הייזער, אַזוי נאָענט צונויפגערוקט. איך ווייס אויך, אַז דאָ, אין טאָל, האָט אונזער פאָלק זיין גבורה און אויך זיין שוואַכקייט אַרויסגעוויזן. פונדעסטוועגן רופט צו מיר די גרויסע פרידן-שטימע פון דעם טאָל אַרויס. הלוואי וואָלט איך געקענט מיין שטימע מייחד זיין מיט די קולות, וואָס רייסן זיך צו מיר פון דער טיף. נישט קיין נבואה ווערט איצטער מקויים. עס איז נישט פאַרהאַן קיין באַזונדערע דערלייזונג פאַר יידן. די גאַנצע וועלט איז געווענדט פון דער דערלייזונג. עס האָט קיינער פון אונזערע אַנדערש נישט געזען. און ווען מיר פלאַנצן איצטער, ווייס איך דאָך, אַז נישט די ברכה פון פעלקער האָבן מיר

געקראָגן. אונזער רוף צו דער וועלט איז פֿאַרטריבּט געוואָרן. אונזער ווײ-אויסגעשריי איז ווייטער פֿון אונזערע ליפּן נישט אַריבּערגעגאַנגען. איך קוק, ווי אונזערע האָבּן זייערע הײזער אויפֿגעשטעלט אין אָפֿענעם טאָל. אָפֿן, אָפֿן אַרום. עס האָט נישט געוואוסט נאָך דאָס לאַנד פֿון דעם בּיז איצטער. קוקן אַראָפּ פֿון שפּיץ בּערגל דאָ און דאָרטן אַראַבּישע דערפֿער מיט זייער צונויפֿגעדריקטקייט, מיט דער אַרומגעצאַמטקייט — פּחד, פּחד אָן אַ סוף רוט אַרום אַזוינע דערפֿלעך אויך נאָך איצטער אַוודאי. און אונזערע — אָ פֿ ע נ ע דערפֿער! אָפֿענע שטעט... עס וועט פֿרידן יעדן דאָרף און אַיעדע שטאָט אַרומרינגלען. אונזער צייט וועט פֿרידן איבּערבּרענגען און וועט בּליען אַרום אַיעדן יידישן דאָרף.

דער בּרויט, וואָס גייט פֿון דער ערד, ווייס איך, איז בּרודער-בּרויט; און אויך דער טיש צווישן יענע הײזלעך איז אַ בּ ר ו ד ע ר-ט י ש. עס האַלט מיר נאָך צוריק אַ האַנט אַ פֿאַרבּאָרגענע. און אַזוי איז נאָך מיין פֿאַרלאַנג צו שטיין און קוקן, קוקן אַראָפּ צום טאָל און זען, ווי די נאַכט לאָזט זיך אויף אים אַראָפּ. אומהיימלעך ווערט קוקנדיק אויפֿן טאָל, צו טראַכטן פֿון ישראלס פֿאַרגאַנגענהייט. און ווער קען דאָס שרייען צו אַ פֿאַרגאַנגענהייט ווען אונזער ה י י נ ט בּלוטיקט; ווען אונזער אומגליק-טאָל איז כּמעט די גאַנצע וועלט איצטער. און דאָ, אין טאָל פֿון אַזויפֿל נאַציאָנאַלע קאַטאַסטראָפֿעס, האָבּן זיך פּיאָנערן אַריינגעשלייכט און אויפֿגעדעקט אַלע קוואַלן און בּרודערן זיך מיט זיי. ווי האַלטן די תּבואות אויסגעזען פֿונדערווייטנס אָן יענע קוואַלן...

ווייזט אויס: נאָך נישט פֿאַרהאַן דער ב ר ו ך-ב אַ ר ג, וואו פּעלקער זיינען אונטער זייער אייגענעם בּראָך אונטערגעגאַנגען, אַזאו עס זאָל קענען דער זשאַווער זיך אַיינעסן אין די בּיינער פֿון אונזער פֿאָלק צו פֿאַרדאַרבּן עס בּיזן לעצטן לעבּעדיקן נערוו. ווייל דאָ מישן זיך ווידער איבּער אויף צוריק די בּלעטער פֿון אונזער היסטאָריע. ווידער וויל אַ פֿאָלק זיך אַיינשפּאַנען אין שווערן שפּאַן, גרייט אויפֿצונעמען אויפֿן פּלייצע אַ נייע בּייטש פֿון דער צייט.

דאָ האָבּן זיי מיט קלאַנג פֿון אַקער און גראָבּאַייזן איבּערגעשניטן ארץ-ישראל אויף צוויי, אין דער בּרייט: מיט דעם גרינעם

שניט האָבן זיי דערנענטערט די טעג און עבר אַיינגעזונקענע מיט די טעג, וואָס ווייזן זיך ביים ראַנד פון אַ נייעם פרימאָרגן. עס זיינען געווען נאָך אויסגעדעקטע שטרויכלשטיינער פאַדהאַנען, די שטיינער, וואָס שוין צוויי מאָל איז אונזער גאַנצקייט אויף זיי צעטרייסלט געוואָרן. דער גרינער שניט, וואָס צעשניידט די ווייסט אויף צוויי — בליק־שנעל האָט ער זיך אַריינגעריסן אין טאָל אַריין. דער גרינער צייכן, וואָס טיילט אָפּ באַרג פון באַרג מיט תבואה־פעלדער, אַפּעלסין און וויינגערטנער.

און ביז איך קום אַראָפּ אין דער נידער, אין טאָל יזרעאל צו זיצן ביי אַ ברודער־טיש פון די, וואָס האָבן זיך געשטעלט אויף דער וואַך ביי יעדן קוואַל, וויל איך דאָ נאָך אַ ווילע אויפן באַרג שטיין און דווקא דאָ אויך פאַרנעמען דעם קלאַנג פון אַקער אין גראָבאַייזן ביי אַלע אַנדערע ראַנדן פון אונזער צעזייטקייט, וואו אַלטער ווי שמידט יונגן הילן.

אַלטע ווי און יונגער ווילן האָבן ביידע זיך אַיינגעשפּאַנט אין יאָך. הלוואי צעאַקערן זיי אונזער לעבן און שלאָגן איבער די הענט די, וואָס ווילן זייען הינט אין דער פריש צעאַקערטער ערד.

„ניט פאַר קיין זילבערשטיקער וועט איר אויסגעלייזט ווערן".

יאָר נאָך יאָר האָב איך זיי באַגעגנט איף וועלטס ברייטע שליאַכן און איף ווייטיקע וועגן. האָבן געשטעלט טריט אומגעדולדיקע, מיט האַרצקלאַפּ האַסטיקן. פייער האָט געגליט אין די אויגן פאַרטייעט און געצונדן אי פרייד, אי האַס אַרום די ווינקלען פון מויל. אָפטמאָל האָב איך פון אַ זייט געשפּירט זייערע שפּאָטישע בליקן: פאַראַכטונג צום גלות און גלות־יידן.

חלוצים — — —

מיט די וואָרצלען אויסגעריסן זיך און מיט וואָרצלען אויף פּלייצע פאַרוואָרפן, גרייט אין מאַרש צום נאָענט־ווייטן לאַנד, זיך איבערפּלאַנצן און איינפּלאַנצן. מוטער־שפּראַך פאַרהאַסט. געטראָטן אויף אונזער וואָרט. עקל־גרימאַס צו אַלץ, וואָס האָט גלות־פאַרב און קאָליר. אויך איף פרעמדע און ווייטע וואָקזאַלן האָב איך זיי באַגעגנט. איך האָב נאָכגעבליקט די, וואָס האָבן מיט בלוטיקער בענקשאַפט די צונגען באַגלייט:

„טראָג זיך מיטן ווינט צו כף־הקלע — וועסט סיי־ווי פאַרוואָרפן ווערן אַהין, וואוהין מיר גייען אין קייטן געשמידטע. נאָר ווייס, מיר וועלן קומען פריער פון דיר!"

איצטער בין איך דאָ. איך טרעט אויף די אויסגעצעמענטירטע טראָטואַרן אין דער שטאָט; איף די קאָנקריטענע וועגן, וואָס פירן פון שטאָט צו שטאָט און פאַרשטיקט קומט אַ באַקאַנטער האַרצקלאַפּ פון קאָנקריט אַרויס.

איך בין געקומען צו שפּעט, זאָגן מיר אַלע. איך ווייס, איך בין געקומען נאָך גאָר צו פרי. ווייל נאָך איצטער אויך, דאָ און דאָרטן, צי אין ירושלים, די אַלטע הייליקע שטאָט, צי אין תל־

אָביב, די יונג־אויסגעבאָדענע שטאָט — דאָ און דאָרטן זיצן נאָך ייִדישע טעכטער אויף די בערגלעך, אָנגעשטפּאָלטענע גראַניט און האַמערן און האַמערן, צעבּרעקלען קליינע שטיינדלעך אויף נאָך קלענערע. די פּלייצע באַוועגט זיך נאָכן שוואונג פון האַמער און שטיין גיט זיך אונטער. אינאיינעם מיטן שטיין גיט זיך אונטער און ווערט צעשמאָלצן אין דער ברענענדיקער זון די געפליגלטע ליד און ווערטער. אויף יונגטלעכן ווילן־כּוח קומט אַרויף איין קאָרע נאָך דער אַנדערער. פון אַלע ניגונים איז איינער געבליבן:

אויב נישט איך פאַר זיך —
טאָ ווער פאַר מיר?
ווען אַליין פאַר זיך —
וואָס בין איך?
און אויב נישט איצטער — טאָ ווען דען?

נאָך איצטער איך קוקן זיי מיט פאַראַכטונג אויף מיר און שפּאָט פאַרשווינדט נישט פון אַרום מויל: — גלות מענטש!

פּלוצלונג וויל איינער ביי מיר געפינען אַ באַשייד פאַר זיין אייגענער רעטעניש:

„זאָג, פון וואַנען איז דער כּוח מיינער, צו האָרעווען און ליידן הונגער? פאַרוואָס האָב איך נישט געקענט דאָרטן? די אייגענע הענט האָבן דאָרטן נישט געקענט...“

ער שפּרייט אויס די הענט — צוויי פּלאַכעס פון סענקעוואַטן האָלץ אויסגעטעטשעט.

„אומזיסט, אומנישט זיינט איר געוואָרן פאַרקויפט און נישט פאַר קיין זילבערשטיק וועט איר אויסגעלייזט ווערן.“ אוי, נישט מקויים איז נאָך דערווייל געוואָרן יענער צוזאָג פאַר די, וואָס זיינען געקומען מיט דער ערד זיך באַהעפטן און אויסגעבליבן און די גאַסן פון דער נייער שטאָט. ליידנשאַפט ברענענדיקע האָט די דאָזיקע געבראַכט ביז אַהער און אַנדערהערצט זיי אויף די בערג אָנגעהאַקטע שטיינער. פאַר טרוקן ברויט און רעכט אויסצווינגען אין דער הויך לידער אין אָנגעגליטן חלל; פאַר רעכט אומצוגיין אָפּגעריסן, אָפּגעשליסן און פרייען דעם באַרוועסן טראָט צום אָנגעגליטן

זאַמד; פֿאַר רעכט צו גיין פֿאַרלייגט האַנט=אויף=אַקסל דורך די גאַסן נאָך האַלבע נאַכט און זינגען דעם, שוין דורות=לאַנג, נישט אויסגעזונגענעם ניגון. פֿאַר דעם אַליין בלויז איז רעכט אַלץ מפקיר צו זיין.

*   *
*

האַק, האַק דעם שטיין אונטער דער ברענענדיקער זון!

און דער טעמפּער האַמער קלאַפּט און צעשפּליטערט דעם קאַלך=שטיין, אָדער טונקעלן באַזאַלטשטיין, האַמער=שפּראַך רעדט שטעכעדיק צו מיר:

— האַק=האַק, איר, וואָס שטעלט אָן דאָס פּנים, אַז גוי זאָל אין אים שפּייען — רעכט אויף אייך, ווען ווערים טאָטשען אײַערע טריט!

— האַק=האַק, ווען מיין טאַטן האָט מען געקוילעט פֿאַר מיינע אויגן, זאָל איך גלויבן, אַז רחמים וועט דאָס בלוט דערוועקן ביים מערדער, רחמים צו מיר און מיין מאַמען דער וויסטער?

— האַק=האַק, און אַז איך האָב זיך געוואַלגערט אין וואַלד, געטיטמלט אין קאַלטן שוויס, וואָס פּחד האָט אויף היט אַרויסגעטריבן, שפּירנדיק די אייביק=שנאהדיקע אויגן, ווי זיי נישטערן אַרום וואַלד; נאָזלעכער, וואָס הילן מיין געביין דערשמעקן — איז דאָס קאַרג פֿאַר מיר געווען, אַז איך זאָל איצטער אָט=אָ=דאָ אויסזינגען מיין ליד? עס איז מיין ליד!

— האַק=האַק, געשוואָלן קען ווערן אַ יעדע האָפֿענונג ביי אייך דאָרטן. איך האָב דעם גלות פֿאַרמשפּט. און הלוואי זאָלן אונזערע גאָר קיין תקומה נישט האָבן מער דאָרטן, כּדי אויף אַ ווײַלע נישט צו פֿאַרבלענדן די, וואָס חלומען זייער בלאַסן חלום פֿון מענטשן=ליבע און דערקענונג.

— האַק=האַק, „אַוואו איז ארץ=ישראל? אַוואו איז דערלייזונג?“ פֿרעגט מען אונז — כאַ=כאַ=כאַ, אָבער דאָרטן בין איך נישט מער... און קוק איך אויף אַהינטער, זע איך, ווי מיין טאַטע הענגט אויף אַ בוים מיט אַן אַרויסגעשטעקטער צונג און פֿאַרשפּיצטער נאָז און

אַ שדל קרייזלט זיין גרויע באָרד, כאַ־כאַ־כאַ, אייביק וועט ער דאָרט הענגען און אייביק וועט דאָס שדל קרייזלען זיין גרויע באָרד.

פרעגט אַ מיידל, אויך מיט האַמערס טעמפּן קלאַפּ אויף שטיין. זי פרעגט ביי מיר: „פאַרוואָס קוקן די הימלען איבערן גלות רויט און בלוטיק און די הימלען דאָ, איבער מיר — בלוי און לויטער? ווייך איז מיר אַזוי צו זיצן אויפן באַרג צעקרישלטע שטיינער אונ־טערן בלויען הימל — האַק־האַק, אויף שפּליטער צעשפּליטער זיך, שטיין!“

לאָזט זיך איבער ארץ־ישראלס וועגן; פון אומעטום וועלן אַרויסקומען צו אייך בחורים און מיידלעך — אייביקע בחורים און מיידלעך — כאָטש שוין מאַמעס און טאַטעס. שווער געוואָרן די אָרעמס, שווער געוואָרן די אַקסלען, שווער די פיס, ביז די קני אָנטבלויזטע. זון ברענט, ברענט די נאַקעטקייט און קען נישט פאַר־ברענען. הונגער נאָגט, נאָגט און קען נישט פאַרדאַרבן.

איך ווייס, אייער האַנט האָט געבענקט צו האַלטן האַנט פון אַקער און ריכטיקן זיין וועג. איך ווייס, איך ווייס, אַז דער דאָ־זיקער פאַרלאַנג זידט אַרויס פון אונזער בלוט איבער גאָר דער וועלט שוין אַ גאַנצן דור, און אייך האָט דער דופק שטאַרקער געשלאָגן. און נישט די געבענטשטע צייט איז געוועזן. נישט באַשערט איז אייך אַלעמען די פרייד פון אַקערן און זייען. בויער זייט איר געוואָרן, מויערער זייט איר געוואָרן. אייערע הענט האָבן גע־מאָסטן פון פונדאַמענט ביז צום דאַך. געבויט, געמויערט, ביז גאַנצע גאַסן אויסגעשטעלט, געפּליאַסטערט, געפּליאַסטערט און גאַנצע שטעט אויסגעפּליאַסטערט — און אַזוי געבליבן אונטערן הימל מיט אַ ליד אַ הפקרדיקע און מיט אַ נאָגעניש אין האַרצן.

ווער קען באַדויערן אייער גורל און זאָגן: „דאָס איז דער וועג פון לעבן. אַזוי באַדאַרף עס צו זיין. אַזוי ווערן קרבנות גע־בראַכט.“

ווער זאָגט עס, אַז קרבן איז יענעם מתקן, און אַליין פאַר־ברענט? איינעמס הימלען לייטערן זיי אויס און דעם אַנדערן — זאָל שטיינער פאַלן אין קאָפּ? אָ, דאָס איז דער גרויסער טרויער, וואָס זיפּט זיך אינאיינעם מיט די מחשבות און ווי אַ דאָרן שטעכט

עס אין ווען. איר האָט אײַער גורל גענומען אין אײַערע הענט.
איר האָט דאָס לאַנד אויסדערוויילט. איר באַשיידט אַ חלום מיט
אײַער אַרויסהענגען דאָס לעבן צו דער ניט, מיט דעם האַט
צום גרויסן כלל; גלות=כלל. אונזער חיי האָט איר אײַנגעזאַפּט און
איר ווילט אים איבערזינגען און איבערשרייען. איך אין האַלבער
נאַכט, ווען אײַערע שטימען און אײַערע טריט וועקן ארץ=ישראלס
ווייסע נעכט אין די גאַסן פון דער, דורך אײַערע הענט ניי=גע=
בויטער שטאָט, בין איך וואַך צו אײַערע טריט און צו אײַער געזאַנג.
נישט נאָר אײַך אַליין האָט מען געשאָלטן: „הייזער וועט איר בויען
און וואוינען וועלן אַנדערע אין זיי...“ די קללה פאַלט איבערן קאָפּ
פון די בויער איבער גאָר דער וועלט, און זאָל עס אויך אײַער טרייסט
זיין.

* *
*

נישט גרינג איז דאָ אָנגעקומען אַפילו די, וואָס האָבן שוין
דערשפּירט זייער לאַנד און היים און די וואָרצלען זייַנען אין אַלט=
יונגן לאַנד פאַרפלאַנצט. זיכער איז אײַער קאַפּריז דער צענטער,
וואו נישט נאָך איינמאָל וועט אַ פאָלקס=וועזן און מהות זיך צע=
טרייסלען און ווידער גאַנץ ווערן. ווייל די, וואָס האָבן פאַרמשפּט
אונזער פאָלק צו נע=ונד זיין, די, וואָס האָבן צוגעטראַכט גלות פאַר
אונזער היים — די האָבן איך אונז אינטערגעלייגט די שטיינער צו=
קאָפּנס.

דאָך, קומען שוין ברייטן און ווינטרויבן פון איגענע גערט=
נער און פעלדער און דאָס איז איך אײַער חלק אין דעם טרוקענעם
לאַנד. ארץ=ישראל איז דער וועלטס צענטער געווען אַזויפיל דורות
און יידנס אויסגעדאַכטע היים. און ווער עס וויל אַ חלום פאַרוואַנדלען
אין וואָר, דער באַדאַרף זיין לעבן שטעלן אין קאָן. און איצטער,
מיט אײַער פאַרלייקענונג דעם גלות — פאַרלייקנט איר גאָר די
וועלט. אין דעם אָ זועג האָט איר אײַער שטאָלץ און אײַער האַרטנע=
קיקייט אײַנגעשטעלט אין קאָן און ווער קען אײַך זאָגן, אַז אײַערע
טריט זייַנען פאַלש, ווען אַפילו געשטרויכלט?

ווײ־געשריגן, אונזער פֿאָלק איז געוויינט צו לײדן אָן אַ זין. לײדן פֿאַר עמעצנס בײזן ווילן און קאַפּריז, און דאָס, וואָס בײ אַנדערע הײסט אײנגענער איטּיאַל — דאָס איז פֿרעמד דעם יידישן פֿאָלק. צופֿאַל איז געזעין פֿאַר אונז און נאַטור איז אומבאַגרײפֿלעך. דעריבער איז אומבאַגרײפֿלעך אַײער רוף פֿון בלוט, וואָס רופֿט צו נעמען גורל אין האַנט און באַפֿעלן און דיקטירן.

איך האָב געזען, ווי די נאַטור פֿאַרשטײט איר קעגנער און ווי פֿון יידן האָט זי געמאַכט חוזק. איך האָב געזען, אַז דאָרט, וואו עס קומט אויף לעבן, תּחית המתים, האָבן אונזערע זיך געשטעלט אויף דער זייט פֿון קדושים. און מער פֿון אַלץ האָט בײ אונז געהאַט אַ ציל דאָס לײדן אָן אַ ציל. און יעדע קלאָרע ליניע — איז די, וואָס פֿירט הײך אַ יסורימדיקן און פֿאַדאָרגטן שטעג. דאָ הער איך ווײ־געשרײ מיט געזאַנג געמישט. אַ געזונט פֿאָלק, וואָס שפּרײזט מיט אַ געדרײטן דאָרנדיקן שטעג. דאָס איז דער אויסדערווײלטער וועג געוואָרן פֿון די געצײלטע דאָ. און אײן לאַנגער שורה זע איך די פֿאָדערשטע, וואָס האָבן דערגרײכט צו זײער אָנגעצײכנטן פּונקט, צי אין די פֿעלדער פֿון יהודה, אָדער אין ווײטן גליל און אויך די — וואָס שטײען ווײט, ווײט אַהינטער, בײם סאַמע ראַנד פֿון לאַנד און כוואַליעס וואַשן זײערע טריט. דער הוך פֿון פֿרעמדע שיפֿן וועקט די אויסגעבליבענע און ווײזט ווידער אָן אויף אַלע גלות־לענדער. איצטער איז די צײט, וואָס מיט געוויין פֿאַרלאָזט מען ארץ־ישׂראלס ברעג; ווער מיט צוזאָג צוריק צו קומען און ווער עס שעלט די שעה, וואָס דאָס מזל האָט אים אַהער געבראַכט. ווער קען אַ וואָג און אַ שאָל אויפֿשטעלן, וועגן און מעסטן, פֿאַר וועמען פֿעלד האָט באַדאַרפֿט וואַרטן, אַ פֿעלד מיט שווערער פּראַצע, און פֿאַר וועמען עס האָט געוואַרט אַ באַרג שטײנער, וואו שטײן־האַקער פֿרעגט בײ זײנע הענט: „פֿון וואַנען איז די גבֿורה און פֿון וואַנען דער־אָ געדולד?“

עס איז דאָך דער פֿינסטערער דור און ליכטיקער דור, און וועלכן מיר בענטשן אונזערע טעג און פֿאַרשעלטן אונזערע טעג. עס איז דער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט, וואָס האָט דאָס יידישע פֿאָלק אַרויסגעשטעלט אין אײן עק וועלט הפֿקר פֿאַר אַלע ווינטן און

אין דעם אַנדערן עק וועלט — נעמט אַ האַנט זיי צוזאַמען. און נאָך קיינמאָל, קיינמאָל איז דער וויי נישט געווען אַזוי ברוטאַל צו די, וואָס זוכן באַשייד און חשבון פאַר צופאַלן, וואָס שטויסן אונז צו אויפגאַנג און אונטערגאַנג.

„אַלע וועגן פון יידישן לעבן פירן קיין ארץ־ישראל“.

און ווי זאָל איך עס אָפּלייקענען איצטער, אויב עס זאָגט מיר אַ מיידל, אַזוי צאַרט און אַזוי אָפּגעצערט, וואָס האָט איר יוגנט אַרויפגעבראַכט אויף דעם נייעם מזבח — אויף אַ באַרג אָנגעהאַקטע שטיינער און אַזוי גערן איז זי מקריב איר יוגנט?

„אַלע וועגן פון יידישן לעבן פירן קיין ארץ־ישראל.“ דאָס זאָגט אויך דער חלוץ, וואָס גראָבט די ערד און טריקנט די זומפּן אַרום ים כנרת, דער, וואָס מאַלאַריע־פיבער האָט שוין דורכגעטרייסלט אַיעדן ביינדעלע זיינעם און אַדורכגעברענט אַיעדן נערוו זיינעם.

וואָס איז דער פּאַרדים, וואָס בינדט צונויף די־אָ אומצופרידענע שטיינהאַקער אויף די וועגן, וואָס פירן פון שטאָט צו שטאָט, — וואָס איז דער פּאַרדים, וואָס בינדט זיי מיט די דאָזיקע, וואָס גראָבן די ערד אין זייער אייגענעם פעלד, פאַרשרייענדיק מיט געזאַנג קדחת, וואָס פרעסט דאָס לייב? דאָ אין לאַנד האָט עס איין זינען פאַר דעם, וואָס שטייט און קוקט פון דער זייט:

אַלע, אַלע בויען זיי אַ וויסט לאַנד. אַלע, אַלע גלויבן זיי, אַז דאָס טרעטן זיי דעם וועג פאַר אַ געזונט פאָלק, וואָס דאַרף קומען אַהינטער זיי. זיי טוען עס נאָך אַלץ מיט פייער אין די אויגן און האַס אַרום די ליפּן. פאַר זיי איז ארץ־ישראל נאָך נישט באַבויט און נייט באַוואוינט, נישט צעאַקערט און נישט פאַרזייט.

אויף זיי און נאָר אויף זיי האָט דאָס לאַנד געוואַרט.

די פרייד פון מדבר.

ניין, נישט דער ארץ־ישׂראל־אײַנגעבאָרענער מענטש פרייט זיך מיטן יידנס צוריקקום. נאָר דער מדבר האָט אויף דעם יידן געוואַרט. די טריקעניש האָט זיך צוגעהערט צו זיין דערנעענטערונג. צעשראָקן שטייט דער אַראַבער. ציט זיך אויף די שפּיץ פינגער און קוקט צום ים אַהין, אויב שיפן קומען אָן, וואָס ברענגען די, מיט געזאַנג אַריבערגעקומענע.

בר־כוכבא האָט מיט זיך פאַרנומען די יידישע שווערד אייביק. דער בעל־החלומות, הויד הראובני, וואָס האָט געוואָלט שאַרפן די קאַטוילישע שווערד, צו גיין אָפּנעמען ארץ־ישׂראל פון די טערקן — זי איז פאַרנעפּלט געוואָרן אין סיגופים און תפילות. פון דער קאַטוילישער שווערד איז קיין יידישע נישט געוואָרן. הייל צו קיין נאַציאָנאַל־יידישער שווערד בענקט נישט די יידישע נשמה. און דאָס איז אונזער קיום צווישן פעלקער און דאָס איז אונזער זיכערקייט אויף די קומענדיקע דורות.

ארץ־ישׂראל איז פאַטאַל געווען פאַר יעדן, וואָס האָט מיט שווערד זי אַיינגענומען. די, מיט בוימל־פרומע אויסגעשמירטע ענגלישע שווערד, וואָס האָט ארץ־ישׂראל אָפּגענומען פון טערק — איז אַ רינג פון אַ לאַנגער קייט פון שטרויכלונגען. פאַרהאַן טאַקע אַנדערע בריטישער, וואָס פאַרכטן און גלויבן, אַז נישט הימלעך וועט זיין דער סוף מיט דעם ארץ־ישׂראל־זיג; פאָרכטן, הלמאי האָט מען מיטן יידן שותפות געמאַכט: „וואָס האָט דער ייד אַריינצולייגן אין עסק ביים זייט פון דער גרעסטער אימפּעריע פון אַלע צייטן?“

דער ייד גייט אום מיט דעם וואָרט גאולה אויף די ליפּן, מיט דעם וואָרט תחיה אויף די ליפּן: „יידישע דערלייזונג און מיט איר — וועלט־דערלייזונג...“

ענגלאַנד האָט זיך אויך אין מאָמענט פון בלוטיקער פּייד אָנגעשפּאַרט אין די גרויסע צוזאָגן פון אונזערע נביאים און אַזוי באַתנט האָט דאָס יידישע פאָלק יעמאָלט אויסגעזען מיט דעם דורות-דיקן מזרח-צייכן אויפן שטערן. די גוטע אין ענגלאַנד באַטראַכטן עס נאָך איצטער אויך פאַר אַ נבואה; די בייזע — פאַר אַ בייזן חיין; פּאָליטיקער — זיי האָבן געדולדט. און וואָס בריטישע פּאָליטיקער קענען דורכבליקן דורך דער יידישער האָפענונג, איז פאַר אונז, מיט אונזער האָפענונג שווער צו וויסן.

די יידן, וואָס האָבן זיך אומגעקערט אַהער, צו ארץ-ישראל, האָבן די שטיינער געהאַלזט — זיי האָבן דאָ דעם תיקון געפונען. און ווייערע אָרעמס האָט דער שטיין אויך זיין תיקון געפונען. מדבר און קינד פון ישראל — זיי האָבן זיך דערקענט. האָבן זיך פאַרטרויט איינס דעם אַנדערן. געציילטע זיינען זיי דאָ און צו געציילטע האָט זיך ארץ-ישראל איבערגעגעבן. וואָס מען פאַרלאַנגט — דאָס באַקומט מען. קיין סך זאָל מען פון ארץ-ישראל נישט פאַרלאַנגען. מילך און האָניק איז אין היינטיקן יאָרהונדערט באַשיידן. מילך און האָניק פליסט שוין דאָ און דאָרטן און די פרייד פון מדבר איז גרויס. נאָר דער מענטש, דער ארץ-ישראל-אײַנגעבאָרענער — אין אים וואַקסט די אומה.

* * *

דאָ האָב איך געזען, ווי איינער פון די נייע הערשער, אַ בריטישער, האָט געשלאָגן איבערן צורה אַ קינד פון לאַנד. פאַרוואָס פאַר אַ זינד ווייס איך נישט. און געדאַכט האָט זיך מיר: קיינער, קיינער, נישט הימל און נישט ערד באַדויערן עס נישט. זיין נישט ווערן זיך האָט געקענט מיינען: „אַזוי האָט עס באַדאַרפט זיין, דורות-לאַנג שוין, אַז דאָס פּנים האָט אויף אַזוינס געוואַרט. פריער האָט עס געטאָן דער טערק און איצטער — בריטישער.“

נאָר, אַז איך האָב געזען, ווי אונזערער אַ שומר-יונג האָט מיטן פויסט געשלאָגן אין פּנים אַ קעמל-טרייבער (פאַרוואָס פאַר אַ זינד, האָב איך אויך נישט באַגריפן), איז דערבײַ געווען אַ יידישע טאָכטער, וואָס בשעת-מעשה האָבן טרערן געוואַשן אירע באַקן.

דאָס האָט שוין געהאַט אַ באַדייט. אַ באַדייט אויף די קומענדיקע טעג און רעכט — צו קומען אַהער און טריקענען זומפּן, צו פאַר־טרייבן קדחת פון לאַנד, צו פלאַנצן עקאַליפּטוס־ביימער אויף דעם אָרט, וואו יעדן וואָרצל, וואָס האָט זיך פון דער ערד אַרויסגעשלאָגן, האָט מען דורך אַלע צייטן אויסגעוואָרצלט. דער ייד איז געקומען מיט עקאַליפּטוס־קערנער און געפלאַנצט, וואו זומפּן זומפּיקן זיך און קראַנקהייטן פּרוכפּערן זיך. האָט דער אַראַבער דעם בוים אַ נאָמען געגעבן: דער יידישער בוים. אויך אים, דעם יידישן בוים, האָט פיינט דער אַראַבער. ווייל צו שטאַרק וועט זיין דער וואָרצל, דער יידישער, און נישט אַזוי גרינג וועט מען אים קענען אויסוואָרצלען. דאָס האָט אויך אַ טיפן באַדייט פאַר דעם, וואָס זוכט אמתן אויף אַזאַ־אָ פעלד; ווי עס האָבן אַ זינען די פאַרגאַסענע טרערן פון אַ יידישער טאָכטער, ווען אַ ייד הייבט אַ האַנט צו שלאָגן, אָנשטאָט צו פלאַנצן פרידן, וואו נאָר פרידן באַדאַרף וערן געפלאַנצט.

ווייל עס איז קלאָר, אַז אַלע כבישים, קאָנקריט־שליאַכן, וואָס ענגלאַנד ציט דורכן לאַנד און שלעפּט זיי פון גרענעץ צו גרענעץ, וואוהין אונזערע בויער האָבן זייער כוח אַריינגעלייגט (שטיינער פאַר די שליאַכן האָבן אונזערע מיידלעך אונטער דער ברענענדיקער זון געשטויסן) — זיכער, אַז אויף די דאָזיקע שאָסייען וועלן ציען אַר־מייען מיט זייער צעשטערונגס־קראַפט. קיין אַנדער צוועק דערהייל פאַר די איצטיקע הערשער האָבן די דאָזיקע וועגן נישט, כאָטש איצטער וואו נאָענט צום ישוב ציען אויף זיי די קעמלען מיט תבואה אָנגעלאָדן אייפן האָרב, צי עס ציען די הענגענער געשפּאַנטע מיט מויל־אייזלען, צום שייער תבואה פון יידישע פעלדער. ניין, נייטט דעם מדבר האָבן דערפרייט די דאָזיקע קאָנקריט־וועגן. אַזוי שטייף און טרוקן זיינען זיי צום געמיט פון לאַנד, ווי האַרט און טרוקן זיי זיינען פאַרן ברייטן פוס־טראָט פון קעמל מיט זיין משא אָנגעלאָדענער.

איך האָב געזען אונזערע אַ שורה אין עמק־יזרעאל ביים גראָבן אַ גראָבן, אַ מאַן די טיף און אפשר צוויי מאַן די ברייט. אין אַ געגנט אַ זומפּיקער האָבן זיי געגראָבן, כדי אָפּצוציען די וואַסערן

פון זומפ, און דערמיט אויסראַמען די מאַלאַריע און געזונט מאַכן די געגנט, וואָס האָט דורך דורות געפּלאָגט דעם דורכגייער אַפילו — איך האָב באַטראַכט די לאַנגע שורה גרעבער, אַ קילאָמעטער לאַנג, און אָנגעגליטן טאָג האָבן זיי מיט פּיקעס געהאַקט דעם באָדן און אַרויסגעוואָרפן מיט גראָבאַייזנס די ליימיקע ערד. אָ, וויפל יידישע ענערגיע איז שוין אַיינגעזונקען געוואָרן אין די ארץ=ישראל=זומפּן, וויפל בעבן שוויס זיינען פון געגנג מידע קערפּערס און אויסגעצערטע פּנימער אָט=אָ=דאָ, אין עמק, צי אין אַנדערע געגנטן אויסגעגאָסן געוואָרן! און דאָס טוט מען מיט פאַרלייקענונג און מיט פרייד — בידע אינאיינעם. דאָס טוט מען מיט קללה אויף די ליפּן און דאָך — מיט אַן אומבאַהאויסטזיניקער באַפרידיקונג, געזונט מאַכנדיק אַ קראַנק לאַנד: שלוחים פון אַ פאָלק אַן אויסגעטראַכטס!

און צו זיי פאַלן די בליקן פון אַלע בערג=שפּיצן, וואו עס זשאַזשערן די אַראַבישע דערפער. האָרעוונג אין האַרצן ביי די אויף די בעת, און קללה אויף די ליפּן. און צו טאָן אַזאַ אַרבעט, צו בויען אַ וויסט לאַנד, באַראַף זיך די יידישע מי און איבערגעגעבנקייט שיצן אונטער ענגלאַנדס האַרטן פויסט. ווי האָט עס אונזער מזל אַזוי חוזק געמאַכט צום טויזנטסטן מאָל?

פאַרפאַלן, קיינער וועט נישט אָבוועגרן דעם יידישן נאַציאָנאַלן אָטעם פון ארץ=ישראל. פאַרזיגלט. דער מהות פון פאָלק איז דאָ, אין דעם אַיינגעדרעמלטן און אָנגעגליטן געמיט פון מזרח=מענטשן. אַ קליינער וואולקאַן איז דאָ, וואָס קען די לאַווע זיינע ווייט, ווייט שלידערן. און דאָך איז דער אָטעם פון פאָלק דאָ ערגעץ. אַזוי אָפּט קומען דיר אַנטקעגן אייגענע, אייגן בלוט און פלייש, בעדווינער, צי די פעלאַבן, די פּויערים אין דו דערקענסט אין זיי אייגן בלוט. געוויס איז אונזער בלוט דאָ איבערגעבליבן געוואָרן, ניצול געוואָרן פון אַלערליי פייערן. אונזערע אייגן, אונזער בויג מיטן האַנט, אונזער תנועה און אונזער ניגון. ווער וועט אויפרייסן דעם פאָרהאַנג, וואָס טיילט אונז דאָ פונאַנדער?

פאַרוואָס ווערט אַלץ דיקער די וואַנט, וואָס טיילט אונז פונאַנדער? טיפער דער תהום, וואָס צעשיידט אייגן בלוט? מדבר פרייט

זיך, און עס פרייט זיך נישט דאָס פאָלק, וואָס האָט באַאַרבעט אויסשטרעקן אַ האַנט און בענטשן די אַריבערגעקומענע...

מיר איז שווער אַריבערצוגיין צו רויקע באַשרייבונגען. דאָס, וואָס איך באַגעגן דאָ אין לאַנד, רעגט אין באַאומרויקט. און ווייל איך האָב דערקענט דעם מזרח־מענטשן און דערשפּירט אין זיך אַליין זיינע שפּורן, דעריבער זיינען די מחשבות אומרויקע. און עס ווילט זיך, פאַר זיך אַליין אויפברענגען אויף די ליפּן הויך און קלאָר דאָס, וואָס איך האָב אפשר נישט געדאַרפט טאָן: אויב מיר געהערן צו ארץ־ישראל מיט אונזער מהות, יעמאָלט איז ענגלאַנד דאָ איבעריק....

און פונדעסטוועגן האָט דער, וואָס באַדאַרף אין ענגלאַנד אַרויסזאָגן אין דער עפנטלעכקייט אַ מיינונג, אַזוי געזאָגט: „די יידן באַדאַרפן אונז אין ארץ־ישראל, אָבער מיר, אָן די יידן, וואָלטן אויסגעקומען“.

אונזער כלל פאַרלייקנט עס. און ווי קען מען פאַרהוילן דאָס, וואָס איז פון יידישע הענט סיסטעמאַטיש אָפּגעטאָן געוואָרן דאָ אין לאַנד? אויב נישט יידישע הענט — וואָלט עס נאָך דורך אַ נס געקענט געשעען. ווייל איך קען יידישע הענט איבער גאָר דער וועלט און איך ווייס, וואָס זיי זיינען ביז איצטער מסוגל געווען צו טאָן. איך קען דעם יידישן מטושטשדיקן ווילן און די פרוכט פון אַזאַ ווילן האָב איך גוט באַטראַכט. און דעריבער איז פאַרצווייגטער דער טרויער, ווען איך געפין, אַז בלויז דער מדבר פרייט זיך דאָ מיטן אָנקומען פון יידן קיין ארץ־ישראל, נאָר נישט דער מענטש, דער ארץ־ישראלדיקער, וואָס קראַנקהייטן, הונגער, דערשלאָגנקייט פרעסן זיין גאַנצן תוכן.

*   *
*

די פרייד פון מדבר איז באַשערט דעם יידן, כאָטש אויך, דאָ, ווי איבער גאָר דער וועלט, רייסט זיך דער ייד שטעט צו בויען. נאָר דאָ אין לאַנד, וואָס מען זאָל נישט בויען, ווערט חורבן איבערגעריכט. חורבן איבער חורבן האָבן דורות דאָ איבערגעלאָזן.

שטאָט איבער שטאָט אין דער טיף פאַרזונקען. אונטער אַיעדן זאַמד־באַרג וועט מען אַ שטאָט אויסגראָבן. ארץ־ישראל איז דאָס לאַנד, וואו דעם מענטשנס פאַנטאַזיע האָט דורכן אַזויפל צייטן געבויט שלעסער אויף שלעסער. זיבן, צי אַכט הונדערט טויזנט זייענען די, וואָס קוקן מיט שרעק צום אָנקומען פון יידן אין לאַנד אַריין, און איינגאַנצן אַ פינפטל פון דעם זיינען יידן דאָ. און פון הענט, וואָס זאָלן זיך אָפּגעבן שלום — אַראַבער און יידן — פון דעם איז נאָך דערווייל קיין סימן נישטאָ. דאָס איז אונטער שלאָס, ווייל אַ שטאַרקערע האַנט וואַכט, אַז דאָס זאָל נישט אַריבער די גרענעצן. לעבן מיר אָבער אין אַ צייט, וואָס ארץ־ישראל איז נישט דאָרט, וואו אויף דער מאַפּע אָנגעוויזן. ארץ־ישראל איז ווי אַ שטויבעלע, וואָס ווערט נאָך געשליידערט פון קאַפּריז צו קאַפּריז. אויף ארץ־ישראל קען יעדעס פאָלק זאָגן; די גאַנצע וועלט, וואָס באַטראַכט אונז פאַר פרעמד ווילדפלייש — אַלע קענען זאָגן: ארץ־ישראל איז מיינס און די יידן — „זיי זיינען די, וואָס באַדאַרפן אָנקומען צו אונז, אָבער צו זיי — באַדאַרף קיינער נישט!“

און ווען איך הער, ווי דער מדבר זינגט צוליב אונזער צוריקקער, כאַפּט עס מיך אַרום אָפּטמאָל אַ ציטער, ווי שטייענדיק פאַר אַ תהום. ווייל אין ערגעץ האָט אונזער פאָלק אַזויפיל נישט ריזיקירט, ווי דאָ, אין ארץ־ישראל; אין לאַנד פון ישראל. מיר האָבן געטראָפן אין דער רעכטער אייג פון וואָס פאַר אַ פאָלק איר זאָלט נישט אָנרופן.- קריסטלעכע פעלקער, מאַכמעדאַנישע פעלקער — אַלץ איינס. און געטראָפן אין אויג פון ענגלאַנד גופא. הלוואי זאָל עס די צייט נישט באַווייזן.- דעריבער, ווען איך פאָר דורכן לאַנד, און מיין אויג שלאָגט זיך אָן אין די דערפער, אַנטלאָפענע אויף ארץ־ישראלס בערג און בערגלעך, אַראַבישע דערפלעך, וואָס קוקן אַראָפּ צו דער מאָגערער געגנט אַרום, ווען איך זע די פרויען מיט די גרויסע קריג אויפן קאָפּ, ווי זיי לאָזן זיך אַראָפּ צו אַ ווייטן קוואַל נאָך וואַסער, און ציען שפּעטער מיטן וואַסער אויפן קאָפּ צוריק, באַרג־אַרויף, אין דער צייט, וואָס אונזערע האָבן שוין אַזויפיל קוואַלן געזונט געמאַכט, אַזויפיל פאַרשטאָפּטע קוואַלן אויפגעעפנט— ווייס איך, ווי ווייט נישטיק מיר קענען דאָ בלייבן צוליב עמעצנס

קאַפּריז, בעת דאָס לאַנד וועט בליען און געטריי ווערן צוליב יידנס דורותדיקער אָנגעזאַמלטער ענערגיע.

ווייל דאָס, וואָס יידן טוען איצטער אין ארץ־ישראל, האָבן זיי נישט געטאָן זינט דעם לעצטן פון יידנס בעסערע און קלי־גערע הערשער. די בענקשאַפט צו אייגענעם באָדן אונטער די פיס איז גענוג שטאַרק געווען אין אַלע צייטן. נאָר דער דעראָבערונג־דמיון איז געווען שוואַך. משיח – מיינט נישט דעראָבערונג. משיח וועט דעם וואונדער באַווייזן: איינס דעם אַנדערן וועט קומען אַנטקעגן. די מתים וועלן זיך קייקלען אונטער דער ערד קיין ארץ־ישראל. די לעבעדיקע – אויף אַ פּאַפּירענער בריק. דאָס קליינע לאַנד וועט זיך אַליין צעציען, ווי אַ הירשן־פעל.

נישט גלויביקע זיינען די, וואָס האָבן זיך מיט ענגלאַנד באַ־וויזן האַנט בײַ האַנט. אין ענגלאַנדס רוף דערקענט אַ משיח־רוף. דער כורש־רוף האָט זיך געטראָגן הורכן לעבן. און כאָטש די די מלחמה פון גוג און מגוג האָט זיך אָנגעהויבן – נאָר נישט מקוים איז געוואָרן דאָס, וואָס קראַנקער דמיון האָט אויסגעדאַכט. ווייסע אייזעלעך זיינען גענוג פאַרהאַן אין ארץ־ישראל. אויף זיי פאָרן אויך יידן אַרום. נאָר אַהער אין לאַנד אַריין איז קיינער אויף קיין אייזל נישט געקומען. וואַקסט קיינעם נישט פון די בוידעם דער באָקסער גלייך אין מויל אַריין און פאַר יעדן טריט גרינע גראָז צאָלט מען מיט מזומן: שווייס און בלוט. מען באַצאָלט זינגענדיק, און אַנטקעגן ענטפערט דער מדבר מיט געזאַנג. מדבר האָט אַרויס־געשטעלט חיעם ,גאַנצן מהות צום יידן.־

און איך בין זיכער, אַז פונקט ווי דער מדבר, אַזוי וועלן אויך אויפקומען די קינדער פון לאַנד, די קינדער פון מדבר און וועלן עסן די פרוכט פון לאַנד, וואָס איז אויפגעקומען דורך יידישער מי.

ווער וועט דערנענטערן די קינדער פון ישראל מיט די קינדער פונם לאַנד? ווער וועט פאַרשטן דעם תהום, וואָס פרעמדע הענט גראָבן דאָ אין לאַנד צווישן מענטש און מענטש?

אַכט טויזנט.

יונגער לעבן האָט זיך אַהער געריסן צו בויען און וועקן יעדן פאַרשמאַכטן פּאַס לאַנד. ווען איינס וואָלט דעם אַנדערן אַנטקעגן געקומען: מעגלעכקייטן פאַר דער ענערגיע, גוטער ווילן און לוין פאַרן שטרעבן, געמישט מיט שווערער פּראַצע — וואָלט דאָ קיינמאָל געזאַנג נישט פאַרשטומט געוואָרן און הענט וואָלטן נישט מיד געוואָרן.

צו שווערער פּראַצע האָבן זיך געריסן יונגע יידישע הענט. און ווען די הענט האָבן זייער תיקון געפונען, איז מיט דעם די באַפרידיקונג געקומען. איצטער פאַרמאָגט דער יידישער לאַגער אַכט טויזנט ליידיקגייער. און קיין גרעסערן וואָרעם, וואָס זאָל צעפרעסן מוסקל און ליכטיקע האָפענונגען, האָט דער וויסטער מזל נישט געקענט געפינען פאַרן יונגן ישוב און זיינע איבעראילומינירטע האָריזאָנטן.

ווער זיינען די אַכט טויזנט לייִיקגייער, וואָס פאַלן איצטער צו לאַסט דעם גאַנצן ישוב און פאַלן צו לאַסט זייערע אייגענע יונגע יאָרן?

זיי האָבן באַדאַרפט, ווי פּיאָנערן, בויען דעם יידישן ישוב, האָבן זיי נישט געפונען גענוג בוי־מאַטעריאַל און דעם אָרט, וואו זייער פּאָזיציע זאָל זיין. איצטער נעמען זיי שטיצע עטלעכע גראָשן אַ וואָך און אַזאַ מאַטעריעלע שטיצע, וואָס איבער גאָר דער וועלט וואָלט זי אונטערגעהאַלטן מענטשן אין אַ שלעכטער צייט — דאָ איז יעדער גראָשן סם־המוות פאַר אַ יונגן עולם. אַכט טויזנט אין ארץ־ישראל איז אַ גאַנצע אַרמיי. זעכצן טויזנט הענט. אַכט טויזנט דורך פּייניקונגען און פאַרניינונגען אויסגעפּרוּווטע כאַראַקטערן.

זיי זיינען נישט אויסגעוואַקסן, ווי קראָפּעווע הינטער אונזערן אַ פּליט. און וועלן נישט אויפקומען אַזוי גיך, ווי ווידערוואַקסונג

אויף אַ לאַנג־געשניטענעם פעלד. זיי האָט שטורעם איפּגעוועקט און לאָזט נישט אײַנשלאָפן.- זיי זײַנען געבאָרן געוואָרן מיטן פּנים צו מזרח און די אַנדערע ווינקלען פון דער ערד האָבן זיך אָפּגע־ווענדט פון זייער מהות. אָן בלינדער אמונה האָט קיין שום לאַנד נישט געקענט אַרויסשטעלן אין די ערשטע רייען וועלט־באַזיגער.- ווי צום פאָלק, וואָס האָט נישט אין דער ריכטיקער שעה אויף דער וואַך אַ שטאַרקע יוגנט; אָדער מוסקלען מיט יוגנטלעכן בריג. ארץ־ישראל האָט עס געקראָגן איבער דער מאָס. די מאָס איז קליין — האָט זיך אַריבערגעגאָסן. איצטער זײַנען געבליבן איבער דער מאָס, אָדער אויסערן צאָל גאַנצע אַכט טויזנט.

— ווער זײַנען זיי פון באַרוף?

— בויערס!

זיי האָבן געטאָן אַלין, וואָס בין זיי האָט געפאָדערט די ברו־טאַלע ווירקלעכקייט. זיי האָבן גאַסן נאָך גאַסן אויסגעבויט. זומפּן געטריקנט. זיי האָבן שטיינער געטעשעט, קאָנקריט געגאָסן. זיי האָבן געפלאַנצט און געזייט. אין אָנפאַל פון בוי־שיכּרות האָבן זיי אַליין נישט געשפּירט די אָנשטרענגונג; נישט געפאָדערט קיין חשבון, נישט בײַ זיך און נישט בײַ קיינעם. נישט געפרעגט אויף דעם תּכלית פון דער איבערנאַטירלעכער פאַרלייקענונג פון דעם אייגענעם ווילן און רעכט צו זאָגן זיך ג ע נ ו ג, ווען די צייט וועט קומען. איצטער, אַז איך קום אַמאָל אין זייערע קרייזן — יעדער איינער איז גערן, איך זאָל פון זיין פּנים אַראָפּלייענען זיין אַנטוישונג. און דער, וואָס האָט זיך איבערגעגעבן גוטמוטיק, מען זאָל אים זיין צונג אָפּשנײַדן, מיט דעם צוואַנג נישט צו רידן יידיש — איצטער שפּרינגט אַרויס דער פאַרבאָרגענער פּראָטעסט און בעט ער וואַרפט פאַר די פיס זיין אינערלעכע צעטרייסלונג, וואַרפט ער אַפילו די אַרויפגעצוואונגענע שפּראַך אין פּנים: אויסדריקן זיין פאַרדרוס קען ער נישט אויף העברעיש:

— מיינע הענט — צוויי יאָר הענגען זיי מיר ווי בייטשן, איך זוך אַרבעט און געפין נישט.

— איך בין געלאָפן פון רוסלאַנד, געגנבעט גרענעצן, אײַנ־

געשטעלט דאָס לעבן און אַהער זיך דערקליבן, הלוואי וואָלט איך איצטער געקענט פאָרן צוריק.

נישט איינער שטייט ביים ברעג איצטער און קוקט אַרויס מיט בענקשאַפט צום ים, צו די שיפן, וואָס קומען און גייען אַוועק, כאָטש ווען עס קומט צו פאַרלאָזן דאָס לאַנד, עפנט זיך אַ תהום אויף פאַר די אויגן.

* * *

אַכט טויזנט — —

מען ווייסט, וואָס דאָס מיינט. אַלעמען דריקט עס אין צערודערט. ערגעץ וואו, אויף דער ברייטער וועלט, רופן הונגעריקע צו רעוואָלט. דאָ זיינען זיי די שטילע שאָף צו דער מאַכט, וואָס קען ביידע, אי טרוקענעם ברויט געבן, אי באַפעלן. נאָר יענע מאַכט איז פאַרשוואונדן, און זאַמדיקן באָדן פון אַרום די תל־אָביבער נישט־באַבויטע פלעצער איז זי איינגערונען. ווי שטילע שאָף גייען זיי אים גאָר אָן פראָטעסט און אָפט בליקט הונגער פון די אויגן אַרויס. די שטאָט, ווען מען האָט געבויט, האָט איבער אַלעמענס קעפּ געהונגען. וואויל, ווען אַרבעט איז געקייטלט מיט הימן פון באַפרייער. און טאָפּלט איז דאָס אַ פרייד צו זען אין אונזער מחנה.

ווייל דאָס לעבן פון אַ פאָלק איז איינגעוויקלט אין נעפּלען און וואָס אַהינטערן נעפּל וועבט זיך, ווייסט מען נאָכדעם, ווען דער שטורעם האָט דעם נעפּל צעשפּרייט, אָדער די זון האָט אים אויסגעזויגן. עס קען אַ פאָלק וואַרטן און זיך גרייטן צו שטורעם און הפקר־גאַנג, ווי עס קען זיך צוגרייטן צום אונטערגאַנג. די סטיכיע שפּילט אין אונזער יידישער וועלט אין לעצטן דור, און נאָר אומפאַרשטענדלעך איז פאַרן דור, וואוהין עס צילט דער יידישער מהות. איינס איז קלאָר, אַז די בענקשאַפט צו דער ערד איז ביי יידן איצטער אַ באַוואוסטזיניקע. ווען דער ווינט וואָלט געבלאָזן גינסטיק אין דער דאָזיקער ריכטונג, וואָלט זיך דאָס רוב פון די פאָלקסמאַסן פאַרוואַנדלט אין פויערים.

אמת, יעדע שטרויכלונג אין פעלד טרייבט דעם יידן צוריק אין שטאָט אַריין, נאָר דאָס פעלד וואָלט שוין איצטער נישט אויסגע־

לײדיקט געװאָרן. אין ארץ־ישראל האָט זיך דער דאָזיקער פּאַר־
לאַנג אויסגעקריסטאַליזירט. און װען דאָ װאָלט בלאָזן גינסטיק דער
װינט — האָט גאַנץ ארץ־ישראל געקענט געדיכט באַזעצט װערן מיט
ײדישע פּויערים, פּויערים פון אַ נײער צײט, װאָס װעלן איבערנעמען
זײער גורל אין די אײגענע הענט און נישט לאָזן זיך דיקטירן פון
שטאָט־מענטשן. און די אַכט טויזנט לײדיקגײער, װאָס טרעטן איצ־
טער אָפּ די פּיס פון יעדן אײנעם, װאָס װיל רויִק חלומען זײן
חלום אין דער אײגענער הײם — זײ לעבן זײערע טעג אין אַ מי־
דאַוש, װאו פאַר זײערע אויגן שפּרײט זיך דאָס פעלד מיט ײדישע
פּויער־הײזער. און עס לאָזט זיך אויס פּאָרלויפיק, װי יעדער מי־
דאַוש אין דער מדבר. װאָרעם אַ מדבר איז דאָס לאַנד פאַר די
דאָזיקע אַכט טויזנט, װאָס קומען יעדע װאָך נעמען זײער שטיצע,
כּדי צו קענען װי עס איז דערהאַלטן די נשמה און װאָס אין דער
אײגענער צײט זינקען אַלץ טיפער און טיפער זײערע טריט אין
אײביקן זאַמד.

און אַפילו די, די האַלב־גליקלעכע, װאָס האָבן יאָ געפונען
די מעגלעכקײט זיך אָנצושפּאַרן בײ אַ ײדישער קאָלאָניע, די גרופּן,
װאָס לעבן אין זײערע באַראַקן און עסן זײער ברודער־ברויט בײ
אײן טיש, בחורים, מײדלעך, מיט אַזױפיל בענקשאַפט אין די אויגן—
נישט צו זײ שמײכלט דאָס לעבן, װען זײ באַראַבן פאַר אַן אָרעמען
לױן אַרומגראָבן בײמער אין פרעמדע גערטנער. איז דאָס געװען
זײער חלום?

ארץ־ישראל איז אײנגעשרומפּן און מען באַראַבט דאָס לאַנד
פונאַנדערצײען; די קרומקײטן אויסגלײכן און דאָס מוזן טאָן הענט,
װאָס זײנען צו דעם געפּרוּװט געװאָרן. קדחת שטײט אויף דער
װאַך און קלײבט אויס פון צײט צו צײט דעם אָפּטימיסט און טרײסלט
אים זײנע בײנער. נאָר איך האָב דאָך באַגעגנט אַ סך, װאָס זאָגן
מיר: „און אַז אויב קדחת, היץ, קעלט? ערגער איז אַרומצוגײן
לײדיק, טויזנטער מאָל ערגער צו קוקן אויף די װיסטע געגנטן, װאָס
האָבן אונז גערופן פון װײטן.“

איך האָב נישט געגלויבט, אַז דאָ װעל איך געפינען אַזױפיל
יוגנטלעכע כוחות, װאָס זאָלן בענקען צו שװערער אַרבעט. און

וואונדערלעך — נישט פּאַר אַלעמען קלעקט שווערע אַרבעט. אַזוי גרויס איז די בענקשאַפט, זיך צו באַזעצן אויף דער ערד און לעבן פון דער מי פון די הענט — און אַזוי ווייט איז איצטער פון זיי דער באַשיידענער ציל.

* *
*

אַכט טויזנט אַרבעטס־הונגעריקע אין ארץ־ישראל — — —

און אויף זייערע אויסגעהונגערטע פּלייצעס האָט זיך אָנגעהאַנגען אויך דער לץ, וואָס שטעקט אַרויס אַ צונג און ווייזט אָן אויף דעם שיטערן זאַמד, וואָס שלינגט אַיין דעם גאַנצן אויפטו דאָ, אין לאַנד. וואָס באַטייטן לײדיקגייער איבער גאָר דער וועלט און דער עיקר, אין די מזרח־לענדער? איך קען דאָך געגנטן, וואו מענטשן האָבן כמעט דעם אייגענעם ווערט וואָס פליגן. נאָר דאָ, אין ארץ־ישראל, איז יעדער איינער, וואָס גייט אַרום אָן אַרבעט — אַ שילד פאַר צעשטערטע אידעאַלן; אַ ציל, וואו יעדער נישט־גלויביקער קען אָנווייזן מיטן פינגער: „אָט דאָס האָב איך אַייך געזאָגט.“

הונגערן איז מער נישט קיין אידעאַל אויף דער וועלט. נאָר אויב אויף הונגעריקע פּלייצעס האָט זיך אָנגעלייגט אַ פאָלקס־האָנונג, איז הונגער דער סם, וואָס ברענט דורך יעדן געזונטן אָרגאַניזם. ווען איך באַגעגן די דאָזיקע מיט דעם הונגעריקן פייער אין די אויגן איבער גאָר דעם לאַנד, פאַרשטיי איך דעם באַדייט. די שטאָט האָט זיי אין אַלע גאַסן. מען באַגעגנט זיי אויף די וועגן, וואָס פירן פון יהודה קיין גליל און אויף די שטעגן צווישן איין קבוצה און דער אַנדערער; שפּרייזן מיטן וועג און קוקן אַריבער צו די אויפגעגאַנגענע פעלדער, וואָס זיינען אייגענע און דאָך אַזוי פרעמד.

איך קען די הונגער־פּסיכאָלאָגיע, וואָס גליטשט זיך אויס אין מיטן מאַרק, און די פילאָסאָפיע, וואָס וואַקסט אויס, ווי גרינע שוועמלעך ביים שוועל. גרינע שוועמלעך דאָ און גרינע שוועמלעך דאָרטן. און וויפיל באַדאַרף האָבן אַ ייד מיט אַ צעשויבערטן געמיט, אַז אונטער זיינע פיס זאָל אים אָנהויבן ברענען דער באָדן? וויפיל באַדאַרף מען, אַז אַ ייד אין פּאַלעסטינע זאָל מיט אַמאָל דערזען

אַרגענטינע? עס שטייען דאָך ייִדעלעך דאָ און דאָרטן, ציִען זיך אויף די שפּיץ פינגער און קוקן אַריבער פון איין עק וועלט צום אַנדערן. אומרו וואַקסט אונטער זייערע טריט. אַפילו דאָרט, וואו זיי וואָרצלען זיך שוין איין, רייסט דער שטורעם ביי די פּאָלעס. און די אַכט טויזנט טראָגן אויף זיך די טאָפּלטע לאַסט: הונגערן און בויען, הונגערן און זיין קולטורעל, הונגערן און זיין אָנשטענדיק!

אָ, ווי אָנשטענדיק דער היגער אַרבעטער איז אין דער שווערער לאַגע זיינער! וואו האָט די וועלט אַזאַ ביישפּיל? ווי נאָכגעבעריש ער איז, דער אַרבעטער, אין ארץ־ישראל. אויף זיינע פּלייצעס האָט מען אָנגעלייגט שווערע פליכטן. אַפילו דער, וואָס עסט צו זאַט זיין שפּייז אין אַוסטראַליע, דרום־אַפריקע, נאָרד־אַמעריקע, צי קאַנאַדע, נאָר וואָס האָט ליב העברעיש אין ארץ־ישראל — איך קען זיי, יענע ווייטע ליבהאָבער מיט זייער ליבע צו ארץ־ישראל, אויך זיי ליגן שווער אויף די אַקסלען פון די אַכט טויזנט אַרבעטס הונגעריקע. ווייל זיי טראָגן דאָך אויף זייער געוויסן די טויערן פון לאַנד. אויף זיי קוקנדיק ווערט רעגולירט דער אַריינקום, און עס טענהן צו מיר די חכמים פון ארץ־ישראל, אַז נישט דער אַרבעטער וועט בויען ארץ־ישראל, נאָר דער מיטלקלאַס וועט אויפבויען ארץ־ישראל: „איבעריק זיינען די אַכט טויזנט. אָרעמקייט ברענגען זיי אין לאַנד. דאָס זיינען דלפנים מיט גרויסע פאַרלאַנגען. ארץ־ישראל באַדאַרף נישט האָבן קיין אַרבעטער־קלאַס, וואָס זאָל זיין קולטורעל. אַרבעטער באַדאַרפן ליידן, באַדאַרפן פאַרשטיין, אַז נישט גרינג קומט אָן אין ארץ־ישראל אַ ייִדן זיין מנוחה...“ אַזוי טענהן צו מיר די „חכמים“ פון ארץ־ישראל.

און דעריבער, ווען מיט אַמאָל טוט זיך אַ טראָג אַזאַ אומעטיקער ווינט פון עק לאַנד ביז עק לאַנד; ווען איר טרעפט איינעם אַ פאַרזאָרגטן פאַרן גורל פון דעם גאַנצן ישוב, פאַרשטייט איר, אַז מיט דעם ווינט טראָגט זיך די צעשטערטע האָפענונג פון די אַכט טויזנט חלוצים. און זיי, די אַכט טויזנט, וואַרטן, אפשר וועט מען אָנהייבן צו טריקענען די זומפּן פון דעם עכו־טאָל; אפשר וועט מען אָנהייבן טריקענען די זומפּן אין ירדן־טאָל; אפשר וועט מען אָנהייבן ציִען מינעראַלן פון ים־המלח. אפשר, אפשר...

וואויל איז צו דעם, וואס האט דעם רידל אָדער אַקעראייזן אַריינ־ געגראָבן אין אַ שטיקל ערד, וואו ער זעט זיינע קומענדיקע טעג אויף דעם באַרויקטן און באַהערשטן באָדן. כאָטש צעשטערט ווערט אַזאַ רו בעת די טריט פון די פאַרהונגערטע קלינגען אַזוי הויך און ברענגען אומרו צום געמיט.

דער ברודער־טיש.

זינגען דאָ חלוצים אין שעה פון ברי־שיכּרות: „ווער וועט בויען דעם גליל?“

ווי אַמאָל, אַזוי אויך איצטער בויען דעם גליל די דאָזיקע, וואָס די ערד רעדט צו זיי מיט דער שפּראַך, וואָס איז פרעמד דעם שטאָט־מענטשן. דאָס איז דער אייגענער גליל, וואָס אין צייט פון נאַציאָנאַלער צעטרייסלונג זיינען פון דאָרט אַרויסגעקומען די גיבורים, מיט ענערגיע און ווילן, וואָס איז פרעמד געווען דעם יידישן פאָלק.

אין די צייטן, ווען ירושלים האָט זיך געציערט מיט איר קרוין, מיט אירע מלכים און כּהנים, אַריסטאָקראַטן און גרויסהאַלטער, כאָטש גליל איז געווען דער אמתער שפּייזער — יעמאָלט האָט מען געקוקט פון אויבן אַראָפּ אויפן גליל־מענטשן:

„דער עם־הארץ!“

און אַז דער גליל־מענטש האָט עולה־לרגל געווען קיין ירושלים, איז ער טאָפּלט געקראָכן באַרג־אַרויף, סיי צו דער שטאָט און סיי צו אירע מענטשן, גרויסהאַלטער. איצטער זיינען אָנגעשטאַנגען אַנדערע צייטן. דער גליל האָדעוועט דעם נייעם מענטשן, וואָס ווערט געלייטערט און אויסגעלייזט דורך שווערער פּראַצע בּיי מאַמע ערד. און כאָטש ער גייט נאָך דעם אַקער, פונדעסטוועגן איז זיין קאָפּ נישט געבויגן און נישט אים וועט ירושלים דיקטירן. דער גרויסהאַלטער וועט דעם גליל־מענטשן נישט דערנידעריקן, ווייל דער גליל־מענטש, אַז ער קומט איצטער אין שטאָט אַריין, ברענט אים דער אַספאַלט פון די גאַסן זיינע טריט.

איבער דעם גאַנצן עמק־יזרעאל, וואָס צעדרייסט די גליל־בערג פון עכּו־ים־אויסגוס ביז צום ירדן־טאָל און אַזוי אויך אין ירדן־טאָל אַרויף, ביז צום אָנבליק פון פאַרשנייטן חרמון, ציען זיך די

קבוצות צוגעזויגענע צו דער ערד, די וואָס די נייט האָט פאַרבריידערט און אידעאַל האָט די נויט באַקרוינט. דאָ איז אויך דער ביישפּיל, וואָס אַ מענטש איז ווערט פאַר דער נאַטור, ווען ער האָט זיך מיט דער הילף פון גוטן ווילן פאַרחברט מיט די פון זיין גלייכן. כאָטש יעדער איינער האָט געזוכט יחידות, איז דערפון אַרויסגעקומען דער ברודער-טיש. די נויט האָט געטריבן פּיאָנערן זיך צו פאַרבינדן אין ענגע גרופּן און געבראַכט פאַר אונז דעם מוסטער פון קעגנזייטיקער הילף. ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ באַטייט אַזעלכע ביישפּילן וועלן האָבן פאַר דער צוקונפט, וואָס ברעכט זיך דורך דער פּריזמע פון אַן אויסגעפּייניקטער געגנוואַרט.

עס איז די צייט, ווען עס גלוסט זיך הונגער פאַרזויגן מיט געזאַנג, נויט צו פאַרטאַנצן און קדחת לינדערן מיט דער האַנט פון האָפענונג. ווייל צו-שנעל זיינען אויסגעוואַקסן די יונגע בית-עולמס אַהינטער די עקאַליפּטוס-וועלדלעך ביי יעדער קבוצה. אומנאַטירלעכער טויט איז געוואָרן נאַטירלעך. און אַז מען באַטראַכט אין ברודער-זאַל אַ בילד פון אַ מיידל, אַ בילד פון אַ בחור, וואָס הענגען איינגעראַמט אויף די ווענט און דו פרעגסט: „ווער זיינען זיי?“ ענטפערט מען: „שווערע צייטן געווען. עס ווילט זיך גאָר נישט גלויבן...“

* * *

איך בין געקומען אין עמק-יזרעאל און צום ירדן-טאָל, ווען מאַמע ערד האָט זיך איבערגעבעטן און געוואָרן ווייליק צו פאָלגן און נאָכגעבעריש. בלאָטיקע קוואַלן האָט מען ריין געמאַכט; זומפּן קאַנאַליזירט; וואו אַ שטייק וואַסער — געלאָזט עס לויפן און אָנגעוויזן דעם וועג און אָפּגאַנג. אין געבונדענע מחנות זיינען די חלוצים געקומען און זיך געטיילט מיטן ביסן ברויט און זיך געטיילט מיטן טרונק וואַסער. נאָר אַ ברודער-טיש האָט יעמאָלט געקענט שמידן דעם ווילן אָנצוהייבן אַ לעבן גאָר אויף דאָסניי און מאַכן דאָס לאַנד לעבן אַ ניי, יונג לעבן, וואו זייערע טריט האָבן זיך אָפּגעשטעלט. גוט איז איצטער דאָ און דאָרטן צו עסן דעם ברויט פון אייגענעם פעלד און צו פאַרזוכן אַמאָל אַ וויינטרויב פון אייגענעם וויינגאָרטן.

און גוט איז צו ציילן די ציפערן און געפינען, אז פון הינטערט חברים פינבערן איצטער פון קדחת בלויז א צענדליק און נישט — אכציק, ווי אמאל. „אמאל״, בסך־הכל מיט א יאר פינף צוריק.

דער בונד איז געבליבן. איצטער בינדט נישט די נויט, נאר גוטער, ברידערלעכער ווילן האלט דעם ברודער־טיש, האס איז אייך געווארן דער מזבח, וואו יעדער יחיד איז דריי מאל א טאג מקריב זיין פערזענלעכן קאפריז און שטרענגט זיך אן אנצוקניפן זיין יחידות אין א גאר פרעמדן כלל פאר היינטיקער געזעלשאפט.

— וואו איז דיין ברויט?

— באקט זיך אין ברודער־אויוון.

— וואו איז דיין העמד?

— ליגט אינאיינעם מיט די ברודער־העמדער.

— וואו איז דיין קינד?

— שפילט זיך איצטער אין קינדער־היים.

ווייל די אמתע מאמע מעלקט איצטער קי. ווייל די אמתע מאמע איז איצטער אין דער קאמוניסטישער ווירטשאפט. זי טוט שווערע ארבעט. אינאיינעם מיטן מאן איינגעשפאנט און דאס קינד אירס באדארף האבן א מאמע פון פרי ביז נאכט. געווג איין מאמע פאר צען קליינוואַרג. א ברודער־מאמע. א שוועסטער־מאמע. און די צען אמתע מאמעס זארגן פארן ברודער־טיש.

ווער איז דא די רעטעניש אין אזא וועלט, צי דער נייער מענטש פון אונזער דור, וואס האט פון זיך אראפגעווארפן זיין יחידות־גייסט און אליין זיך איבערגעגעבן א מענטשן־געמיינשאפט, וואו פערזענלעכע קאפריזן שטעקן זייער אפט ארויס די קעפ און מאנען זייער חוב; צי גאר די קליינע קינדער, וואס מילך פון אייגענער מאמעס ברוסט איז דאס איינציקע, וואס צעגייט זיך אין זיין לייב, און ווייטער איז די קינדער־וועלט דער ווינקל, וואו מיינס און דיינס שטארבט אפ אויף די יונגע ליבן, און — עס איז א רעטעניש צי אפשר דווקא, זיי, די קינדער, וועלן זיך אין איין פרימארגן אויפכאפן, קוקן אין דער וועלט אריין און זוכן דעם ווינקל, וואו מיינס איז מיינס און דיינס איז דיינס — — — געוויס נישט־גלייביקע זיינען איצטער אייך פארהאן, וואס זאגן שלעכטע

נביאות און גלויבן נישט, אַז מאַמע ערד וועט לאַנג צופּריידן בלייבן מיט דעם דאָזיקן ברודער-טיש און ברודער-יאָך:

— איין פויער וואָרצלט זיך אַיין טיף אין דער ערד, אָבער הונדערט און פינף הונדערט פויערים, וואָס האָבן זיך פאַרברידערט און פאַרשוועסטערט — נאָר נויט וועט זיי האַלטן, אָבער נישט די פרייד וועט זיי בינדן —

דאָס האָבן מיר שלעכטע נביאים אין גרינעם פעלד נביאות געזאָגט.

אַלטע זאָרג — נייע זאָרג. און דאָס פאָלק, וואָס פרעמדע האָבן אויף זיין פּלייצע אַזויפיל עקספּערימענטן געמאַכט, שטייט פאַרבליבט, ווען אייגענע שפּאַנען זיך אַיין אין אַ ברודער-יאָך און האָבן וואַנט נאָך וואַנט אײַנגעוואָרפן, כדי ביי איין טיש צו זיצן און עסן דעם שווער-פאַהאָרעוועטן ברויט. און די וואָלט גאָר אויסגעזען דער אומנאַטירלעך-נאַטירלעכער צוריקקער צו די אַלטע חורבות אין פּאַלעסטינע, אויב מען זאָל אויף די דאָזיקע חורבות נישט לייגן אַ פונדאַמענט, אַזוי אַז בנינים פון אַלטן שטייגער זאָלן נישט האָבן קיין פּנים? וואָרעם, אויב העסלעך דערשיינען פאַר אונז די שורות, שורות קרעמלעך אונזערע אין דער אַלטער היים, איז פיל פאַרדרים-לעכער צו באַגעגענען די אייגענע קרעמלעך אויף אַ נייער ערד, וואוהין יידן האָבן איבערגעוואַנדערט און געהאַט מעגלעכקייטן אײַנ-צואָרדענען דאָס לעבן אויף געזינטערע יסודות. און דאָ, אין גליל, איז יעדע קראָם אין קרעמער אַ דאָרן אין לייב פון דעם פּיאָנערן-הור. אין דאָרטן, וואו זיי האָבן אויפגעשטעלט ייערע לאַגערן, האָט אַזוינס נישט געקענט פּאַסירן.

די פינגער, וואָס זיינען פאַרהאַרטעוועט געוואָרן הורך דער אַרבעט און זיינען דורכגעפּיבערט געוואָרן פון קדחת — די דאָזיקע פינגער בענקען נישט צו דער מאָס, וואָס מעסט שניט-סחורה, אָדער צו דער וואָג, וואָס וועגט יידישן וואַנדערהוינט. און ווען אין עמק-יזרעאל האָבן אַ מחנה ווינט-מענטשן אָנגעהויבן אויפצובויען די שטאָט יזרעל, אָדער עפּולה, ווי זי הייסט איצטער, האָט זיך אויף איר געשאָטן קללות פון אַלע ווינקלען אין די נייע שטאָט איז אַיינגע-

זיינע, פון דער זון-פאַרברענטע צען פינגער, וואָס ליגן אויפן טיש, וואו עס שוויבלען פליגן, — איז אַ יידישער שרייבער. ווייל איינער פון די חברים האָט זיך אויפגעשטעלט און דערמאָנט דעם עולם, אַז אַ גאַסט זיצט איצטער צווישן זיי. מען האָט שווייגנדיק צום גאַסט זיך געווענדט מיט די בליקן. און דער ערשטער האָט אַיינגעלאַדן דעם גאַסט צו זאָגן עטלעכע ווערטער.

ער האָט עס געטאָן אויף העברעיש און עס האָט געדויערט אַ עטלעכע סעקונדן, וואָס האָבן זיך פאַר מיר געצויגן, ווי לאַנגע שעהן, ביז איך האָב געקענט עפענען מיין מויל, פון שווייגן אַרויס אַפירנעמען די יידישע שפּראַך און זאָגן דאָס, וואָס איך האָב אין יענער רגע געפונען פאַר מעגלעך צו זאָגן. נישט וויכטיק איצטער איבערצודערציילן די שיינע ווערטער אין רייד, וואָס האָבן געוואָלט וועקן דעם מוט. שענערע ווערטער, געלונגענערע ווערטער און נישט קיין געלונגענע — צוליב-וואָס זיי איבערדערציילן. וויכטיק, פּאַראַלעל מיט מיינע רייד איז נאָך אַלין געגאַנגען פּאָראיִם מיין שווייגן און נאָך איצטער מוסרט ער מיך און פרעגט:

„פאַרוואָס קומט איר, דיכטער, שטענדיק מיט איין רגע שפּעטער צום אָרט, וואו דאָס לעבן הייבט אָן צו יערן אין היל, אַז עמעצער זאָל אַרויסציען דעם שפּונט און לאָזן עס פריי שוימען?“

און אפשר איז דאָס געווען די שעה פון אייגענעם חשבון-הנפש. ווייל סיי ווי האָט אויף מיינע רייד קיינער נישט געענטפערט און אפשר האָט מיין יידישע שפּראַך אַזוי פרעמד געקלונגען, אַז פרעמד איז געווען פאַר זיי מיין דערמאַטיקונג און דערציילונג, אַז ביי זיי בויגט זיך דער שטרוי אונטערן שווערן זאַנג אין יונגן ווייצן-פעלד?...

עס האָט אַ גאַנצע נאַכט שפּעטער עמעצער מיך געוועקט פון שלאָף און נישט געלאָזט אַנטדרעמלט ווערן. צי איז דאָס געווען דער ריח פון פעלד און שווערן טוי, וואָס האָבן זיך אויף מיר אָנגעלייגט? צי איז דאָס געווען די גלאָק, וואָס קלינגט איצטער ערגעץ אינמיטן פון דער וועלט און לאָזט אונז נישט אַיינדרעמלען, יעמאָלט, ווען שלאָף איז אַזוי נייטיק פאַר אונזער מהיות?

דער באַגינען האָט אויפגעדעקט דאָס גרויסע פעלד, וואָס האָט זיך אויף מיילן אַוועקגעצויגן פון מערב צו מזרח און עס האָט גערופן איר אַלטן באַקאַנטן. דער ווינט האָט געטוואַליעט דעם איבערפלאַך פון גרינעם פעלד. דאָס פעלד האָט גערופן ווייטער, טיפער אין טאָל אַריין און אַזוי האָב איך זיך דערקליבן צו דער גרעסטער קאָמונע, בײַם קוואַל, וואו גדעון האָט אַמאָל ערב מלחמה אָפּגעשיידט די גיבורים פון די, וואָס באַדאַרפן זיצן אין דער היים.

אַזוי האָב איך מיר דערקליבן צו עין-חרוד, צום האַרץ, פון וואַנען אַזויפיל אַרטעריעס צעגיסן לעבן איבערן גאַנצן עמק-יזרעאל און וואָס לויט זייער בײַשפּיל בויט זיך דער ברודער-טיש און מען טראָגט בשותפות דעם ברודער-יאָך.

צו דעם וועל איך זיך דערנענטערן מיט מיין שרייבן.

בּיים קוואַל פון אויסגעוויטשאָנטער פרייד.

צופוסנס די גילבּוע=בּערג, בּיים קוואַל, וואָס טראָגט זיינע זכרונות
לעגענדאַרישע בּיז צום שופטים=העלד, ג ד ע ו ן, דאָרטן האָט איר לעבּן
אָנגעהייבּן מיט אַ פינף יאָר צוריק די גרעסטע קאָמוניסטישע גרופּע,
אָדער קבוצה ע י ן=ח ר ו ד. מיט אַ דורותדיקן דאָרשט האָבּן זיך די
פּיאָנערן אַראָפּגעלאָזן צום קוואַל, וואָס שלאָגט פּון אַהינטער פעלזן
אַרויס און גאָר אַליין נישט געוואוסט, וואָס זיי האָט בּיים קוואַל גע=
וואַרט.

איצטער איז עין=חרוד דער סימבּאָל פון פאַרהפקרן דעם אײ=
גענעם איך; אַ מוסטער, וואו מען פאַרבּייטשט יעדן פערזענלעכן
פאַרלאַנג און אייך אַ בּיישפּיל, ווי מען איז מפקיר עולם=הזה פאַר
אויסגעוויטשאָנטע אידעאַלן. אַריבּער פינף הונדערט נפשות זיינען קאָנ=
צענטרירט אַרום קוואַל אין זייערע צייטווייליקע היימען. אַ איינגאַרטיק
אויסגעקניפּטער דאָרף. און ווילט איר, איז דאָס אַן איבּערגעריאַק=
טענע משפּחה.

דער קענגזייטיקער געפיל טרייבּט אָפּטמאָל פרימיטיווע צוגויף אין
איין מחנה פייגל פון פאַרשיידענע מינים, ווען אַ געוויטער שטעלט
דאָס לעבּן אין סכּנה. דער איינענער אינסטינקט נעמט צוגויף אין
ווילד=וואַלד בּאַגינען אַלע לעבּעדיקע בּאַשעפענישן, וואָס אין וואַלד
גופא קערן זיי זיך איינס מיטן אַנדערן נישט אָן, נאָר בּאַגינען
צום טייכל אויסערן וואַלד טרייבּט זיי דער דאָרשט צו פאַראייני=
קונג אַנטקעגן געפאַר. ווען אַ שונא — ליאַרעמען אַלע די וואָרע=
נונג אויס. דאָ, אין עין=חרוד, איז געקומען אַנטקעגן באַוואוסטזיין
און בּרידערלעכע פאַראַנטוואָרטלעכקייט. כאָטש נאָך איצטער איז בּילט,
אַז געפאַר פאַר הונגער, קראַנקהייט; געפאַר פאַר אָנפאַלן בּיים אײנ=
נעמען אַ געגנט קעגן דעם ווילן פון שכנים — האָט האָט געבּונדן
די דאָזיקע וועלט צו פאַרשנייזן אַ בּונד צווישן זיך און שטעלן

זיך אַנטקעגן אַלערליי שטרויכלונגען און יסורים. גדעונס קוואַל איז פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין דעם קוואַל פֿון אײַנגעפּײניקטער פֿרייד און אויך אין אַ קוואַל פֿאַר אַלערליי געדאַנקען, רויִקע און אומרויִקע.

מען שטייט אַמאָל פֿאַרחידושט נאָך אַ ערד־ציטערניש, ווען אינמיטן ים האָט זיך פּלוצלונג באַוויזן אַן אינזל. דאָס לעבן האָט אונדז שוין לאַנג נישט אַנידערגעשטעלט פֿאַר אַזויפֿיל אומדערוואַרטע פֿאַקטן. גענוג אינזלען זײַנען אויפֿגעקומען פֿאַר דעם ייִדנס אומרויִקן דמיון נאָכן לעצטן שטורעם. וואויל איז די חכמים, וואָס קענען זאָגן: „אָט דאָס האָבן מיר געוואַרט און אַזוי האָט עס באַדאַרפֿט זײַן.“ אָדער חכמים פֿון אַנדערן צד: „עס וועט נישט האָבן קיין קיום. אַ שפּיל פֿון דער נאַטור און נישט מער“. שטייענדיק בײַם קוואַל אין עין־חרוד, האָב איך געזען, וואָס אַ קאָלעקטיוו האָט אויפֿגעטאָן. און דאָ, אין ארץ־ישׂראל, וואו יעדער פֿריש אײַנגענומענער ישוב קומט אָן מיט דער גרינער גאַל, דאָ איז דער קאָלעקטיוו, אַפֿילו דער שלעכט צוזאַמענגעזעצטער, נישט נאָר דער אויפֿריכטער פֿון אַ וויסט לאַנד, נאָר אויך דער בויער פֿון אַ נײַער געזעלשאַפֿט.

דער קוואַל, וואָס האָט פֿאַרפֿלייצט אַ גרויסן שטח אין עמק־יזרעאל און האָט געהאַלטן אַ געגנט זומפּיק, פֿול מיט אַלערליי קראַנקהייטן — די עין־חרודער חלוצים האָבן אָן קיין שום סענטימענט דעם לעגענדאַרישן קוואַל אָנגעוויזן זײַן וועג. די געגנט קאַנאַליזירט, די וואַסערן רעגולירט און פֿאַרפֿלאַנצט די זומפּן מיט עקאַליפּטוס־ביימער. שאָדט נישט, ווען די אַרבעט איז געטאָן געוואָרן מיט אַ רידל אין איין האַנט און מיט וואָפֿן אין דער צווייטער. זיי האָבן רעכט געהאַט אויף דעם, ווען פֿון יעדע הונדערט האָבן פֿינף און זיבעציק געפֿיבערט פֿון קדחת. בײַ זייער אָנקומען בין איך נישט געווען, נאָר יענע צייט האָט זיך אײַנגעקריצט אויף די געזיכטער פֿון דעם עין־חרודער עולם, מאַן און פֿרוי. יענע צייט רעדט אַרויס פֿון אַלע באַוועגונגען זייערע. און ווען די פֿאָרשטייער האָבן מיר אָנגעוויזן אויף אַ בערגל, העט ווייט, צו מזרח־צפֿון־צו, וואו עס שטייען שוין אַ פּאָר הײַזער, און דערציילט, אַז די גאַנצע קאָמונע קלייבט זיך איצטער איבערצולאָזן דעם קוואַל בײַם צו־

פוסנס פון באַרג גלבוע און בויען אַ שטענדיקע היים אויפן באַרג — האָט אַ ציטער געטאָן מיין הויט: וויער איבגעוויינטאָגטע פרייד האָב איך פאַרנומען.

* *
*

איך בין געזעסן ביי איינעם פון די לאַנגע טישן אין זאַל. טישן צוגעפּגעקלאַפּטע פון ברעטער, וואו עטלעכע הונדערט מענער, פרויען האָבן געגעסן מיטאָג. דאָ האָט מען שטאַרק געקייט און געשמאַק געקייט. כאָטש אין אַיילעניש. דאָס פעלד האָט נישט דערלויבט לאַנג זיצן ביים טיש. מענער, פרויען, ענג, זייט ביי זייט, און מחנות פליגן זשומען איבער אַלעמענס קעפּ, שווימלען אויפן טיש, ברויט, אויגן, מויל און נאָז. נאָר וועמען גייען די פליגן אָן: אַ סך מאַנסבילשע גבורה האָט די פרוי איבערגענומען. פרייע באַוועגונגען. דרייסטער קער מיטן האַנט. זי קייט די שפּייז און בייסט דעם ברויט מיטן פולן מויל. און פונדעסטוועגן, אַז דער עולם האָט נאָכן עסן אָנגעהויבן צו פאַרלאָזן יעדערער זיין פּלאַץ, איז אין פּנים פון גאָר אַ סך געלעגן אומעט; נאָך מער אומעט — אויף די שווערע הענט און גאַנץ אָפּט געבויגענע פּלייצעס.

ווייל די עטלעכע הונדערט מיטגלידער פון דער גרעסטער קאָמינע — נישט אַלע זיינען איצטער פון די, וואָס האָבן דאָ אַ פוס געשטעלט פון ערשטן טאָג אָן. נישט יעדערער האָט געקענט אויסהאַלטן דעם שווערן פרוזו. וועמען עס האָט קראַנקהייט פאַריאָגט און ביי וועמען געדולד האָט געפּלאַצט. זייער אָרט האָבן אַנדערע פאַרנומען. דאָ איז אַ לאַבאָראַטאָריע, וואו דער מענטשנס געדולד ווערט אויסגעפּרוווט און כאַראַקטער געשטאַרקט אָדער צעבראָכן. אַ סך האָבן דאָ זייער ווילן געבויגן און שפּעטער זיך אַליין נישט דערקענט. אַ סך האָבן דאָ געפּרוווט זייערע כוחות און נישט געקענט בייקומען די שטרויכלונגען. נישט איינעם פון די גאָר ערשטע באַגעגנט מען איצטער אין שטאָט, אַליין אויף זיין איינזאַמען שטעג. דאָ, אין שטאָט, איז ער נישט פויל, גרייט צו טאָן אַרבעט איבער זיינע כוחות, נאָר ער בענטשט די ד' אַמות, וואו ער איז אַליין מיט זיין פרייד און לייד.

עין־חרוד וואָלט קיין איין טאָג נישט געהאַט דעם איצטיקן קיום אָן אינערלעכער דיסציפּלין. בנין דעם אייגענעם קאַפּריז איז נייטיק אויף יעדן טראָט. אַלע זיינען דאָ געוואָרן פּאַכלייט. נישט נאָר צו פעלד־אַרבעט האָט זיך דער עולם צוגעוויינט. אַליין טוט מען דאָ אַליין. אייגענע תבואות און אַן אייגענע מיל צו מאָלן די תבואות. אייגענע שלאָסערס און שמידן. אייגענע סטאָלער און שוסטער. זייטיקע טאַלאַנטן זיינען געוואָרן די אַיינגעבאָרענע טאַלאַנטן. דער שוסטער איז אין דער שטיל אַ מאַלער. דער שמיד, אָדער דער סטאָלער, איז אין דער שטיל אַ פילאָסאָף. די איסגעפּרוטע זיינען צדיקים און חסידים — אמתע ל"ו־ניקעס. דאָ אין דאָרטן איז דאָס לעבנס־מידקייט, וואָס האָט די מענטשן אַזוי נאָענט איינס צום אַנדערן צוגענומען, אָדער פאַרלאַנג איבערצובייען אינזער גאַנצע געזעלשאַפט? גיכער דאָס צווייטע איז דער צעמענט, וואָס האַלט זיי צוזאַמען, בריגט זיי, ווען נייטיק, און פאַרהאַרטעוועט מיט גוטן, צי מיט בייזן. רעדט מיט די פּאָרשטייער זייערע, אָדער אַפּילו מיט די פּשוטע סאָלדאַטן — יעדער איינער טרעט זיין וועג לויט אַ באַשטימטער טעאָריע מיט דער פולער זיכערקייט, אַז זיינע טריט וועלן אָנצייכענען דעם וועג פאַר די האָרעפּאַשנע מאַסן אין ארץ־ישראל.

און פאַרוואָס זאָל איך זיי נישט גלויבן, ווען איך זע, וואָס יעדער איינער האָט ביז איצטער פון זיך אָפּגעריסן און געוואָרפן צו די פיס פון כלל? נאָר דער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט מיט אַלע זיינע ווידערשפּרוכן האָט געקענט אַרויסברענגען די דאָזיקע ביישפּילן פון קעגנזייטיקער הילף, פאַרבריידערונג און פאַרשוועסטערונג. אַזוי אַ פלעכט זיך אַרום די קאָמונעס אַ עפּנטלעכע מיינונג. יעדער איינער זאָגט דאָ אַרויס זיינע השערות, גוטע און שלעכטע. וויל נאָך אַלעמען איז דאָך דער גאַנצער ישוב געבויט אויף צדקה־געלט. שלעכטע געבער און נאָך ערגערע צעטיילער. כאָטש עס הייסט, אַז דאָס יידישע פאָלק גיט. נאָר וואו איז דאָס יידישע פאָלק?

עס וואָלטן די ציוניסטישע פירער גאָרנישט דערלאָזט, אַז די פּויערים אין גליל זאָלן זיך באַזעצן אויף אַ קאָמוניסטישן אופן. וויל איצטער וואַקסט די קעגנערשאַפט צום איינגאַרטיקן קאָמוניזם. אויב מען האָט עס דערלאָזן פון סאַמע אָנהייב — איז דאָס געווען

דערפאַר, ווייל עס האָט געקאָסט בילינגער אין דער קאָלעקטיוו דאָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ מין יידישן לעגיאָן, וואָס האָט זיך אויך געקענט פאַרטיידיקן ביים פאַרנעמען די זומפּן אין עמק־יזרעאל. אָנגעפאַלן זיינען געוועזן די ערשטע צייטן. און איצטער, ווען עס איז אָנגעשטאַנען דער קריזיס און די מיינונגס־צערודערונג נעמט די איבערהאַנט צווישן די פירער, זוכט מען שוואַכע פּונקטן, וואו אָנצוּוואַרפן די סיבות פון קריזיס. טייט מען אויך מיט די פינגער אין דער איצטיקער שווערער צייט אויף די קאָמונעס, אָדער קבוצות. און ווי איז צו דער גאַנצער אַרבעט פון מאַכן עקספּערימענטן, ווען דער ערפאָלג איז אָפּהענגיק פון די מאַטעריעלע מיטלען, וואָס מען קלייבט אויף יענער זייט ים. אָ, ווי ליב מיר וואָלט איצטער געווען צו ריידן פון די ערנסטע פרוון צו פאַרבינדן די פּייערים אין פעלד אין איין משפחה, ווען איך וואָלט וויסן, אַז איבער דער גאַנצער געגנט, פון וואַנען איך שרייב איצטער, שוועבט נישט דער בליק פון אונזערע געלט־געבער, אָדער געלט־אויסגעבער. און בכלל וואָלט מיר גרינגער געווען צו ריידן פון דעם דערפאָלג, וואָס דער נייער ישוב האָט געמאַכט, ווען איך וויס, אַז אין פעלד, ביי די פּייערים־גרופּעס איז נישט אונטערטעניק דער מהות צו די ירושלימער דעהזאָגערס. עס קען אויך אָנלויפן מיט זיין אַזטאָמאָביל אַן אַמעריקאַנער יידישער גראַשענער נגבן, אָפּשטעלן זיך אין אַזאַ־אָ קבוצה און צעשרייען זיך אויפן הויכן קול:

— איך גיב געלט, און איר וועט גאָר קאָמונעס בויען, וואו מיינס איז דיינס און דיינס איז מיינס — נישט מאָראַליש! — איך פּראָטעסטיר — — —

און מעגלעך, אַז די געלט־פאַרזאָרגער וועלן אייך מאַכן אַ פּשוטן חשבון, ציפערנעכענען, אַז באַזונדערע פּייערים, יעדערער פאַר זיך אַליין קען פּראָפּאָרציאָנעל אויסטאָן פיל מער, ווי זייענדיק אַ מיטגליד פון אַ גאַנצער קאָמונע. אַזעלכע חשבונות מאַכט מען איצטער הינטער דער פּלייצע פון די אידעאַליסטן, וואָס האָבן מיט פאַראייניקטע כוחות געטריקנט די זומפּן און געצוואונגען דעם אַלטן קוואַל זיך אונטערגעבן.

* * *

אין האַרין קלאַפּט אין גרויסן קאָלעקטיוו. איין ווילן איז דאָ פאַרזעצט געוואָרן. מענטשן קומען און גייען אַוועק — די קאָמונע וואַקסט. די שורות איין־צימערדיקע שטיבלעך, צייטווייליק צונויפגעשלאָגענע פון ברעטלעך, זיינען שטענדיק באַזעצט. ביים גרויסן ברודער־טיש איז שטענדיק ענג. ביינאַכט, נאָכן לעצטן מאָלצייט, ווען די הענט בענקען נאָך רו און די אויגן קלעפּן זיך פון מידקייט, קומט מען זיך פונדעסטוועגן צונויף ביים אייגענעם ברודער־טיש און מען שמועסט זיך דורך פון דער אַרבעט, וואָס איז אָפּגעטאָן געוואָרן, און די אַרבעט, וואָס וואַרט אויף מאָרגן.

אַז דער גרויער באַגינען באַווייזט זיך, קומט יעדערער אַרויס און יעדערער האָט אויפגענומען זיין אַרבעט. מענער און פרויען — אַלעמען האָט די אַרבעט אויפגעוועקט אַ שפּרונג פאַרטאָג. די גרויסע טשערעדע בהמות האָט געוואַרט אויף די מעלקערקעס און די גרויסע ווירטשאַפט פאָדערט, אַז באַגינען זאָל מען זיין וואַך. די קינדערהיים האָט די „מוטערס" אויפגעוועקט און די טאַטעס און מאַמעס אַריבערגעבראַכטע פון דער אַלטער היים — די אַלטע לייט שטייען אויף מיט דעם אייגענעם אימפּעט און רייבן זיך די אויגן, צי זאָלן זיי שפּאַנען מיט דער יוגנט.

דאָ, אין עין־חרוד, איז דער צייטווייליקער שפּיטאָל פאַר דער געגנט און מיט גרויס בענקשאַפט זיצן אויף דער טעראַסע די אויסגעפיבערטע חברים און קוקן צו דער באַוועגונג אַרום. איצטער, קראַנק זייענדיק, האָט יעדערער צייט צו ליפטערן זיינע מחשבות און באַשטימען זיינע גוטע, צי זיינע שלעכטע טריט. איינער פון זיי ראָמט מיר איין אַ סוד אין אויער: „וועט זיין נישט פריילעך. מען וועט פאַלן, ווי פליגן — נישט פאַר אונזערע כוחות."

און וואָלט ער נישט צוגעגעבן דעם „נישט פאַר אונזערע כוחות", יעמאָלט וואָלט איך גלייך מיט אים אפשר נאָכגעזאָגט זיינע ערשטע ווערטער. נאָר ווער קען דאָ די כוחות מעסטן און וועגן? איך האָב זיך שוין אָפּגעחידושט אין אַמעריקע, אין דער ערשטער צייט, בעת איך האָב געזען די ערשט אַריבערגעקומענע און די דערוואַקסטע ענערגיע פון אונזערע קליינשטעטלדיקע לייט. דאָרט, וואו קיין באַזונדער אידעאַל האָט נישט געוועקט צו דער אַרבעט. און דאָ, וואו יעדער

איינער, צי נייטיק, צי ניט, האָט איך זיך אַריינגענומען אַ באַרג מיט נאַציאָנאַלע התחייבותן, וואָס טרייבן שיין און טרייבן די נשמה אַרויס. האָב איך דאָך געהערט עפּנטלעך ריידן אַן אַרבעטער־פירער, ווען ער האָט געזאָגט, אַז אויסלערנען זיך מעלקן אַ קו איז נאָך ווינציק, נאָר מען באַדאַרף ביים מעלקן די קו און זינגען האָבן, אַז מען בויט אַ יידישע היים און יידישע צוקונפט — — —

דאָס איז שוין צופיל. הלוואי וואָלט מען מעלקן אַ קו אָן באַזונדערע אידעאַלן. שאַדט ניט, ווען די קו קערט אַמאָל אויס אַ שעפל מילך. צופיל קערט זיך איצטער איבער אין ארץ־ישראל. הונגער־קראַנקהייטן צווישן די אַרבעטסלאָזע און גאָר אַ סך אַנטוישונגען אַפילו צווישן די, וואָס אַקערן מיט דער נאָז די ערד. אָ, די מאַמע־ערד פאַרמאָגט דעם גרעסטן מאַגנעט פאַר די פון דער אייגענער היים־אַרויסגעשפּרונגענע און מאַכט ליב די שווערע און אומגלויבלעכע פאַרברידערונג.

איך האָב ביי זיי פאַרבראַכט אַ שבת. דער טאָג פון רו. די גאַנצע קאָמונע האָט זיך פאַרקליבן אין עקאַליפּטוס־וואַלד. מאַן האָט זיך צו דער פרוי דערנענטערט. מאַמע האָט איר קינד פון קינדער־היים אַרויסגענומען און געטוליעט צו זיך. צווישן די ביימער האָט זיך געקייקלט אַ שמועס פון די פאַרזאָרגטע און עס האָט אויך געקוואָלן אַ ליד דאָ און דאָרטן. דער קלאָרער שטראָם, וואָס איז געלאָפן פון קוואַל מיט דעם געגראָבענעם קאַנאַל, האָט אָן אויפהער געמורמלט און פאַרנומען די זוניקייט, וואָס האָט זיך צו אים דורכגעבראָכן דורך די שורות צעצווייגטע עקאַליפּטוסן. וואו איצטער וואַלד — מיט עטלעכע יאָר צוריק איז געווען אַ זומפּ.

אַ יונגער דור איז געלעגן צעזייט אונטער די ביימער. יונג ווי דער וואַלד אַליין. אַרום האָט זיך געבוואַליעט דאָס ברייטע ווייצן־פעלד, וואָס די ברודער־האַנט האָט געאַקערט און געזייט.

ווער קען פאַרלייקענען די אויסגעווייטאָגטע פרייד, ווען אַפילו דער ווי שרייט איבער די פרייד?

דער וועג צו יחידות.

איך האָב זיך דערנענטערט מיט מיין שרייבן צום פונקט, וואו איין ווילן האָט זיך מיט דעם אַנדערן פאַרקניפּט און וואו הונדערטער הענט האָבן זיך פאַראייניקט צו בויען דאָס לאַנד און איבערבויען דעם אייגענעם לעבן אויף קאָמוניסטישע יסודות.

און אָט, אין דעם אייגענעם עמק־יזרעאל בין איך אָנגעקומען צו די יחידים און זייער שטרעבן, וואָס מיט אידעאַל און שטילע רייד פון היים־וויי און היים־בוי האָבן זיי אויסגעפּרוּווט דעם כאַראַקטער און געדולד אין די קאָמוניסטישע קבוצות אין זיינען געקומען צום באַשלוס, אַז אויפריכטן דאָס לאַנד וועלן די יחידישע הענט מיט מער פלייס אין די וואָרצלען פון איעדן איינעם באַזונדער וועלן זיך טיפער איינוואָרצלען אין עקשנותדיקן באָדן. דאָ פילאָסאָפירט מען אין דער שטיל און גאַנץ אָפט אויפן הויכן קול. אַלע צדדים האָבן אין זינען כלל ישראל און שטייען מיטן פּנים צו דער עפנטלעכקייט:

„נאַט זעט, צי זיינען מיר נישט גערעכט!"

מען קען נישט זאָגן, אַז די פּיאָנערן דעמאָנסטרירן לויטער זייערע קאַפּריזן. ארץ־ישראל איז דערווייל דער האַרטער און טרוקענער געלעגער פאַרן פּיאָנער, און אַ סך מאָל וועט מען זיך איבערהאַרפּן פון זייט אויף זייט, ביז עס וועט זיך סוף־כל־סוף אַראָפּלאָזן איבערן מידן גוף דער אויסגעבענקטער שלאָף. דער יחידישער וועג הייבט אָן בולטער צו ווערן אין די קלענערע קאָמונעס, מיט אַ הונדערט אָדער צוואַנציקער נפשות, וואָס זעען אויס, ווי איבערגעוואַקסענע משפחות, וואו די מיטגלידער האָבן זיך גוט איבערגעקוקט, גוט בודק געווען, איינער דעם אַנדערנס כאַראַקטער גוט אויסגעפּאָרשט און אַזוי אָנגעהויבן צו שניידן ברייט פון קאָמוניסטישן לאַבן, אין טרינקן וואַסער פון דער אייגענער כלי. אויך די

קינדער אַריינגעבראַכט אין דער אַלגעמיינער קינדערהיים. אַ גאַנץ באַדייטנדיקע צאָל פון אַזעלכע קבוצות האָב איך אָנגעטראָפן. און וואו דער עולם האָט זיך פאַרמערט, איז פאַרהאַן אַ טענדענץ זיך פונאַנדערצעטיילן.

איך בין נאָכגעגאַנגען די ליניע פון זייער אַנטוויקלונג און געווען אויך בײַ אַזוינע קבוצות פון אַ פינף־און־צוואַנציק נפשות דערווײַלע, און וואָס בלויז אַ עטלעכע חדשים זיינען אַריבער זינט זיי האָבן דעם גורל פאַרבונדן מיט אַ טרוקן און שטיינערדיקן באָדן, אָדער זומפּיקער געגנט און אינאיינעם פלעכטן זיי די שעהן ווייערע. איך בין אויך געווען בײַ די גליקלעכע, וואָס ציילן שוין פינף יאָר פון זייער קאָמוניסטישן לעבן און הייזן אָן, אַז וואָס אַ יאָר גייט בעסער. די קאָמונע קבצת הגבע צווינגט צו גלייבן, אַז וואָס אַ יאָר גייט בעסער. איין אויסגוס פון אַ שטאַרקן מענטשן־מאַטעריאַל, וואו די ווירטשאַפט בויט זיך מיט אַ שטאַרקער האַנט. גלייכע און שטאַרקע מענער, בײַם זייט די פרויען. שטאַרק אין גוף. שטאַרק אין כאַראַקטער. פריער געטריקנט ארץ־ישראלס זומפּן, געבויט וועגן און איצטער — אידעאַלע פויערים. זייער פרילינגדיקע צייט פאַרנייגט זיך שוין צום אָנהייב זומער. איך האָב פון זיי מיין געדאַנק אַריבערגעוואָרפן צו די גרופּעס, וואָס בלויז עטלעכע חדשים זינט זיי זיינען זיך צונויפגעקומען אויפן פונקט, וואו זייער היים און ווירטשאַפט באַדאַרף זיך אַנטוויקלען, און גוטע סימנים האָב איך דאָרטן אויך געזען. כאָטש מען הונגערט, נאָר די אויגן קוקן צום שטיקל פאַראַקערט און פאַרזייט פעלד, און עס קומט אַ דערלייכטערונג.. וואַסער פירט מען פון ווייט, נאָר עס ליגן שוין רערן צוגעגרייטע פאַר וואַסער־לייטונג. ניטאָ נאָך קיין הייזער — ליגן שוין ברעטער און מען קלאַפּט צונויף באַראַקן. עס וועלן ניט פעלן קיין שוועריקייטן ביז מען וועט אויפריכטן אַזאַ פאַרשאָלטענעם ווינקל. נאָר זייער מחשבה פאַרטראָגט זיך אַהין צו די דאָזיקע, וואָס פיר אָדער פינף יאָר איז אַלט זייער ווירטשאַפט און עס ווערט גרינגער צו ליידן. און פאַרציט איר מיט אַזעלכע אַ שמועס און איר פרעגט:

— וויפל זייט איר דאָ?

— פינף־און־צוואַנציק.

— פאַרוואָס ניט מער?

— די גרויסע קאָמונעס זיינען אַ פעלער, ענטפערט מען מיט זיכערקייט.

— אָט עקסיסטירן דאָך קבוצות מיט עטלעכע הונדערט נפשות אין יעדערער — און איך ווייז אָן מיט מיין האַנט אין דער ריכטונג פון עין־חרוד און תל־יוסף.

— איר ווייסט ניט זייער אינערלעכן לעבן — ענטפערט מען מיר — דאָרטן פעלט גאַנצקייט און האַרמאָניע. וואָס ווייטער וואַקסט דאָרט די אומרו. מיט דער צייט וועלן זיי זיך צעפאַלן. נאָר קליינע קבוצות. פינף־און־צוואַנציק, דרייסיק נפשות, פאָרזיכטיק צוגעקליבענע — מיר דאָ, קענען אַלע איינער דעם אַנדערן. מיר האָבן געלעבט פריער אַ צייט איינס מיטן אַנדערן. מיר זיינען זיכער, אַז ביי אונז וועלן קיין סיכסוכים נישט פאָרקומען.

און איינער גיט צו:

— פאַרשטייט זיך, אַז גלייכער וואָלט געווען, ווען מען וואָלט זיך געקענט באַזעצן יעדער איינער אַליין פאַר זיך, אָבער די צייט איז נאָך ניט געקומען. און דערביי שטייט זיין יונגע פרוי, איז אין די „הויכע חדשים", פאַרהויטלט זיך און גיט צו אין דער שטיל:

— אַוודאי איז אַליין פאַר זיך בעסער...

* * *

דער יחידות־וועג פירט אַוועק צו דער קאָלאָניע נ ה ל ל, וואו די הייזער זיינען אויסגעשטעלט אין אַ קרייז, ווי די ציפערן אויפן ציפערבלאַט. זיבעציק אָדער פינף־און־זיבעציק הייזער אין קרייז אויסגעבויגן. עטלעכע קאָלאָניעס פון דעם איינענעם שניט שפרייטן זיך אין עמק־יזרעאל. נאָר נ ה ל ל איז פאָרלויפיק דער מוסטער. אויך דאָ האָבן זיך די מיטגלידער גוט באַטראַכט און אַיעדן איינעמס כאַראַקטער גוט אויסגעפאָרשט, איידער מען האָט זיך פאַרבונדן אין אַ איינציקער קאָלאָניע. דער פאַרבאַנד איז נעענטער צווישן שכן און שכן. דאָ זיינען די גאָר־אויסגעפרייזטע הורך יאָרן פון אַלערליי פּלאָגענישן הונגער און קדחת. די קייט, וואָס בינדט דעם קרייז

שכנים, זעט פון איבערפלאַך אויס צו זיין שטאַרק, און עס דאַכט זיך אויס, אַז איין נשמה באַלעבט אַזאַ קאָלאָניע. שכן מיט שכן שטייט אין אַ ענגערן קאָנטאַקט און צווישן די צוויי שכנישע הייזער שטייט אַ בשותפישע שטאַל, אין מיטן איבערגעצאַמט מיט אַ וואַנט. יעדער שכן האָט אַ באַזונדערן אַריינגאַנג פון זיין זייט אין שטאַל אַריין. נאָר דער בנין קומט אַריין אין העלפט צו איין שכן און די אַנדערע העלפט צום צווייטן. ביים בייען האָט מען אין זינען געהאַט די פּראַקטישע זייט — אַיינצושפּאָרן אַ וואַנט. און דאָך זעט אויס, ווי די שטאַל וואָלט פאַרבונדן ביידע שכנים.

מאָראַליש איז פאַרפליכטעט יעדער איינער צו באַאַרבעטן זיין פעלד אַליין, מיט זיינע אייגענע הענט. צודינגען הילף פון דרויסן טאָר מען ניט. (אפשר וועל איך זיך ביי אַ געלעגנהייט אומקערן צו דעם אַ ביסל קרומלעכן אידעאַל).

אויך אין דעם אויסערלעכן פּנים פון דער קאָלאָניע דערקענט מען גאַנצקייט. יעדער איינער האָט זיין הויז געמוזט אָפּרוקן פון דער גאַס דעם אייגענעם באַשטימטן שטח און פון פּאָרנט, צו דער גאַס פאַרפלאַנצן מיט פרוכט-ביימער. נעענטער צום שטוב — דאָס גערטל גרינצייג פאַר אייגענעם געברויך און בלומען צום פאַרגעניגן ווענן. הינטערן שטוב — די וויינטרויבן. העט, אַראָפּ, ווייטער פון שטוב — די תבואה-פעלדער.

און גייט מען מיט דער רונד-געבויגענער גאַס פון שטוב צו שטוב און, יעדנס געשמאַק איז אויסגעשטעלט. איינער האָט געפלאַנצט פאַרן שטוב אַפּעלסינען, דער אַנדערער — פלוימען. איינער — עפּל-ביימער, דער אַנדערער האָט אַריינגענבעט אַ עטלעכע ביימלעך נאָר צוליב שיינקייט ווענן. ביי איינעם פאַרן שטוב שפּאַצירן אום עופות, קי, קעלבלעך, און ביים צווייטן — איז אויסער דעם לעבעדיקן מענטשן ניט צו זען קיין לעבעדיקע באַשעפעניש פאַרן שטוב: דאָס זיינען די הייזער פון די „נאַטור-מענטשן“. וועגעטאַריאַנער. עסן נישט קיין פליייש, טרינקען נישט קיין מילך און האָדעווען נישט קיין הינער און נישט קיין בהמות, ווייל זיי ווילן נישט האָדעווען קיין לעבעדיקע באַשעפענישן פאַר עמעצנס מאָגן...

די מענטשן זעען אויס געזונט ביי אַזעלכע הייזער. סיי די עלטערע און סיי די קינדער. פאַר אַזוינע הייזער שפּרייט זיך די רו פון גאָר דער וועלט. אונטער די ביימער ליגט צונויפגעקנײַלט אַ לעבן אַ געלייטערטער.

איינץ שכן קומט דעם אַנדערן צו הילף יעמאָלט, ווען הילף איז נייטיק ביים אַקערן אָדער דרעשן. יעמאָלט שפּאַנט מען אינאיינעם די פערד. אין דער קאָלאָניע זיינען פאַראייניקט די כוחות און אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות איז דער אייַנקויף און פאַרקויף.

צוויי, דריי מאָל בין איך מיר אַרומגעגאַנגען אין קרייז אַרום דעם ציפּערבלאַט און כסדר אַרויסגעקומען צו דעם אייגענעם פונקט. די מחשבות האָבן זיך געדרייט אין דעם אייגענעם קרייז; אויך זיי זיינען בויערס. אויך זיי, אַיעדער באַזונדער האָט דאָ די ערשטע צייט בייגעטראָגן די מאָס פיזישע ליידן. דער אָרט איז געווען זומפּיק און קראַנקהייטן האָבן זיך געביטן. נאָר דער „עלטסטער״ פון פון דער קאָלאָניע רעדט שטיל, מיט דערפאַרונג. מיט זיין דערפאַרונג וויל ער מאַכן דעם שטאַרקן איינדרוק. ער וויל פאַרלייקענען די קאָמוניסטישע קבוצות:

— ניין, מען קען דעם יחיד ניט בינדן — צים ער פאַמעלעך די ווערטער, שווערלעך, מעשה־דאָרפסמענטש — ווי קען מען אַ לעבן לאַנג עסן זאַלבעהונדערט ביי איין טיש? איך וויל בלייבן מיט מיין ווייב ביחידות און מיין קינד וויל איך אַליין דערציען. די מוטער באַדאַרף איר קינד טראָגן אויף אירע אייגענע הענט. מיין קליינע משפחה איז דאָך מיר נעענטער. ניין, קאָמונעס האָבן נישט קיין צוקונפט, זיי וועלן אַלע אונטערגיין!״

און ער נעמט מיך, אָן ביים האַנט און פירט מיך אַרויס פאַרן שטוב. באַווייזט מיר די יונגע ביימלעך, וואָס ער האָט געפלאַנצט. אַ עפּל־ביימעלע מיט די עפּל בויגט זיך נעבעך אונטער זיין משא —

„זעט איר, הייבט ער ווידער אָן, דאָס האָב איך אַליין געפלאַנצט. איך האָב געוואָלט, אַז אויף דעם אָרט זאָל דווקא שטיין אַ עפּל־בוים און ווער קען דאָס מיר זאָגן, אַז איך זאָל דאָ פלאַנצן אַ באַרנע־בוים. אַזוי איז מיין באַגריף. מיין געפיל. יעדער דאָרטן, כאָטש מיין שכן, ער האָט זיין אייגענעם באַגריף. און אויב אים

געפעלט צו פלאַנצן אַפּעלסינען פאַרן שטוב — פאַרוואָס זאָל איך אים זיין דאַגעגן."

פרעג איך:

— איר האָט זיך דאָך אונטערגעגעבן אונטער אַן אַלגעמיינעם פּלאַן. די הייזער געבויט לויט איין פּלאַן. און דער גאַנצער דאָרף איז געבויט לויט איין פּלאַן.

— דאָס איז עפּעס אַנדערש, כאָפּט ער אונטער — אַזוי ווייט גיין קען מען ניט. יעדער איינער וואָלט הורבאַיִם געהאָלט שטעלן זיין שטוב, וואו איב געפעלט, זיין גאָרטן — וואו אים געפעלט און דער גאַנצער דאָרף וואָלט קיין פּנים ניט געהאַט. איך אַ געווייסן איפּן לעבן מיר אויך קאָמוניסטיש...

און אַזוי פּלאָנטערט זיך דער קאָמוניסטישער געפיל און עס צאַפּלען זיך האַלב־פאַרחלשטע, קאָמוניסטישע באַגריפן, וואָס שטאַמען נאָך פון דער צייט, ווען קעגנזייטיקע הילף איז געווען יעדער פאַרן גאַנצן באַנייטן ישוב. און עס פאַרדריסט, ווען עס קומט איך פאַר דיינע אויגן דער יחידישער וועג, וואָס פאַרפאַרבט אַלין שטאַרקער די עפּנטלעכע מיינונג.

* * *

און איך וואָס פאַר אַ וועג זאָל איך זיך אַליין אַוועקלאָזן נאָכצוזוכן דעם דערפאָלג פון דער אַרבעט און די צייכנס פון אַ געוויסער צוקונפט? איינס איז קלאָר, אַז דאָ, אין ארץ־ישראל, האָבן די חלוצים אַנטוויקלט אַ גרויסע און פולע מאָס רייד, כאָטש די רייד געהערן נישט צו דעם געוויינטלעכן לעקסיקאָן. און די קאָמונעס שלייפט מען זיך און מיט געשליפענע ווערטער באַשאַפט מען דעם אַרויספּליק־פּונקט צו אַ יחידישן לעבן. מען קאָכט זיך איבער אין איינגענער און פרעמדער ביטערניש. אַ דאָרנדיקער פּראָצעס צו בויען אַ נאַציאָנאַלע היים. אַרומגערינגלט מיט אַ שורה סתירות איך יעדן טריט, מיט דעם באַוואוסטזיניקן תחיה־געדאַנק, וואָס קוועלט פון יידישן לעבן און וואָס קומט צום אויסדרוק שטענדיק פאַרזיכטיקט און דאָך שרייעדיק: „לאָזט מיר, איך וועל דאָס גאַנצע לעבן איבערבויען!"

אַלע מיינען גוט. אַלע ווילן זיין גערעכט. יעדער איינער שטעלט זיך אַיין פאַר זיין אייגענער מיינונג און באַקעמפט יענעמס. מאַמע ערד האָט פיינט אַ איבעריקע מאָס רייד. פאַר מאַמע ערד איז נישט קיין חילוק, ווער עס אַקערט זי, צי אַ בשותפותדיקע האַנט, צי אַ יחידישע — מאַמע ערד האָט ליב צו פילן די זיכערע און געפּרוּווטע האַנט. פון איין זייט באַגעגנט מען אין שטאָט די פאַר־צווייפלטע, וואָס האָבן זיך שוין מיאש געווען צו געפינען וועלכן עס איז אָנלען אין לעבן; מענטשן אויסגעהונגערטע און מיט אַ פאַר־גליווערטער קללה אויף די ליפּן, מענטשן, וואָס יעדער שפור פון פריערדיקן חלוצים־גייסט איז ביי זיי אויסגעוועבט געוואָרן; מענטשן, וואָס קוקן צום מזרח, מערב, צפון, דרום, פון וואַנען וועט קומען וועלכע עס איז הילף אין געשטאַלט פון אַ פאָר פּרוטות, אָדער אין געשטאַלט פון אַ שיפסקאַרטע אויסצוּוואַנדערן פון לאַנד און אויסשרייען פאַר דער גאַנצער וועלט: „שווינדל! פאָרט נישט קיין ארץ־ישראל, שטיין און זמד. ניטאָ וואו דעם קאָפּ אָנצושפּאַרן..“

און פון דער אַנדערער זייט שטייען די שורות ביי דער ערד, צוגעצויגן צו דער ערד, צונויפגעקניפּט אין ענגע קבוצות, קאָמונים־טישן אָדער מיט דער נייגונג צו יחידות — נאַציאָנאַלע יחידות. און פון זיי צווייגן זיך אָפּ קלענערע גרופּן, ביז צו דער קלאָרער ליניע פון יחידות.

עס זאָגן אויך די גאָר „פּראַקטישע“ און „ווייטזעענדיקע“, אַז צופיל קאָמוניזם האָט ארץ־ישראל און אויב אין די קומענדיקע עטלעכע יאָר וועט די אַרבעט אין ארץ־ישראל ניט אָננעמען קיין נייע ווענדונג, געטריבן פון אַ נייעם לעבנס־כוח — שעמט זיך נישט, אויב אַפילו אַ קאַפּיטאַליסטישער כוח וועט קומען — יעמאָלט איז די גאַנצע אַרבעט אין ארץ־ישראל באַנקראָט. איך זייער וואָרט האָט איצטער אַ גרויסן אָפּקלאַנג אין לאַנד. דאָס איז אַ וואָרט פון דעם „קלוגן“ יחיד.

זיכער איז מיין געמיט מיט די, וואָס קלייבן זיך אין קבוצות צונויף, כדי צו פאַרהונדערטפאַכן די פרייד, אָדער פאַרהונדערטפאַכן דעם גרויסן טרויער פון די איצטיקע טעג אין ארץ־ישראל. גאָר בישט אַזוי פּשוט איז די גאַנצע דערשיינונג. איך וויל גאָר נישט

רעוווידירן מיינע אייגענע געפילן, ווען איך שטיי בּיים בּרעג ים און זע, ווי די שיפן פירן אַרויס פון לאַנד הונדערטער נפשות און עס קומען אַריין בּלויז איינציקע, געציילטע; ווען איך זע דעם טרויער פון די אויסוואַנדערער און דערקלייבּ זיך אויך צו דער בּאַהאַלטענער צופרידנקייט פון די, וואָס פאַרבּלייבּן, גלויבּנדיק: „עס וועט איצטער אַ בּיסל גראָמער ווערן אין לאַנד“ — צי קען איך זיך דען שטעלן מיט דער פלייצע צו דעם אַלעמען?

ווייל אין ארץ-ישראל האָבּן שוין ידן אַזויפיל געבּויט, אַזויפיל געפלאַנצט. אַזויפיל ריין געמאַכט און אַזויפיל געזונט געמאַכט. די יחידים, צי די קאָמונעס — אַלע טראָגן זיי אויפן געוויסן דעם גאַנצן כּלל, וואָס בּאַדאַרף קומען אַהער, און דער כּלל שטייט מיטן פלייצע צום מזרח.

פון רייזל ביז שושנה.

אויף דער גרענעץ פון טאָג און נאַכט האָט זי ליכט גע־צונדן פרייטאָג פאַרנאַכט, אויף דער גרענעץ פון טאָג און נאַכט האָט אַ תּפילה אַראָפּגעטריפט פון אירע ליפּן. אַ תּפילה פאַר איר מאַן, אירע קינדערלעך און גאַנצן פאָלק ישראל.

אַזוי זע איך זי נאָך איצטער, די יידישע מוטער, וואָס האָט מיטן פאַרטעך פאַרשטעלט אירע קינדערלעך און געציטערט, אַז אויף אירע טעכטערלעך זאָל, חלילה, קיין שאָטן נישט פאַלן. יידי־שע מוטער. אירע טריט זיינען פאַרצייכנט. האָט אונטערטעניק פאַראָכט אַליין איר יוגנט. אַליין געצייכנט איר וואָך און איר שבת.

און שפּעטער, אַז איר שוועל האָט אַ ניט גוטער ווינט אַרויס־געריסן און קינדער האָבן זיך אין דער וועלט אַוועקגעלאָזן, זין און טעכטער האָבן די אויגן אין בלענדעניש געטראָגן — האָט אויף איר די צייט אַ סוף־שבתדיקן שלייער אָנגעוואָרפן.

אירע תּחינות ליגן פאַרשטעקט אויפן בוידעם אונטער די קראָק־וועס. דאָס אויסגעוויינקסטע, וואָס זי האָט געקענט, איז אויף די ליפּן פאַרטריקנט געוואָרן. שטויבלעכוויז האָט עס דער ווינט אַראָפּ־געטראָגן.

איך האָב געזוכט איבער דער גאַנצער וועלט דעם ניי־גע־בורט פון אַזוינע מאַמעס. געזוכט די טעכטער זייערע, ביי וועמען די מאַמעשי־תּחינות זאָלן אויפגעריכט ווערן אין זייערע אויגן. צי האָב איך זיך ביז איצטער מיט דעם אויסגעמיטן? ווערט געווען צו פאָרן קיין ארץ־ישראל און זען אונזערע טעכטער יונג־געבוירענע און די תּפילות פון דער מאַמעס ליפּן האָבן זיך אויף דער טאָכ־טערשים הענט אויסגעזוצט. איך האָב עס דערקענט. די יידישע טאָכטער האָט אַהער געבראַכט איר געלייטערטע יוגנט און זוכט

דאָ אין טרוקענעם באָדן דעם פּאַסיקן אָרט, וואו די יוגנט צו פאַרזעצן.

אָ, וויפל יוגנטלעכן באַגער און שוימיקן קאַפּריז עס האָבן די חלוצות אַריבערגעבראַכט קיין ארץ־ישׂראל! האָבן צונויפגעבאָרגט כּוח בײַ אַלע ייִדישע טעכטער אין די גלות־לענדער און מיט אויסגעבלוטיקטן ווי זיך געריסן צו ניי־געבוירט אויף אייגענער ערד. צו וואָס האָבן זיי זיך דען ניט געטרייט אין גלות־לאַנד! האָבן פאַר זיך געמאָלט אַ לויטערע געגנהאַרט בײַ מאַמע ערד און געזען פון וויטן, ווי פּאַלעסטינעס פאַרוואָרלאָזטער, און זיין אייגענער קאַרגשאַפּטי דורכגעברענטער באָדן ווינקט צו זיי. צום הייסן אָטעם פון ארץ־ישׂראלס לאַנדשאַפט האָבן זיי אַ שטאַרק פּולסירנדיק האַרץ געבראַכט און מיט געזאַנג און מיט פאַרהפקרונג זיך געוואָרפן צו שווערער אַרבעט אין איין שורה מיטן שטאַרקן און בּריאַן מאַן. — פון רייזל איז געוואָרן שושנה.

* * *

ווי וואָלט אויסגעזען דער פייער בײַ דער ערד איבער גאָר דער וועלט, ווען די פרוי זאָל אים נישט העלפן שלעפן דעם יאָך, וואָס די מאַמע ערד לייגט אָן אויף אירע קינדער? דאָרט, וואו די פרוי איז נישט אויפגעשטאַנען מיטן מאָרגנשטערן, צוגלייך אינאיינעם מיטן מאַן, בײַ אַזאַ פייער האָט דער צפון־ווינט שטענדיק געפייפט אַהינטערן וואַנט; בײַ אַזאַ פייער האָט די קו מיט פאַרגלייזטע אויגן געקוקט צום זונפאַרגאַנג און איר מילך איז איבערגעברענט געוואָרן אין איר גוף. האָבן מיר געהאַט מאַמעס, וואָס האָבן די וועלט אײַנגעריסן; אַליין געהאַנדלט און פאַרהאַנדלט סחורה און געזען, אַז דער מאַן זאָל קענען זיצן אין בית־מדרש און לערנען תורה; די קינדער אויסגעניאַנטשעט און געפירט זיי אין חדר אַריין. מיט דער נייער צייט איז דער מאַן דער גאַנצער הענדלער געוואָרן און זי — צוליב וואָס זאָל איך עס איבערדיידן און דערמאָנען? און אויך אין אַרגענטינע, דאָס ווייטע לאַנד, וואו ייִדן האָבן זיך גענומען צו דער ערד — זיי וואָלטן זיך פאַרלאָרן אינאיינעם מיט די ווילדע גראָזן סוף־זומער, ווען נישט די פרויען, וואָס האָבן

דעם יאָך און די ביטערניש פֿון גלות געהאָלפֿן טראָגן. אָבער ניט אַלע מוטערס האָבן צוגעבונדן די קינדער צו דער ערד. וואַקסן שוין דאָ און דאָרטן דערנער און ווילדע גראָזן, וואו מאַמע און קינד יעטן עס ניט אויס.

דאָ, אין ארץ־ישׂראל, איז די טאָכטער דער מאַמען דעם וועג פֿאַרלאָפֿן. זי איז אַליין געקומען באַוואָפֿנט מיט הילן און געדולד, און געהאַרט אויף דעם קאַפּריז פֿון הילד־פֿאַרלאָזענעם לאַנד. אויך זי האָט, ווי דער מאַן, געזען אין דמיון אַ גרין פֿעלד און רויִקע האָריזאָנטן אין היים־לאַנד. נאָר ביים סאַמע ראַנד פֿון לאַנד האָט אויף איר געוואַרט די לאַסט מיט אַ בייטש אין הונגערהאַנט. אונזערע געצערטלטע טעכטער, וואָס מאַמעס תּחינהדיקער בליק האָט באַגלייט אין וועג אַריין, האָבן מוסקול געשטאַרקט און אָרעם גרייט געהאַלטן פֿאַר איעדער טעמפּער ווירקלעכקייט, וואָס וועט קומען אַנטקעגן און באַגעגענען. זיכער איז איר באַגערטער אָרט געווען דאָס פֿעלד, און געוויס האָט זי אַליין נישט געמאָסטן אירע כּוחות; כּוחות פֿון אַ יידישער פֿרוי, וואָס כאָטש אין צייט פֿון שטורעם און רויטע נעפּלען האָבן זיך אירע יונגע יאָרן אַרויסגעהויבן, אָבער דאָך, אַ יידישע פֿרוי איז זי, וואָס נאָך מער פֿון יידישן מאַן זיינען די הענט נישט געוויינט געווען צו טאָן דאָס, וואָס איז אַזוי פּאָעטיש פֿון ווייטנס און אַזוי ברוטאַל שווער אין אמתן: ערדאַרבעט, פּויערטום איז פֿאַרן יידן דער מאַגנעט איצטער, וואָס מאַניעט און פֿאַרשטויסט, בינדט צו און פֿאַרביטערט.

* * *

פֿונדעסטוועגן האָב איך זיי אומעטום געטראָפֿן, אונזערע טעכטער. אַ שטרענגע האַנט האָט זיי צעזייט איבער יעדן נאַקעטן שטח, וואָס איז געוועקט געוואָרן פֿון אונזערע חלוצים. און זייער אָפֿט האָב איך זיי געטראָפֿן דאָרטן, וואו עס האָבן זיך געפּרוכפּערט אַנטוישונגען און יסורים. גליקלעך זיינען מסתּמא די, וואָס האָבן זיך דערשלאָגן צו אַ קאָמוניסטישער גרופּע אין פֿעלד און קענען גיין האַנט ביי האַנט מיטן מאַן, ביים אַקער, גראָבאַייזן, שנייד־מאַשין און לאָדן די גאַרבן אין וואָגן אַריין, אָדער איפּשטיין פֿאַר־

טאָג און גיין אויפוועקן די נאָך־איינגעדרעמלטע נערוון מיטן שאַרפֿן ריח פון קו־מיסט און קו־שטאַל.

איך האָב זיי געזען אין די מילך־ווירטשאַפטן מיט די פּאַר־שאַרצטע שווערע הענט. אויף זיי האָט זיך אין פּאַרלויף פון גאָר אַ קורצער שורה באַגינענס אָנגעצייגן די מילך־און־קלייענדיקע קאָרע, וואָס באַחנט און מאַכט וואָגעדיק דעם פויערס אויסזען; און די אויגן — דער קלוגער, גוט־ערנסטער און פּאַר דער צייט פּאַרעלטערטער בליק, וואָס איז גרייט מוסר זאָגן יעדן איינעם, וואָס פּייפט זיין לידל מיט גרויסשטעטיקן ווינט.

דאָרטן, ביי דער סירישער גרענעץ, אַנטקעגן דעם פּאַרשנייטן חרמון, האָב איך געזען אַ שטאָלצע הלוצה, וואָס שוין פופצן יאָר שטייט זי אויף איר פּאָסט און מאַכט קעז פון שעפּסענע מילך. שאַרפער קעז. שאַרף געזאַלצן און שאַרף אין טעם.

— ווי איז דאָס אייך נישט שווער פופצן יאָר אַזוי צו שטיין ביים געדיכטן צוואָרעכץ קנעטנדיק די קעזלעך?

— און זייט איר געווען ביים קבר פון אונזערע געפאַלענע העלדן, דאָרט, העכער אויפן בערגל? (איסן געווען טרומפּעלדאָרן און זיינע חברים).

אַזאַ דיאַלאָג צו פירן איז גאָר ניט אַזוי היימלעך. עס ווערט דיר דיין אָטעם פאַרשלאָגן. ווייל נישט ביי איר האָב איך באַדאַרפט פרעגן אַזעלכע שאַלות, כדי אַרויסצוהערן אַ בושהדיקע רויט אויף די באַקן און פילן דערביי, ווי די אייגענע באַקן פלאַמען אָדער בלייכן זיך, ווי דער שניי אויף דעם חרמון־שפּיץ. ווייל פון איר בליק רעדט אַרויס די באַפרייטע פרוי, וואָס האָט איר גורל פאַרכאַפּט אין אירע אייגענע הענט און איז גרייט צו לאָזן, אַז איר שוואַכער גוף פון איר חבר־מאַן זאָל זיך ברעכן אונטערן יאָך, וואָס זי האָט אויף זיך אָנגעטאָן.

דאָ, אין ארץ־ישראל, איז דער פרוי נייטיק געווען צו באַווייזן, ווען עס איז נייטיק, אַז זי איז נישט הינטערשטעליקער אַפילו קעגן דעם שטאַרקן און מוסקיל־פאַרהאַרטעוועטן מאַן. זי האָט נישט געוואָלט אָפּשטיין פון אים אין קיין שום טריט זיינעם. צו גיין האַקן שטיינער ביים זייט שאָסיי אונטער דער ברענענדיקער זון איז

געווען אַ צו-בראָווער שריט. זי האָט עס געטאָן, כאָטש מען האָט אויף איר געקוקט מיט אַ איראָנישן שמייכל. דער מאַן וויל נאָך נישט, אַז די פֿרוי זאָל אים אין אַלץ נאָכטאָן און אפשר איז ער גערעכט, ווען ער וויל נישט, אַז די פֿרוי זאָל איר גוף צעבֿרעכן אונטער לאַסט פֿון פֿיזישע אָנשטרענגונגען. און אפשר איז נישט אַבי-יעדע פּאָזיציע די פּאַסיקע פֿאַר איר, איצטער, אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. אין יאַפּאַן, אַז איך האָב באַגעגנט אין די קוילן-מינען יונגע מיידלעך פֿון פֿופֿצן, זעכצן יאָר, אָדער אַז איך האָב אין די הימאַלאַיער בערג, בײַ דער טיבעטיאַנער גרענעץ, געזען, אַז אויף דער פֿרוים פּלייצעס האָט דער מאַן אַרויפֿגעלייגט זײַן שווערע משא, האָט עס מיר שטאַרק וויי געטאָן. נאָר דאָ, אין ארץ-ישראל, איז נישט דער מאַן, וואָס האָט אַנידערגעזעצט די פֿרוי אויף אַ באַנק שטיינער און איר גוף צונויפֿגעדריט אונטער דער זון פֿון האַלבן טאָג. דאָס איז איר אייגענער ווילן געווען. און זי האָט אים אויסגעפֿירט. כאָטש פֿון דעם פֿלינקן נאָמען רייזל איז געוואָרן פֿאַרביטן אויף דער סענטימענטאַלער שושנה. — אומעטום, וואו איך האָב זי באַגעגנט, צי אין שטאָט, צי אין פֿעלד, סײַ אין די קבוצות בײַם זײַט פֿון די מענער און סײַ אין די קבוצות, וואו זיי האָבן זייער אייגענע ווירטשאַפֿט אײַנגעפֿירט גאָר נישט אָפּהענגיק פֿון מאַן — אומעטום האָב איך דערקענט די ניי-געבוירענע און צום גוטן דערצויגענע יידישע טאָכטער. ווען אַפֿילו דער גורל האָט זיי פֿאַרטריבן אין אַ בירגערלעכער הויז צו זײַן אַ דינסט און באַדינען, באַדינען — — — אַ סך אַזוינע דינסטן פֿאַרמאָגט תּל-אָביב און ירושלים, דינסטן, בײַ וועמען די טעלער פֿאַלן פֿון די הענט און די באַלעבאָסטע שרייט, נישט פֿאַרשטייענדיק, פֿאַרוואָס די טעלער, גלעזער און גאָפּל, מעסער פֿאַלן פֿון די הענט. איך האָב פֿאַרשטאַנען, פֿאַרוואָס עס פֿאַלט בײַ דינסטן פֿון די הענט, יעמאָלט ווען איך האָב געזען די פּיאָנערן-פֿרוי אויף איר אייגענער „פּאָזיציע“, ווען אַפֿילו זי האָט געצירעוועט די צעלעכערטע זאָקן פֿון די שווערע אַרבעטס-מענער אין אַ קבוצה, אָדער זי האָט געקאָכט דעם אָרעמען זופּ פֿון וואַסער און אַ פּאָר גרויפּן „מיט גאָרנישט“. יעמאָלט האָב איך אין איר אומעטיקן און בלייכן פּנים געזען אירע ראָזע פֿאַרלאַנגען. בײַ

אַזוינער האָב איך נישט געקענט פרעגן אויף איר תכלית. זי וואָלט מיר אָנגעוויזן אויפן פאַס צעאַקערט פעלד און, ווען אַפילו גאָרניט זאָגנדיק דערביי, וואָלט איך פאַרשטאַנען איר מיין. האָרעם ביי יענער אין שטאָט, וואָס ביי איר פאַלן די טעלער און גלעזער פון האַנט אַרויס, יענע ווען איך האָב געפרעגט איר: „צי דאָס איז דער תכלית?" האָט זי מיט בלוטיקע טרערן געענטפערט.

* * *

אַ סך, אַ סך פון דעם, וואָס עס דריקט דער פריי איבער גאָר דער וועלט און פאַרשטופּט זי צום קליידער־שראַנק און שפּיגל צו זוכן איר דערגאַנצונג — פון דעם האָט זיך די פּיאָנערין אין ארץ־ישראל באַפרייט. אירע הענט, אירע פיס זיינען שווער געוואָרן און זי לאָזט, אַז די זומערדיקע זון זאָל איר הויט הרכבֿרענען. אירע קליידער זיינען הרבֿנעווינטיקטע און צום ארץ־ישראל־לאַנדשאַפט, דעם ניי־געבוירענעם איז זי אַ שוועסטער. זי האָרעוועט, ניט נאָר די יונגוואַרג אירע, נאָר אַלע יונג־געבוירענע אין דער ווירטשאַפט. זי האָט איר פאַרלאַנג צו פלאַנצן, פלאַנצן אָן אַ שיעור. דאָ און דאָרטן האָבן מיידלעך „משתּלות" און דערציִען יונגע ביימלעך צו פאַרפלאַנצן ארץ־ישראלס נאַקעטקייט.

איינע שטרעקט אויס די האַנט און ווייזט מיר אָן צו די נאַקעטע יהודה־בערג:

— „זעט איר די בערג פון יהודה, אונזערע בערג. אַוודאי זיינען זיי דאָך אין די ביבלישע צייטן געווען באַוואַלדערט. צעשטערער, מענטש און ציג האָבן זיי פאַרדאָרבן. אונזער חובֿ איז יעדן יאָר עטלעכע הונדערט טויזנט ביימער צו פאַרפלאַנצן און באַקליידן די נאַקעטקייט פון די יהודה־בערג."

און זי ווייזט מיר די יונגע ביימלעך, וואָס אַ יאָר זיינען זיי אַלט און וואָס צו האַלב יאָר נאָך יונג. זי רעדט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם פון די יונגע ביימלעך און ארץ־ישראלס נאַקעטקייט. און איך קען מיין אויג נישט אַראָפּנעמען פון די צען, צוועלף יונגע מיידלעך, וואָס שטייען אונטער דער זון און ריטמיש צעגראָבן זיי די ערד, צו מאַכן זי הייך פאַר אַ נייער זריעה.

„ווער האָט די דאָזיקע געבוירן — פרעג איך בײַ זיך אַליין. און צי האָט ארץ־ישראל געוואַרט אויף זיי און צי וועט ארץ־ישראל זיי באַלוינען מיט יענעם שכר, וואָס איז ביטער. ווי פּאָלין און זיס, ווי די ניט־פאַרדינטע שמיץ, וואָס דער געליבטער גיט?“

ארץ־ישראלס „פרומקייט“ קוקט קרום אויף דער יוגנט, הלמאַי זי האָט זיך פאַרבונדן מיט דער ווירקלעכקייט, וואָס שמייכלט אַפילו אויף חילול־שבת; דאָס איז די אייגענע פרומקייט, וואָס קוקט קרום, אַז מען איז אין ארץ־ישראל דוחה דעם קץ און דעם משיח־אייזל פאַרבײַטשט מען פאַר דער צײַט. די דאָזיקע פרומקייט פאַרשטעלט די אויגן מיט די הענט נישט צו זען די באָרוועסע טריט פון דער יידיש־יונג־געבוירענער פרוי. אַוודאי וועט די דאָזיקע פרומקייט גיין אַנטקעגן אַיעדן נביא, וואָס וואָלט איבערגעשניידלט קללות און בײַטשן דער יידישער פרוי. „חלוצה“ — איז אַ זידל־וואָרט אין ארץ־ישראל. מיט „חלוצה“ מיינט מען אַ פרוי, וואָס האָט פון זיך אַלע תרפות אַראָפגעוואָרפן און קען זיך זעצן רייטנדיק אויף אַ אייזל, פון ביידע זייטן באַהאַנגען מיט מילך־קריג, אַזוי ביז צו די קני אַ באָרוועסע, אַרײַנפאָרן אין שטאָט אַרײַן און צעפירן מילך אין די הײַזער.

אַ „חלוצה“ הייסט אויך די, וואָס קען גיין מיט אַ בחור האַנט אויף אַקסל פאַרלייגט, גיין הורך די גאַסן פון דער „גרויסער“ שטאָט תל־אָביב און זינגען ביז האַלבע נאַכט: „אם אין אני לי מי לי, ואם לא עכשיו אימתי“.

עס גייען שוין אַרום לעגענדן פון יענער און יענער, וואָס איז געווען די שענסטע מיידל אין ארץ־ישראל. די שיינע חנה, אָדער שיינע צפורה — וואָס בײַ בחור איז דער האַמער פון האַנט געפאַלן בײַ דער אַרבעט, ווען זי איז פאַרבײַגעגאַנגען. און חנהן, צי שושנהן האָט זיך דווקא געוואָלט מישן זאַמד און צעמענט. צו שלעפן ציגל בײַם בויען תל־אָביב. זי האָט געהאַקט שטיינער און געפאָרבן דעכער און איצטער איז פון איר נאָר אַ שאָטן געבליבן.

אַ בחור האָט מיר אָנגעוויזן אויף אַזאַ געוועזענער... און טרויעריק באַמערקט: „אַ סך אַזוינע מיידלעך אין ארץ־ישראל, אַ שאָד וואָס זייער שיינקייט איז אונטערגעגאַנגען. ארץ־ישראל צעברעכט,

ארץ־ישראל פֿאָרערט קרבנות. די פֿרוי האָט דאָ איבער אירע כּוחות מקריב געווען". נאָר פֿרעגט דעם קלוגן פֿויער, וועט ער זאָגן: אַז יעדע זריעה, וואָס מען באַהאַלט אין דער ערד, הערט פֿריער צע־שטערט, איידער פֿון איר קומט אויף אַ יונג נײַ לעבן. און אַזוי איז די תּחיה פֿון דער פֿרוי אין ארץ־ישראל.

עס האָט אָן אַ שיעור ווײַ געטאָן, וואָס איצטער, אין דער שיינע־רער צײַט פֿאַרן נײַעם ישוב, באַגעגנט מען אויך די פֿרוי אויף די וועגן און שטעגן, האָס פֿירן פֿון האָפֿענונג צו האָפֿענונג, בעת דאָס לאַנד האָט זיך אײַנגעשרומפּן און הדיקט די פֿרוי צוגלײַך מיט דעם מאַן און צומאָל נאָך ביטערער און פֿינקלעכער.

— — — — —

ירושלים.

זיבעצן מאָל איז ירושלים, אָדער אל קודש, די הייליקע, בײַ די אַראַבער, חרוב געװאָרן. נישט נאָר אײנמאָל איז איבער ירושלים פאַר אונזערע אױגן געקומען די צעשטערונג. און יעמאָלט, מיט געניטע צװײ טױזנט יאָר צוריק, װען טיטוס האָט באַפױלן נאָך דער פאַרװיסטונג דורכצושנײַדן מיטן אַקער דעם אָרט, װוּ די הײליקע שטאָט איז געשטאַנען, אַלס צײכן פון פולן חורבן, שױן יעמאָלט האָט מיט טרערן געלאַכט אַ יונגע שטימע צװישן די חורבות.

װײַל נישט קײן שטאָט איז ירושלים געװען אין אַלע צײַטן, נאָר אַ שטרױכלשטײן, װאו דורותדיקע לײדנשאַפטן זײַנען איבער אים צעשלאָגן געװאָרן און אױסגעװעבט געװאָרן. און װאײל און הונדערט מאָל װײ איז געװען צום פאָלק, װאָס האָט ירושלים אײַנגענומען.

פאַר װעמען האָט זיך דען זײן גאָט נישט באַװיזן אױף דעם העכסטן צװישן די פעלזנשטײנער, אַװאו ירושלים האָט זיך אַזױ עקשנותדיק אײַנגעזױגן? אײפן שײדװעג פון אַלע װעגן איז ירושלים־באַת אַזױ שטאָלץ געװען. נאָר מיר האָבן ירושלים אַזױ ציטעריק פאַרנומען און מיט צערטלעכקײט פאַרשלײערט. בלױז פאָלק ישראל קען בעטן אַזױ ציטעריק: „צו ירושלים דײן שטאָט זאָלסטו זיך קערן מיט דערבאַרעמונג."

װער האָט רחמנות געהאַט אױף ירושלים אין די זיבעצן חורבנס אירע? און צי דען איז ירושלים אױך איצטער נישט חרוב? אַ קאַפּריזן־גײַסט זיצט אין ירושלים, װאָס רײַסט אַלײן פון זיך די צירונג אַראָפּ. ירושלים פאַרשלײדערט אַלײן אירע גאַסן מיט שטײנער. געקומען די צײַט, װאָס יעדער פאָלק האָט אַ שטײן דאָ געהאָרבט און אָפּגעצאַמט זיך מיט אײגענער קדושה. אונז איז נאָר געבליבן

אַן אַלט שטיקל מויער צום וויינען. די גרויסע צווישן פעלקער האָבן גרעסערע שטיינער געפונען, ווייער שכינה אַרויפצוזעצן. אין די מוסולמענער האָבן דעם שטיין איבער אַלע שטיינער פאַר זיך דערוואָרבן, דעם „אבן השתיה“, דעם שטיין, וואָס האָט זיך צו־מייסטנס אָנגעזאַפּט מיט בלוט פון קרבנות, אַריינגערעכנט מענטשן־קרבנות (אויף אים האָט דאָך איך אברהם געוואָלט מקריב זיין יצחקן). מאַכמעד האָט זיינע טריט אויף אים געשטעלט. קריסטלעכער גייסט לעבט אַרום און אַרום די שטיינער ירושלימס אין קלויסטער־גלאָקן קלינגען אַריין ווייער לאַנגוויל אין דער לויטערער לופט איבער ירושלים.

*   *
*

וואו איז ירושלים, מיט בערג אַרומגערינגלט? אַמאָל דאָ און אַמאָל דאָרטן. אַלט ירושלים, ניי־ירושלים — הויפנס שטיינער ראָזע, אַזוינע לעבעדיקע. נישטאָ אַ שטאָט אויף דער וועלט, וואו די ערשטע צעהאַקטע שטיינער אין אידע גאַסן זאָלן אַזוי בלוטיקן. ווייל דורך זיי בלוטיקט אונזער געמיט. זיינען אָנגעקומען אונזערע בויערס מיטן שטראָם צו בויען אַ נייע ירושלים און נאָך מער האָבן זיי פאַרמערט די אָנגעשליידערטע שטיינער־בערג. בלומרישט ניי־שטאָט אויסנווייניק פון טויער. גאַס־אַיין, גאַס־אויס — עס אַנטלויפט די אַלטע קדושה פון די ברייטע שטויביקע גאַסן און מאַניעט צו דער אַלטער שטאָט.

דערווייל עקשן זיך אַיין און לאָז זיך נישט פירן פון די בישוף־הענט. שטיי, וואו דו שטייסט, און בליק אַריבער אויף אַלע זייטן, מזרח, מערב, צפון, דרום, זוך די יידישע וועלט. בערג אַרום ירושלים. די הרי־יהודה, וואָס זינגען אין דער לויטערקייט פון טאָג, וואָס שווימען אין דער בלויקייט פון טאָג, בערג, וואָס גייען אין קאַראַהאָד און טאַנצן ווייער טאַנץ אויף צו־להכעיס ציטן און דורות. אין סאַמע בלענדעניש פונם לאַנד האָט זיך אַריינגעקליבן ירושלים און צעשאָטן איז די שטאָט, וואָס האָט אַזויפיל קללות אויף איר אַנטפלויזטער, טרוקענער ברוסט געוואַרעמט און זיי אַריינגעלייגט אין מויל פון נביאים. ירושלים חרוב צו מאַכן איז געווען

דער באַגער פון יעדער זיגער=האַנט. און ווער האָט דען געקענט ביזן יסוד די פאַרוויסטן? געבליבן זיינען דאָך, אַלע אַלטע פונדאַמענטן. אַלטע מויערן און, אויף זיי זיינען נייע אויפגעוואַקסן. די פונדאַמענטן האָבן זיך, צוריק צו דער ליכטיקער זון אַרויסגעהויבן און קיין סוף איז נישטאָ צום וואַנזין, וואָס האָט דאָ געשפּילט אין די בלוטיקע דמיונות פון הערשער און באַהערשטע, זיגער און באַזיגטע.

ציטנווייז איז אויסגעגאָסן אַ בלאַסקייט איבער ירושלים און אירע סביבות. אויסגענאָגט אַלע זאַפטן. אויסגעטריקנט אַלע קוואַלן, וואָס האָבן אַמאָל אין זיך אָפּגעשפּיגלט פאָלק און גלויבן. און קומט אַ ווינט צעבלאָזן פון אַהינטער דער אַלטער וואַנט און ווירבלט אַ שטרויעלע אין ווייסן שטויב — קומט אויפן געדאַנק אונזער גאַנצער גורל איבער גאָר דער וועלט. און עס דאַכט זיך: ירושלימס פנים איז אונזער פנים. אַזוי צעשאָטן און צעשויבערט און אַזוי פאַראייניקט. אַזוי=אָ חרוב און דאָך אויסגעבויט. אַזוי אַלט=האַרטנעקיק און וויקלט זיך און ווייכע קאָליִרן.

ווער בויט דאָ איצטער אין ירושלים? וואָס האָט דאָ די אַלטע היסלאַנד אַ קלויסטער אויפגעשטעלט? פאַר וועמען איז די דאָזיקע מצבה געבליבן? פונקט ווי דער גראַניטן=זייל גרויס, ווי דער שטאַם פון אַ מעכטיקער סאָסנע, וואָס ליגט דאָ פון דורות אויפן פלאַץ פון קלויסטער — אפשר אַ הורדוס=ווילן האָט אַזוינע זיילן ערגעץ געטעשעט און אַהער פאַרשלעפּט. און ווער ווייסט, וואָס די ערד באַהאַלט אין דער טיף? האָט מען איצטער די דריטע צפון=מויער אויסגעגראָבן — די מויער פון אַגריפּאָס דעם ערשטן. יעמאָלט האָט ירושלים זיך, צעוואַקסן און אַרויסגעוואַקסן איבער דעם מויער, און באַשיצונג האָט געפאָדערט דער אַרויסגעוואַקסענער ישוב. אויך יענע וואַנט איז אינגאַנצן נישט צעשטערט געוואָרן. און אַפילו די ערטער, וואָס זיינען נאָענט צו אונזערע אַמאָליקע הייליקייטן, וואו מען האָט דורך, דורות מיסט געשאָטן — איז אויך נישט געווען געננג מיסט צו פאַרשיטן אויף אייביק, פאָלק ישראלס האָפענונג. שער האַשפּות, דער „מיסט=באַרג" איז איך אַ סימבאָל אויף דער וועלטס מיסט=וואַרפער.

איך שטיי אויפן הר הצופים און קוק צום גריי=געלבלעכן
בית=עולם אויפן הר הזיתים, און די טויזנטער מצבות, וואָס
שטאַרצן קנאָכעדיק פון באַרג שפּיץ אַרויס. און דאָ, דער פאַר=
שטאָפּטער טויער, דער שער הרחמים, פון וואַנען משיח וועט
נאָך אַמאָל אַריינטרעטן קיין ירושלים אויף זיין ווייסן אייזל. און די
ווידערשפּענסטיקע נאָר האָבן געפּעלשט און ירושלים און אַרויסגע=
בויט זיך ווייט, ווייט און דער אָפּנקייט און פאַרלאַנגען גאָרנישט,
אַז מויערן זאָל מען אַרום זיי מויערן. נישט אויף מויערן האָפן זיי,
וואָס זאָל זיי אַריינשליסן און דער אַלטער שטאָט אַריין, פאַר=
שכנותן מיט דער וועלטס הייליקייטן.

און אויך דאָ האָט דער נביא ישעיה זיינע שווערסטע קללות
אויסגעשאָטן: „אָ, און יענעם טאָג וועט גאָט אַראָפּרייסן פון ירושלימס
פרויען גאָר זייער צירונג, די האַלדזבענדער, די אוירינגלעך — — —
און אַלץ, וויל צוגס טעכטער גייען מיט פאַרריסענעם קאָפּ און קאָ=
קעטירן מיט די פיס — — —“

איצטער זיצן יידישע טעכטער אונטער דער ברענענדיקער זון
פון האַלבן טאָג, אָפּגעריסענע און שטיינער האַקן זיי. פאַרברענט
איז די הויט און געפלאַצט וואָלט יעדער בראַסלעט אויף די אָנ=
געצויגענע מוסקלען און געפּלאַצט וואָלט יעדער רינג אויף די פיס,
שווערע און באַשפּריצטע מיט דעם פעלזנשפּליטער.

וואָס בוין זיי? און וואָס איז זייער תכלית דאָ, אונטער די
הימלען פון ירושלים? קיינער קען מיר קיין באַשייד נישט געבן.
וויל דאָ בויען אַלע, פאָרשטייער פון אַלע מעכטיקע מדינות, קריסט=
לעכע, שטעלן=אויף זייערע בנינים און איבער די בנינים קרייציקט
זיך דער צלם. און לאַנג, לאַנג וועלן קריסטלעכע פעלקער דאָ בויען.

⁂

און דער אַלטער שטאָט, און די גאַסן שמאָלע און געהדייטע,
וואָס פירן באַרג=אַראָפּ, באַרג=אַרויף דעם מענטשן=געפלעכט — און
דעם אַנטיקוואַרישן טייל, וואו הייליקייט שימלט און שימל הערט
נאָך אַלץ פאַרהייליקט, און די ענגע גאַסן, וואו נאָר פוסגייער און
קעמל און אייזל קען זיך דורכשלאָגן, צווישן די קרעמלעך און

קרעמער, אַלערליי סחורות, פון פעטע שאָפּס אָפּגעשונדענע הינ־טערחלקס ביז צו די פיינסטע בשמים און געווירצן; אַלע אויס־גערונענע, אויסגעלאָשענע אויגן פון דעם אייביק אָריענטאַלישן קרע־מער — אָ, ווי נישט הייליק דאָס איז! עס גלויבט זיך נישט מער. און באַשטראָף מיך נישט, ירושלים, ווייל שיין ביסטו אין דיין אינעווייניקסטער פאַרחושכטקייט, וואָס רייסט זיך צו דערלייזונג.

צופיל האָב איך זיך פאַרטראַכט, קוקנדיק אויף אַ בלינדן מאַן, אַ ריז, „דער בלינדער שמשון רופט מען אים", וואָס שטייט ביי אַ ראָד אַ גאַנצן טאָג און דרייט אַ שטיין און מאָלט איילקערנער. און אויך אַזוי האָב איך געזען אין אַ צווייטער טיר אַ גרוי־בלאָ־טיקן קעמל מיט זיין האָרב נאָך מער געהויקערט, זיינע אויגן פאַר־בונדן און אויך ער דרייט זיך אין ענגן קרייז אַרום, דרייענדיק אַ שטיין, וואָס צעמאָלט די איילקערנדלעך. פון ביידנס מי טריפט טראָפּנווייז דער אייל — יאָ. איך האָב זיך פאַרטראַכט אויף ביידנס געדולד און פאַרזען אַנדערע חסידים און גאָטספאָרכטיקע מענער אַלט און יונג, וואָס ציען פאַרביי טריט ביי טריט אַראָפּ צו דער מערב־וואַנט: די טרויער וואַנט.

צוליב־וואָס אַזוינע פאַרביקע סאַמעט־זייפּעצעס אין אַזאַ־אָ פאַר־שימלטער גרויקייט? וואויל איז אײַך, וואָס מיט אַזעלכע גרינגע טריט קענט איר דאָ טאָג־איין, טאָג־אויס טרעטן גלייך דעם וועג, ווי איר וואָלט גאָרנישט געזען, וואָס רעכטס און לינקס קומט פאָר אויף אייער וועג. צי דען טראָגט איר אויף די פּלייצעס אַזוי גרינג דעם יידישן גורל, ווי גרינג איר טראָגט דעם רויטן סאַמעט אויף די אַקסלען? כאָטש איר גייט מיט דעם וועג, וואו מען ווייזט אָן קריסטוסעס „יסורים־שטעג", ווען ער איז געגאַנגען געבויגן אונטער דעם שווערן קרייץ אָנגעלאָדן אויפן פּלייצע — אָ, ווען ער קומט מיר איצטער אַנטקעגן מיט זיינע רויט־פאַרטרערטע אויגן און קוקט מיך אָן און פרעגט מיט אויגן אויסגעוויינטע: „דערקענסט מיך?" וואָלט איך אים אַרויסגעפירט פון די שמאָלע גאַסן, טריט ביי טריט אַרויסגעפירט איב. דורך איינעם פון די טויערן צום אָפענעם פעלד אַרויס, וואו אונזערע טעכטער און זין שפּאַלטן דעם פעלד און גרויסע שטיינער האַקן זיי און צעהאַקן אויף קלענערע — ער

אַליין וואָלט נישט געוואַרט אויף דעם, וואָס איך וועל זאָגן. ער וואָלט געוויס פאַרשטאַנען, וואו דער איצטיקער יבֿרים־וועג פירט...

* *
*

פּאַרפּיינקטע פּרייד — — —

וויל נישט צו אונז געהערט ירושלים. און נישט ייִדנס הלום באַדאַרף זיך שוין וואַרעמען אויף דעם אָרט, וואו דער בית־המקדש איז געשטאַנען. כמעט גרעסער איז די צאָל פון ייִדן דאָ, ווי פון נישט־ייִדן, נאָר מיליאָנען אויגן, בייזע, ביטערע שווינדלען דאָ אַרום. הורות, הורות און ווייטערע נישט־פאַרגינערישע אייגן גליען און ליפּט, ווי עס גליען די פייער־פליגן אין די הייסע נעכט. די אַלע, וואָס האָבן ראַסן־האַס געווירצט און פאַרבּשטימט, די אַלע האָבן דאָ ווייטערע געצעלטן. וויל אונטער ירושלים איז פאַרדאַן אַן אַנדער ירושלים, וואָס איז וואַך און מיט וואולקאַנען פייער הייבערט זיך פון דער טיף דאָס פאַרגאָסענע בלוט פון אָפּפער און פון מענטש און זיין עקבֿטאַז צו דעראָבערונג. איעדער שטיין איז אַ שטיק פאַרגליווערטע געהירן, איעדער פעלז — אַ שטום געוואָרענער פאַרלאַנג. אַ חידוש נאָר, ווי אַזוי אונזער לייִדנשאַפט שרייט דאָ איצטער אַלעמענס אַריבער.

די בּיליקע גראַמאָפאָנען, וואָס גרילצן און זינגען איס פון אַראַבערס קרעמל ניגונים, כּדי צו פאַרמאַניען אַ הרבּניער איף אַ טעלער געקעכץ, אָדער די אַלע קרעמער איבערגעשטעלטע אין די טירן, קינדער פון אָריענט, צווישן וועלכע אונזערע לייט פּאַסן זיך גוט אַריין — וועלן זיי דערשפּירן געטלעכקייט און אָנהייבן שרייען: קדיש, קדיש? ניין, עס וועט נישט געשען. מיט הייליקייטן זיינען גאַסן געבּרוקירט. הייליק איז נאָך אפשר דער באַזאַכטער און ברייטער טראָט פון קעמל, וואָס קומט אַריין פון מדבּרדיקע וועגן צו די טויערן פון דער הייליקער שטאָט. אָ, ווי שווייגנדיק עס זיינען די קעמלען איבער גאָר דעם לאַנד און נאָך מער באַדייט זייער שווייגן, ווען זיי טרעטן באַשיידן הויך די שמאָלע געסלעך פון דער הייליקער שטאָט.

צי דען די טריט פון אַרמענישן אָדער גריכישן גלח, וואָס

טראָגן זייער זאַטקייט דאָ, און די שמאָלע גאַסן אַהים — צו דען זייערע טריט זאָל איך באַזינגען?

דאָ און דאָרטן אַן אַלטער געזימס אויף אַן אַלט, צעשפּאָלטן הויז; דאָ און דאָרטן איז אַ ביימעלע אויסגעוואַקסן אויף דער אַלטער וואַנט, אָדער אַרקע, וואָס באַהעפט צוויי זייטן גאַס; דאָ בליקט אַהיים אַ שטיין פון אַ נייעם בנין, נאָר דער שטיין געהערט צום בית=המקדש=צייט און דאָ, אַן אַלטער בוים, וואָס איז געדולדיק צום ירושלים=שטויב, ווי דער קעמל צום מדבר=שטויב. — גיי בוי אויף דעם וועלטן, הו, ווינט=מענטש!

נאָר עס הערט ירושלים, ווי דער גליל שרייט צו איר ווי גאָר אַמאָל. גליל וואָרנט, אַז נישט ירושלים, די הייליקע, באַדאַרפן יידן בויען, ווייל צופיל האָט ירושלים געדינט פאַר אַן אַרויסבליק=פּונקט פאַר פעלקערס ליידנשאַפטן. און שאַרפער איז געווען די קללה, וואָס נביאים האָבן געשלידערט אויף ירושלים. יעדער איינער, וואָס האָט זיך געשטעלט אויפן הר=הצופים, האָט געזען ביז עק וועלט. און יעדער איינער פון דער וועלטס גענעראַלן האָט געשטרעבט צום הר=הצופה, פון דאָרט צו פאַרמשפטן די וועלט און בענטשן די טאַוונגען פון זיינע הענט. פון טיטוס ביז אַלענבי איז אַ סך=הכל פון אַ פּאָר טויזנט יאָר און דער ווינט האָט נאָך אַפילו דעם שטויב אינגאַנצן פון פעלזנשטיין נישט אַראָפּגעבלאָזן.

פון טיטוס ביז אַלענבי — צוויי טויזנט יאָר. אונזערע צוויי טויזנט יאָר, וואָס האָבן זיך, ווי איין לאַנגער, שאַרפער, שטורעמדיקער פיילינג געטראָגן איבער אונזער לעבן. עס קומען נאָך אַלין די קלאָגער אין די ווינער צו דער טרויער=וואַנט און רעדן זיך דורך מיט די גרויע, רויע און פלאַכע שטיינער; וויינען אַריין זייערע לעצטע טרערן און יאָמערן ביז דאָס חיות גייט אויס. און איבן, פון צווישן די שטיינער אַרויס וואַקסן גרינע ביימלעך אַרויס. צעצווייגן זיך צווייגלעך אַרום פון עקשנותדיקע וואָרצלען אַרויס מיט אַ וואָרענונג:

„ווייסט, אַז שטיין איז שטיין. ער גיט זיך אונטער, ווען לעבן שפּאַלט אים. נאָר פון אייערע טרערן וועט דער מינדסטער וואָרצל נישט באַפרוכפּערט ווערן.“

עטאַפּן פֿון ייִדישער בענקשאַפֿט.

1. כּותל=מערבֿי.

איך בין געגאַנגען טריט בײַ טריט פֿון יפֿו=טויער, וואָס אין ירושלים, באַרג=אַראָפּ. באַרג=אַראָפּ, דורך די שמאָלע געסלעך, געטראָטן די גליטשיקע שטײנער — דורות=לאַנג באַגראָבענע אין אײגענעם שווײַגן. געטראַכט:

„פֿאַרוואָס פֿירט אַלץ כּסדר באַרג=אַראָפּ דער וועג צו דער טרויער=וואַנט?“

באַלד צוויי טויזנט יאָר אין דער וועג צו דער טרויער=וואַנט פֿירט אַזוי באַרג=אַראָפּ. עטלעכע שורות פֿלאַכגעטעשעטע שטײנער, עדות פֿון אַמאָליקער זעלבשטענדיקייט. און, מיסטײנס געזאָגט, וואָס פֿאַר אַ רו האָבן די דאָזיקע שטײנער געהאַט אין אַלע אַלטע צײַטן ביז צו הײַנטיקן טאָג... אַזאַ טרויער, אַזאַ טרויער, אַז אַ פֿאָלק זאָל פֿון זײַן צעזייטקייט כּסדר אַהין, צו דער „מערבֿ=וואַנט“ מכוון זײַן די טרערן.

וויפֿל מאָל איך בין געגאַנגען מיט דעם טרויער וועג צו דער טרויער=וואַנט, אַזוי פֿיל מאָל האָב איך געשפּירט די עלטער, ווי זי לײגט זיך אָן אויף מײַנע פּלײצעס. ווי זי בויגט מײַן וועזן נידעריקער, טיפֿער. קײן וואונדער נישט, וואָס דער וועג פֿירט באַרג=אַראָפּ. עס איז אונזער „וויאַ דאָלאָראָזאַ“, אונזער יסורים=וועג. יעדער אײנער, וואָס גײט באַרג=אַראָפּ צו דער מערבֿ=וואַנט, גײט מיט דעם קרײַז אויפֿן פּלײצע. אַ קרײַז פֿון שטײן, שווער און פֿון אײבן דריקט אַ פֿרעמדע האַנט, די לאַסט נאָך שווערער צו מאַכן.

צרות, דאגות שלעפּן באַרג=אַראָפּ. פֿאָלקס=יסורים, פֿאָלקס=טרויער, צי טרויער פֿון יחיד — די טיף רופֿט צו אים. אומגליקן באַ=

פליגלטע האָבן זיך שטענדיק געטראָגן פון לאַנד צו לאַנד, פון איין ייִדישן קיבוץ צום אַנדערן און די שורות פלאַכע, גלייכגעטעשעטע און גלייכגילטיקע שטיינער, שיכט אויף שיכט אויסגעלייגטע — — פאַרוואָס האָט ווייער שווייגן נישט עקספּלאָדירט אין דער שורה פון דורות, אַזוי אַז די ערד זאָל ביז די פונדאַמענטן 'איפציטערן?

ווי ווינציק עס איז פון אונזער זעלבשטענדיקייט איבערגע־בליבן און ווי נישטיק עס איז אין ליכט פון אונזערע באַדערפע־נישן —. נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע!

* *
*

פאַרוואָס האָבן מיך אָנגענומען פאַר אַ „נישט־ייִדן" אָט די אַלע בעטלער אונזערע, אויסגעזעצטע אויף דער ערד אין שמאָלן געסעלע גאָר נאָענט ביי דער טרויער־וואַנט? בלינדע, טויבע, לאָמע האָבן זיך דורכגעוואָרפן מיט רייד אויפן חשבון פון מיינע לאַנגזאַמע און פאַרטראַכטע טריט. צום גאַנג פון מיינע טריט האָבן זיך אָפּגעריסן די ווערטער ביי די בעטלער:

— גיב עפּעס, גיב עפּעס דעם אָרעמאַן, צי זעסטו ניט אונז אַלעמען, וואָס זיצן פאַר דיר אויף דרערד?

— לאָז אים צורו, ער איז ניט פון אונזערע.

— ער קוקט אַפילו נישט אויף אונזער זייט.

— ער מאַכט זיך ניט זענדיק.

— ער באַמערקט אונז נישט.

— אַ נישט־אונזעריקער און מיט אַ האַרט האַרץ.

— גיב אַ נדבה די אומגליקלעכע.

— ניין, לאָז אים, לאָז אים, בעט נישט קיין נדבה ביי אַ נישט־אונזעריקן.

נאָך לענגער האָט זיך דער בעטלער־דיאַלאָג געצויגן, און ווי אַזוי האָט עס זיי אָפּגענאַרט דער געפּרוווטער בעטלער־חוש? ווי האָבן זיי באַשטימט, אַז איך בין נישט ייִעריקער? אמת, צופיל הונגעריקע האָב איך געזען אין מיין איצטיקן וועג דורך די מזרח־לענדער. גענוג פאַרוואָרלאָזטע לעבעדיקע סקעלעטן האָב איך גע־זען אויף די הויפּטשטעטן אין כינע. און גענוג פון דעם אייגענעם

מין האָב איך געזען אין אינדיע. האָט עס אַזוי מײַן גאַנצן מהות פאַראַנדערשט — ביז זײ זאָלן עס קענען דערשמעקן?

פאַרפאַלן, כ'בין פאַרמשפּט געוואָרן צוליב מײַנע פאַרטראַכטע טריט און צוליב דעם שווערן קרײַץ, וואָס איך האָב בשעת=מעשה געטראָגן אויף דער פּלײצע אָנגעלאָדן — און זײ, די בעטלער, האָבן עס נישט באַמערקט.

* * *

אויף דער „מערב=וואַנט" אָדער טרויער=מויער אַלײן האָט געשוועבט די פולע וואָכעדיקײט. שולדיק איז געווען דער בלויער הימל, וואָס האָט זיך איבער דער וואַנט אויסגעשפּרײט. שולדיק געווען איז די זון פון האַלבן טאָג, וואָס האָט אומדערבאַרעמדיק געשרפּעט. שולדיק זײַנען געווען די יאָרן פון וועלט=דערוואַכונג און שולדיק זײַנען געווען אין דער וואָכעדיקײט די אַלע ווײנער אין קלאָגער, וואָס איך האָב געטראָפן בײַם וואַנט אין אַזאַ ארץ=ישראל=לויטערן טאָג.

צו דעקאָראַציע מיט זײערע סאַמעטענע זײַדענע פּן שוואַרץ רויט, וואָס די מאה=שערים=ניקעס ברענגען אויף די אַקסלען אָנגעוואָרפן צו דער טרויער=וואַנט. אַזוי זײַנען די פּיזעמנע שטרײַמלעך און די גרײַצעדיקע פּאות. פון די יונגע ישיבה=בחורימלעך מיט אָנגעלאָדענער דעקאָראַציווער עלטער אויף די אַקסלען, ביז די גרײַז=גרויע זקנים, וואָס באַוועגן זיך בײַמעדיק בײַ דער וואַנט — זײ וואָלטן שוין ניט געדערט צום סענטימענט, ווען נישט די „הײנטיקע" קורצגעקלײדטע בחורים און מײדלעך, וואָס טאַפּן מיט נערוועזע פינגער דעם אַלטן, קאַלטן שטײן — און אויך די מאַמעס און באָבעס, וואָס קומען אויסשרײַען און אויסקלאָגן דאָס האַרץ און צו מאָל בעטן פאַרן געזונט פון מאַן און קלײנע עופהלעך.

— דערהאַלט מיר אים, דערהאַלט מיר אים — ער איז דאָך גאָר נישט אַלט, בעט זיך בײַם שטײן אַ זקנה — וואָס וועט פון מיר בלײַבן אָן אים?

און פינגער פון אַ יונג מײדל, פינגער אָנגערינגטע מיט פינגערלעך טאַפּן נערוועז די וואַנט. די אָרעמס ביז צו די אַקסלען ציקן

יאושדיק. איפן הויכן קול זאָגט ז חאָרט נאָך וואָרט פון תהילים אַרויס:

„אָ, היט מיך גאָט אויס פון דעם רשעס האַנט און פון די, וואָס ווילן פאַרשטויסן מיינע טריט“.

און אַ יונג מיטן אויסזען פון אַ חלוץ לייגט אַיין די וועלט, אַלע צען פינגער פון ביידע הענט אויסגעשפּרייט און זיי זיבן בלינד אַן ענטפער פון שטיין אַרויס. ער שרייט מיט פסוקים פון תהילים:

„איך האָב אַש געגעסן מיט מיין ברויט און מיין געטראַנק געמישט מיט מיין געויין. מיינע טעג — ווי דער שאָטן, וואָס נייגט זיך אַוועק און ווי אַ גראָז טריקן איך אויס“.

וואָס געפינט דען נישט אין תהילים אַ צעפלאָגט האַרץ. אין קיינער באַהאַלט גאָרנישט די ווערטער. די ווערטער שרייען אַליין פון דער נשמה אַרויס.

אַן אַלטיטשקע מיט אַ קינדערשער דינער שטימע בעט זיך:

„פון עק וועלט טו איך הופן צו דיר, ווען מיין האַרץ פאַרגייט זיך אין מיר.“ און שטילע טרערן, וואָס פליסן פון אויגן אומבאַוועגלעכע, געבוירענע פון אַ שעפּטשען בלויז, פון אַ פליסטערן צו די קאַלטע שטיינער — פאַלן די טרערן און די שטילע רייד צופוסנס ביי די שטיינער. און די דאָזיקע טרערן זיינען אפשר די שאַרפסטע. און דאָס פליסטערן — דאָס פיינלעכסטע, דאָס ביטערסטע.

וואָס וואָלט געווען ירושלים אָן דער טרויער־וואַנט? און ווי אַזוי וואָלט ירושלים גערעדט צום יידנס האַרץ הירך אַזויפיל דורות אָן דער טרויער־וואַנט?

אָבער פאַרוואָס איז די דאָזיקע וואַנט אין אייגענעם שווייגן נישט צעזעצט געוואָרן אַזוי, אַז די פונדאַמענטן פון דער ערד זאָלן אויפציטערן?

און דעריבער אפשר האָט אַזוי וואָבעדיק דער גרוי פון די שטיינער צו מיר אַרויסגעבליקט און אַזוי איז מיר שווער געווען צו טראָגן די געקרייציקטע דורות אויף מיינע אַקסלען, ווען איך האָב דורך דער שורה בעטלער געפירט מיינע פאַרטראַכטע טריט צו דער טרויער־וואַנט.

2. די מוטער רחל.

דאָ איז אויפן מיטן װעג פאַרפּלאָנטעט די בענקשאַפט. אַ מו־טער מיט אַ צעבראָכן האַרץ האָבן די דורות אָנגעהאָרן בײם זײט־װעג, װאָס פירט קײן בית־לחם.

װער איז זי, די מוטער רחל, װאָס דאָט אַרױסגעקוקט צום פאַסטוך, ער זאָל פיטערן איר ליבע צװישן די װילדע הײזן? און איר בענקשאַפט אױפצושטעלן הורות, װי די שװעסטער אירע, װי די דינסט אירע, איז אַזױ סימבאָליש. עס האָבן אונזערע חכמים פאַר־שטאַנען דעם סוד פון איר טויט בײם זײט װעג. פאַרשטאַנען דעם זינען פון אַ נישט־באַפרידיקטער בענקשאַפט. זי, דער סימבאָל פון מוטער־ליבע, איז געבליבן אין מיטן װעג און אַזױ איז איר קבורה געװען.

באַשערט געװען, זי זאָל פאַרנעמען דעם קיטן־קלאַנג איבער די פיס פון אירע געפאַנגענע קינדער — אירע גיבורים, װען זײ זײנען אַרױסגעפירט געװאָרן פון לאַנד. באַשערט געװען איר צו מוחן דעם אל־קנא, װען ער האָט איבערגעכאַפּט די מאָס, און אויך אַ עדות איז זי געװען פון אַ סך װאַנדערונגען.

מסתמא האָבן זי אַ סך װאַכע נעכט געגלעט איבערן קילן נאַקן, אַזױ זיצנדיק בײם זײט װעג, װאָס פירט פון ירושלים קײן בית־לחם. דורות האָבן מיטן מיטלסטן פינגער אָנגעװיזן צו יענעם אָרט:

— דאָרט איז דער קבר פון דער מוטער פון אַלע מוטערס.

נישט באַשערט איר געװען צו ליגן זײט בײ זײט מיט די אָבות־פאָרן, אַ ביסל װײטער מיט דעם אײגענעם װעג. חברון, אין דער מערת־המכפלה — נײן, נישט זי פאָרט זיך מיט יענע פאָרלעך. נישט יענע זײנען דער לױטערער סימבאָל פון אַ פאָלקס־בענק־שאַפט — נאָר זי, די פשוטע, די אַזױ לױטער־פאַרליבטע און אַזױ שטאַרק פאַרבענקטע אין אירע פאַרנאַכטן צװישן פאַלעסטינעם דערנער און בלומען. אַזױ איז זי אױסגעגאַנגען געבױרנדיק בנימינען, דעם „זון פון איר פײן“.

„קינדער פון איר פיין" זיינען מיר אַלע. פלאַנצן מיר אונזער פיין אין אַלע פיר ווינקלען פון דער ערד און זי, די מוטער, די אייביק-פאַרליבטע, איז אייביק וואַך צו די טריט פון איר מאַן, צו די טריט פון אירע קינדער. זי ליגט דאָ ביים זייט וועג, וואָס פירט קיין בית-לחם.

※ ※
※

דער געצעלט איבער איר קבר איז אַ באַשיידענער. און וואָס פאַר אַ איידעלע האַנט האָט אינעווייניק אַזויפיל בענקשאַפט אָנגעהאַנגען אויף די ווענט! נאָר אינגאַנצן איז עס אָרון-קודשדיק און דאָך אַזוי היימיש. גלויבט זיך ניט, אַז דאָ איז אַ קבר: חלילה, דאָ האָט זיך אַ פאַרליבטע אָפּגעזונדערט, אַליין מיט איר פול-פאַרליבט האַרץ און אַזוי יעדן ווינקעלע אויסגעפוצט מיט זייד און סאַמעט, אָנגעהאַנגען ביימל-לעמפּלעך — און נישט געקענט זיך דערוואַרטן אויף איר געליבטן, איז זי אַוועק אים זוכן. אַוועק און דעם שליסל פאַרגעסן מיטצונעמען. קומען דורכגייער אַריינצוקוקן אינעווייניק, ווי עס לעבט דאָ די פאַרליבטע, וואָס הייסט רחל...

ווער עס גייט פאַרביי מיטן וועג, נייגט אָפּ צו איר געצעלט. נישט נאָר יידן, אירע קינדער, נאָר אַלע, אַלע קינדער פון אַלע פעלקער, אויב עס מאַכט זיך, הער וועג איז זיי צו דער האַנט, קומט מען אַריין. מיט געציילטע ווערטער וואַרפט זיך דורך ייד, צי נישט-ייד:

— אַזאַ ליבשאַפט דאָ, ווילט זיך גאָרנישט אַוועקגיין.

— דאָס איז דער רו-אָרט פון דער שיינער רחל.

שטרענגע ענגלענדער, סענטימענטאַלע אַמעריקאַנער, יעדן איינעם מיט בהלהדיקן טוריסטן-גייסט, יעדן איינעם כאַפּט דאָ אַרום אַ געלייטערטע רו און מען בלייבט וואַרטן. בענק ביי די ווענט זיך צו זעצן, וואַרט מען, אפשר וועט די שיינע רחל באַלד פון ערגעץ אָנקומען. אפשר וועט זי קומען פון פעלד, וואוהין זי איז געגאַנגען קלייבן בלומען צווישן דערנער און האָט זיך די הענט צעבלוטיקט און זי שעמט זיך צו באַווייזן אירע הענט די צעבלוטיקטע.

און אויב זי וועט אַפילו דערציילן, אַז נאָר צווישן בלומען דאָרנדיקע האָט זי די הענט צעשטאָכן, וועט מען איך איר גלויבן.

וואָרעם ווער, ווער אויסער אירע גאָר די נאָענטסטע וועלן עס וויסן, אַז דאָס איז זי גאָר אַוועק איבערלייגן די וואונדן אויף די פיס פון אירע, אין קייטן געשמידטע קינדער?

געוויס וועט עס אַ פרעמדער נישט פאַרשטיין.

ביים כותל מערבי איז צו מיר צוגעשטאַנען אַ קריסטלעכער מיסיאָנער. אַ סוריער. מיט דער מזרחדיקער כיטרעקייט, צוגעשטאַנען צו מיר מעשה־תם. ממש ער איז דאָ צום ערשטן מאָל און ווייסט גאָרנישט, פאַרוואָס יידן פאַרגיסן טרערן בײַ דער וואַנט.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ מויער? קענסט מיר עס זאָגן?

— דאָס איז די פאַרשטיינערטע האָפענונג פון פאָלק ישראל, ענטפער איך, אום קורץ און קאַלט.

— און וואָס ווילן זיי דאָ, די דאַזיגע אין די הײנער, איך מיין, וואָס ווילן דאָ די יידן? — איז ער צו מיר צוגעשטאַנען.

— דאָס טוען זיי תפילה, פאַר דעם האילוין פון זייערע אונטערדריקער, ענטפער איך ווידער.

קוקט ער מיך אָן מיט אַ פּאָר גיפטיקע אייגעלעך, וואָס זשמורען זיך צונויף צווישן חוזק־קנייטשעלעך און ער פרעגט שטעכעדיק:

— ווייסטו נישט, אַז זיי האָבן גאָרנישט ווייט פון דאַנען מיט אַ קרייץ אויפן פלייצע געפירט דעם דערלייזער צום טויט?

— יאָ, איך ווייס, אַז איר פירט כסדר אונזער גאַנץ פאָלק צום טויט מיט אַ קרייץ אַ שווערן איבן פלייצע אָנגעלאָדן...

פאָלקס־בענקשאַפט, עטאַפּן טרויעריקע. אין ארץ־ישראל זיינען זיי אונטערן בלויען הימל און די זון פון האַלבן טאָג דעקט זייער נאַקעטקייט אָפּ.

די בת־יחידה.

ייִדן האָבן גאַנצע גאַסן געבויט. ייִדן האָבן אין אַלע וועלט־טיילן אויפגעשטעלט פֿאַר זיך הייזער; תּחילת זיך פֿאַררוקט אין טאָל; תּחילת זיך פֿאַרשפּאַרט מיט די הייזער אַהינטער דער וועלטס פּליים. און ווען שוין צופֿיל קאָמפּאַקט, האָט מען זייער מתּנה אָפּגעצאַמט און אָנגעוויזן אויפֿן מיסט, וואָס קלייבט זיך פֿאַר די ייִדישע גאַסן און הייזער.

איצטער האָבן ייִדן בײַ דעם אידעאַל: „בויט אײַך, וואו איר ווילט און וואָס איר ווילט“. ווען מען זאָל צונויפֿנעמען אַלע הייזער און גאַסן, אײַנסדרן אַלין, וואָס ייִדן האָבן פֿאַר די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר אָנגעבויט אין אַמעריקע — עס וואָלט אויך דער וועלט אויפֿגעריבן די אויגן. איצטער רייסט זיך ניו־יאָרק צו די וואָלקן מיט ייִדישער חוצפּה און נערוועזן קאַפּריז. איצטער רייסט זיך דער ייִדישער דאַך צוגעדעקט צו ווערן מיט וואָלקן און הימל. פֿונדעסטוועגן, איבער נאָר דער וועלט וועט מען אָנווייזן אויף „ייִדישע מיסט“, וואָס קלייבט זיך אין די גאַסן; וועט מען דערזען, אַז ייִדישע מיסט קען מען גאָר נישט אומברענגען. טראַדיציע איז שווער אויסצוּוואָרצלען. גלייבן און אָבערגלויבן האָבן אַ שייכות סיי מיטן לעבעדיקן אמת, און סיי מיט דעם מיראַוש...

דערווייל האָבן מיר איין בײַשפּיל אויף דער וועלט, תּל־אָביב, אַ שטאָט, וואו ייִדן האָבן זיך נישט באַזעצט אין הייזער פֿון עמעצנס הענט געבויטע, דעם עמעצן אַרויסגעזעצט און פֿון אַ פּאַלאַץ געמאַכט אַ שטאַל — ווי די וועלט שרייבט צו דעם ייִדן. אַ בת־יחידה איז די שטאָט תּל־אָביב, וואָס אין ארץ־ישראל און וואָס וואַקסט זיך צוניף, ווי אַ נישט גלייכער צווילינג מיט יפו — די שטאָט מיטן אוראַלטן נאָמען. בײדע שטעט בײַם ראַנד פֿון אָפּענעם ים. און ווען יפו האָט זיך אײַנגעקלאַמערט אין הויכן פֿעלזן,

כּדי וואָס העכער אַריבערצובליקן צום מיטללענדישן ים אַרויס, מיט דער גרייטקייט שטענדיק אַ שונא צו באַגעגענען און אַ שונא אָנט־קעגן זיך צו שטעלן — האָט תּל־אָבֿיבֿ מיט אַ האַלב־טאָגיקער, זוניקער פרידלעכקייט זיך אויסגעשפּרייט איבער די זאַמדיקע פלאַכן, וואָס ציען זיך אַוועק פון יפו רעכטער זייט, אויב מען קוקט אַרויס צום מערבֿ און צום ים.

ביים בויען האָבן יידן נישט מלחמה געהאַלטן מיט דער שכני־שער יפו, נאָר מיט דער מדבריקייט, וואָס האָט זיך כּסדר איינ־געכוואַליעט און געתּוקט פון דער נאַטור עקשנות, איך זאַמד בויען אַ שטאָט; און אַזאַ בלענד־בלאַסן זאַמד איינזינקען די פונ־דאַמענטן; און אַזאַ זאַמדיקייט פלאַנצן ביימער, און אַזאַ זאַמד זיך אַריינגראָבן מיט קאָנקריט־גאַסן און אַלעאַנדער־ביימער, און נאָך איצטער, ווען אין די גאַסן פון תּל־אָבֿיבֿ באַגעגנט מען אַזוי אָפט דעם יאוש מיט אַראָפּגעלאָזענע הענט, פּונקט אַזוי ווי דערקענט דער, וואָס וויל דערקענען, אַז מיט גאָר אַ סך געזאַנג און דבֿיקות האָט מען אַנידערגעלייגט דעם פונדאַמענט פון תּל־אָבֿיבֿ און מיט געזאַנג און שהחינו־טרערן אויפגעשטעלט די ביישטידלעך פון די ערשטע טירן.

* * *

פון ווייטן האָב איך געהערט הוזקן: „יידן האָבן אויפגעבויט אַ נייע שטאָט אין ארץ־ישׂראל, האָט זי קיין טעם און קיין פּנים נישט; האָט זי קיין סטיל און קיין כאַראַקטער נישט.“ אַזוי האָב איך געהערט מורמלען קלוגע ווייסער, וואָס האָבן זיך אַ סך אַריינ־געטראַכט אין יידישן סטיל.

ווי איז מיר נישט, — וואו איז ער, דער יידישער סטיל? שונאים זאָגן, אַז אונזער מיסט ביי די טירן פון אונזערע הייזער איז יידי־שער סטיל. אַנדערע זאָגן, אַז דאָס, וואָס שבת רויכערן נישט יידישע קוימענס, איז יידישער סטיל. און דאָ, אין תּל־אָבֿיבֿ, איז פאַרקערט. דאָ און דאָרטן רויכערט אַ קוימען אום שבת און פאַר די הייזער איז קיין מיסט נישט פאַרהאַנען.

וואו איז ער, דער יידישער סטיל? און צי האָבן מיר דען געהאַט אַ יידישן סטיל אויסער אונזערע שולן? נו, האָט מען אפשר

געוואָלט, אַז תּל־אָבֿיבֿ זאָל זײַן אַ מין גרויסער, גרויסער שול־הויף, מיט אַ סך שולכלעך און קײַלעכדיקע יאַרמולקע־דעכער, כּדי עס זאָל האַרמאָנירן מיטן אָריענט? וואָס האָבן מיר אונזער סטיל געקענט דערציען, אַז די אַלע, וואָס האָבן געקענט עפּעס אַרײַנזאָגן אין אונזער מחנה אַרײַן, האָבן זיך פֿון אונז אָפּגעקערט. די נויט האָט אונז דערצויגן און די נויט האָט אונטערגעזאָגט און ניט דערזאָגט. און בײַ וועמען עס איז אַריבערגערונען איבער די ליפּן, האָט זיך גאָר אַרײַנגערוקט מיט זײַן קאַפּריז צווישן די גויים, מישטײנס געזאָגט.

אונזער סטיללאָזער לעבן איבער דער גאַנצער וועלט, וואָס די בייזע האַנט האָט אונז פֿון צווישן אירע שיטערע פֿינגער דורכגעזייט און אָנגעוואָרן! ווי ציגן האָבן מיר די קאָרע פֿון די ביימער געגריזשעט. און וואָס אונזער אויג איז געפֿאַלן אויף אַ בוים, איז ער אומגעקומען. מען האָט אַ בוים געהאַקט, ווײַל ער האָט פֿאַרשטעלט די טיר פֿון געוועלב. מען האָט אַ בוים געהאַקט, ווען מען האָט אַ נײַע געוועלב־טיר באַדאַרפֿט שנײַדן. אין אַמעריקע, וואָס קליינע ייִדעלעך בויען גרויסע בנינים, אַפּאַרטמענט־הײַזער פֿאַר הונדערטער אײַנוואוינער — דאָרטן קומט זיי אויס כּסדר בויען די גרויסע הײמען פֿאַר די הונדערטער אויף דעם אָרט, וואָס עס האָט זיך אַמאָל געשטאַנען אַ שטילע הײם צווישן ביימער. די הײם אַראָפּגעוואָרפֿן, די ביימער אויסגעהאַקט. און די גרויסע שטאָט פֿאָדערט שוין נישט, אַז ביימער זאָלן הינטערן פֿענסטער וואַקסן. סײַ־ווי וועלן זיי נישט גרייכן ביז צו די פֿענסטער פֿון צענטן שטאָק; סײַ ווי וועט מען זייערע צווײַגן אַרומהאַקן, אויב זיי וועלן זיך אַרײַנוואַקסן אין די דראָטן פֿון טעלעגראַף און טעלעפֿאָן.

אין ארץ־ישׂראל קויפֿן ייִדן אויס זייערע זינד אין פֿלאַנצן אָן אַ שיעור ביימער אין שטאָט. אין תּל־אָבֿיבֿ פֿלאַנצט יעדער ייִד אַרום זײַן שטוב ביימער און גיט איבער זיי אַכטונג מיט דער ליבע פֿון עלטערן צו קינדער. דאָס איז אונזער נײַער סטיל. און ווען אין צײַט פֿון דער לעצטער ערד־ציטערניש איז קיין איין הויז נישט אײַנגעפֿאַלן אין תּל־אָבֿיבֿ, איז דאָס נישט געווען קיין וואָרענונג, נאָר אַ פֿאַרזיכערונג, אַז די אײנציקע ייִדישע שטאָט האָט פֿאַרדינט געשאַנעוועט צו ווערן.

עמעצער האָט באַשריבן, אַז אין תּל־אָבֿיבֿ זיינען פֿאַראַן צופֿיל סאָדע־וואַסער־געשעפֿטן און צופֿיל העמדער־קליטן, און איך וויל פֿאַרצייכענען, אַז אין תּל־אָבֿיבֿ זיינען פֿאַראַנען אַזויפֿיל, אַזויפֿיל בלומען־גערטנער, וואו מען דערציט יונגע פֿלאַנצונגען צו פֿאַרקויף. און מסתּמא קויפֿט מען דאָך די יונגע ביימלעך. ווייל אַזויפֿיל האָט מען אָנגעזעצט אין גרוי־ווייסן זאַמד אַריין. אַ זינד אַן אַלטע וויל דאָ אויסקויפֿן דאָס יידישע פֿאָלק, וואָס איבער גאָר דער וועלט באַגייט עס אַזויפֿיל זינד מיט דער אַפּאַטישער באַציִונג צו דער שיינער נאַטור.

* * *

נאָר דער אומקלאָרער אינסטינקט, וואָס טרייבט מענטשן צו בויען גרויסע שטעט, האָט איך אין ארץ־ישׂראל געשטיצן די איינוואַנדערער צו בויען תּל־אָבֿיבֿ. און ווען נישט דער היף פֿון נויט, וואָס האָט אָפּגעשטעלט די אַרבעט אינמיטן — ווער ווייסט, ווי לאַנג מען וואָלט געבויט. אפשר וואָלט די אַרבעט אין פֿעלד פֿאַרגעסן געוואָרן. נישט אומזיסט שרייען די, וואָס אין פֿעלד, אַז די שטאָט שלינגט איין דעם גוטן ווילן און די אָנגעזאַמלטע ביי־ענערגיע. שוין איצטער איך האָט זיך תּל־אָבֿיבֿ צונויפֿגעוואַקסן מיט יפו. גאָר מעגלעך, אַז די נייע שטאָט וואָלט דערגרייכט ביז צו דער אַלטער קאָלאָניע פּתח־תּקוה און וואָלט איבן ווען אַ סך אַפּעלסינען־גערטנער אומגעבראַכט. שוין אַזוי איך האָט מען פֿאַרלאָזן גערטנער, ספּעקולירנדיק מיטן געדאַנק, אַז אָט באַלד וועט די שטאָט אָנקומען און דעם אָרט פֿון גאָרטן פֿאַרבויען מיט הייזער. סטיכיש, זעט אויס, איז אָנגעגאַנגען דער בוי פֿון שטאָט. הענט זיינען נישט מיד געוואָרן פֿון בויען. און קיין שאלות האָט קיינער נישט געפֿרעגט אין צייט פֿון בוי־שׂכירות. מען האָט נישט געפֿרעגט די האַרבע שאלה: „און וואָס וועט מען טאָן אין דער גרויסער שטאָט? און וואָס וועט זיין מיטן מקור־פּרנסה פֿאַר אַזויפֿיל שטאָט־מענטשן?"

און אפשר באַדאַרף מען עס נישט פֿרעגן. וואָרעם עס איז קלאָר, אַז דער גאַנצער נייער ישוב וואָלט נישט געהאַט קיין נאָרמאַלן אויסזען אָן דער שטאָט תּל־אָבֿיבֿ. פּונקט, ווי עס איז אַ

געבענטשטע טוּאונג צו מאַכן בליִען דעם מדבּר און מאַכן אַ קראַנקע געגנט געזונט, אַזוי איז געווען אַ געבענטשטע אַרבעט איבּצובייען אַ שטאָט אין פּאַלעסטינע, וואָס זאָל מיט גאָר נישט זיין ענלעך אויף די שטעט פון נאָענטן מזרח. פאַר מיר איז תּל-אָביב געווען די אײַנגענעמסטע שטאָט אין נאָענטן מזרח. פאַר מיר איז תּל-אָביב אַ שטיק פרידלעכע רעהאָלוציע אין פּאַלעסטינע. אין אַזאַ שטאָט וועט, פּונקט ווי דער נייער ייִדישער דאָרפישער ישוב, מוזן ווירקן נאָר צום גוטן אויף די שכנים אַרום.

וואָס פאַר אַ קאָנטראַסט עס ליגט צווישן יפו און תּל-אָביב! מען ווערט אָפּגעפרישט איבּערגייענדיק די גרענעץ נאָר. דאָרטן, אין יפו, און דער שרייענדיקער מזרחדיקער קרעמעריי, שימלט דאָס לעבּן. דער מאַן רויכערט די נאַרגילע בּיים טיר און די פרוי גייט אַרום אין שוואַרצן מיט אַ שוואַרצן שלייער איבּערן פּנים. קומט די נאַכט, ווערט די פרוי פאַרשוואונדן הינטער די גראַטעס פון איר האַרעם און דער מאַן שלעפּט זיך אַרום שטאָנדיק דורך די האַלב-טויטע גאַסן, בלינקענדיק מיט די אָנגעצונדענע אויגן. די פריינדלעכקייט זיינע איז אַ דערשטיקטע. און ווי זעט אויס דאָס קינד אין גאַס? פאַרוואָרלאָזט, מיט טראַכאָמע אין די אויגן און פליגן אין גאַנצע בינטלעך זיצן אין די ווינקלעך פון די אויגן און נאָגן פון דער אומריינקייט. שווער צו דערציילן. צווייטע נאַטור, ווי אין די מצרימער ענגע גאַסן.

אין תּל-אָביב שלאָגט אַ פרילינג-שטראָם טאָג און נאַכט. אַזוי פיל יונגע מענטשן! דער מאַן, ווי די פרוי — בּיידע פריי אין די גאַסן פון לעבּן. בּחורים און מיידלעך, האַנט אויף אַקסל פאַרלייגט. און קינדער יונגע, צאַפּלדיקע געהערן צו אַ היים און געהערן צו אַ דור. אַפילו די אָרעמקייט אין די גאַסן איז אַן אַרומגעוואַשענע. אַ סך, אַ סך פרייד האָט דאָ געוועט בּיים בּויען. אַ סך, אַ סך טרויער האָב איך געפונען אין די קנייטשן פון דער נייער שטאָט. אויף איר יוגנט האָט זיך אַ שאָטן געפעלדלט. שווערמוטיקע האָבן געפרעגט:

— צוליבּ וואָס האָבן ייִדן בּאַדאַרפט בּויען אַ שטאָט אין ארץ-ישראל? ירושלים איז דאָך די ייִדישע שטאָט!

צו חשבונען, חשבונען אונזערע מעשים אין די אָפּשאַצן, איבערשאַצן און אונטערשאַצן איז פאַר יעדן אַ גרינגע עבודה. נאָר ווער עס פילט נישט די פרייד פון בויען, דער שפּירט דאָך בכלל נישט דאָס, וואָס יידן האָבן געוואָלט אין ארץ־ישראל. און פאַר וואָס האָט מען גאָר באַדאַרפט וועקן פון זייער שלאָף די אַיינגעזונקענע שטיינער און וויכן זאַמד?...

* *
*

אַ יינגעלע האָט מיך אָפּגעשטעלט אין גאַס אַרום נײַן אינדערפרי, גלייך אויפן צווייטן טאָג פון מיין אָנקומען אין תּל־אָביב. אָפּגעשטעלט און מיט זיינע ערנסטע אויגן מיר אַריינגעקוקט גלייך אין פּנים און געפרעגט:

— זאָג מיר, אָדון, וויפל איז איצטער דער זייגער?

זיין פּנים איז געווען פּאַטראָטיש, ווי ער וואָלט געגאַנגען ערגעץ אין אַ וויכטיקער שליחות. אַ יינגל פון אַ יאָר נײַן און דאָס פּנים איז צו ערנסט. איך האָב אים אויך באַטראַכט איידער איך האָב אים געענטפערט:

— איצטער איז נײַן אַ זייגער, מיין זון.

ער איז געבליבן אַ ווילע מיט אַן אויסדרוק פון אומצופרידנהייט אין פּנים און באַלד האָט ער איבערגעפרעגט:

— דיין זייגער גייט ריכטיק, אָדון?

— געווים גייט ריכטיק מיין זייגער — האָב איך געענטפערט — וואָרעם אַ נישט־ריכטיקן זייגער וואָלט איך נישט געטראָגן אויף מיין האַנט צוגעפּאַסעוועט.

— דו ביסט אַ פרעמדער, האָט ער צוגעגעבן, אפשר גייט דיין זייגער ריכטיק. נאָר דאָ, אין תּל־אָביב, גייט קיין שום זייגער נישט ריכטיק.

איך האָב שפּעטער אויסגעפונען, אַז אין תּל־אָביב איז נאָרנישט נייטיק, אַז אַ זייגער זאָל גיין צו דער מינוט. נישט ווייל אין מזרח איז פּינקטלעכקייט אַ נאַרישקייט, נאָר ווייל תּל־אָביב וואָלט אויסגעזען צו שטרענג, ווען דער זייגער זאָל קלינגען פּונקט אין צייט.

עס באַדאַרף ירושלים אויך נישט האָבן קיין פּינקטלעכן וועגער. און וואָס איז אונזער גאַנצער יידישער לעבן? נאָך וואָס פאַר אַ וויגער אָריענטירט זיך עס? און אויך וואָס פאַר אַ ציפערבלאַט דרייט זיך אונזער ווייזער אָנצוווייזן די שעה פון זונאויפגאַנג? יאָ, אין דער איין און איינציקער, דורכאויס יידישער שטאָט, אַז מען גייט אום אין די גאַסן, קומען אויך אַלערליי מחשבות. דעם וואוקס פון תל=אָביב שרייבט מען צו צו דער פערטער עליה. די יידן פון פוילן, וואָס זיינען אָנגעקומען מיט אַזויפיל אימפּעט, האָבן זיך דערקלערט פאַר אַ פריהיילעגירטן מיטל=קלאַס, וואָס באַדאַרף לעבן אין אַ גרויסער שטאָט און פון מסחר.

אַז די שטאָט האָט מען געבויט אויף אַ גאַנץ זיכערן פונדאַמענט, דאָס האָט באַוויזן די לעצטע ערד=ציטערניש. נאָר, אַז מסחר האָט דאָ און דאָרטן אָנגעהויבן דעם באָדן אין יידישן לעבן— דאָס ווייסן נאָך נישט אַלע ביי אונז. אַזוי ווי נישט אַלע ווייסן, אַז אויב ארץ=ישראל איז באַשערט אויפגעריכט צו ווערן דורך יידישער אָנשטרענגונג, איז דאָס נישט דורך די ווינט=פרנסות, אויף וועלכע יידן באַדאַרפן אויסקוקן. סטיכיש איז געווען דער אויפקום פון דער שטאָט תל=אָביב און איבער איר האָט אַראָפּגענידערט אַ ראָזיקע און פאַרטרויערטע רו.

וויס, ראָז און גרין — דאָס איז דער קאָלאָריט פון דער שטאָט. אינדערפרי אין פאַרנאַכט קומען אַרויס טאַטעס, מאַמעס און קינדער פאַר די טירן און מיט שפּריצערס באַגיסט מען די געוויקסן פאַרן שטוב. דאַכט זיך, אַז דאָס איז די איינציקע עובֿדה, וואָס פאַר יידן איז געבליבן אין תל=אָביב אַחוץ דאַגת=פרנסה.

אַ בית=עם, אַ פאָלקס=הויז האָט מען אויפגעבויט, וואו אינטער אַ גרויסן און שווערן דאַך קענען זיך צונויפנעמען אין ענגשאַפט זיבן, אַכט טויזנט נפשות. נעמט מען זיך צונויף. וואָס ענגער איז בעסער. עס סטייעט יוגנט פאַר יעדער געלעגנהייט. זאָל זיין מוזיק, זאָל זיין אַ דיסקוסיע, אַ טעאַטער=פאָרשטעלונג, צי אַ דעלעגאַט איז געקומען פון איראָפּע מיט אַ גרוס פאַרן לאַנד — עס פעלן נישט קיין מענטשן אָנצופילן נאַכט נאָך נאַכט דעם גרויסן „אונטערן דאַך“.

די יידישע פּאָליציי אין תּל-אָביב, כאָטש גאָרנישט אין יידישן סטיל, האָט זי אַזוי ברוטאַל צעטריבן די לינקע פּועלי-ציון. וואָס האָבן דעם ערשטן מאַי דעמאָנסטרירט מיט יידישע פּלאַקאַטן (אויף פערד רייטנדיק האָבן זיי זיך אַריינגעשניטן אין עולם אַריין יעמאָלט), נאָר אַז איר גייט פאַרביי דעם פּאָליציי-הויף, וואו זייערע מוזיקאַנטן שטודירן אײַן קאָנצערטן פאַר דער עפנטלעכקייט און, אַז פון אַ טראָמבאָן אַרויס הייבט אָן אַ געזונטער פּאָליציסט אַרויסבלאָזן כל נדרי און נאָך טיפער און נאָך פאַרגאַפטער בלאָזט ער אַרויס דעם אוי-וויי, וויי... חידושט זיך נישט, פאַרוואָס אין דער ערשטער יידישער שטאָט גייען נישט די ווייגערס פינקטלעך.

געצערטלט און ריין אויסגעצויגן, שטיפעריש און מיט אַ סך יונגן חן איז תּל-אָביב, די איינציקע, דורכאויס יידישע שטאָט אויף דער וועלט, וואָס אין ארץ-ישׂראל ביים ראַנד פון מיטללענדישן ים. פאַר די, וואָס געדענקען איר אָנהייב, איז זי אַ בת-יחידה אַ ציטעריקע. גלייבן נישט אַ סך אין איר רעאַליטעט. נישט אַנדערש, ווי דורך אַ נס איז די שטאָט אויפגעקומען. אַרויסגעשוימט פון ים אַרויס און געבליבן אַזוי ביים ברעג. אויפגעקומען זיך וואַרעמען אין פּאַלעסטינעס זון.

און וואָלט איך איצטער געווען אַ פרעמדער, נישט קיין ייד און אָן שנאה-קנאה צו יידן — וואָלט איך ניכטערער געקענט באַשרייבן די יונגע בת-יחידה תּל-אָביב.

טוי און רעגן.

אין אַלע דורות האָבן דאָ אייגן אויסגעדריקט די סוף-זומער-דאָרשטיקייט אין דער נאַטור. געמיטער האָבן זיך געצויגן אַנטקעגן יעדן סוף-זומערדיקן וואָלקנדל, וואָס האָט זיך באַוויזן און מיט אים די גיטס-בשורה. עס האָבן ייִדן ביז היינטיקן טאָג נישט פאַרמיטן יעדן סוף-זומער, אין די סוכּות-טעג צו בעטן אין שיל אויף גענוג טוי און רעגן. און איבן איז מען דאָס הייליקע לאַנד, וואָס איז פון טריקעניש פאַרשמאַכט און וואַרט אויף רעגן-חסד, ער זאָל קומען אין צייט.

און ווען איז דען די צייט, וואָס ארץ-ישראל לעכצט נאָך וואַסער? נישט נאָר סוף-זומער איז די שעה פון רחמים, ווען די וואָלקן ברעכן זיך אויף און עס גיסט אַראָפּ דער רעגן אויף דער פאַרשמאַכטער, היצגעברענטער ערד. אַ גאַנצן זומער לאַנג בענקט יעדער פאַס ערד, אָפּגענייגטער אָן אַ זייט פון קוואַל — ער בענקט צו דערהאַלטן זיין גרינקייט, וואָס איז אויסגעפאַלן אויף זיין חלק דורכן ווינטער און קורצן פרילינג-סעזאָן. ארץ-ישראל איז מדבר-דיק אין די זומער-טעג, ווען אַלץ ווערט אויסגעטריקנט אין דער נאַטור און פאַרברענט, און דער ביינאַכטיקער טוי איז נישט ביכולת צו דערהאַלטן דעם שוואַכן אָטעם פון האַלב-אויסגעברענטן געוויקס. מדבר און אָאַזיס — אַזאַ איז ארץ-ישראלס פּנים. פון פאַר פסח ביז נאָך סוכּות טוט קיין איין טראָפּן רעגן צומאָל נישט טריפן פון די הימלען אין לויף פון טאָג. אויסער דעם שווערן ביינאַכטיקן טוי, וואָס נידערט גאַנץ אָפּט טראָפּנווייז אַראָפּ.

עס האָבן ייִדן דאָך געבעטן אויף רעגן פאַר ארץ-ישראל אין די צייטן, ווען דאָס לאַנד איז געווען גאָר ווייט פון זיי; אַפילו יעמאָלט, ווען שונא און באַטריגער איז געווען הערשער אין אויסגע-חלומטן לאַנד. ייִדישע טרייקייט און בלינדע איבערגעגעבנקייט. איצ-

טער איז די צייט געקומען, ווען דער ייד האט אליין מיט זיינע פינגער אנגעקלאפט אין מאמע-ערדס טרוקענער ברוסט און דערשפירט די איינגעדארטקייט. „וואסער!“ — איז שטענדיק געווען דער רוף פון דעם, וואס האט זיך פון די אמתע און פאלשע קוואלן דערוויטערט. און איצטער, ווען דער יידישער ישוב שפרייט זיך אויס איבערן לאנד; ווען נישט שטענדיק זיינען די קוואלן אין זייער חסד דעם יידן איבערגעענטפערט געווארן — איצטער איז דער וואסער-דארשט-געשריי דער גרעסטער געשריי אין לאנד. זייער קארג האט די נאטור איינגעטיילט פארן לאנד די איבערבלייבעניש פון גשם-צייט. אלע וואסערן לויפן און אנטלויפן בארג-אראפ. וואס פאר א שטראם עס דערשלאגט זיך צום ים, אדער צום ירדן-טאל — דאס וואסער קערט זיך מער נישט אום צוריק אין צייט פון נויט.

נאר געגנט זיינען פארהאן וואסער-אוצרות אין דער ערד אין גאר נישט טיף, וואס די ערד זאפט איין אין זיך אין די רעגן-טעג פון שפעטן הארבסט און ווינטער. דאס זיינען די קוואלן אין „פאלשע“ קוואלן דא און דארטן, וואס גיבן וואסער אין די ערשטע חדשים פון זומער און טריקענען אויס אין צייט פון גרויסער סוף-זומערדיקער נויט. גאנץ אויבן זיינען זיי די „פאלשע קוואלן“. אויך זייער גרויס און צאל איז נישט אויסגעפארשט געווארן. עס האבן אונזערע כמעט ביז איצטער נישט איבערגענומען מיט דער פולער מאס ענערגיע דעם ווערט ארויסצורופן פון זייער פארבארגעניש די וואסערן, וואס זיינען נישט אנטלאפן און זיינען געבליבן אין לאנד גופא און באהאלטן זיך גארנישט טיף פון מענטשנס אויג.

* *
*

עס האבן די אראבער, אינאיינעם מיט די ווילדע קאקטוסן אין זייערע פייגן און אילבערט-ביימער, זיך ארומגעפלאנצט ארום די טרייע קוואלן. דא און דארטן האבן זיי זיך דערווייטערט פון קוואל גופא און קאנאליזירט א שטח ארום, געצויגן צו גארטן וואסער פון קוואל. יענע געגנטן ארום שכם, צי ארום חברון — דארטן איז דערווילע נישט באשערט דעם יידן זיך איינצופלאנצן. און איך גלייב גארנישט, צי עס וועט דער אראבער ווען עס איז זיך שיידן מיט

דעם שאָטן פֿון זײַנע פֿײַגנבוימער. און עס באַדאַרף דער ייִד גאָר אין יענעם ווינקל נישט אַרײַנקוקן און נישט וועקן צו זיך די שׂנאה, וואָס איז סײַ ווי וואַך.

פֿאַרן ייִדן וואַרט אין ארץ־ישׂראל גענוג וויסט און פֿאַרלאָזן לאַנד. גענוג געגנטן פֿאַרשאָלטענע און פֿאַרלאָזענע פֿון אײַנגעבוירענעם פֿאַרמאָגט ארץ־ישׂראל. וואָרעם סײַ די טריקעניש, וואו רעגן גענינט נישט און קוואַל האָט זיך פֿון געגנט אָפּגעקערט; אַלע טאָלן, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין טיר אַרויסצולאָזן די וואַסערן פֿון גשם־צײַט, און וואַסערן, וואָס שלאָגן פֿון וועלכן עס איז קוואַל אַרויס — אַזעלכע טאָלן זײַנען פֿאַרזומפּיקט געוואָרן, קדחת האָט זיך גענעסטלט אין די זומפּן און פֿאַרטריבן אַפֿילו דעם בעדוינער מיט זײַן שאָף. אַזוינע נישט־געבענטשטע און פֿאַרשאָלטענע געגנטן זײַנען אַרײַנגעפֿאַלן אין דעם ייִדנס פֿאַרמעגן פֿאַר אַ שווערן פּרײַז. און נאָך פֿיל אַזעלכע נחלאות וועט ד ייִד מוזן פֿאַר זיך דערווערבן בויענדיק אַ היים, נישט נאָר פֿאַר די גרויסע מיליאָנען, נאָר פֿאַר די הונדערטער טויזנטער. און דאָס טוען ייִדן איבער די אייגענע כּוחות. מיט הענט פֿון אַ טרײַער מוטער היילן זיי די קראַנקע געגנטן.

אַ געמיש פֿון זומפּן און טריקעניש האָט ביז איצט געהערשט אין עמק־יזרעאל. דאָרט איז די זומפּיקייט געווען די הערשערין. גענוג קוואַלן פֿאַרמאָגט דער טאָל, וואָס שלאָגן וואַסער צום אייבערפֿלאַך און צעגיסן זיך איבערן טאָל. יענע וואַסערן האָט מען שוין כּמעט פֿאַרצאַמט, די געגנט קאַנאַליזירט און אָנגעוויזן דעם וועג צום ירדן־טאָל, אָדער צו די ייִדישע פֿעלדער. קראַנקע קוואַלן האָט מען געזונט געמאַכט און דאָס וואַסער איז לעבעדיק און געזונט. דער גאַנצער עמק יזרעאל איז שוין באַלד אויסגעהיילט געוואָרן פֿון אַלע זײַנע קראַנקהייטן דורך דער ענערגיע און איבערגעגעבנקייט פֿון די חלוצים.

נאָר עס איז פֿיל גרינגער געווען מנצח צו זײַן די זומפּיקע געגנטן. צופֿיל וואַסער איז שוין באַלד נישט אַזאַ אומגליק. פֿיל גרעסער זײַנען די שטחים, וואָס ווערן נאָך דורכגעווייקט אין רעגן־צײַט און אין די אַנדערע טעג פֿון לאַנגן זומער שמאַכטן זיי מדבר־

דיק, אָן אַ סימן פון חסד צום פייער, וואָס וויל זיך צו דער ערד דערנענטערן. גענוג אַזוינע דורכגעבּרענטע ערטער זיינען אונז אָנגעקומען. אויף זיי האָבּן זיך שוין חלוצים באַזעצט. ניט נאָר די הענט פון שטאַרקן און בּראַוון מאַן ווערן דאָ אָפּגעשוואַכט אין די טעג פון טריקעניש; דאָ אין דאָרטן האָבּן זיך אַפילו פרויען־קאָמונעס צוגעזויגן צו דער טרוקענער ערד און פרוון איר זייער בּריהשאַפט. קומט הער זומער, דאַכט זיך איר, אַז די שענסטע חלומות וואָלטן זיך אויסגעשפּונען, ווען נאָר אַ טראָפּעלע וואַסער וואָלט געקומען אין צייט; וואַסער אָנצופילן די ליידיקע כלים, אָנצוטרינקען אַלע לעבּעדיקע באַשעפענישן אין צייט און געבּן גענוג וואַסער צו די יונג־פאַרפלאַנצטע בּיימער, גרינסן און גאָרטנוואַרג. איך האָב געזען דאָ אין דאָרטן, וואי מען פירט אַ גאַנצן טאָג וואַסער אין פעסלעך פון אַ ווייטן קוואַל, עטלעכע קילאָמעטער ווייט. אַ גאַנצן טאָג זיינען צוויי פערד, פון די פיר אין דער גאַנצער ווירטשאַפט, פאַרנומען מיט וואַסער־בּרענגען, יעמאָלט, ווען דאָס וואַסער האָט געקענט אַליין קומען צום טיר פון פּיאָנער און צו יעדן בּיים אין גאָרטן.

*　　*
*

איך קען גענוג לענדער, וואָס איצטער איז די שפּע ווייטע אַ געבּענטשטע און וואָס נאָך גאָרנישט לאַנג האָט זיך דער פייער פון זיי זיך אָפּגעקערט. נאָרד־אַמעריקע האָט גענוג אַזעלכע געגנטן. און וואָס איז געווען די אויסגעזויגטע און איצטער מיט פירות און תבואות איבּערגעלאָדענע קאַליפאָרניע, איידער מען האָט איר מדבר מנצח געווען? אויך קאַליפאָרניע האָט אירע ניין חדשים כסדרדיקע זון און בּלענדעניש, אָן אַ טראָפּן רעגן. אַפילו קיין העלפט נישט רעגנט עס דאָרטן אין פאַרגלייך מיט ארץ־ישראל. אין קאַליפאָרניער ערד איז מבשר דעם נייגעריקן, אַז פאַרן מענטשנס ווילן איז קיין צאַם נישט פאַרהאַנען. אמת, קאַליפאָרניע האָט פאַרמאָגט טייכן, וואָס האָבּן זייערע וואַסערן אַרויסגעבּראַכט צום ים און מען האָט זיי אָפּגענייגט צום פעלד און גאָרטן. געוויס קענען מיר זיך נישט גלייכן צום אַמעריקאַנער פאָלק אין אויך נישט צום אַוסטראַליאַנער

און זיין לאַנד, וואו טריקעניש הערשט און קיין טייכן פּאַרמאָגט נישט יענער וועלט-טייל. דאָרטן זיינען פעלקער מיט געזונטע מוסקלען און מיט אַ געזונטן בליק, וואָס צילט ווייטער און טיפער ווי אונזערער. וואַסער באַדאַרף מען קענען דערשמעקן. אינזערע האָבן נאָך דעם דאָזיקן חוש דערווייל נישט אַנטוויקלט ווי געהעריק. שוין יאָרן, אַז חלוצים פּלאַנצן זיך איין אין דער ארץ-ישראל-ערד אַריין און וואַסער איז קאַרג.

אומגייענדיק דורך די געגנטן, וואו דורך אינזערע הענט איז דער באָדן אויפגעוועקט געוואָרן, האָב איך געשפּירט די וואַסערן, וואָס האָבן זיך פון אייג אויסבאַהאַלטן; קוואַלן, וואָס האָבן זייערע סימנים אָנגעצייכנט דאָ און דאָרטן און — נישט אין דער ריכטיקער צייט איז מען געקומען גראָבן ברינימער און נישט גענוג טיף האָט מען געגראָבן די ברינימער. איך האָב אויסגעדריקט מיין חידוש, געפינענדיק, אַז פיר יאָר איז אַ ישוב געווען אָן וואַסער און ערשט אויפן פינפטן יאָר האָט מען דעם ברונעם געגראָבן און געפינען וואַסער לרוב. אויף דעם האָט מען מיר געענטפערט:

„נישטאָ קיין גענוג מאַטעריעלע מיטלען, דעריבער גראָבט מען נישט קיין ברינימער באַציטנס."

און דאָס איז נישט געווען קיין ענטפער אויף מיין פראַגע, ווען מען ווייסט גענוג דעם באַדייט פון וואַסער פאַר דעם ישוב אין ארץ-ישראל.

ארץ-ישראל וועט נישט צעצויגן ווערן ווי אַ הירשן-פעל, כדי פּלאַץ מאַכן פאַר די שבי ציון, אויב זיי וועלן זיך טאַקע אומקערן אין אַ גרעסערער צאָל. קיין ניסים וועלן נישט געשען. נוי עס גייט איצטער די אַרבעט ביי דער ערד צו גרעסטן טייל מיט דעם חסד פון גשם-צייט, וואָס דאָס איז אַזוי ווינציק פאַרן אויסגעטריקנטן באָדן — אויף אַזאַ אופן וועט דאָס לאַנד בלייבן איינגעשרומפּן, ווי געוועזן. אויף איין עקסטענסיוון, אָדער ברייט-צעשפּרייטן אופן וועט מען פירן די ווירטשאַפט: איינמאָל אין יאָר זייען תבואה און איינמאָל שניידן. און שטענדיק תפילה טאָן און אויסקוקן מיט דאָרשטיקע אויגן די וואָלקנדלעך, די סוף-זומערדיקע...

אָט, ווי איך האָב געזען אין יאַפּאַן די פעלדער, וואָס כמעט אַ גאַנץ יאָר לאָזט זיי דער פּויער נישט צו רו און באַראַכט צום רעגן נישט אָנקומען, ווייל ער ווענדט אָפּ די טייכן און באַרג=שטראָמען פון זייער וועג און פירט דאָס וואַסער אין פעלד אַריין, און דערום איז זיין פעלד — אַ גאָרטן ממש, וואָס אַ גאַנץ יאָר קומט שפע נאָך שפע. און נאָר אויף אַזאַ אופן וועט ארץ=ישראל צעצייגן ווערן און איך קענען זיין די היים פון הונדערטער טויזנטער פויערים, אָנשטאָט איצטיקע טויזנטער.

דעריבער קען מען רעכענען פאַר אַ נייער תקופה אין דער אַנטוויקלונג פון אויסגעטריקנטן לאַנד, וואָס הייסט ארץ=ישראל, דאָס וואָס דער גורל איז אויסגעפאַלן אויפן ירדן, יאַרמוק און יאַרקאָן, פאַלעסטינעס טייכן, זיי דעם וועג צו פאַרצאַמען און דיקטירן זיי דעם אמתן וועג, וואו דער פּויער וואַרט אויף זיין רידל אָנגעשפּאַרט, אַז דאָס וואַסער זאָל זיך צו זיין פעלד דערנעענטערן.

איך בין געווען אין ירדן=טאָל און געזען דעם אָנהייב פון דער אַרבעט. יונגען און מיידן האָבן זייערע געצעלטן אויסגעשטעלט ביים ברעג ירדן און די בלייע ירדן=וואַסערן וועלן מיט דער צייט זייער תיקון האָבן. איך בין אויסן רוטנבערגן מיט זיין גראַדליניקער ענערגיע, וואָס האָט זיך פאַרמאָסטן ארץ=ישראלס טייכן אָפּצוניגן פון זייער דורותדיקן וועג, צו די פון דור=דורות פאַרחלשטע פעלדער.

און פאַרוואָס טרויערן ראָמאַנטיקער אויפן גורל פון ירדן, וואָס אויף אים האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן רשעים, צו צעשטערן זיין דורות=דיקע אויסדערווילטע בעט? און אויך אויפן יאַרמוק, דעם ירדנס וואַסער=דערלאַנגער, וואָס רוטנבערג נעמט אים פון זיין בעט אַרויס און פירט אים אויף אַ בעסער אָנגעצייכנטן אָרט — אויך אויף אים האָבן זיי מיטלייד און באַדויערן די אָלעאַנדערן, וואָס בליען שוין אַזויפיל דורות אין ירדן=טאָל. כמעט ווי זיי וואָרענען, אַז די נאַטור וועט זיך דערפאַר אָפּרעכענען.

ווי אַזוי קען מען הנאה האָבן פון די צעבליטע אָלעאַנדערן, אויב דאָרטן איז די גרעסטע נעסט פון די קדחת=קאָמאַרן? און יענער

געגנט איז באַקאַנט, אַז דאָרטן, וואו אָלעאַנדערן בליען, האָט זיך די קללה אויסבאַהאַלטן. עס וועט יעמאָלט ארץ־ישראל האָבן אַ פּנים, אויב דער עמק הירדן וועט געזונט ווערן, און דער איצטי־קער, כאָטש פּאַראָלעאַנדערטער און דאָך אַזוי עלנטער און פאַר־וואָרלאָזטער פּנים וועט אויסגעליטערט ווערן. די גרעסטע גערטנער און טראָפּישע פרוכט־סעדער קענען זיך דאָרט שפּרייטן מיט דער לענג פון טאָל, פון בית־שאן ביז צום כנרת. איך האָב געזען בליענדיקע זומפּן געזען אויף דער וועלט, באַבלימלטע זומפּן און וואָס קיין מענטש קען דאָרט קיין נאַכט נישט איבערנעכטיקן. און צי איז דען נישט שענער דער נצחון פון אונזערע פּיאָנערן איבער די זומפּן אין ירדן־טאָל, וואו עס בליט איצטער אַזאַ אויסטערלישע פּויערישע ווירטשאַפט, ווי די אין דגניה, ביים ברעג כנרת?

געבענטש זאָלן זיין די הענט, וואָס וועלן אין צייט אַרויסברענגען צום ליכט די וואַסערן פון אונטער דער ערד, און טאָפּלט געבענטשט זאָלן זיין די הענט, וואָס וועלן פאַרצאַמען דעם וועג פאַר ארץ־ישראלס טייכן, צווינגען זייערע וואַסערן צו גיין באַגעגענען דעם פּויער, וואָס אַקערט די טרוקענע און פאַרלאָזטע ערד!

עטאַפּן צו מאַמע ערד.

1. תורה און מאַמע ערד.

מאַמע ערד שאַנעוועט נישט אירע קינדער. אין יענע הורות, ווען פויערטום איז געווען אַזוי נאַטירלעך, ווי נאַטירלעך עס וואַקסט דער גראָז פון דער ערד — אין יענע צייטן האָט מאַמע ערד געגעבן דעם פויער רו און פשוטע קלוגשאַפט. זי האָט אים געגעבן טרוקענעם ברויט און צופרידנקייט דערצו.

אין די קנייטשן פון פויערס צעפאַלדעוועטער הויט און פנים, אויב אַפילו שטויב האָט זיך אָפּגעזעצט, האָט עס זיין פנים נישט פאַרשוואַרצט, ווי עס קען דער שטויב אין פרילינג בשום אופן נישט פאַרדעקן די גרינקייט פון בלאַט, ווייל די גרינקייט האַלט אין שפּאַרן פון קנאָספּ אַרויס. איצטער איז דאָס אַנדערש. וועלטן גרעסערע און געשטאַלט פון גרויסע שטעט און שטאָטישע מענטשן — זיי כישופן און דערציילן, אַז עס איז פאַראַנען אַ לעבן אַ שענערס, אַ ריינערס. דער שוך הייבט אָן צו בענקען צום שטאָטישן ברוק. עלעקטרישע לעמפּלעך ציען און רופן. און מען באַדאַרף נישט זיין צופיל וועוודיק צו דערקענען, אַז דער שטאָט-מענטש איז גלייכער, צומאָל אויסגערוטער. פאַרן פויער איז נישט פאַראַן קיין באַשטימטע צייט פאַר אַרבעט. פון פרילינג ביז סוף-זומער. ווי פרי דער פויער זאָל נישט אויפשטיין און ווי שפעט ער זאָל נישט פאַרלאָזן דאָס פעלד, ווערט ער זיך אַליין נישט אַרומטאָן מיט זיין אַרבעט. אים עסט דער טוי ביינאַכט און די זון בייטאָג. און דער גאַנצער וועלט ציט עס איצטער די פויערשע קינדער אין שטאָט אַריין. אַלטע טאַטע-מאַמע מוזן צו דער עלטער פאַרלאָזן דאָס פעלד און באָכציען די קינדער. און אַזאַ צייט, אַז מען גייט פון שטאָט אין

פעלד אַריין, איז דער וועג זייער אָפט אַ דאָרנדיקער. נייטיק אַ באַוואוסטזיניקער פיאָנערן־גייסט. טעמפּקייט, אָדער יאוש געניגט נישט. ווער עס איז פאַר יאוש אַוועק צו די עלטערע יאָרן אין פעלד־אַריין — צו אים שמייכלט נישט שטענדיק דער באַגינען.

איך ווייס, אַז אַ גרויס בענקשאַפט האָט אַ־ומגעכאַפּט דעם מהות פון יידישן פאָלק דאָ און דאָרטן, וואו עס האָט זיך אַ־ויסגעגליטשט דער אָנלען ביים שטאָטישן מענטשן. און ווען אין צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט האָבן זיך באַוויזן אונזערע געצעלטן אויף די נאָך נישט־פאַרנומענע פליינען דאָ און דאָרטן, איז דאָס אונזער נס. איז דאָס אונזער אייגענער ווידערגעבורט. אונזער אייגענער אויפקום, בעת ביי אַנדערע פעלקער באַמערקט מען דעם אָפּקום. הלוואי האַלט עס אַזוי אָן עטלעכע דורות, אפשר וואָלטן מיר געווען וועגווייזער פאַר אַ נייעם סאָרט פויערים און פויערטום. ווייל איך בין זיכער, אַז די גרויסע שטאָט וועט זיך מוזן ווען עס איז ווענדן מיטן פנים צום פעלד. און מיר, שטאָט־מענטשן, זיינען אפשר די ערשטע אָנזאָגער פון דער נייער צייט.

איך רעד עס אַנטקעגן אונזערע אייגענע אין ארץ־ישראל, וואָס גייען איבער צו מאַמע ערד און ברענגען איר דאָ און דאָרטן אַזאַ איבערגעגעבנקייט; צי אין געשטאַלט פון קאָמונעס, צי אין געשטאַלט פון אינדיווידועלע פויערים, וואָס האָבן זיך אַיינגעאָרדנט ביי דער ערד. נישט איינמאָל האָב איך עס דערמאָנט. פאַרהאַן מיינונגען, אַז צו דער ערד באַדאַרפן זיך אומקערן נאָר די פשוטע מענטשן מיט שווערע מוסקלען און הינציק פאַרלאַנגען פון לעבן. פאַרהאַנען אויך פעסימיסטן, וואָס זאָגן שלעכטע נביאות אויף די פויערים אונזערע, וואָס זיינען געקומען צו מאַמע ערד מיט צופיל פילאָסאָפּישן ווינט אין קאָפּ. „פריער אָדער שפעטער — זאָגן נביאות די סקעפּטיקער — וועט זיך אויסלאָזן דער ווינט און אונזער פויער וועט זיך ווענדן מיטן פנים צו דער שטאָט; אויב נישט ער, וועלן עס זיינע קינדער טאָן“.

ניין, אַזוי ווייט וויל איך נישט פאַרלויפן. און צוליב־וואָס זאָל איך שלאָגן איבער די הענט פון דעם פויער, איבער די הענט פון די בויער? שוין בעסער צו בענטשן זייערע הענט. איך וועל בע־

סער מיין מיינונג פאַרבינדן מיט זייער פאַרלאַנג און חשק אין ניט די קרבנות, וואָס זיי ברענגען. נאָר די עטלעכע געדאַנקען, וואָס איך האָב איצטער אַרויסגעבראַכט, זיינען ביי מיר אַרויסגעשוואָמען נאָך מיין באַזוך אין די חסידישע קבוצות, דאָרט, וווּ מען וויל פאַרבינדן תורה, חסידות מיט מאַמע ערד.

* * *

איך מאָל מיר אויס, וואָס פאַר אַ ראָזע הימלען עס האָבן זיך באַוויזן איבערן לעבן פון די חסידים, דערוועקט דורך זייערע רביים, ווי דער יאַבלאָנער למשל. זיי האָבן זיך אויסגעמאָלן אַ נייַ לעבן ביי מאַמע-ערד און וווּ נאָך — אין ארץ-ישראל. אין עמק-יזרעאל! ביי זיי האָט עס געווים געמיינט אַ מין יציאת-מצרים. זיי האָבן נאָר פאַרגעסן, אַז צווישן דער דערלייזונג פון קנעכטשאַפט און אַרבן אַ לאַנד איז געלעגן אַ מדבר, וווּ מען האָט באַדאַרפט וואַנדערן אין אייגענעם קרייז.

דאָס וואָס איז גרינג פאַר יונג — איז שווער פאַר אַלט. און דאָס, וואָס איז גרינג פאַרן פשוטן מענטשן מיט געזונטע פלייצעס — איז שווער פאַרן אויסגעווייקטן בן-תורה. ביי אונז האָט מען זיי געהאָדעוועט ניט איינצוטונקען אַ האַנט אין קאַלטן וואַסער. דער בעל-תורה, וואָס האָט געהאַקט אייך האָלץ, איז געוואָרן דער שטילער ל׳וויק. און ווי דערהויבן איז דאָס באמת, אַז בני-תורה זאָלן זיך ציען קיין ארץ-ישראל, ניט קיין ירושלים צו שטעלן זיך אין די רייען כון די מאה-שערים-ניקעס און וואַרטן אויף חלוקה; ניט קיין ירושלים צו די גרויסהאַלטער, נאָר קיין גליל, צו די פשוטע, צו די באַשיידענע, זיך אַוועקגעשטעלט אין די שורות פון די חלוצים, וואָס האָבן אַ מאַך געטאָן מיטן האַנט אויף ציוויליזאַציע און תורה צוזאַמען.

מיר זעט אויס, אַז די גרופּע חסידים מיט זייער רבין האָבן געוואָלט אויסקויפן די זינד פון אַ סך דורות, וואָס האָבן ניט געוואָלט דערנידעריקן די תורה און די הענט געבן די איינציקע עבודה, ווי צו דרייען אַ פינגער אין דער לופט. נאָר צום באַדויערן

פאַלגט זיי נישט די מאַמע ערד און זי האָט איפּגענומען די בני־תורה, ווי שטיפקינדער און שלימזלניקעס.

איך האָב נאָך געטראָפן אין אַתענטינע מיט פערצן יאָר צוריק אַ פרומען יידן און בעל־תורה, וואָס איז געזעסן ביי זיך אין גאָרטן, און איין האַנט דער משניות און די אַנדערע הענט האָט געזוכט ווילדע גראָזן אויסצורייסן. די אויגן זיינען געווען אין ספר, מער ווי אין דער בראָזנע. דעריבער האָט ער באַדאַרפט אָנקומען צו זיין אמונה, אַז „מען זייט, מ׳ז וואַקסן". ער האָט אויף דעם אָנגעוויזן אַ בפירושן פסוק אין בראשית.

אַז דאָס איז נישט גילטיק, האָב איך אַרויסגעזען אין די חסידישע קבוצות. קוקנדיק אויף זייערע פעלדער, הייזער אוןווירטשאַפט, זיינען מיר געקומען אַלערליי מחשבות גאַנץ טרויעריקע. די הייזער שטייען אין טאָל, וואָס אין צייט פון רעגן טרינקען זיי זיך אין זומפּ. צי דער האַנט זיינען געווען בערגלעך, וואו די הייזער האָבן געקענט געפינען דעם אמתן פונדאַמענט. און דאָך איז דעם שכל אויסגעקומען צו שטעלן די צריפים אין טאָל. אפשר זיינען זיי אין דעם נישט שולדיק. דאָס איז שוין די שולד פון די עצה־געבער. נישטאָ קיין ביימעלע אַרום די הייזער. וואַקסן דערנער פון אַלע מינים, וואָס דער תנ״ך רעכנט אויס. דער פעריאָד פון דריי יאָר האָט נישט אַנידערגעלייגט אויף זייער טעריטאָריע דעם צייכן פון געזונטער אַרבעט. דאָ איז קענטיק דער יאוש. קענטיק, אַז מען האָט זיך אַרויסגעשלאָגן פון די כוחות. מאַמע ערד ברייקעט זיך, אַז עס פאַלט איר איין צו זיין ווידערשפעניק. זי קען זיין ווי אַ ווילד עקסל, וואָס שטעכט מיט די הערנער. אוי, קען זי שטורכען! אוי, קען זי אָנשטעקן אין די האָר ווילדע בערעלעך אָנשטאָט בלומען!

— מען פאַרלאָזט אונז, האָט זיך איינער געקלאָגט פאַר מיר — אויף די יינגערע חלוציב לייגט מען האָפענונג און אויף אונז האָט מען אַ מאַך געטאָן מיטן האַנט. פאָלק ישראל ווייסט נישט, וואָס פאַר אַ קרבנות מיר האָבן שוין געבראַכט...

קרבנות, קרבנות — צוליב־וואָס און צוליב־ווען אַזוי אָפּט דערמאָנען דעם דאָזיקן נאָמען, אַז ער זאָל פאַלן אויף די אויערן

פון פאָלק? און פאַרוואָס זענען ראָזע, ליכטיקע אידעאַלן פאַרוואַנדלט אין קרבנות־ברענגען גאָר? עס האָבן די בני־תּורה און די חסידים נישט אויסגערעכנט, וואָס פאַר אַ דערנער מאַמע ערד האָט פאַר זיי, ווי פאַר יעדן פויער אין דער ערשטער צייט. אַ סך שטיינער טראָגט מאַמע־ערד אין איר בוזים אין בפרט אין עמק־יזרעאל, וואָס איז אַזויפיל קראַנק געווען. פאַרוואָס האָבן די וועטוויזער און די אַרויס־באַגלייטער נישט דערציילט דער גרופּע חסידים, אַז דער וועג איז אַ שווערער. אַז זייער דורכפאַל קען אָנוואַרפן אַ פּחד אַפילו אויף די, וואָס זייער גוטער ווילן האָט זיך געקענט אויסדריקן בלויז אין פלאַטאָנישער ליבע און מאַטעריעלער שטיצע?

עס איז נישט דערפאַר, וואָס די חלוצים אין אַנדערע קאָמו־נעס זיינען באַגליקט געוואָרן מיט מער איבזען מצד דעם ידישן פאָלק. עס איז פּשוט: די יוגנט אַליין אין איר טרייע הענט, זי האָט זיך אַן עצה געגעבן מיט דער עקשנות פון מאַמע ערד. נאַטור פאָלגט און ניט זיך אונטער. דערנער הייסן, פאַר וועמען זיי באַ־דאַרפן באַהאַלטן דעם קאָפּ אין דער ערד אין בּיי וועמען — זיי קענען אַריינוואַקסן פראַנק און פריי אין די בענסטער אַריין.

און ווי וואָלט איך וועלן זען, אַז די בני־תּורה האָבן דאָך מנצח געווען מאַמע ערד, אַז די ערד זאָל זיי אַרויסגעבן איר ברויט, ווי זי טוט עס פאַר די יינגערע און בראַווערע אין דעם אייגענעם עמק־יזרעאל...

2. אויף דער וואַך.

און דאָ, בּיי דער גרענעץ פון סיריע, וואַכט דער חרמון איבער דער האַרטנעקיקייט פון דער יוגנט און עלטער, וואָס האָט בּיי־געקומען דעם פּחד. דאָס זיינען די צוויי שכנישע קבוצות, תּל־חי און כּפר גלעדי, בּיים ראַנד פון לאַנד אין אין דער לויטערקייט פון חרמון־שניי.

דער פרימאָרגן איז געווען אַ הייסער אין דורכזיכטיקער. און דער וועג פון טבריה ציט זיך מיט דער לענג פון ירדן־טאָל. בּיים ברעג פון אַ קראַנקער זומפּיקייט. דאָס איז דער ברייטער וועג, וואָס

פירט נישט קיין צופיל פרידן מצד דער ענגלישער רעגירונג צו די גרענעצן פון סיריען, וואו פראנקרייך האט געניינט איר שווערע האנט אויפן פאלק. אין דארטן, בארג־ארויף, נענטער צו די בלענדנ־דיקע שנייען פון חרמון און לבנון, האט זיך דערנעענטערט דער יידי־שער אקערער און דער יידישער פאסטעך מיט זיינע שאף.

תל־חי איז דער לעבעדיקער בערגל. נאר דאס איז דער באַרג, וואו לעבן און טויט האבן זיך באגעגנט. און פאר־לויפיק זעט עס אויס, אז דער טויט האט זיך אונטערגעגעבן. פונדעסטוועגן האט עס אראפגעצויגן פון זייט וועג צום בערגל פון דער רעכטער האנט, וואו ארומגעצאמט מיט א דראטענעם צאם ציכענען זיך ארויס נידעריק ביי דער ערד עטלעכע קברים. צווישן זיי איז דער קבר פון טרומפל־דארן, וואס איז געפאלן אויף דער וואך. די קליינע קאמפאניע אונ־זערע האט נישט פארמאגט קיין ווערטער צוקומענדיק צום צאם פון דעם דאזיקן בית־עולם. מען האט געשוויגן. די קליינע יאשטשערקע־לעך, וואס האבן זיך געשפילט צווישן די קברים, האבן זיך דער־שראקן און אנטלאפן.

קומט אן א יונגער חלוץ, קרעפטיק געבויט, נאר ער איז אנ־געלענט אויף א שטעקן. א קני איז ביי אים פארבאנדאזשירט מיט א ווייסן באנד. ער טרעט פאמעלעך און ער הינקט. איך האב אפילו נישט באמערקט, פון וואנען ער איז אנגעקומען. ער האט אנגעוויזן אויף טרומפלדארס קבר, נישט דערמאנענדיק זיין נאמען, בלויז אנ־געוויזן מיט א פינגער:

— דא ליגט ער...

און ווידער איז אנגעקומען א שטילשווייגן. פונדעסטוועגן האט איינע פון אונזערע צוויי דאמען באגלייטערינס געפונען ווילדע רויטע בלימלעך ביים קבר. האט זי איינס אויסגעריסן און אריינגעשטעקט צו זיך אין די האר. דא האב איך מיר איבערצייגט, אז פרויען האבן א בעסערן זינען פארן לעבן.

אין כפר גלעדי האט מען געמאלקן שאף. די צוויי שורות שאף זיינען געווען צוגעבונדן קאפ צו קאפ. תמעוואטע האבן זיי געקוקט צו אונזער אנקומען און זיך באלעקט — בעת געזונטע בחורים האבן זיי געמאלקן.

און ביים זייט פון ג׳רויסן הילצערנעם צריף, וואָס דינט פאַר דער גאַנצער קבוצה אַלס „האָטעל״, איז געשטאַנען איבערגעבייגן איבער אַ וואַשבעקן אַ יונגע בחורטע מיט פאַרקאַשערטע אַרבל און האָט געוואַשן אַ גאַנץ גרויסע וועש. מיינע בליקן זיינען געפאַלן אויף אירע פאַרהאָרעוועטע הענט. האָט זי זיך אויסגעגלייכט און אַראָפּגעלאָזן די אויגן. שפּעטער האָט זי אויפגעהויבן אירע אויגן צו מיר און אין פּנים איז געווען בושה. זי האָט אָפּגעווישט די רעכטע האַנט, ענערגיש צו מיר צוגעגאַנגען, קרעפטיק אַ דריק געטאָן מיין רעכטע האַנט און אומגעריכט פאַר זיך אַליין אַ זאָג געטאָן:

— איך קען אייך פון אַמעריקע. פאַר דריי יאָרן האָב איך געהערט אייערן אַ פאָרטראָג אין ניו־יאָרק...

זי איז ווידער שטיל געוואָרן. די פריערדיקע ראָזע בלאַסקייט האָט זיך ווידער באַוויזן אין איר פּנים. זי האָט זיך געשטאַרקט און דערציילט:

— דריי יאָר בין איך שוין דאָ. האָב דאָ חתונה געהאַט. איך בין נישט אַליין. מיר איז דאָ גוט. איר זעט דעם חרמון? מיטן האַנט צו דערלאַנגען! ביטאָג איז דאָ זייער שיין. איר זעט.

שנעל, שנעל האָט זי גערעדט. געוואָלט איבערשרייען די געפילן, וואָס האָבן איר געשטיקט אין האַלז. עס האָט נישט געהאָלפן. זי האָט פאַר די טרערן נישט געקענט פאַרשטעלן דעם וועג. שנעל האָט זי מיר אַ דריק געגעבן מיין האַנט. זיך אומגעדרייט און פאַרשוואונדן אַהינטער בנין.

שפּעטער האָבן זיך צו מיר דערנעענטערט ערנסטע לייט מיט פאַמעלעכע טריט און מיט נאָך מער ערנסטע און געציילטע ווערטער. דער האַנטדרוק איז געווען אַ שטאָל־קאַלטער און אין די אויגן האָט געטייעט אַ באַהאַלטענער פייער, וואָס טליעט שטענדיק און וואָס צעפלאַמט זיך, ווען די שעה קומט. איינער אַ מאַן, וואָס זיין שמאָלע באָרד האָט זיך נישט געפּאַסט צו זיינע יונג־פייערדיקע בליקן, ער האָט מיך דערקענט. אַזוי, מיט אַ צוואַנציק יאָר צוריק זיך געזען. און דאַכט זיך פון יעמאָלט אָן איז ער דאָ אויף דער וואַך. ער דערציילט פון שווערע טעג און פון נאָך שווערערע נעכט אי־

בערגעלאָדענע מיט פּחד. און איך ער_ווייזט מיר אָן איפן פּאַרשנייטן חרמון אנטקעגן:

— עס לוינט אָט־אָ־דאָ צו שטיין אויף דער וואַך. קומט, וועט איר בעסער זען, ווי אונזערע פריעץ מאַכן קעז פון שעפּסענע מילך.

איך האָב שוין ביי אַ געלעגנהייט דערציילט פון דער בחורטע, וואָס מאַכט שוין די קיילעכדיקע קעזלעך פון שעפּסענע מילך אַ משך פון פופצן יאָר און אַז איך האָב איר געפרעגט: „ווי האָט מען עס געדולד פופצן יאָר צו מאַכן שעפּסענע קעז?" האָט זי מיר געפרעגט: „און זייט איר געווען ביים קבר פון אונזערע געפאַלענע העלדן?"

אָט דאָס זיינען זיי, די איינציקע, וואָס קענען אינטערקויפן מיט זייער מוט און דערלאָזן נישט, אַז אַ געדאַנק אַ פרעמדער זאָל קומען און פרעגן קשיות אין וואָס אַפילו דיינע ספקות ווערן צע־שמאָלצן אין דעם פאַרטייעטן פייער, וואָס טליעט אין די אויגן.

אויפן וועג צוריק האָב איך אָפּגענייגט אין אַ זייט, וואו ביי אַ פעלז האָט אַ קליינע גרופּע שטאַרקע מענער געהאַקט דעם פעלז און פון אים אַרויסגעטיילט מירמלשטיין. האָבן דערביי אַ גרויסן וואַרשטאַט, וואו מיט אייגענע כוחות זעגט מען דעם מירמלשטיין און מען שלייפט זיין פּנים. ווייסער מירמלשטיין מיט ראָזע אָדער־לעך — ממש לעבן ריזלט אין זיינע בלוטיקע אָדערן. היים איז דאָ און טראָפּיש. און קדחת געפינט זיי דאָ אין די מירמלשטיינערנע פעלזן־היילן. און דאָך האַקט מען, מען טעשעט און מען שלייפט!

— נישטאָ נאָך דאָ אין לאַנד קיין באַדערפעניש פאַר מירמל־שטיין, באַקלאָגט זיך אַ שטאַרקער יונג, אַ חרפּה, וואָס דערווייל באַנוצט מען מירמלשטיין נאָר פאַר מצבות ווענן.

און עס האָט זיך נישט ווילנדיק געפרעגט:

— צי וועלן נאָך דאָ אַמאָל אָנשטיין די צייטן פון רוימערשן פּאַרנעס און גאַנצע זיילן מירמלשטיינערנע וועט מען ברענגען אונ־טערצושפּאַרן דאָס לעבן?

אויך ביי זיי האָב איך נישט געפרעגט קיין שאלות. אויך זיי שטייען דאָ אויף דער וואַך...

אָדם ובהמה.

אַזאַ גרויסע ליבשאַפט פאַרמאָגן די יונגע פויערים און פויערטעס אין ארץ־ישראל צו דער בהמה, וואָס גיט מילך. אפשר זיינען פון דער דאָזיקער ליבע איך לידער שיינע באַשאַפן געוואָרן אין מיר איז דאָס נישט באַקאַנט. די ליבע צו דער בהמה איז אַ גאָר נאַטירלעכע. און ווען עס דערגרייכט אַפילו צו אַזאַ מין איבערגעטריבנקייט, ווי אין אינדיע, למשל, וואו די קו איז פאַרהייליקט געוואָרן — אַז דער הינדוס דערקלערט פון וואַנען אַזאַ אַכטונג צו דער קו נעמט זיך — ביסטו מיט אים מסכים.

די אייגענע סיבה האָט דערוועקט אַלע קוואַלן פון ליבשאַפט אין ארץ־ישראל ביי די יונגע קאָלאָניסטן צו דער קו. עס איז דער געפיל פון דאַנקבאַרקייט צו דער „שטומער צונג“, וואָס אַזוי געדולדיק קומט זי אַנטקעגן דער אָרעמקייט פון פויער און העלפט אים אַרויס אין צייט פון נויט. און אין די קבוצות, וואו די קליינע, אָדער גרעסערע סטאַדע בהמות איז דער הויפט־חיונה־קוואַל פון דער קאָמונע, איז פאַרשטענדלעך, וואָס פון קליין ביז גרויס באַמיט זיך אַ גלעט צו געבן דער שוואַרץ און ווייס־געפלעקטער „רחל“, וואָס שטאַמט פון האָלאַנד, אָדער דער שטאָלצער, גידערדיקער ברוינער „רבקה“, וואָס שטאַמט פון ביירוט, אָדער המשק.

די פיינסטע נעמען, וואָס מען האָט געקענט אויסבאָיגן ביי די שיינע בחורות און אַוועקשענקען די קי, ווי דבורה, שושנה, שולמית, מלכה און מנוחה — דאָס זיינען גאָר פשוטע נעמען. די פאַנטאַזיע פון די בחורות־מעלקערקעס איז ביגעשטאַנען אויסצוגעפינען אַזעלכע פילפאַרביקע נעמען, ווי למשל: אביבה (די פרילינגדיקע), זריזה (די פלייסיקע), חמדה (די געליסטיקע).

פאַרהאַנען קי, וואָס האָבן זייערע אינדיווידועלע נייגונגען, האָט מען עס אַריינגעלייגט אין די נעמען אַריין: בודדה, די איינזאַמע,

דאָס איז טאַקע אַ האָלענדער קו מיט שוואַרץ און ווייס געפלעקט, נאָר זי האָט ליב צו פּראַווען יחידות. אַליין פאַר זיך זוכט זי אָפּ איר גרינע שטיקל גראָז, דערווייטערט זיך פון דעם קאָמוניסטישן גייסט. אַ רחמנות, נעבעך, אויף דער בודדה. מילך גיט זי. מעלקן לאָזט זי זיך.

פאַרהאַנען, נעבעך, אַ „יתומה", וואָס די מאַמע איז איר געשטאָרבן גלייך נאָכן קימפּעט און אַזוי מיטן פלעשל האָבן איר די בחורות אויסגעהאָדעוועט. אַ פיינע בייהיטער ברוינע קו מיט אַ שווערן גוידער און גלאַנציקער פעל, אָבער פאָרט אַ יתומה און אַלע אין דער קאָמונע געדענקען נאָך איר קינדהייט.

„שושבינה", די אונטערפירערקע. פאַראַן אַזאַ קו אין אַ קאָמונע, וואָס האָט אַ טבע אונטערצופירן און באַגלייטן יעדע קו, ווען זי גייט אַרויס צו איר ליבע־באַגעגעניש. און פאַרהאַנען אויך די מלכה וויקטאָריע און די מלכה ושתי...

די קי, די קעלבלעך און דעם דאַר אָקס אַליין, וואָס שטייט אָפּגעזונדערט אויף אַ קייט און אין זיין פעל שפּיגלט זיך דער טאָג — זיי אַלעמען לעבט זיך אין די קבוצות פאָרלויפיק בעסער פון די חלוצים. פאַר זיי מאַכט מען צום ערשטן די געביידע פון בעטאָן, מיט אַ גוטן דאַך, ליט דער לעצטער מאָדע, ווען אַפילו צו די מענטשן רינט נאָך אַריין הורבן דאַך. אָדער דאָס וואַסער שווענקט אונטער דעם פונדאַמענט.

אין די שטאַלן זעט מען אַרויס די גוטעווירטשאַפט, וואָס ליגט אין די הענט פון די פרויען. זיי, די פרויען, גיבן אַוועק אַ סך כוחות פאַר די שטאַלן. און בלויז פאַר די קליינע קינדער און קעלבלעך פאַרגינט מען זיך צו נעמען פון דעם מילך. און ווייטער, פאַר די דערוואַקסענע, איז אַזאַ לוקסוס נישטאָ. אַליין דאַרט מען און מען קוואַרט. מילך איז פאָרלויפיק אַ גרויסע שטיצע פאַר דער קאָמונע. מילך טראַנספּאָרטירט מען אין שטאָט אַריין. און אַז מען באַזוכט אַ קבוצה, איז דאָס ערשטע, וואוהין מען פירט דעם גאַסט, איז צו די קי אויף אַ באַזוך. און די יחסנטעס, מיט די שיינע נעמען איבערן קאָפּ אויפגעשריבן, זיינען מעלה־גירה און באַטראַכטן די באַזוכער. שטרעקן אויס די העלזער, מען זאָל זיי אַ

גלעט טאָן. באַזונדער אָפּגעצאַמט, ליגן אין ריינעם שטרוי די קעלב-
לעך און קוקן מיט אַזאַ נגידישן בליק צו די באַזיצער. ציען אויס די
העלזער, דערלאַנגען די מאָרדע, מען זאָל אַ גלעט טאָן. נישט צו
באַמערקן קיין סימן פון דחקות אויף די קי און נישט צו באַמערקן
קיין סימן פון זאָרג אין פּנים פון בחור, אָדער מיידל מיט די
שווער-פאַרהאָרעוועטע הענט, בשעת זיי פירן דעם גאַסט אין שטאַל
אַריין צו באַווייזן דעם פאַרמעגן. ווייל אין דער סטאַדע, וואָס פאַר-
מערט זיך, ליגט דער פאָרשריט פון דער קבוצה. אין דער זאַטער
גלאַנץ אין דער בהמהס פעל מאַכט פאַרגעסן אין דער איינגענער
אײַנגעצויגענער הויט.

מען בלאָזט אָפּ די עופות אויך, אַז חלילה קיין עין-הרע זאָל
זיי נישט שאַטן. אַ גרויסער נחת, ווען זייער צאָל פאַרגרעסערט
זיך. און ווען עס וואָלטן סטייען נעמען פאַר יעדער עוף באַזונ-
דער, וואָלט מען צוגעטראַכט אַ נאָמען פאַר יעדן קורטשיקל, ווען
עס פּיקט זיך נאָר פון איי אַרויס.

* * *

אין מיין בוך „פון ווייטע לענדער“, וואו איך האָב באַשריבן דאָס
לעבן פון די יידישע קאָלאָניסטן אין אַרגענטינע, וואָס זיינען באַזעצט
געוואָרן אויף דער ערד דורך דער יק״א, — אין יענעם בוך
האָב איך אַ קאַפּיטל מיטן נאָמען: „ווילדע יידן.“ געדאַרפט האָט
דאָס קאַפּיטל הייסן: „ווילדע יידן, ווילדע ערד און ווילדע פערד.“
געווען יעמאָלט אַ שווערע צייט פאַר די יידישע קאָלאָניסטן. רעגנס
און פאַרפלייצונגען האָבן רואינירט די פעלדער. דאָס איז געווען
אין פערצנטן יאָר. יעמאָלט איז מיר אויסגעקומען צו שמועסן מיט
אַ פאַרוואַלטער פון יק״א, וואָס האָט באַטראַכט יידן פאַר פערד
מיט ווילדע קאַפּריזן. און געקלאָגט, אַז אַזוינע קאָלאָניסטן קענען
נישט אַן עצה געבן דער ווילדער ערד.

יעמאָלט האָבן יידן אויך פאַרלאַנגט נאַטירלעכע זאַכן, וואָס
יעדער איינער האָט דאָס רעכט צו פאַרלאַנגען פאַר זיין געלט
און שווערער מיה. דהיינו אַזאַ זאַך, ווי אַ שטוב זאָל זיין געבויט
מענטשלעך, אָדער אַ שטוב זאָל זיין אַוועקגעשטעלט, וואו עס איז

באַקוועם פֿאַרן קאָלאָניסט און נישט פֿאַרן אָנגעשטעלטן בײַ דער יק״א.

— וואָס הייסט, האָט ער געטענהט, מען טאָר אַ ייִדן נישט נאָכגעבן, און ווי אַזוי קען מען עס בכלל נאָכגעבן ייִדן מיט זייערע ווילדע קאַפּריזן?

אויף אַזאַ שטילער טראַגעדיע האָב איך זיך אָנגעשלאָגן אויך דאָ, אין ארץ־ישראל, בײַם ברעג ירדן, נישט ווײַט פֿון דער בריק, וואָס פֿירט אַריבער צום עבר־הירדן. דאָרטן פּלאָגט זיך אַ קבוצה, וואָס הייסט גשר. און אַלץ צוליב דעם, וואָס די מענטשן ווילן זײַן מענטשן, ווי עס פּאַסט זיך אין יענער געגנט. זיי וואָלטן זיך אפֿשר אונטערגעגעבן, ווען די ליבשאַפֿט צו די בהמות וואָלט נישט גובר געווען:

— אויב לײַדן — איז לײַדן צוזאַמען; אויב פֿיבערן — זאָל מען פֿיבערן אַלע אונטער איין דאַך. און אויב פֿרייען זיך, ווען אַ קו האָט מיט מזל געבוירן אַ קעלבל — זאָל די פֿרייד זײַן אונטער איין דאַך.

אַזעלכע קאַפּריזן, צו לײַדן אונטער איין דאַך, האָט מען דער נויט דערלויבט אין עמק־יזרעאל, דאָרט, וואו די באַלעבאַטים אויפֿן געלט זײַנען די פֿירער פֿון קרן־היסוד, צי פֿון קרן־קימת. פֿאָלקס־ענינים. פֿאָלקסטימלעך. ייִדן מעגן זיך דערלויבן קאַפּריזן. בפֿרט, ווען דער קאַפּריז קאָסט תּחילת ביליגער און איז נייטיק צוליב זעלבסט־שוץ... און שיין איז עס דאָרטן. ווערט געבוירן אַ קינד אין דער קבוצה — איז דאָס אַלעמענס אַ קינד. ווערט געבוירן, להבדיל, אַ קעלבל, איז דאָס אַלעמענס קעלבל. לייגט אַ הון אַן איי, איז דאָס אַלעמענס איי. די טשערעדע בהמות, ווען זי לאָזט זיך אַרויס פֿון שטאַל צום פֿעלד, די אַלע שוואַרץ־און ווײַס־געפּלעקטע, אָדער רויט־און שוואַרץ באַגווירערטע קי, וואָס טרעטן מיט אַזאַ חשיבות, אויפֿהייבנדיק אַ שטויב — דאָס איז דאָך יעדן אײַנעמס. אַ נחת־רוח גאָר אָן אַ סוף. דלות פֿאַרשווינדט. פֿיבער לאָזט נאָך. דער האָריזאָנט איז אַ ברייטער — ביז מען לאָזט זיך, אַוש אין אַ טאַנץ אַוועק.

די גשר־לײַט האָבן אויך אַזוי באַגערט. נאָר די ערד געהער צו דער פּיק״א. אַ געלט־געמיש פֿון באַראָנישע נדבות. די באַ־

ציונג, אָדער גיבער דער בליק אויף די ייִדן, וואָס קומען זיך באַזעצן אויף דער ערד, ווייזט אויס איז כמעט דער אייגענער, וואָס בײַ יענעם פּאַרוואַלטער אין אַרגענטינע. תּחילת האָט מען די גשר־חלוצים זיך געלאָזט באַזעצן אין די אײַנגעפאַלענע חורבות אויף אַ בערגל מיט אַן אַריבערבליק צום ירדן. ווי אַזוי דער עולם האָט דאָ געקענט דורכלעבן די פּאָר יאָר אין אַזאַ אַטמאָספערע און אַזאַ אָפּגעלאָזנקייט, איז טאַקע שווער צו באַגרײַפן. אפשר מער נישט צוליב דעם אידעאַל פון זײַן „אויף דער וואַך בײַם ברעג ירדן”. דער דאָזיקער אידעאַל אַליין האָט כּוח געגעבן. אַזוי האָט מען זיך אײַנגעלעבט אינאיינעם. אַזוי האָט מען געקרענקט אינאיינעם און אַזוי האָבן זיך געפרייט אינאיינעם די פּאָר צענדליק נפשות, מענער און פרויען.

איך האָב זיי באַטראַכט און דאָס האַרץ האָט פּשוט פאַרקלעמט. אַ יונגער עולם. דער יוגנטלעכער אויסדרוק עקשנט זיך אין פּנים מיט סימנים פון שטענדיקער קדחת, וואָס פּײַניקט און האָט שוין זיבן און ציבעציק מאָל די הויט דורכגעברענט. אין די אויגן גליען הייסע קוילן. און איצטער, אַז זייער צײַט איז געקומען אויף אַן אמת זיך אײַנצואָרדענען, טענהט פּיק״א, אַז קיין קאָמונעס וויל זי נישט:

— עמק־יזרעאל איז פאַר אונז נישט קיין בײַשפּיל — טענהט מען צו די חלוצים — אונז וועט מען באַדאַרפן באַצאָלן פאַר דער ערד און פאַר אַלע קרעדיטן, וואָס מיר גיבן אַרויס, און בײַ אַ קאָמונע קען מען קיין געלט נישט מאָנען. יעדער איינער זאָל זיך אײַנאָרדענען באַזונדער און אַליין טראָגן זײַן חוב. יעדערער אין זײַן הויז און יעדערער מיט זײַן באַלעבאַטישקייט אין אַ באַזונדערער שטאַל.

מיט טרערן אין די אויגן האָבן די אַנטוישטע חלוצים זיך באַקלאָגט פאַר מיר און נישט געקענט באַגרײַפן, וואָס וועט עס אַרן די פּיק״א־לײַט, אויב דאָ, אין גשר, וועט זײַן אַ קאָמונע, וואו מענטשן ווילן לעבן נישט ביחידות?

— נו, שוין, נו גוט, לאָמיר נאָכגעבן, אַז יעדע פאַמיליע זאָל וואוינען אין אַן אייגענער הויז; נאָר פאַרוואָס זאָל עס עמעצן שטערן,

ווען אונטער איין דאַך וועלן מיר עסן אונזער ברויט און דער עיקר; ווען אונזערע בהמות וועלן אַלע לעבן און איין שטאַל...

און איינער גיט צו:

— אָט איצטער איז דאָס אַ פאַרמעגן, וואָס פאַרכאַפּט די אויגן. אַ פאַרמעגן, וואָס פאַרמערט זיך. און אַז מען וועט עס צע־שפּליטערן, דעם אַ קו, דעם אַנדערן אַ קו — וואָס פאַר אַ פּנים וועט עס האָבן?

און אַ בחורטע מיט גליענדיקע אויגן און מיט באַקן אַזעלכע איינ־געצויגענע, שטרעקט אויס די הענט:

— זעט, ווי עס גרינט דאָרטן. זעט, דאָרטן, ביים ברעג ירדן. אַלץ האָט אָנגעהויבן צו גרינען. און איצטער, טאָמער וועט מען אונז צעטיילן, וועט קיין מוט און קיין חשק נישט זיין און דעם דאָ־זיקן גהינום צו האַלטן זיך מער.

דער שמועס האָט זיך געצויגן אין עס־שטוב. און ווי, וואָס פאַר אַ עסן דאָס איז געווען! עס האָט מיר געחידושט, ווי די דאָזיקע מענטשן האַלטן זיך אויף די פיס עסנדיק אַזוינע נישטיקע, וואַסערדיקע מאכלים: קעמפן אַזוי פאַטעטיש פאַרן קאַפּריז צו האָבן איין שטאַל פאַר דער גאַנצער סטאַדע. מען האָט מיך מכבד גע־ווען מיט עפּעס ביים טיש און דער ביסן האָט מיר געוואָרגן אין האַלז. מיט אַמאָל האָט עס אַלעמען דערמונטערט, ווען אַ בחורטע האָט זיך צו מיר געווענדט:

— קומט אין שטאַל און איך וועל אייך באַווייזן אונזערע קי און קעלבלעך!

איך לאָז מיך פירן צו די גליקלעכע אין שטאַל אַריין. דאָ איז אַן אויסנאַם: אַפילו די שטאַל איז נאָך אייך קיין שטאַל נישט. פונדעסטוועגן זיינען דאָך די בהמות בעסער פאַרזאָרגט, ווי די מענטשן, וואָס האָבן זייערע געלעגערס הרויסן, אָדער אין די אַלטע, האַלב־איינגעפאַלענע אַראַבישע הייזער. מיין בליק איז געפאַלן אַמאָל אויף די מענטשן און אַמאָל אויף די עטלעכע קי, וואָס זיינען געלעגן אין ווייכן שטרוי און מעלה־גירה געווען.. ביי די באַגלייטער האָט זיך אויסגעגאָסן ניין מאָס פרייד און נחת־רוח אויף די פּנימער. מען האָט די קי אַ מונטער געטאָן, זיי זאָלן זיך אויפשטעלן לכּבוד

דעם גאַסט, כּדי דער ייִדישער שרייבער זאָל זיי קענען ווי גע־העריק באַטראַכטן. מען האָט מיר אָנגעוויזן אויף דער, אָדער יע־נער קו און דערציילט זייערע מעלות און שיינקייט. אָפּגעצאַמט אין אַ צווייטער שטעלכל זיינען געלעגן אין ווייכן שטרוי קעלבעלעך. איינס, אַ שוואַרצס מיט אַ ווייסן שטערן, האָט זיך אויפגעשטעלט, צע־שפּרייט די פיס, כּדי זיכערער צו שפּירן די ערד, מיר אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגן מיט אַזאַ לייטישן בליק. מיר האָט זיך אויסגע־דאַכט, אַז באַלד וועט עס אָנהייבן צו רעדן און מיר אַ זאָג טאָן:

— בל—ע-ע-ע — — — פאַרוואָס וויל מען אונז צעטיילן? אונז איז גוט אַזוי צו ליגן אינאיינעם אין ווייכן שטרוי... בעט איך דיר, באַמי זיך, מען זאָל אונז בויען אַ שטאַל פאַר אַלע אינ־איינעם.

און טאַקע באַלד האָט אָנגעהויבן אַ חלוין בײַ מיין זייט, אַ שמאָלער אַזאַ:

— אויף דעם וועל איך קיינמאָל נישט איינגיין. אונזערע בהמות וועט מען נישט פונאַנדערטיילן. איין שטאַל פאַר אַלעמען — פאַר אַלט און יונג!

אַ ביסל אָן אַ זייט, אַליין פאַר זיך אָפּגעצאַמט, מיט אַ גראָבן רינג דורכגענומען דורך די נאָזלעכער, אַ שוואַרצער און הויך־גע־פלעקטער — שטייט דער האָלענדער „ער“, דער פאָטער פון די קליינוואַרג אין ווייכן שטרוי. ער איז שווער, אַ באַרג אַ גאַנצער, און ער שנאָרכט די לופט אין בלאָזט זי אַרויס מיט אַ פייף. ווייזט אויס, ער האָט אויך אַריינגענומען אין זינען אונזער שמועס און פּרוּווט אַ רייס טאָן די קייט זיך צו באַפרייען. עס הערשט אַ ווײַלע אַ שטילשווייגן און איך שפּיר, אַז אַלע בליקן זיינען צו מיר געווענדט. טו איך פּלוצלונג אַ פרעג:

— זאָגט מיר בעסער, קינדערלעך, ווי אַזוי לעבט איר דאָ בכלל, אין אַזאַ אומדערבאַרעמדיקער היץ, אָן אַ דאַך אַ רעכטן איבערן קאָפּ און אָן אַ בוים, וואָס זאָל שאָטן וואַרפן — ווי אַזוי לעבט איר דאָ שוין אַריבער צוויי יאָר?

שטרעקט אַ יונגע פרוי אויס איר האַנט צו צפון־זייט, וואו עס הייבט זיך אויף פון דער ערד אַ יונגער עקאַליפּטוס־וועלדל:

— איר זעט, אָט דאָרטן, וואו עס גרינט? אונזערס. וויסט געווען. און דאָ, אין מזרח־זייט, איבערן ירדן — מיר האַלטן דאָ וואַך ביז די ריכטיקע שעה וועט קומען...

* * *

הער, ווייטער אַ ביסל, אויף דער אַנדערער זייט ירדן אַנטוויקלט זיך אַ פּלאַנמעסיקע אַרבעט. אויף אַ בערגל בויט מען הייזער. פון דער אייזנבאַן־ליניע ציט מען אַ צווייג ביז צום ברעג טייך. שורות געצעלטן פונדערהייטנס. מען זעט, ווי מענטשן שטופּן אויף די רעלסן וואַגאָנעלעך מיט זאַמד און שטיינער. עס קומט אָן אַ פּראַכט־צוג און שטעלט זיך אָפּ. אין עפּעס לאָדט מען פון אים שווערע מאַשינען. אַ מאַן ווייזט מיר אויף דעם אָן און באַמערקט:

— די צייט איז געקומען. דאָס האָט זיך שוין אָנגעהויבן. מען פאַרצאַמט דעם טייך יאַרמוק. דאָ באַשאַפט מען אַ גרויסן וואַסערפאַל.. דאָ וועט זיין די גרויסע עלעקטרישע סטאַנציע. פון דאַנען הייבט זיך אָן דער רוטענבערג־פּלאַן. גאָר אינגיכן וועלן זיך דאָ ביינאַכט אָנצינדן עלעקטרישע ליכט — צי זאָלן מיר איצטער אויפגעבן אונזער וואַך?

און אַלין און אַלע וואונדן וואָלטן זיך פאַרהיילט און גרינג האָלט מען דאָ אַלין איבערגעטראָגן אויף דער וואַך ביים ירדן, ווען נאָר אונטער איין דאַך וואָלטן כאָטש די בהמות געלעבט. אַזאַ באַשיידענער פאַרלאַנג.

פון שטאָל האָט זיך דערטראָגן אַ יונגע פרייען־שטימע, וואָס האָט מיט אַזוי פיל ליבשאַפט אויסגעצערטלט די נעמען פון די קי. אָדער קעלבלעך:

אַביבה! גאולה! חמדה!...

די ליכטיקע אויג פון גליל.

נישט קיין ים איז דער ים־כנרת און אויך נישט קיין אָזערע: — אַ ליכטיקע אויג, אַ בלויע איז געשענקט געוואָרן דעם לאַנד. באַשיינט זי, באַלייכט זי דעם גליל, וואָס אין ארץ־ישראל. אַ סך מער לעגענדן האָבן באַדאַרפט באַזומען דעם ים־כנרת. ער איז איינגעפאַסט אין דער וויסטעניש, אין דער אָנגעגליטע־געגנט, אַליין אַ שיינע לעגענדע, וואָס דערציילט מיט אַזאַ באַהאַלטענער ליידנשאַפט פון דער צייט, ווען דאָס בלויע וואַסער האָט דאָ געשלונגען דעם רויט פון מענטשנס אָדערן אַרויסגעפלאָסענע.

דער ירדן קומט אָן צום כנרת פון צפון און פרישט אָפּ זיין בלוי, און דער ירדן גיסט זיך פון כנרת אַרויס אין דרום־זייט און שטראָמט אַוועק זיין וועג. און דער כנרת בלייבט פיל אָנגעגאָסן. אַ יוגנטלעכע פולע אויג, וואָס דורות האָבן זי נישט פאַרעלטערט.

געוויס האָבן וואולקאַנישע פייערן זייער וואַכקייט אָנגעוואָרפן אויף דער געגנט. די צייט האָט עס דערשטיקט; נאָר פון דער טיף שלאָגן נאָך גאַנץ און הייסע קוואַלן: די חמי־טבריה, די הייסע קוואַלן פון טבריה האָבן שוין אין צייט פון תלמוד גערימט. און די שטאָט טבריה אַליין, ביים כנרת — ווי זאָל איך איצטער די שטאָט באַשרייבן? אַן אַלטע שטאָט און דאָך נישט שיין. דאָ, צום כנרת, קלעפּט זי זיך נישט. אפשר גאָר פאַרגלייכן זי צו אַ קראַנקער ברעם אַרום דער בלייער לויטערער אויג... אַ סך אַזעלכע קראַנקע אויגן פאַרמאָגט דאָס לאַנד; אויגן לויטערע מיט אָנגעצונדענע ברעמען. און די שטאָט טבריה איז די גרעסטע קראַנקע ברעם אַרום דער לויטערסטער אויג אין לאַנד. די אַראַבער זאָגן, אַז די מלכה פון די פליי האָט באַוויליקט צו זיצן אין טבריה. מסתמא ווייסן זיי. מסתמא איז די פאַנטאַזיע אויך אויסגעטריקנט געוואָרן אין די שפּעטערדיקע

הורות, ווי טריקן עס זיינען די בערגעס אַרום; ווי טריקן עס קוקן אַריבער צו אים די בערג פון ביידע זייטן ירדן.

* * *

נאָר די הויכקייטן פון גליל, וואָס פירן אַרויף אין איין שעה אַזש ביז צו צפת, זיי קען מען נישט אַרויסרייסן פון דער ליכטי־קער אויג. זי שפּיגלט זיי אָפּ אין זיך. און אַוודאי האָט אין אַלע צייטן געצויגן אַהער דעם בעל־החלומות פון זיינע באַהעלטענישן. בעלי־חלומות גענוג האָבן מיר געהאַט דאָ אַרום כּנרת. תּנאים און אַמוראים האָבן דאָ, אין דער כּנרת־אָפּשפּיגלונג, געזוכט דעם באַ־שייד פון די צייטן און דעם גורל פון יידישן פאָלק. אַ סך, אַ סך הייסע צעהיצטע קעפּ האָבן מיר געהאַט, וואָס זיינען אַראָפּגעקומען צו קילן דעם שטערן אין כּנרת־וואַסער. און דאָ האָט דאָך אויך זיין שטעג געטראָטן מיט זיין נערוועזן טראָט דער בלאַסער משיח, וואָס איז פון די נצרת־בערג אַראָפּגעקומען. אויך ער האָט דעם גורל פון דער וועלט געוואָלט זען אין דער אָפּשפּיגלונג פון כּנרת־וואַסער.

און איצטער אויך, איך ווייס גאָרנישט, צי אונזערע פּיאָנערן וואָלטן מפקיר געווען זייער געזונט און מפקיר געווען די גאַנצע וועלט, כּדי אויפצובויען זיך אַ היים ביים כּנרת. ווי וואָלטן זיך געשפּירט די בראַווע דגניה־לייט, אין ירדן־טאָל, אָן דעם כּנרת, וואָס שפּאַרט זיך אָן אין זייער צעאַקערט, באַגאָרטנט לאַנד? עס איז דער געזונט־געוואָרענער ווינקל פון דעם כּנרת־ברעם. און אַפילו דער איבערגעוואַקסענער בית־עולם אין שאָטן פון די דגניה־ביימער און די מצבות אויף די פּיאָנערן־קברים זיינען וואַך צום פּלאַפּל, וואָס דער באַנייטער ירדן פּלאַפּלט אָן מידקייט אויס, ווען ער שטראָמט אַרויס פון כּנרת.

געקומען זיינען אויך פון ערטער יידישע פישער און זיך באַ־זעצט ביים כּנרת, אויסצוכאַפּן זיינע פיש. און דער נאַכט האָב איך נאָר געקענט זען די סילועטן פון זייערע שיפן אויפן וואַסער.

— קומט, מיר וועלן אייך אַרויספירן אויפן כּנרת אין אונזער פישער־שיף.

אין דער פינסטערער נאַכט האָב איך נאָך זייערע סילועטן געזען. און געמאָלן זיך דעם קאָליר פון זייער הויט, די גרויס און שווערקייט פון די פישער־הענט. אין די קליידער זיינען די פישער אַריין אין כנרת אַריין און אַריינגעשלעפּט טיפער, טיפער דאָס שיפל זייערס. און ווען שוין גאָר טיף, האָבן זיי זיך אַריבערגעוואָרפן אין שיף אַריין. די רודערס האָבן אַרויסגעזילבערט אַ וואַסערקלאַנג און מיר האָט זיך איינגעוויזן, אַז דעם כנרת מיט עס ווי — אַזאַ ליכטיקע, בנעימותדיקע אייג אין אַזוי עס שטיבן מיט שווערע, הילצערנע רודערס.

— כאַפּט איר אַ סך פיש אין כנרת?

— ניין, עס כאַפּן זיך ניט קיין סך פיש אין כנרת.

— נישט אַ גרויסער חידוש, וואָס אַפילו יידישע פישער האָבן מיר שוין אין ארץ־ישראל? פרעגט מיר אַ יידישער פויער.

אַלץ איז ביי יידן אַ חידוש. און ווער ווייסט, האָס פון אַזעלכע פישער קען נאָך אַרויסקומען? צי נאָר פיש קען מען פון כנרת אַרויסציען? ווער ווייסט דעם סוד פון מענטשנס נשמה? און ווער ווייסט אויסצומעסטן זיין בענקשאַפט, וואָס קען ווידער אַמאָל, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, ווידער אַמאָל ביים ברעג כנרת אַ רעליגיע באַשאַפן...

איך האָב שטענדיק מורא געהאַט פאַר פישער מיט זייערע נעצן. אַליין ביי אַ טייך געבוירן און געהאָדעוועט, האָב איך פיינט געהאַט כאַפּן פיש מיט אַ גרויסער נעץ. בעסער שוין מיט הייליקע הענט פיש געכאַפּט, האָב איך געוואוסט, וואָס איך האָב אין האַנט. אָ, די בלינדע נעצן, ווען מען שלעפּט זיי פון וואַסער אַרויס! וואַסערטראָפּנס זילבערן זיך און פאַלן אַרויס פון נעץ און פיש בלייבן אינעווייניק און שליידערן זיך, און ווילן זיך פון נעץ אַרויסשליידערן.

די יידישע פישער דערציילן:

— עס ווילן נישט ליידן די אַראַבישע פישער, וואָס יידן זיינען אָנגעקומען אויסצוכאַפּן די פיש פון ים־כנרת.

און דאָס איז אַלץ? און ווען יידן וואָלטן געקומען און געבראַכט לעבעדיקע פיש און געוואָרפן זיי אין ים־כנרת אַריין — וואָלטן דען די אַראַבער געווען צופרידן? געוויס נישט... דערהיילע

שטעלט נישט אויף דאָס יידישע פאָלק קיין גרויסן פרידן אַפילו דאָרט, וואו עס פלאַנצט פרידן. ווי עס רוישן נישט פרידלעך צום אַראַבערס געמיש די יידישע פעלדער, ווען דער ווינט מאַכט רוישן די אָנגעגאָסענע פולע זאַנגען אויף די יידישע פעלדער פאַר שניט־צייט...

* * *

ליכטיקע איזן, כנרת לויטערער! צוליב אים בין איך דריי מאָל געקומען צום איבערשטן גליל און פון איינמאָל צום אַנדערן האָט דער כנרת אַלץ שענער צו מיר אַרויסגעקומען. סיי ווען איך בין אָנגעקומען מיטן ירדן־טאָל פון דרום־זייט און סיי ווען איך בין געקומען פון דער נצרת־געגנט. איך קען זיי, די איבערגעוויילטע ערטער אויף גאָר דער וועלט. איך קען אַזויפיל לויטערע אויגן פון דער נאַטור. אַזוי זיינען די אָזערעס אין די פעלזן־בערג אין קאַנאַדע; אויך דאָרטן גייען פאַראַלעל די קאַלטע און הייסע שטראָמען און מישן זיך נישט אויס. ביז צום הויכן דערגרייכן זיי. אָט אַזוי באַלויכן די לויטערע אויגן אַזאַ פאַרוויסטע געגנט אין ניי־זעלאַנד, אין ראָטאָרואַ, וואו קאַלטע און הייסע קוואַלן קומען אויף און מיט זייער פלאַפל דערציילן זיי פון די לעבעדיקע פייערן אין ערדס טיפעניש.

און דאָ, די האָפענונג פון אַ פאָלק, וואָס וויל זיך בשום אופן נישט אויסלעשן. און דאָ, ביים כנרת, די האָפענונג פון אַ פאָלק אַ צעזייטס איבער גאָר דער וועלט און וואָס וויל אַנטשלאָפן ווערן און קען נישט.

אין דער שיינער דגניה־קאָמונע האָב איך גענעכטיקט. מיין געלעגער האָט מען מיר אויסגעבעט אויפן באַלקאָן פון קאָמונע־פּאַלאַץ. איבער מיר האָבן זיך אַריבערגעצויגן פונאַנדערגעבליטע ביימער. אַלע האָבן מיר געוואונטשן אַ גוטע נאַכט. גיטע הענט האָבן אַריבערגעצויגן איבער מיר אַ ווייסע נעץ, די קאָמאַרעס זאָלן מיר נישט שטערן מיין רו און מיר נישט מכבד זיין מיט דעם גיפט, וואָס האָט שוין איינציקווייז דורכגעטרייסלט די ביינער פון די פּיאָנערן.

עס איז געווען אַ וואַכע נאַכט. אין כאָטש אונטער אַ נעץ, וואָס האָט נישט דערלאָזן צו מיר קיין איין קאָמאַר — אָבער נישט גענוג איז געווען די נעץ אָפּצושטעלן דעם פּלאַפּל פון ירדן ביי זיין אַרויסרייסן זיך פון כנרת. און ווער קען עס גאָר אין איצטיקן דור שלאָפן אין די נעכט? אין די „וואַכע, וואַכע נעכט! ווער האָט זיך גאָר אײַנגערעדט, אַז אין אונזער יידישן לעבן איז פאַראַן כאָטש איין ווינקעלע אַ קליינס, וואו מען קען רויק איבערשלאָפן? עפּעס בייסט שוין, עפּעס שטעכט שוין און וועקט פון שלאָף. אַ נאַר בין איך געווען, גלויבנדיק, אַז אין ארץ-ישראל וועל איך זיך קענען אויסשלאָפן. נישטאָ אַזאַ וואַך ווינקל אויף דער ערד, ווי אין ארץ-ישראל. אונזער יידיש פאָלק האָט זיך אַזוי קוועקזילבערדיק צעהודערט דאָ. און צום שטענדיקן גערויש פון ירדן ביי זיין אַרויסשטראָמען פון כנרת, אַזוי הוישט דאָ דאָס בלוט אין געמיט פון ארץ-ישראלס פּיאָנערן.

דורך מיר האָט די אומרו געצויגן אינאיינעם מיט דעם כנרת-גערויש. און עמעצער אין מיר האָט זיך געוויצלט: „און וואָס וועט זיין, אַז אונזערע פישער וועלן פאַרוואַרפן אַ נעץ, אָדער אָנשטעלן אַ נעץ אויף איבער נאַכט און אינדערפרי, אָנשטאָט צו געפינען לעבעדיקע, צאַפּלדיקע פיש אין נעץ, וועט דאָרט גאָר זיין אַ קליין מענטשעלע, אַ פּיצלס, אַ שרעטעלע און וועט זיך צעלאַכן: — כי-כי-כי, שלום-עליכם, פישער מיינע, פון וואַנעט קומט איר, פון פון מינסק צי פון פון פינסק? און אפשר גאָר פון אַ מאָהילעווער קאַנט, וואו באַרימטע יידישע פישער האָבן געכאַפּט פיש יעדן ערב-שבת? אומזיסט אייער טירחה דאָ; אומזיסט וועלן דאָ אײַערע שיפן פאַרפוילט ווערן. פיש כאַפּן איז אַ נאַרישע מלאכה, בפרט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. בפרט, אַז מען האָט זיך אומגעקערט קיין ארץ-ישראל ערשט נאָך צוויי טויזנט יאָר... פיש וועט מען שוין כאַפּן אָן יידישער טירחה..."

אַזוי וועט חוזקן דאָס קליינע מענטשעלע. אַלץ קען טרעפן אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. און אַלץ קען חוזקן פון יידישער האָפענונג...

* * *

דאָ, בײַ דער קראַנקער ברעם, וואָס זוימט דעם כּנרת, איז פאַרהאַן דער קבר פון ר׳ מאיר בעל הנס. אַהער, צום קבר און צו דער שולכל איבן קבר, קומען קאַליקעס פון מצרים און פון סיריע. אַהער ברענגט מען קינדער מיט תולי־נופל, און אַהער ברענגט מען היסטערישע קרענק און קרענקלעכקייט. דאָ זוכט מען סגולות און תרופות. און אַלץ אינאיינעם, מיט די קראַנקע, אין שמאַטעס אײַנגעוויקלטע ווייבער, וואָס הויערן בײַם שוועל פון קבר — דאָס אַלץ דערציילט, וואו אונזערע רעליגיעזע געפילן שטעקן נאָך, און וואו אַ האָפענונג האָט עמעצער אונטערגעוואָרפן, ווי מען וואַרפט אונטער אַ קופּערנע מטבע אינאיינעם מיט אַזאַ שפּרוך, פון דער מטבע זאָל ווערן גאָלד.

צו די חמי־טבריה, צו די הייסע קוואַלן, ציען מענטשן מיט גלידער פון רעוומאַטיזם צעדרייטע און דער וועג בײַם ברעג כּנרת, אַזאַ שטויביקער דאָ, אויך ער קילט דער ראַנד זײַנעם אין די בלויע וואַסערן פון כּנרת...

און עס קען דאָך אויך זײַן, אַז דער ליכטיקער כּנרת איז נאָר צום ייִדן אַזוי לויטער און צו אים רעפלעקטירט דאָס וואַסער אַזויפיל שײַנקייט, ווײַל די האָפענונג איז אַזאַ דורות־לויטערע, וואָס קוקט אַרויס פון פאָלקס וועזן אַרויס.

און עס קען דאָך אויך געמאָלט זײַן, אַז געזונט און גרין באַביימערט וועט ווערן דער ראַנד פון כּנרת דורך דעם ייִדישן שטאַרקן ווילן און בענקשאַפט, ווי דער אָנהייב איז אָנגעצייכנט געוואָרן.

עס קען דאָך זײַן, אַז דער גאַנצער עמק־הירדן מיט זײַנע וויסטע ירדן־ברעגעס, וואָס נעמט אַרײַן אין זיך די ליכטיקע כּנרת־אויג, אַלץ אינאיינעם וועט אויפלעבן מיט אַ נײַ לעבן, ווי דער ייִדישער ווילן און די ייִדישע בענקשאַפט וויל עס — — —

יעמאָלט וועט די לויטערע כּנרת־אויג נאָך לויטערער ווערן, ווי עס לייטערט זיך, אויס אַ קינדערשע אויג, ווען נאָך אַן אומשולדיקן געוויין קומט די פרייד אַרויס און שפּיגלט זיך אין טראָפּן טרערן...

לעבן און היסטאָריע.

מיט מיר האָט אַרומגעשפּאַצירט אַ באַגייסטערטער יונג אַרום ירושלים און כּסדר געטייט צו יעדן בעתל, צו יעדן האָרבּיקל אין דער געגנט:

— איר זעט, די ערד אָטעמט מיט היסטאָריע. אַז מען זאָל יעדן אויפגעבלאָזענעם זאַמד־באַרג אויפגראָבן, וועט מען דאָרט אַ שטיק יידישע היסטאָריע אײפדעקן.

היסטאָריע פון אַ פאָלק ליגט אונטער דער ערד באַגראָבן. לעבן פון אַ פאָלק ציט ווי אַ גרין פעלד פון ראַנד ביז ראַנד הימל. צי האָבן מיר אַ זינען פאַר היסטאָריע? דאָס איז נאָך אַ שטיקל ספק. אַלץ, וואָס ליגט אונטער דער ערד באַגראָבן און וואָס האָט אַ שייכות מיט יידישער היסטאָריע, ווען מען נעמט עס אַלץ אַרויס אויף דער אייבערפלאַך, וואָלט עס נישט באַרעכטיקט אַזוי אינזער דאָזיין מער, ווי דער פאַקט, אַז מיר לעבן אונטערן הימל.

די טעפּעלעך, קריגעלעך און אייל־לעמפּעלעך, וואָס שטייען אַהינטער די גלעזערנע טירן אויסגעשטעלט אין ירושלימער מוזעום, זיינען גאַנץ רעדעוודיק, נאָר פון צו גרויסע איפּטיאינגען באַווייזן זיי נישט. מטבעות פון אַזאַ, אָדער אַנדער פעריאָדע, וואָס באַצייכענען פרייהייט — זיי זאָגן יאָ עפּעס. נאָר אין ארץ־ישראלדיקן דרויסן, ווען מען גייט אַרויס אין דער זוניקער שפּע, ווערט מען אַרומגעוואַשן פון היסטאָריע און אַזוי היינט־טאָגיק קלינגט עס אַרום דיר.

ווער זאָגט נאָך, אַז מיט אַמאָל טוט אַ ציטער דער שטיינערנער באָדן אונטער דיר און עס עקספּלאָדירט דער דינאַמיט, וואָס די חלוצים האָבן אונטערגעלייגט אונטער אַן עקשנותדיקן פעלז בײַם צוגרייטן אַ באָדן פאַר אַ נייעם בנין. אַזאַ אויפרייס צעטרייבט אַלע היסטאָרישע מחשבות, וואָס קומען אָן מיט אַ זשומען דאָ, אַרום ירושלים. שיכט איבער שיכט ליגט דאָ אין ארץ־ישראל די היס־

באָריע פֿון גרויסע און קליינע פֿעלקער=לײדנשאַפֿטן. נאָך איבער דעם אַלעמען איז געבליבן אַ שווערע שיכט פֿון די רוימער און זייערע שטרעבונגען. אונזערע אייגענע דורות האָבן אַ סך געערדט צו דער צייט מיט דער שטים פֿון די רוימער. דער האַלבער קנעכט און דריי=פֿערטל רוימער אין גייסט, הורדוס, ער האָט געלאָזן אין לאַנד גענוג געפֿורעמטע און געמאָדעלירטע גראַניט=שטיקער.

די איצטיקע רעגירונג פֿאַרוועדט אַריבערצוגיין מיט אַקעראַייזן איבער אַזוינע בעתלעך, וואָס מען קען חושד זיין, אַז זיי באַהאַלטן היסטאָריע אין זייער בוזים. אַפֿילו די טריט פֿון נאַפּאָלעאָן דעם ערשטן זיינען היסטאָריש געוואָרן אין אַזאַ היסטאָריש לאַנד. מיר זיינען ליבער געווען אין ארץ=ישראל די פּשוטע יידן, וואָס גאָר אָן קיין שום איבעריקער איינגעקלערטקייט האָבן זיי באַגריפֿן זייער חוב צום לאַנד און מאַמע=ערד און וואָס יעדע קרומקייט אין דער נאַטור האָט פֿאַר זיי קיין באַזונדערן סוד נישט באַהאַלטן.

פּאַטעטיש זיינען גאָר די הויכקייטן, אָדער די טאָלן, וואָס זיינען אַזוי שיין און אומשולדיק באַזונגען געוואָרן פֿון דער פֿאָלקס=טימלעכער ליבע אָדער שנאה. מען באַדאַרף נישט זיין קיין קינד פֿון לאַנד, כּדי נאָך איצטער מיטצוזינגען מיט די אַלטע זינגער, ווען שטייענדיק אין די יהודה=בערג גייט דער בליק אַוועק צו מזרח, מערב, צפֿון, אָדער הדום; ווען אין די גליל=בערג שטייענדיק, באַווייזט זיך פֿון ווייטנס דער פֿאַרשנייטער חרמון און דער וויס=צעקאַרבטער לבנון. עס פֿעלט נאָר די געפֿליגלטע שפּראַך פֿון אַמאָליקע דיכטער, אָדער פּאַסטעכער איצטער איך, אויפֿצוהייבן די שטים מיט געזאַנג.

* * *

דאָס איז געווען אין דער קאָלאָניע בנימינה, וואו עס שיכורט דער ריח פֿון יאַסמין=בלומען. דאָרטן האָב איך מיר געדונגען אַ יידישן „רייט=אָדלער“, כּדי רייטנדיק דערקלייבן זיך דורך די מדבּרדיקע זאַמדן צום ברעג ים, קיין קיסריה, וואָס אין מערב=זייט. אַ פּאָר קילאָמעטער אַהינטער דער קאָלאָניע האָבן חלוצים אַרומ=

געגראָבן אַפּעלסינען־ביימער. ביים זייט וועג געפינט זיך אַ ברונעם מיט קוואַליק וואַסער. מיין שקאַפּע האָט זיך געעקשנט דאָ דורכ־פאָרנדיק, דערשמעקט וואַסער. און איך, אַליין בין אויך געווען אַ ביסל דאָרשטיק. אַ שוואַרצהנעוודיקער און ברייטפּלייציקער הלוין איז געווען ביים ברונעם. נעם איך און פאַרגעם אָן אינזער היסטאָריע און פרעג אים אויף יידיש:

— צי דאָ איז דער וועג, וואָס פירט קיין קיסריה?

— מה? (וואָס?).

— פרעג איך ווידער:

— קענט איר מיר נישט זאָגן, צי הדרך, דאַגען וועל איך אַרויסקומען קיין קיסריה?

צעגיסט זיך אַ ברייטער און נישט קליגער שמייכל אויף זיין פּנים, און ער פרעגט ווידער איבער עקשנותדיק:

— מה?

האָב איך אים צוגעוואָרפן אַ פּאָר ווערטער פון הייטנס און אונטערגעטריבן מיין פערד.

נאָר מיין רייט־אָדלער האָט זיך פון דעם מאָמענט אָן אָנגעהויבן צו קאַפּריזען. געווים, ווען ער דערטאַפּט אַ וואַנט, וואָלט ער מיך צוגעדריקט צו איר, ווי דאָס האָט אַמאָל בלעם געקראָגן פון זיין אייזל... די שטראָף האָט זיך אויסגעלאָזן אויף פערד און זיין רייטער נאָך פאָרנדיק אַהין. מיין פערד איז פּלוצלינג געפאַלן, האָט זיך צעשלאָגן און מיר שיר נישט צעבראָכן רוקן אין לענד. ווען דער פערד האָט זיך אויפגעשטעלט, זיינען אויף זיינע קני געווען צוויי בלוטיקע צייכנס און איך בין באַשענקט געוואָרן מיט בלייע פלעקן אויף מיינע היפטן און פּיס.

מחשבות זינדיקע איבער היסטאָרישע ווערטן, וואָס איך האָב מיט לייכטזין צו זיי זיך געגייגט. איך בין אפשר צוליב זיי באַ־שטראָפט געוואָרן. ווער ווייסט, אפשר האָט זיך אַריינגעמישט דער בייזער שטן אין געשטאַלט פון איין העברעישן קורצן וואָרט „מה?“

* * *

דער מיטללענדישער ים איז דאָ שוין בײַ קיסריה. עס איז דער ים־הגדול. אים אַרײַנערקוקן האָט מען אַמאָל נישט געקענט. זײַן בלוי איז אַ געליטערטער בײַ די ברעגעס פֿון פּאַלעסטינע. און איצטער אויך, אַז איך האָב אין זײַן בלויקייט געוואַשן די וואונדן פֿון מײַן רייטפֿערד און זיך צוגעהערט צום ווייטאָג אין מײַנע היפּטן — האָט דער ים צו מיר גערוישט און דערמאָנט, אַז אַ חבר איז ער צום לעבן און מיר אויך. דערמאָנט אָן די אַלע ימען, וואָס איך האָב דורכגעשניטן. קיסריה אַליין, די אַמאָליקע קיסריה, וואָס האָט באַדאַרפֿט קאָנקורירן מיט ירושלים, איז אײַנגעקומען אין דמיון מיטן גערויש פֿון ים. און עס איז צוגעקומען דער אײַנגעהאַלטענער ווייגעשריי פֿון דעם תנא און רעוואָלוציאָנער רבי עקיבא, וואָס דאָ, אין קיסריה, האָט מען מיט גענויע צוויי טויזנט יאָר צוריק זײַן לײַב געבּרענט. דאָ איז פֿאַרגאַנגען דער לעצטער ווייגעשריי פֿון פֿאָלקסבאַפֿרײַער.

איצטער איז דאָס שטעטל קיסריה אַפֿילו נישט קיין מינדסטער שאָטן פֿון דעם אַמאָל. די אייגענע אַראַבּישע הײַזלעך און די אַראַבער, וואָס גענעצן אויס זייערע טעג צום דרויסן אַרויס. אַ ייִדיש ייִנגל פֿון רוסלאַנד, אינגאַנצן אַ פּאָר יאָר אין ארץ־ישראל, ער איז מיט זײַנע עלטערן מגולגל געוואָרן קיין קיסריה. און גיי טרעף, צוליב וואָס ער קאַלאַטשעט זיך אום בײַם ברעג:

— קומט, זאָגט דאָס ייִנגל צו מיר, איך וועל אײַך באַווײַזן אַ גרויסן היסטאָרישן אָרט.

איך קוק אין זײַנע שוואַרצע אויגן און באַטראַכט די זומערשפּרינקלעך, וואָס האָבן זיך שווער אָנגעזעצט אויף זײַן פּנים און הענט און איך גלויב נישט מײַנע אויערן. אַזאַ קליין ייִנגל און ווייסט שוין פֿון גרויסע היסטאָרישע ערטער... און ער דערציילט מיר פֿון די בייזע רוימער און ער מאָלט פֿאַר מיר אויס דאָס בילד, ווי מען פֿאַרפּײַניקט דעם גרויסן רבי עקיבא פֿאַר זײַן שטיצן דעם אויפֿשטאַנד פֿון בר־כוכבא. ער געפֿינט בײַם ברעג אַ שטיקל אַרומגעשלייפֿטן גראַניט און ער טראָגט עס מיר צו נאָענט צום פּנים:

— איר זעט, מאַכט ער צו מיר, דאָס איז ניט פֿון דאַנען דער שטיין. דאָ זײַנען גאָר אַזוינע שטיינער נישט פֿאַראַנען. דאָס האָט

הורדוס אַדער געבראַכט די שטיינער פון זייער ווייט. דאָס איז דער אייגענער שטיין, ווי פון די גרויסע זיילן, וואָס ליגן דאָרט אין וואַסער.

זאָג איך צו אים:

— ווייסטו, מיין זון, אַז דו ביסט מיר טייערער, ווי טויזנטער רוימישע גראַניט־זיילן. זאָג מיר, צי האָסטו ליב ארץ־ישראל?

פאַרשטייט ער נישט אינגאַנצן מיין פראַגע, נאָר דער אימפעט אין אים טרייבט אים אונטער און ער ענטפערט:

— איך וואָלט ליב האָבן ארץ־ישראל, ווען איך וואָלט געזען דאָרטן, וואו מען גיט ערד גוטע צו אַקערן. איך וויל אַקערן. איך וויל זייען. דאָ איז זייער שיין ביים ברעג ים, נאָר דאָ איז מיר זייער אומעטיק. — —

* * *

די איבערבלייבעכצן פון דער אַלטער קיסריה וואַלגערן זיך ביים ברעג ים. אין די טיילן פון הורדוסעס האַפן, וואָס האַלטן נאָך מלחמה מיט דער צייט און מיט די עקשנותדיקע כוואַליעס, באַטיש שטיין און גראַניט, אָבער ניט אינגאַנצן זיינען זיי פאַרשטומט געוואָרן. דאָ שרייט עס איבער די כוואַליעס פון ים. שיכט אויף שיכט ליגן די שווערע שטיינערנע, פירווינקלדיקע בלאָקן פון הייכן שטיין און יעדע עטלעכע שיכטן זיינען דורכגענומען הירך אין דורך מיט אַ רונדן גראַניטענעם באַלקן. ביימער גאַנצע גראַניטענע זיינען דאָ מיטן פלאַכן שטיין דורכגעוואַקסן און געשלאָגן איינס מיטן אַנדערן. די צייט האָט זיי נישט פונאַנדערגעטיילט. פון גאַנץ ווייט האָט מען באַדאַרפט ברענגען דעם גראַניט, ערגעץ פון סיריע, און ווי אַזוי איז דאָס געטאָן געוואָרן? עס ווערט נאָר רעכט, ווען מען מאָלט זיך אויס די אַמאָליקע קנעכטשאַפט אין די קאַפריזן פון אַמאָליקע הערשער. אַזוי איז געווען אינזער אייגענער שלמה המלך, און אַזוי איז אויך געווען דער קאַפריז פון אונזער אייגענעם פרעמדן הורדוס. ער, הורדוס, האָט געוואָלט אָפווישן די חשמונאים־שפורן פון דאַנען אין די סימנים פון אלכסנדר ינאי, און בעסער די שטאָט געבויט צוליב דעם כבוד פון קייסער אַווגוסטוס...

— וואָס רויסט איר, אַזוי, אינדן, אין ווערט נישט מיד צו פּאַטשן און שפּריצן צווישן די רוינען דאָ?

איך זעץ מיך אַנידער אויף די רוינען אין מיין יינגל, דער מיסטעריעזער וועגווייזער, האָט זיך אויך אַנידערגעזעצט לעבן מיר, זייט ביי זייט און, ער האָט זיך אַזוי איינגעקאָרטשעט, אַז ער האָט אויסגעזען נאָך פיל קלענער פון זיינע יאָרן. צי האָט ער זיך צוגעהערט צו מיינע מחשבות? צי האָט ער זיך פאַראייניקט מיט מיין שווייגן?

— ווי אַלט ביסטו? האָב איך נאָך אַמאָל אַ פרעג געטאָן.

— איך בין פאַר פסח געוואָרן אַכט יאָר, האָט ער מיר גע־ענטפערט און גאָרנישט הושד געווען, אַז איך האָב אפשר פאַר־באָרגענע מחשבות דערביי. אָ, ווי איך האָב מיר געוואָלט ביטן מיט אים און קענען אַזוי שפּירן די גרויסקייט פון דער געגנט, ווי דער אַכט־יאָריקער ייד דאָ, זייט ביי זייט. און ממש ער האָט מיך פאַרשעמט, ווען איך האָב אים פאָרגעלייגט עטלעכע פּיאַסטער פאַר זיין טירחה. ער האָט מיט פאַרוואונדערונג מיר אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגן אַריין, מיט דעם אויסדרוק פון אַ חכם און עלטערן פון מיר האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— איר גיט מיר בעסער גאָרנישט, ווייל איך נעם נישט גאָרנישט, אַז איך באַווייז אַ יידן אונזערע היסטאָרישע ערטער. — — —

* *
*

די אַראַבישע הייזלעך קומען אַרויס ביז צום ים. אין ביים סאַמע ברעג, אויבן, אויף אַ פעלז, אַ הייזל מיט די פענסטער צום ים אַרויס. אויפן קליינעם באַלקאָנדל איז געשטאַנען אַ מיידל און געשמייכלט. זי האָט זיך צוגעהערט צו מיין שמועס מיט דעם אַכט־יעריקן יידן און איר איז דאָס אויסגעקומען זייער טשיקאַווע. איך האָב זי באַגריסט און געבעטן אַ טרונק וואַסער. האָט זי מיך אַרויפגעבעטן צו זיך אויבן. זי האָט מיך דערקענט און מודה געווען, אַז זי האָט אַמאָל געשפּילט אַ ראָלע אין הירשביינס אַ פּיעסע.

— וואָס־זשע טוט איר דאָ, טו איך אַ פרעג.

— איך האָב מיך אויסגעהאָרעוועט, געפּיבערט און איצטער האָב איך רעוומאַטיזם. וואוין איך דאָ. דאָ איז די לופט געזינטער. ביינאַכט קומען אַהער נאָך חברים, חלוצים פון בנימינה, ווייל דאָ ליידט מען נישט פון קדחת.

לעבן און היסטאָריע. די געשיכטע איז אַן אַלטע. זי איז געקומען מיט עטלעכע יאָר צוריק, געבראַכט איר גאַנצע יוגנט און ענערגיע און זיך אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט. געהאַקט שטיינער, געפלאַנצט ביימער, געמאָלקן קי און געזייט קאַרטאָפל. היסטאָריע חזרט זיך איבער. נאָר לעבן איז שטאַרקער פון היסטאָריע און מאַכט צונישט יעדע דערציילונג, וואָס האָט אַ היסטאָרישן הינטערגרונט. זי איז אַ צייט געשטאַנען אויף איר באַלקאָן, נאָכדעם ווי איך האָב זיך מיט איר געזעגנט, און געקוקט, ווי איך האָב זיך אויפגעזעצט אויף מיין פערד מיט די בלוט־צייכנס אויף די קני.

האָפּקענדיק זיך אויף מיין נעבעך־פערד דורך דעם טיפן זאַמד צוריק צום ישוב, האָב איך פאַרקערעוועט צו די צוויי שורות בעדויִנישע געצעלטן. פון אַהינטער די טראַנטעדיקע, ברוינע פאָרהאַנגער האָבן צו מיר געשאָסן בליקן אַזוינע ברענענדיקע. קינדער מיט קראַנקע אויגן, אַ ביסל דרייסטער, זיינען אַרויסגעקומען און אָנגעשטעלט אַ האַנט. געבעטן באַקשיש.

דאָס איז באַוועגלעכע היסטאָריע אויף ארץ־ישראלס פלאַכן. אַ היסטאָריע, נישט קיין פאַרשריבענע, נאָר אַ פּריוואַטע אינאיינעם מיט די קערנער, וואָס אַ ווינט ברענגט צו טראָגן. אַלץ ענגער און ענגער מאַכט מען דאָ אין לאַנד פאַר זייער פרייען אָטעם. היסטאָריע איז פאַר דעם לעבעדיקן נישט מער, ווי אַ לאָגל אויפגענייט פון אַ גאַנצער ציגנפעל. אַז מען פילט אַזאַ לאָגל אָן מיט וואַסער, ווערט די גאַנצע ציג פול, אַלע פיר פיס אַפילו שטעלן זיך אויף און גרייט אַראָפּצושפּרינגען פון וואַסער־טרעגערס פּלייצע... דאָס לעבן לאָזט זיך נישט פאַרנייען אין אַ ציגנפעל.

האָצקענדיק זיך אויפן פערדל מיינעם, איז מיר געקומען פאַרן רעיון דער אַלטער כינעזישער שטאַטסמאַן אין פּעקין, וואָס אין זיין שמועס מיט מיר האָט ער אָפּגעלייקנט די איצטיקע פּליטיקע גע=

שעענישן אין זיין לאַנד, בלויז מיט דער איינציקער איבערצייגונג — אַז היסטאָריע חזרט זיך איבער און, אַז זיין פאָלק וועט זיך פון אַלע פּלאָנטערן אַרויסדרייען, אייב נאָר עס וועט נעמען אין אַכט זיין אייגענע פינף, צי צען טויזנט־יאָריקע היסטאָריע. הונגעריקע, מיליאָנען, וואָס שרייען ברויט! — דאָס איז גאָרנישט. די היסטאָריע באַווייזט, אַז שטענדיק איז אַזוי געווען. שטענדיק האָבן די הונגעריקע געגוואַלדעוועט: ברויט! נאָר מען האָט זיי די מיילער צוגעמאַכט. די היסטאָריע באַווייזט, אַז אין אַלע צייטן האָט געטראָפן, אַז אַ פאָלק איז געבליבן, ווי שאָף אָן אַ פאַסטעך, און עס האָט טאַקע נישט געטויגט, ביז עס איז אויפגעקומען אַ שטאַרקער מענטש און אונטער זיין פּאָלע האָט ער צונויפגענומען דאָס גאַנצע פאָלק, ווי דער פאַסטעך נעמט אַרונטער אַ נאָר־וואָס געבוירן שעפעלע. פאַרוואָס האָב איך מיט זיך נישט פאַרנומען דעם יינגל, וואָס האָט זיך צו מיר באַוויזן ביים ברעג ים מיט זיין גאַנצער דערוואַקסענער חכמה. איך וואָלט אים אַנידערגעזעצט לעבן זיך אויף מיין פערד, ער פאָראויס און איך הינטער אים. אַ סך וואָלט מיר אַזאַ קינד דערציילט פון אונזער היסטאָריע און געוויס וואָלט ער געהאַט אַ קלוג וואָרט צו זאָגן אויף דער גרופּע בעדואינישע קינדער, וואָס זיינען געזעסן און זיך נעבעך געקראַצט דאָס לייב אונטער די צעריסענע מלבושים.

אַריינקומענדיק צוריק אין דער קאָלאָניע בנימינה, האָב איך זיך אָנגעשלאָגן אויף אַ גרופּע יונגע בחורים, וואָס זיינען געזעסן אויף דער וועראַנדע ביים אַרבעטער־עם־פּלאַץ. מען האָט זיך צעשמועסט פון גוטע רייט־פערד און פון שלעכטע, וואָס ווילן דווקא זייערע רייטער אַראָפּוואַרפן פון זיך. איינער האָט באַוויזן, אַז אַ יידיש פערד האָט אַ טבע דעם רייטער פון זיך אַראָפּצוּוואַרפן:

— אַ פערד דערקענט דעם יידן אויף זיך, אין וועמען, קיין יידן וויל ער נישט טראָגן אויף זיך.

און אַ צווייטער האָט באַוויזן:

— אַ פערד, אַז ער איז אויפגעוואַקסן אין יידישע הענט, וועט ער שוין שטענדיק האָבן אַ קאַפּריז.

דער עולם האָט נישט געשפּירט, ווי נאַטירלעך מען איז איבערגעגאַנגען אויף ייִדיש און ווי צוזאַמען מיט דער ייִדישער שפּראַך האָט זיך אַרויסגעריסן געלעכטער און אפשר אַ שטראַל פרייד. דאָ האָב איך דערציילט די מעשה, ווי אַזוי איך האָב געפרעגט דעם וועג צום היסטאָרישן ברעג, וואו די אַמאָליקע קיסריה איז געשטאַנען און איך האָב זיך געחידושט, פאַרוואָס איך מײַן פראַגע אין ייִדיש, האָט מיר דער חלוץ מיט אַ חוזק־שמייכל געפרעגט: „מה?“ און — צו קיין ענטפער אויף מײַן פראַגע האָב איך ׳זיך נישט דערשלאָגן.

האָט מען זיך געכאַפּט, אַז יענער, וואָס האָט מיר אויף ייִדיש נישט געוואָלט ענטפערן, איז ווערט געלויבט צו ווערן. אין אַ שטילשווייגן האָט באַהערשט אונזער עולם איף אַ ווײַלע. איך די גוטמוטיקייט איז פון פּנים פאַרשוואונדן. דאָ האָב איך פאַרשטאַנען, אַז היסטאָריע איז נישט אַזוי גרינג צו באַזיגן. און ווען לעבן מיט היסטאָריע וואַרפן זיך אַריין אין אַ קאַמף — ווער קען יעמאָלט זײַן גאָז אַרײַנשטעקן?

* *
*

דער וועג צוריק קיין תּל־אָביב האָט זיך געצויגן בײַם ברעג ים דורך די פּלאַכן פון שרון. דאָ, אין דעם שרון, אויף די שטרעקעס לאַנד, וואָס געהערן צום ייִדישן ישוב, גראָבט מען טיפע קאַנאַלן אָפּצוציען די וואַסער פון די זומפּן און אויף אַזאַ אופן וועט מען אויסהיילן דעם שרון פון מאַלאַריע־פיבער, וואָס הערשט דאָרטן. געדולדיק האָבן זיך געבויגן די פּלייצעס און גראָבן אַראָפּ, און אַזוי האָט מען אַרויסגעוואָרפן צום ראַנד־קאַנאַל די פייכטע גליבעס ערד. ערנסט און שווער האָבן זיך געבויגן די פּלייצעס פון די חלוצים און צוריק זיך אויסגעגלייכט מיט די רידלעס פייכטע ערד.

איז דאָס דער אייגענער שרון, וואו שולמית האָט געקליבן אירע רויזן און ליליען? האָט יעמאָלט אויך געפיבערט יעדער איינער, וואָס איז אַהער געקומען בלומען קלייבן צווישן די דערנער? עס רירן דאָך אָבער ביז טרערן די שורה מענער, וואָס שטייען ביז צום גאַרטל אין אַ זומפּיקן קאַנאַל און גראָבן אין

גראָבן, איצטער, אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, כּדי געזונט צו מאַכן דעם שיר־השירימדיקן שרון.

אַ ביסל שפּעטער האָט דער צוג מיך געפֿירט פֿאַרבײַ די אַפּעל־סינען און ווייַנגערטנער, נעענטער שוין צו דער יהודה־געגנט. אַ שטימע האָט געשריען און אַלץ איבערגעשריען:

„טעג קומען און דערנעענטערן זיך, ווען היסטאָריע וועט קניען און זיך בויגן פֿאַרן לעבן.“ — — —

אונזער צעשפּאָלטענע צונג.

איצטער קום איך צו דער פיינלעכסטער וואונד אין אינזער נאַציאָנאַלן אָרגאַניזם — צו דער צעשפּאָלטענער צונג אינזערער. צייטנוויז דאַכט זיך מיר, אַז אונזער צונג איז צעריטלט אויף אַזוי פיל טיילן, וויפל שפּראַכן די וועלט פאַרמאָגט. שטומקייט איז נישט קיין אויסדרוק, וואָס זאָל כאַראַקטעריזירן אינזער לעבן. מאַכן מיט די הענט און ווירבלען אַרום זיך אַ ווינט — דאָס אויך נישט. אין ארץ־ישראל זעט מען אַרויס די וואונד קלאָר, זי האָט שוין אָפּגעבלוטיקט און איצטער איטערט שוין אונזער צעשפּאָלטענע צונג.

וואָס נאָך האָט געקענט אונזער האַרץ פאַרלאַנגען, ווען צום צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן מיר דערוואַכט מיט אַ יונגער, צאַפּלדיקער פאָלקס־שפּראַך? דריי פערטל פון אונזערע זעכצן מיליאָן אָטעמען איצטער אין די זוניקייט, וואָס נאָר די פריידיקייט פון אַ פאָלקס־שפּראַך שטראַלט פון זיך אַרויס. יידיש האָט אַרויסגעשטראַלט פון אונזערע אויגן; אַ שפּראַך מיט יונגן הומאָר, צאַפּלדיק און מיט יוגנטלעכן קאָלאָריט. יידיש האָט לשון־קודש געפירט ביים האַנט. געפירט פאָרזיכטיק צו די זוניקע פלעקן, אויסגעזאָגן איבער אינזער קליינשטעטלדיקער האַרבסטיקייט. איצטער איז נישט נאָר אונזער צונג צעשפּאָלטן, נאָר דאָס גאַנצע לעבן איז צעריסן אויף צווייען.

אונזער פאָלק איבער דער גאָרער וועלט טראָגט נישט קיין שום פאַראַנטוואָרטלעכקייט, נישט נאָר פאַר זיין אייגענער שפּראַך — פאַר קיינעמס שפּראַך נישט. צו גרינג קומט עס אונז אָן אין יעדן לאַנד צו פאַרגעסן אינזערס און פאַרדאַרבן יענעמס. מיר זיינען שפּראַך־פאַרדאַרבערס אויף דער וועלט. און וואָלט מען געשפּירט דעם הייפּ פון שטים־געוואָרענעם, פון דעם

שטאַמלער, וואָלט עס געקענט אַנדערש זיין. פילן מיר עס נישט. קייען מיר און ישפייען צום דרויסן אַרויס אַלע שבעים לשונות. שטייגט איף אַ שפּראַכן־געשטאַנק אין אינזערע מחנית.

וואו נאָך אויף דער וועלט קען מען הערן אַזאַ שפּראַך־גרייזיקייט, ווי אין ארץ־ישראל, דאָרט, וואו אַ יונג לעבן צאַפּלט זיך און וויל געבוירן ווערן...: צי מיט גוטן אויפן שפּיץ צעריטלטן צונג אָנגעשטאָכן עטלעכע העברעישע פאַרגרייזיקטע ווערטער און כיי־די, וואָס מיט גוטן האָבן זיי געלאָזן די צונג פאַרגוואַלטיקן. אַלץ איינס אומקרויטיק האָט מיר דעריבער דאָס לעבן אויסגעזען אין אַזאַ גרויסער לשון־פאַרגרייזיקטקייט. און צוליב וועמענס זינד? צוליב וועמענס נאַרישקייט? שווער דאָס אַלץ אָנצולייגן איף די שמאָלע פּלייצעס פון פאַרשטאָרבענעם בן־יהודה, איף וועמענס נאָמען תל־אָביב פאַרמאָגט איינע פון אירע גרויסע גאַסן...

* * *

איך בין איינער פון די, וואָס זיינען מיט פאַרבלענדטע אויגן געקומען צום וואָרט, ווי אַ סך אַנדערע פאָרשטייער פון אונזער ליטעראַטור, אין געזיפּטע רייד. דער בית־מדרש האָט אויפגעעפנט די טירן און נישט געקענט זיי צוריק פאַרמאַכן. יעדער איינער, וואָס איז פון דאָרטן מיט סענטימענטאַלע לידער אַרויסגעקומען צו דער גאַס, האָט געקוקט אין לעבן אַריין און געמיינט, אַז אין אַ ווילד־וואַלד איז ער געקומען פייגלדיק אויסצוזינגען. אַרויסגעבראַכט איף די ליפּן דאָס לשון־קודשדיקע און נישט דערהערט די שפּראַך פון פאָלק, וואָס האָט געבליט אויף די ליפּן. דאָ האָט דאָס לעבן גערוישט און ביים דיכטער האָבן טויבן געוואָרקעט. כמעט אַלע האָבן זיך מיטן פּנים צום מזרח געשטעלט און געוואָרקעט צו דער מוטער ציון. פאַר מיר, ווי פאַר פיל אַנדערע איז גענוג געווען צו פאַרנעמען דעם געוויין פון די מאַמעס. וועמענס קינדער מען האָט אַוועקגעשיקט אין די מאַנדזשורער פעלדער, שלאָגן זיך מיט יאַפּאַן, גענוג געווען זייער געוויין, כדי צו דערהערן פון אייגענעם בלוט אַרויס דעם

אײגענעם געװײן. און שפּעטער — װײסן מיר, װאָס שפּעטער איז געװאָרן. די יידישע ליטעראַטור האָט אָנגעהויבן צו בליען.

נאָר װאױל און װי איז צו דער מיטער ציין, װאָס אירע קינדער זײנען געקומען צו איר פון גלות מיט כּלים פון גראַ־מאַטיק אויף די ליפּן. אומגעקערט האָבן זיך צו איר בּעלי־חלומות, װאָס האָבן בּכּיוון זיך אָפּגעװענדט פון פאָלק און שפּראַך. געגאַנ־גען קײן ארץ־ישראל, מיט העבּרעיִשע לידער, גערופן דעם גלות ער זאָל מיטגײן. דער גלות האָט זײן פּנים אומגעװענדט און װיל נישט גײן. ער גיט נדבות און בּלײבּט אין אײגענעם פּאַרכּישופטן קרײז. װײל אין ארץ־ישראל גופא האָט מען אין דער פרײהײט באַשאַפן אַ שפּראַכן־גלות. אַ יאָך איבּערן לעבּן. ארץ־ישראל קניט אונטער דעם דראַנג אַרויסצוצװינגען העבּרעיִש איפן לעבּן. גיכער װאָלט עס הײסן מיט גװאַלד אַרויסצוטרײבּן יידיש פון לעבּן. די אַלע, װאָס האָבן כּסדר גערעדט הויש און געפּרײדיקט העבּרעיִש: װי אַחד העם און זײן גלײבּן, זײ האָבן נישט פאַרשטאַנען דעם צער פון פאָלק, פּונקט װי זײ האָבן נישט פאַרשטאַנען די טראַגעדיע פון אַ פאָלק, װאָס איז שױן מיד פון בּוך און װיל זיך אומקערן צו דער ערד. דאָרטן, װאו די אַרבּעט האָט זיך בּאַדאַרפט אָנהײבּן מיט אַ שװײגן — דאָרט איז קײן אָרט נישט געװען פאַר לערנען אַ שפּראַך, װאָס איז, לויט בּיאַליקס אַן אויסדרוק, נאָך גאָר נישט לאַנג געװען טויט פאַר די פּשוטע לעבּנס־באַגריפן, בּװיגונגען און ניואַנסן.

נאָר װען בּיאַליק זאָגט „געװען" — זאָג איך: אַזוי איז דאָס געבּליבּן בּיז איצטער.

מיט װאָס װאָלט געליטן די העבּרעיִשע שפּראַך אין ארץ־ישראל, װען די קינדער אין שול זאָלן זיך לערנען יידיש, די שפּראַך פון טאַטע־מאַמע און פון די גרױסע מיליאָנען אונזערע איבּער גאָר דער װעלט? װען דאָס װאָלט נאָך מיט ליבּשאַפט גע־טאָן געװאָרן; מיט דער ליבּע, װאָס האָט געלעבּט אָרגאַניש דורות־לאַנג צװישן יידיש און העבּרעיִש — װער װאָלט געליטן?

און װאָס װאָלט געליטן דערפון דאָס יידישע לעבּן און אינ־זער נאַציאָנאַלער מהות, װען עס װאָלט געװען די בּלוט־דערנענ־

טערונג צווישן די ביידע ליטעראַטורן, און זאָל נישט זיין די צעשפּאָלטנקייט פון אונזער צונג אַזוי קראַנק, אַזוי וואונדיק?

וועלנדיק בויען אַ גאַנץ לעבן אין ארץ־ישראל, האָט מען דורך דער שפּראַך אָפּגעשניטן דעם אייגענעם נאָפּל, וואָס באַהעפט דאָס היפעלע ייִדן מיט די מיליאָנען אין גלות, פון וועמען זיי ווערן אין ארץ־ישראל אַזוי שטאַרק גענערט.

צוליב וואָס און־ווען איז דער אומגלויבלעכער עקל, וואָס מען האָט אין ארץ־ישראל אַנטוויקלט צו אונזער פאָלקס־שפּראַך. עקל איז נישט דער געלונגענער אויסדרוק. באַדאַרפט האָט מען אויסגעפינען אַ וואָרט מיט אַ טיפערן זינען, וואָס זאָל אָפּשפּיגלען דעם גאַנצן טראַגיזם פון די אַלע יונגע מענטשן מיט אַזאַ געליטערטן פייער אין די אויגן, און וואָס אינאיינעם מיט זייערע אָנשטרענגונגען צו בויען דאָס לעבן אויף נאָרמאַלע יסודות, האָבן זיי די זון פאַרטריבן פון זייער שוועל. אין דער העברעיִשער שפּראַך שטיקט זיך דאָס לעבן. אין איר פעלט דער לויטערער הומאָר. וואו אַ שפּראַכן־בליץ — קומט די העברעיִשע פאַרנעפּלטקייט.

דאָס איז דאָך די אייגענע פאַרפירערישקייט, וואָס וויל דווקא, איך זאָל גלויבן, אַז שלום־עליכם און זיינע פאָלקסטימלעכע ווערק האָבן באַקומען דעם תיקון נאָר דורך דער איבערזעצונג אין העברעיִש. און מען וויל מיך אויך איינרעדן, אַז דער ייִד קען אויף העברעיִש זאָגן, וואָס ער וויל. אַ טעות. דער דערוואַקסענער דור אין ארץ־ישראל שלעפּט זיך נאָך די העברעיִשע פראַזן, וואָס קומען פריער אַרויף אויף די ליפּן. דאָס, וואָס איז געקומען פאַרן געדאַנק, האָט דעם ריכטיקן אויסדרוק נישט געפונען. דער געדאַנק איז דערוואָרגן געוואָרן צווישן די פינגער.

מען האָט מיר אָנגעוויזן אויף די עטלעכע און צוואַנציק טויזנט שול־קינדער, ייִנגלעך און מיידלעך, דער צוקונפטיקער דור, וואָס רעדט דורכאויס העברעיִש. אמת, אַלע קינדער כמעט רעדן העברעיִש אין ארץ־ישראל. נו, און דער גאַנצער דערוואַקסענער דור, וואָס מיט זיין בלוט און שווייס מאַכט ער פייכט ארץ־ישראלס טרוקענעם באָדן און טוט עס מיט דעם פייער אין גלות־אויסגעהאַמערטן — וועט דער יונגער אויפגעקומענער דור ווערן גע־

נערט בלויז מיט דער העברעיִשער שפּראַך, אָן דעם מינדסטן קשר מיט דעם גאַנצן פאָלקס־אָרגאַניזם? ווייל מיט עקל און נאָז־קרימעניש הויבט דאָס קינד אָן צו קוקן אויף טאַטע־מאַמע, וואָס פּאַראומרייניקן זייער מויל מיט דעם „זשאַרגאָן"; פלאַנצט מען אויך ביי די קינדער די אומניטיקע שנאה צום גאַנצן גלות, וואו דער דאָזיקער זשאַרגאָן האָט זיין קיום. און צי העט מיט דער דאָזיקער שנאה פּאַראַלעל אויפגיין די ליבע צום גאַנצן פאָלק?

ניין, אַ קליינער שבט, וואָס שטאַמט פון יידן, אַ גרויס־האַלטער, וואָס קוקט פון אויבן־אַראָפּ אויף אַ גאַנץ פאָלק — אַזאַ שבט קומט אויף אין ארץ־ישראל. און דאָס איז דאָס סאַמע נעגאַטיווע, וואָס מען האָדעוועט ביי די קינדער און וואָס איז דער וואָרעם, וואָס פרעסט־אונטער די פונדאַמענטן אין ארץ־ישראל גיכּא.

* * *

ווער וואָלט אַוועקגעריסן פון פאָלק די פּיעטעט צו דער הייליקער שפּראַך, וואָס כאָטש מיט דער הילף פון רעליגיע איז איר דערנענטערונג געקומען צום פאָלקס־מהות? ווער וואָלט ביי אונז צוגענומען דעם חשק צו לערנען די שפּראַך פון די נביאים, כדי צו פאַרשטיין די נביאים אין זייער אייגענער גע־פליגלטער פראַזע? קיינער, קיינער וואָלט עס נישט געשטעלט אין שאָטן, ווי דאָס איז געווען ביז דעם איפּקום פון די דרויסנדיקע אין אונזערע רייען. ווייל פאַר די, וואָס זיינען געשטאַנען דרויסן און העברעיִש נישט געקענט, איז העברעיִש געוואָרן אַ מין נייער קאַטאָליציזם. און ווי אַזוי האָבן שפּעטער פאָלקס־מענטשן, פאָלקס־קינדער, אַרבעטער־פירער — פועלי־ציון, געקענט פאַראַכטן זייערע אייגענע געפילן און ווערן אונטערטעניק צו די, וואָס האָבן נישט איבערגעלעבט די פריידיקע ווייען פון אונזער פאָלקס־שפּראַך? ווער האָט זיי פאַרפירט? צי די, וואָס האָבן אין לעבן קיינמאָל זיך נישט באַנוצט מיט העברעיִש און וואָס פון יידיש איז זיי געבליבן נאָר דער לעבעדיקער ווייץ? עס פילן נישט די העברעער זייער אייגענעם טראַגיזם, בשעת זיי לאַכן מיט טרערן, ווען זייערע פאַרשטימטע

פאָלקס־מענטשן ווערן מיט אַמאָל קראַנק אויף ווידערדערוואַכונג און הייבן אָן צו דערציילן פאָלקס־וויצן אין יידיש!

שטענדיק האָט אַרום מיר געהערשט אַ קאָשמאַר אין ארץ־ישראל, ווען איך בין געקומען פון פעלד אין שטאָט אַריין, וואו אַרום מיר האָט געזשומעט אונזער צעשפּאָלטענע צונג און גערעדט פון שווערע צייטן און הונגער־טעג. מיט דער צעשפּאָלטענער צונג האָט מען געטאַדלט דעם גלות, פאַרוואָס ער קומט נישט צו הילף די, וואָס בויען אַ היים פאַר פאָלק ישראל אין ארץ־ישראל.

אַלע, אַלע שפּירן איצטער אין ארץ־ישראל, אַז דער גלות הייבט זיך אָן אָפּצוקערן פון ארץ־ישראל און מען וויל אַרויפ־וואַרפן די גאַנצע שולד אויף דער גלות־ענגהאַרציקייט. און מען טייטלט מיט די פינגער אויף רוסלאַנד, וואו פאַר העברעישע חטאים פאַרשיקט מען קיין סיביר, אָדער מען פאַרשפּאַרט אין טורמע...

ווי צו אונזער לעבן און צו אונזערע השגות, אַז צו דעם האָבן מיר דערגרייכט! אַז ביי מיר, דעם יידישן שרייבער, פרעגט מען, פאַרוואָס רודפט מען העברעיש אין לאַנד, וואָס באַפרייט פעלקער און האָט אויך באַפרייט דאָס יידישע פאָלק? און וואָס זאָל איך אויף דעם ענטפערן? צי זאָל איך זאָגן, אַז דאָס איז דערפאַר, ווייל אין ארץ־ישראל וויל אין דרוקעריי דער זעצער נישט זעצן קיין יידיש? אָדער דערפאַר, וואָס די מוטער אין ארץ־ישראל, ווען זי גייט צו קינד, שרייט זי אירע ווייען אויס אין יידיש?

משוגעת, קאָשמאַר אַרום און אַרום. מיר, אין גלות, אין אַמעריקע, צי אין פוילן, אַרגענטינע, צי אין דרום־אַפריקע — דאָרטן זיינען מיר גוטע העברעער, גוטע אַמעריקאַנער, גוטע פּאָליאַקן און דרום־אַפריקאַנער — אַליין אויפן סמך, וואָס אונזער פאָלקס־שפּראַך איז דער פאַרשלומפּערטער פאַרטעך פון דער דינסט אין קיך. דאָס איז דער פאַרברעכן און דאָס איז די שטראָף.

* * *

איך מאָל מיר אויס, ווען אין יענער בייזער נאַכט, נאָך די רדיפות און פּאָגראָמען, בשעת עס איז אויפגעקומען דער חשק צו

בויען די נאַציאָנאַלע הײם אין ארץ־ישראל, װען די אַלטע מאָדערנע מלמדים װאָלט זיך נישט אויסגעפּוצט מיט די עטלעכע העברעישע פֿראַזן צו קומען באַגעגענען די ערשטע חלוצים אויף די שיידװעגן, װען אָנשטאָט דעם פּלאַך־סענטימענטאַלן און װיסלעכן התקוה־ליד װאָלט געקומען די פֿאָלקס־שפּראַך, — דעמאָלט, — אָנשטאָט איצטיקער צעשפּאָלטענער צונג װאָלטן מיר געהאַט אײן גאַנצן פּראָגראַם אין אונזער קולטורעלן לעבן און אונזערע קינדער װאָלט מען נישט געגעבן טרינקען די פֿולע מאָס שפּראַכן־האַס און מיט דעם די שנאה צום פֿאָלקס־מענטשן.

איך גלויב נישט, אַז נאָר דער װילן אויפֿצולעבן העברעיש אַלס אַ פֿאָלקס־שפּראַך האָט אַרויסגעבראַכט די שורה חלוצים, װאָס האָבן אַזױפֿיל מקריב געװען אין ארץ־ישראל, כּדי צו דערגרייכן דאָס ביסל, װאָס איז דערגרייכט געװאָרן. דער איצטיקער קריזיס אין ארץ־ישראל, װאָס איז דער פּועל־יוצא פֿון דער גאַנצער רעאַקציע, װאָס הערשט צו דער ציוניסטישער באַװעגונג אין גלות, — דאָס איז דער פּועל־יוצא פֿון זינה צו אונזער פֿאָלקס־שפּראַך.

* * *

מיט צװײ באַזונדערע װעגן זײַנען מיר אָנגעקומען אין פֿרילינג קײן ארץ־ישראל. שלום אַש איז געקומען פֿון אײראָפּע און איך בין געקומען נאָך מײַנע צװײ יאָר װאָגלעניש איבערן װײַטן מזרח. מיט באַזונדערע װעגן געקומען און אַזױ זײַנען מיר באַזונדער אומגעפֿאָרן איבערן לאַנד און זיך צוגעהערט צום קלאַנג פֿון אַקער און גראָבאײַזן, זיך צוגעהערט צום טעמפּן האַמער קליפּ־קלאַפּ, פֿון האַמער און האַנט פֿון בחורים און מײדלעך, בײַם צוגרייטן דראָבנעם שטײן פֿאַר די נײַע ארץ־ישראל־װעגן.

דער פֿאַראײן פֿון די העברעישע שרײַבער אין ארץ־ישראל האָט אונז אײנאײנעם צונויפֿגעבראַכט אין זײער קרײַז. געמײנט אָנצוטאָן כּבוד די יידישע שרײַבער אין ארץ־ישראל. און װי איז דאָס נישט געלונגען. און װי אַזױ האָט עס דען געקענט זײַן? אַנדערע האָבן געמײנט, אַז דורך דעם װעט קומען אַ דערנענטערונג

צווישן די צוויי פינקלעכע לאַגערן. און אייך דאָס איז געווען אוממעגלעך. און דערבער האָבן אייך די רעדנער פאַרגוואַלטיקט זייערע אייגענע געפילן און געזאָגט, אַז העברעיִש און יידיש זיינען אַ צווילינג־פּאָר. דאָרטן, אין ארץ־ישראל, קען מען אַזוינס נישט. דאָרטן קלינגט עס אומנאַטירלעך. און שפּעטער, ווען עס זיינען אַרויסגעקומען יונגע העברעיִשע דיכטער און געוואָלט צעשניידן דעם „צווילינג" אויף צווייען און אויסגעלאַכט ביאַליקן, פּיכמאַנען פאַר זייער פריינדלעכקייט צו דער יידישער שפּראַך, וואָס איז אויסגעדריקט געוואָרן אין געוואַרט פון צוויי יידישע שרייבער, געסט — אָ, דערמאָלט האָט זיך די וואונד אויפגעדעקט ברייט און לאַנג. און די גאַנצע פיר חדשים, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין לאַנד, האָט די וואונד זיך געמיניעט פאַר מיינע אויגן. אין כאָטש מען האָט מיר שפּעטער נישט געשטערט צו רעדן עפנטלעך דאָ און דאָרטן יידיש — די וואונד איז נישט פאַרצויגן געוואָרן.

עס איז נישט נייטיק געווען צו פאַרלאַנגען דעם ערשטן מאַי, אין געגנוואַרט פון אַ זעקס־טויזנט־קעפּיקן עולם, אַז די געסט זאָלן ריידן אַ פּאָר ווערטער צום עולם דווקא אין העברעיִש, אָדער כאָטש אָנהייבן און ענדיקן אין העברעיִש. איך האָב אין דעם געזען אונזער טראַגישן גורל אין דער צייט, בעת מען וויל איינבערבויען אַ פאָלקס־לעבן אויף נאָרמאַלע יסודות. דעריבער בין איך געווען שטום.

אַ טעות געהען פון די העברעיִשע שרייבער, וואָס זיינען נאָכן באַנקעט אַרויסגעקומען מיט פּראָטעסטן און תּשר געווען, אַז די יידישע שרייבער זיינען געקומען, ווי צוויי שדכנים, דעם העברעיִש־יידישן־זיווג צו דערנעענטערן. איך בין געווים נישט געקומען, ווי אַ שדכן און איינגלייכער. איך בין צום ערשטן געקומען מיט מיין שוויגן, ווי אַ געזונטער פאָלקסמענטש. און ווען אַ העברעיִשער דיכטער האָט געשריבן נאָכן באַנקעט: „זאָל זיין קלאָר, אַז מיר קלייבן זיך גאָרנישט צו דערקלערן אַ וואָפנשטילשטאַנד אין אונזער שפּראַך־מלחמה. אַגרעסיוו וועלן מיר זיין איצטער מער, ווי שטענדיק. אונזער פּאַן וועלן מיר הייבן, וואו נאָר מיר וועלן קענען. מיר וועלן שיקן אונזערע לערער, וואוהין נאָר מיר וועלן דערגרייכן. אונז אַרט

נישט, פון װעמען מיר װעלן טעריטאָריע פאַרנעמען, צי פון די אַסימילאַטאָרן, צי פון די ייִדישיסטן...״ — האָב איך, ייִדישער שרײַבער און פאָלקס־מענטש, אים נישט װאָס צו ענטפערן. נישט אין העברעיִש און נישט אין ייִדיש. איך קען אים נאָר אָנװײַזן אויף דער גרויסער װאונד, װאָס די העברעער האָבן שוין אײַנגעשניטן אין פאָלקס־אָרגאַניזם איבער גאָר דער ייִדישער װעלט. די װאונד שרײַט:
„זײַט װיסן, אַז אין גלות װעט העברעיִש נישט װערן די פאָלקס־שפּראַך. מיט העברעיִש האָט איר נאָר פאַרװאונדיקט די נשמה פון פאָלק און אונטער דעם העברעיִשן יאָך װעלן אין א״ץ ישראל מיר װערן די הענט פון חלוצים, דעמאָלט װען ה׳ ניט װעט נישט אָפּטרעטן פון זײער שװעל!״

„זאָלן קומען אַהער אונזערע מיליאָנען פון פאָלק, אַרט מיך נישט, װען אַפילו אין ארץ־ישראל װעט װערן ייִדיש די נאַציאָנאַלע שפּראַך״.

דאָס איז אַ האַלבע נבואה, מײַן טײַערער חײם־נחמן ביאַליק! אויב דאָס האָסטו געזאָגט אונטער דעם דרוק פון נאַציאָנאַלן װײ, װאָס האָט אונז בײדן געפּײניקט אין דעם שמועס איבער דעם קריזיס אין ארץ־ישראל. נאָר זײַ װיסן, אַז די „מיליאָנען״ קענען נאָר מאַרשירן מיט אַ פאָלקס־שפּראַך.

און װײ װעט זײַן צו דער גאַנצער באַװעגונג איבערגעלעבן ארץ־ישראל, מיטן בלוט און שװײס פון אונזערע חלוצים, אויב מען װעט זיך לאָזן אײַנגװיגן איצטער, אין שעה פון קריזיס, מיט אַחד־העמס תורה, אַז כּדי צו מאַכן העברעיִש אין ארץ־ישראל די מנהגים פון פאָלק, זײַנען נישטיק קײן מיליאָנען...

פלאַפּל, פלאַפּל, צעשפּאָלטענע צונג, אין דעם דור פון אונזער גרעסטער נאַציאָנאַלער צעשרײַסלונג!

ערדציטערניש.

אין מיטן העלן טאג האט זיך צעהוידעט דאס גרויסע נע־מויערטע הויז, וואו איך האב זיך געפינען אין תל־אביב. א אונטער־ערדישער גערויש. שויבן האבן געציטערט. ס׳האט דאס הויז געקלאפט. דרויסן — פאניק־געשרייען פון פרויען און צעשראקענע קינדער.

ערדציטערניש. די צווייטע דערפארונג אין מיין לעצטער רייזע. אין יאפאן איז דאס געווען כמעט נאטירלעך. אין ארץ־ישראל האט עס געווירקט סימבאליש. א וואזע מיט בלומען אויפן טיש איז אומגעפאלן. דאס וואסער האט זיך אויסגעגאסן. דער גרויסער וואנט־זייגער האט זיך צעקלינגען נישט אין צייט און איך האב געקוקט אויף מיינע בלאסע צעשראקענע פינגער.

שפעטער האט מען זיך דערוואוסט, אז יידן האבן נישט געליטן. תל־אביב איז אפגעקומען מיט שרעק. נאר פון ווייטע און נאענטע אראבישע שטעט אין דערפער האט געצויגן אומגליק. הייזער איינגעפאלן. הונדערטער נפשות אונטער די הינען. טויזנטער געבליבן אן א דאך און טאפלטע ארעמקייט און עלנט.

האט זיך דערוואַרעמט דאס יידישע הארץ אין לאנד. תל־אביב האט געשיקט ברויט קיין שכם. געשיקט יונגען צו העלפן ראטעווען די, וואס אונטער די חורבות. איצטער האט מען דערשפירט, אז אין שכם לעבן פיינטלעכע אראבער. איצטער האט מען זיך ארומגעזען, אז עס איז שעת־הכושר ארויסצוּווייזן, אז א יידיש הארץ מעג מען טרויען. און געווים קען מען א יידן גלייבן, אז ער מיינט עס צום גוטן, ווען ער באווייזט זיך אין צייט פון נויט. אויף דעם האבן מיר זיך דערצויגן. נאטירלעך איז געווען די יידישע נדבה. און זי איז אנגענומען געווארן מיט א ציטער און אויך מיט דעם קלאַ־ן

געפֿיל, אַז די נדבה קומט פֿון שונאים. כאָטש אַ ל ל אַ האָט זיי, די שונאים, רחוקא געשאָנעוועט.

ביידע צדדים האָבן זיך געשפּירט סענטימענטאַל. ביידע צדדים האָבן געלופֿטערט ווייטע מחשבות. דער אַראַבער האָט אין דעם גוזען זיין שלעכטן מזל, אַז נאָך אַליין האָט אַ ל ל אַ מיטלייד מיטן קעגנער אין פּאַלאַץ זיינע טרייע איבערגעגעבענע קינדער. אין ש כ ם, וואו מען האָט ביז איצטער פּאַקטיש נישט אַריינגעלאָזן קיין אייראָפּעישן ייִדן וואוינען — דאָרטן האָט זיך די ערדציטערניש פֿאַרוואַנדלט אין אַ מיסטעריע. אַרום דער דאָזיקער ערדציטערניש וועט זיך אויסוועבן נישט קיין איין לעגענדע צוליב די פּאָר ייִדישע הייזער, וואָס זיינען נישט איינגעפֿאַלן. און אפֿשר זיינען טאַקע די ייִדן אַ ברכה פֿאַרן לאַנד.

אָבער ניין, נישט איבער דער ערדציטערניש וויל איך גאָר איצטער ריידן, נאָר איבער דער שרעק, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט ביים אַראַבער פֿאַרן ייִדישן ישוב. און עס איז קלאָר, אַז ביז איצטער האָבן ייִדן כמעט נאָר גוטס אַריינגעבראַכט אין לאַנד אַריין. אַריינגעבראַכט עשירות און עס איז געבליבן אין לאַנד. אַריינגעבראַכט ענערגיע, און דאָס איז פֿאַרשווענדט געוואָרן פֿאַרן לאַנד. ווער זיינען די, וואָס לייַען אין ארץ־ישׂראל פֿון דעם ייִדישן שיבת־ציון?

די רייכע עפֿענדיס, צו וועמען עס געהערט דאָס לאַנד אין אמתן (אַ פֿאַקט איז, אַז דער עמק־יזרעאל האָט דאָך געהערט צו איין מענטשן, וואָס לעבט אין סיריע). זיי, די עפֿענדיס, וועלן זיבן און זיבעציק מאָל פֿאַרקויפֿן און איבערקויפֿן פּאַלעסטינע, אויב נאָר עס וועט זיך לוינען. און ווי באַראַך עס טאָן די פּשוטע פֿעלאַכן, די פֿויערים, וואָס איצטער זיינען זיי האַלבע אָדער גאַנצע קנעכט ביים רייכן עפֿענדי, וואָס מיט דעם הינטישן חסד טיילט ער זיי צו אַ בעטל פֿאַר זייער דאָרף און דאָס לאַנד אַרום איז זייערס אַזוי לאַנג, ווי ער האָט עס נייטיק. פֿאַרקויפֿט ער דאָס לאַנד, פֿאַרקויפֿט ער דעם דאָרף און די פֿויערים. ווער ווייסט, אפֿשר פּיקט זיך שוין אין פֿויערס באַוואוסטזיין די האָפֿענונג, אַז דאָס לאַנד וועט אַמאָל געהערן צו אים; ווי עס באַדאַרף געהערן

דאָס לאַנד צו די, וואָס באַאַרבעטן עס. און אַז די אָרעמע פּויערים זעען, ווי ייִדן קויפֿן אָפּ גרויסע שטרעקעס לאַנד און הייבן עס אָן צו קולטיווירן — יעמאָלט גליטשט זיך גאָר אינגאַנצן אַרויס די האָפֿענונג. אַרויפֿן אָרעמען פּויער הייבט מען אָן, אַז ער איז דער געליטענער און, ווען אַ בונט קעגן ייִדן — וועט עס זײַן דער פּויער, וואָס וועט זײַן פֿאַרביטערטס בלוט זיך לאָזן שטילן. די צעציטערטע נערוון פֿון דער ערדציטערניש האָבן משיג געווען דעם רים צווישן דעם ייִדישן פֿאָלק, וואָס רײַסט זיך קיין ארץ־ישׂראל, און די אײַנוואוינער פֿון ארץ־ישׂראל.

* * *

אַז איך האָב אומגעוואַנדערט אין עמק־יזרעאל, האָבן מיר זיך דאָ און דאָרטן געוויזן שיריים פֿון אַ־אַבישן ישוב. סימנים פֿון תּורמות, גריע, האַלב־אײַנגעפֿאַלענע אָנגעפֿענסטערדיקע תּורבות האָבן דערציילט און געמבערט. אַז איך האָב געפֿרעגט אויף דעם באַשייד, האָט מען מיר געענטפֿערט:

— דאָס זײַנען די איבערבלײַבעכצן פֿון אַראַבישע דערפֿער.

— וואו זײַנען די אײַנוואוינער? — האָב איך ווידער געפֿרעגט.

האָט מען מיר געענטפֿערט:

— די אײַנוואוינער האָבן באַלאַנגט צו די עפֿענדים אינאיינעם מיט דער ערד. אַז ייִדן האָבן דאָס לאַנד אָפּגעקויפֿט, זײַנען די פּויערים צו זיי אַרײַנגעפֿאַלן. ט, האָבן ייִדן ערגעץ־וואו אַנדערש געקויפֿט פֿאַר זיי ערד און זיי אַהין איבערגעזעצט.

— נו, זײַנען די פּויערים געוועזן צופֿרידן פֿון אַזאַ בייט?

— ניין, האָט מען מיר געענטפֿערט. צופֿרידן זײַנען זיי נישט געבליבן. בײַם פֿאַרלאָזן דעם דאָרף האָבן זיי די ערד געקושט. די שטיינער געקושט און פֿאַרגאָסן ביטערע טרערן. מיט גוטן האָט זיך קיינער נישט געוואָלט רירן.

ווייס איך אויך, אַז עס האָט זיך שוין געטראָפֿן, וואו מען האָט בלוט פֿאַרגאָסן בײַם איבערזעצן די פּויערים. און איך ווייס פֿון נאָך אַ גרעסערער נאַרישקייט, אַז מען האָט ערגעץ־וואו ווײַט גע-

קויפט ערד פאַר די פויערים, זיי אַהין אַריבערגעזעצט. אין שפּעטער האָט מען אָנגעקויפט דאָס לאַנד, אַזוי מען האָט באַזעצט די איבערגעזעצטע אַראַבישע פויערים, און ווידער האָט מען ערגעץ באַדאַרפט קויפן ערד פאַר די אַראַבער, כדי אויפסניי זיי איבערזעצן.

און יעמאָלט, ווען מיינע נערוון האָבן זיך באַרויקט פון דער ערדציטערניש, און ידיעות זיינען אָנגעקומען, אַז אַראַבער ריידן אין דער הויך פון יידישער גוטהאַרציקייט, און אַז אפשר איז גאָר די ערדציטערניש געווען אַ סימן, אַז מען באַדאַרף יידן באַטראַכטן פאַר אַ סגולה אין לאַנד — יעמאָלט האָב איך זיך מער, ווי שטענדיק, דערנענטערט צו דער פּסיכאָלאָגיע פון מזרח-מענטשן. איך קען דעם מזרח-מענטשן. דווקא דאָרט, וואו ער איז פּרימיטיוו, איז ער אַנדערש פון מערב-מענטשן. אַ דערציילער פאַר דער לבנה איז דער מזרח-מענטש. ער איז דער, וואָס אַרום יעדן שטיין קען ער אויסשפּינען אַ לעגענדע. ער איז אַ בעל-דמיון און פון אַ טראָפּן וואַסער קען ער מאַכן אַ גאַנצן ים. ווי יעדער פּרימיטיווער מענטש, פאַראַנקערט ער זיין זכרון אַרום גרויסע געשעענישן. און לאַנג, לאַנג געדענקט ער מיט דעם זכרון פון שבט אָדער גאַנצן פאָלק.

דער יידישער כאַראַקטער האָט נישט געקענט אויף אַ „געזעצלעכן" אופן אַראָפּוואַרפן דעם אָרעמען אַראַבער פון דער ערד, ווייל דער ייד האָט זיך דאָ אויסגעוויזן אַנדערש, אַנדערש פון אַלע, וואָס האָבן באַהערשט און געהערשט — אין דעם ליגט אונזער שטאַרקייט ווי אונזער שוואַכקייט. אייננעמען ארץ-ישראל און דערביי קיינעם נישט טאָן קיין בייז. פאַרנעמען ארץ-ישראל און דערביי נישט שטערן די רו פון פויער, וואָס דורך דורות לעבט ער אין זיין דערפל אויף דעם עפענדים ערד — עכט יידיש. פאַרוואָס איז בכלל ביי יידן נישט אויפגעקומען די פראַגע, וואָס טוט מען מיט דעם אייגענעם געוויסן און דער עיקר, אַז עס וועט אויסקומען יידן צו לעבן צווישן די אַראַבער — און נישט די אַראַבער צווישן די יידן? עס קומט אַזוי דערווייל אויס, אַז דער אַראַבער באַדאַרף וואוינען צווישן יידן אַזוי לאַנג, ווי יידן באַזעצן זיך פאַרלויפיק אויף פאַרלאָזטע גרונטן. און דעריבער האָבן זיי נישט געטאָרט רירן פון זייער אָרט די קליינע דערפלעך, ווען אפילו עס

זאָל אויסזען אינאָנהייב, אַז אַ קללה לאָזט מען איבער אין דער אייגענער מהנה. די קללה וואָלט שפּעטער זיך פאַרוואַנדלט אין אַ ברכה. דער „שפּעטער" וואָלט אפשר געמיינט אין יאָרן אַרום.

* *
*

דאָס איז איינער פון די קראַנקע ערטער, וואָס האָט זיך פאַר מיר אויפגעדעקט אין ארץ-ישראלס אויפבוי הערך ייִדן. איך וויל עס אויפדעקן גאַנץ אָביעקטיוו, אויב מען קען דאָ זיין אָביעקטיוו. סיי די פּיינטלעכע און סיי די נאָך פּיינטלעכע איז זעט אַרום פון דעם די עוולה. קיין גוטס האָט עס ביז איצטער נישט געטאָן די בויער, כאָטש אויף די פינגער קען מען איבערציילן די פויערים, וואָס די ייִדישע מאַכט האָט אַראָפּגעוואָרפן פון דער ערד. נאָר דאָס איז געווען צו פאַרבינדן די ייִדישע אַרבעט אין ארץ-ישראל מיט דעם ענגלישן אימפּעריאַליזם, און דאָס איז געווען אויסצושטעלן קענען זיך נישט אַזוי כוחות, ווי בעטמענטן, סיי אייגענע און סיי פרעמדע.

מען דערציילט מיר, אַז ייִדישע בחורים, מיט אינסטרוקציעס פון אַ קאָמוניסטישער מדינה האָבן געלערנט די אַראַבער, ווי זיך צו שטעלן אַנטקעגן, בעת ייִדן וועלן קומען זיי אַראָפּוואַרפן פון זייער אַלטגעזעסענעם אָרט, — און בלוט האָט זיך פאַרגאָסן. איצטער איז אַ ייִדישער ישוב אויף דעם אָרט. אַ יונגער ישוב און פון ישוב אַרום שטאַרצן חורבות פון אַן אַראַבישן דאָרף.

אָ, וואָס פאַר אַ קרומער אָנהייב דאָס איז געווען! ווייל ווי ווייט איך האָב אַרומגעזען, האָבן ביז איצטער די ייִדן אַריינגעבראַכט אַ ברכה אין לאַנד אַריין. וואָס פאַר אַ פאַרגלייך איז פאַרן לאַנד דער אויפבוי פון עמק-יזרעאל אַנטקעגן די עטלעכע משפּחות אַראַבישע פויערים, וואָס מען האָט איבערגעזעצט אויף אַן אַנדער באָדן. און דאָך וויל איך אויף דעם דאָזיקן אמת נישט אַנידערשטעלן די צוקונפט פון ייִדישן ישוב אין ארץ-ישראל. אַפילו די געגנוואַרט אויך נישט. כאָטש אין די איצטיקע טעג מאַכט נאָך אַלץ ארץ-ישראל דעם איינדרוק פון אַ וויסטן לאַנד. איך האָב שוין דערמאָנט, אַז נאָר מדבריות קומט אָן דעם ייִדן פאַר אַ טייערן פּרייז. פאַר זיי האָט קיינער קיין באָדן נישט צוגעגרייט. פון סאַמע אָנהייב

מוז דער חלוץ אָנהויבן. אַזוי איז דער עמק־יזרעאל, אַזוי װעט זײַן מיטן עמק־הירדן, װאָס מער װי קראַנקהײטן פאַרמאָגט נישט דער טאָל. די געגנט װעט אַרײַנפאַלן אין ייִדישע הענט — װעט מען זי געזונט מאַכן. דער אָנהייב פון אַזאַ געבענטשטער אַרבעט איז שוין פאַר אונזערע אויגן. פוסטעװעס נאָך איך דער אַזוי שײן באַזונגענער עמק־השרון בײַם ברעג פון מיטללענדישן ים. די שטײנערדיקע „הרי־יהודה" װאַרטן אין הנסענען: „אויך מיר געדענקען נאָך אײַך, װילט איר, װעלן מיר זײַן אונטערטעניק און װײך. װילט איר פלאַנצן — װעט צװישן אונזערע שטײנער זײַן אָרט פאַר די צאַרטסטע װאָרצלען".

און װאָס װײַטער?

אויב די נבואה פון די גלויביקע װעט מקוים װערן, אַז ארץ־ישראל װעט זיך צעציען אַרײַנצונעמען אונזערע מיליאָנען, װעט עס כסדר סטײען װיסט לאַנד? צי װעט נישט איסקומען זיך אײַנלעבן מיט שכנים, טײלן זיך מיט גוטן, אײנער דעם אַנדערן אַנטקעגנקומען. אפשר װאַרטן לענדערײען טײלװײז באַזעצטע, אַז אַ געפרוװטע האַנט זאָל קומען און צו זײ אַ נײַ לעבן דערנענטערן.

און װי אַזוי האָט מען דאָס גאָרנישט געװאָלט מאַכן דעם עקספּערימענט אין עמק־יזרעאל אין לאָזן די קלײנע אַראַבישע דערפלעך אין דער אײגענער מהנה? יעמאָלט, װען אין עמק־יזרעאל װעלן זיך געפינען פופציק טויזנט ייִדן — יעמאָלט װאָלט זיך געהיים נאָרמאַליזירט די גאַנצע דערשײַנונג. אָ, נײן, זײ װאָלטן פאַרשענערט דאָס בילד, װי נעגאַטיװ עס זעט אויס פון אָנהייב צו לאָזן אַ קראַנקע נעסט מיט דער גאַנצער געגנערשאַפט צו אַ פּראָדוקטיװן אַרט לעבן און אַרבעט. עס װאָלט אַלץ אין דער צוקונפט אויסגעזען נאָרמאַל. פון דן ביז באר־שבע װאָלט זיך געפלאָכטן די לעגענדע, װי אַזוי אַ פאָר גליקלעכע, פון אַללאַ געבענטשטע זײנען אַרײַנגעפאַלן אין לאַנד פוי די בני־ישראל, האָט קען זיך אום אַהער...

דאָס זײנען נאָר קלײניקײטן לגבי די ברײטערע פּערספּעקטיװן.

עס קען װערן דער קלעם אַרום ארץ־ישראל קענטיקער, װי אין יענע צײטן, נאָכן טויט פון אַלעקסאַנדער דעם גרױסן. ייִדן װעלן

ווידער באַראַרסן פירן פּאָליטיק מיט אַ קוק צו צפון און אַ קוק צו מצרים. און אין לאַנד גופא זיך געפינען אין לאַגער פון שונאים. דאָס קען טרעפן נאָך אַ סך פריער, איידער יידן וועלן האָבן אַ מאַיאָריטעט אין לאַנד. איך רייד נישט פון אַ מאַיאָריטעט אין ארץ־ישראל גופא. מען קוקט דאָך צום אַנדערן ברעג ירדן, און וואָס וועט יעמאָלט זיין?

איך וואָלט נישט גענומען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט איצטער צו שרייבן איבער ארץ־ישראל און כסדר זיך אָפּשטעלן אויף דער פּראָדוקטיווער יידישער אַרבעט, ווען איך וואָלט נישט באַטראַכט די יידישע קרבנות אין ארץ־ישראל פאַר פּאָזיטיוו, כאָטש דערווייל איז די יידישע צאָל אין לאַנד אַזאַ קליינע. אויב אַ דורכאויס נאָענטע און פריידלעכע באַציאונג וועט נישט הערשן צווישן יידן און אַראַבער, יעמאָלט וועט דער יידישער וואָרצל דאָ נישט נעמען די צווייגן. אַזויפיל, אַזויפיל איז מען מקריב פאַר'ן וואוילזיין פון וויסטן לאַנד; מקריב וואָס נאָר מען קען פון זיך אָפּשפּאָרן, און די פּירות קומען אויף מיט דעם שוואַרצן פּינטעלע, וואָס ווייזט אָן אויף אַ וואָרעם אינעווייניק. צי וואָלט אין דער יידישער שול נישט געווען קיין פּלאַץ פאַר'ן אַראַבישן קינד? און דער יידישער מעדיצינער וואָלט נישט באַדאַרפט מיט גוואַלט היילן די קראַנקע פון טראַכאָמע אויגן? און די פּויערים פון דאָרף וואָלטן נישט געקומען צום יידן פרעגן אַן עצה, ווי בעסער אויסריכטן דעם אָרעמען באָדן? איז דען נישט אָנגעוויזן געוואָרן יידן די מעשה מיט די גבעונים און זייער דאַנקבאַרקייט, וואָס יידן האָבן זיי געלאָזט וואוינען צווישן זיך?

די ערדציטערניש האָט ברוטאַל געטרייסלט דאָס לאַנד דעם לעצטן זומער און האָט אַזוי די געפילן דערוועקט פון ייד און אַראַבער. מיט מיינע אייגענע נערוון האָב איך אויסגעמאָסטן יעמאָלט דעם תהום, וואָס ליגט אָפן צווישן יידן און אַראַבער אין ארץ־ישראל און מיט אַ שטרענגן פינגער האָבן אויף דעם תהום אָנגעוויזן די חורבות דאָ און דאָרטן — חורבות פון אַראַבישע פּויערים־דערפלעך, וואָס קוקן אַרויס פון צווישן אַ בליענדן ישוב אַרום.

ערדציטערניש קען חורבות פאַרמערן און קען אויך חורבות אָפּ־מעקן, אָבער די אויבּנדערמאָנטע חורבות קענען בּלייבּן אין זכּרון פון מענטשן מיט אַ פּרימיטיווער פאַנטאַזיע. און צוליבּ־וואָס און ווען בּאַדאַרפן מיר עס האָבּן?

אַ ר אַ ב ע ר.

פהר פאַרן שטאַרקערן האָט אָפּגערוקט דעם אַראַבישן דאָרף פון בריטן װעג. נאָר די שטעט האָבן מיט די אורעלטע גרויסע װעגן פאַרבונדן זייער גורל. דער דאָרף, װאו דער עיקר אַראַבישע באַפעלקערונג איז אײַנגעװאָרצלט — דער דאָרף האָט זיך פאַרמאַסקירט און זעט אויס, װי אַ הייפל פעלזנשטיינער אין דער גרויער שטומיקייט.

אַרום אַכט הונדערט טויזנט איז זייער צאָל אין ארץ-ישראל, און פונדעסטװעגן קען מען מיינען, אַז דאָס יידישע פאָלק, װאָס איז אַ פינף מאָל קלענער אין צאָל, איז דאָ, אין ארץ-ישראל, געמערט, װי די „זאַמדן בײַם ברעג ים". זיי, די יידן, מאַכן דאָ אָן אַ װירבל-װינט מיט זייער שטענדיקער באַװעגונג — איבער אַלע װעגן, װאָס פירן פון שטאָט צו שטאָט. פאַר דעם, װאָס ליפט דורך מיט זיין אַװטאָמאָביל דורכן לאַנד און קוקט מער צו די װייטקייטן, װאָס פאַרלויפן צום האָריזאָנט און פאַרזעט די נאָענטקייטן, װאָס שפּרייטן זיך פאַר אים — פאַר אַזאַ באַזוכער קען אויסקומען, אַז דאָס לאַנד איז געװען לער אוז װיסט ביז דעם אָנקומען פון ישראלס קינדער.

גענוג אַראָפּצוגיין פון בריטן שליאַך, אַז מיט אַמאָל זאָלן זיך אַנטפּלעקן די אויפגעטורעמטע אַראַבישע דערפער, װאָס האָבן זיך אײַנגעזױגן אין אַ שטיינערדיקער דער-הויבונג. דאָרטן, אין די דערפער, לעבט דער פעלאַך. דער פויער, װאָס נאָגט אַרום זיין דאָרף פון ארץ-ישראלס לאַנדשאַפט. מילך, און האָניק רינט נישט איבער זיינע הענט. פאַר אים איז דאָס לאַנד אַ מוטער, אַ שטיפמוטער. און װער קען איצטער צונויפנעמען די בליקן פון די שװאַרצאויגיקע אַראַבערינס, װען זיי נידערן אַראָפּ מיט דער דושאָרע אויפן

קאָפּ, צום קוואַל אין דער נידער אַהינטערן דאָרף? ביז איך בין אַליין נישט געקומען נעענטער אין זייער מחיצה אַריין, האָבן די אַראַבישע דערפער צו מיר נישט אַראָפּגעקוקט מיט גרויס גאַסטפריינד-לעכקייט, און שפּעטער שוין, אַז איך האָב געהאַט די געלעגנהייט צו זיין אַ גאַסט דאָ און דאָרט ביי די חשובים פון דאָרף און נעענ-טער צו זיך געלאָזט פאַלן זייערע פאַרטייעטע בליקן, ערשט יעמאָלט האָט זיך די מחיצה צווישן מיר און זיי פאַרשטאַרקט.

אַזוי איז ער, דער מזרח-מענטש. ער איז צו באַרעדעוודיק. ווען ער באַגעגנט דעם פרעמדן אָדער גאַסט, וואָס מ'טרעט אַריבער דעם שוועל זיינעם. און וואָס מער ער רעדט פון גאַסטפריינטלעכ-קייט, אַלץ מער אַפּנים רופט ער אַרויס דעם חשד צו דער אויפריכטיקייט. פאַרוואָס איז דאָס אַזוי, וויל איך מיר נישט אַריינלאָזן איצטער אין קיין חקירה. אָבער אַזוי איז דאָס. אין יאַפּאַן, צי אין קאָרעע, כינע, ביתמאַ, אָדער אינדיע — מצרים צי פּאַלעסטינע — ווייטער מזרח, נאָענטער מזרח. פאַרפאַלן, מזרח איז נישט מערב און דער מזרח-מענטש שיידט זיך אָפּ פון מערב-מענטשן, ווי מ'זאָגט: פון נאַכט. דער מזרח-מענטש, וואָס לעבט אין אַזאַ גרויסער זוניקייט, דאַרף זיין ווען איבערגעגעבן דעם אָטעם און דער איבערגעשטערנטקייט. די קינדער פון מערב אין, ווער זאָגט נאָך פון די צפון-לענדער, וואָס בענקען נאָך דער זון אין די מערסטע חדשים פון יאָר — זיי אַליין ווערן אין כאַראַקטער טאָגיקע. נישט קיין פאַרמאַסקירטע. דאָס גוטע, ווי דאָס שלעכטע — ביידע דעקן זיך, אָפּ פאַר דיינע אויגן.

ייִדן ברענגען קיין ארץ-ישראל די ביטאָגיקע פּסיכאָלאָגיע און אַזוי איז דער ייִד מיט זיין דו-האַ דערווייל אַ דיסאָנאַנס מיט דעם אַראַבערס אָפּגעשלאָסנקייט. דער אַראַבער געהער נעווים נישט צו די נאַרישע אָדער גרויסע תמימים צווישן די מזרח-קינדער. ווען דו קוקסט אים אָן, פאַרבאָרגט ער אַפילו נישט פון דיינע בליקן זיין אייגענע פאַרשטעגנדלעכקייט. און אַזוי האָט עס מיר פאַרדראָסן, פאַר-וואָס אונזערע אין ארץ-ישראל באַגרייפן עס אַזוי ווייניק.

ביי אַ דרייצן הונדערט יאָר זיינען שוין אַריבער זינט די אַראַ-בישע שבטים האָבן פון מדבר-זייט אַריינגעפליצט אין פּאַלעסטינע

און מיט אַ נייער אמונה געבערענט די מיט פון די אַלט-געזעסענע. די מאַכמעדאַנישע אמונה איז מיט גרויס קנאות אַריין אין לעבן און אַזוי פאַרבליבן. די אמונה פון מדבר האָט באַהערשט די חורבות פון אַלטע, אײַנגעפאַלענע קולטורן. פאַלעסטינע איז זאַט געווען מיט דעם שטויב פון אײַנגעפאַלענע גלויבנס. מיד און געזעגן די ערד פון דעם אַלעמען, וואָס מענטשן-קינדער האָבן אין יענעם קליי-נעם, שרײַענדיקן ווינקל, וואָס הייסט פאַלעסטינע, אָפּגעטאָן.

דער פעלאַך, דער פויער, האָט זיך זײַן פילאָסאָפיע. ער ווייסט אויך פון אײַפערזוכט. און אַזוי איז דאָס געבליבן. מען קאָן מיט זיכערקייט חושד זײַן, אַז צווישן די פעלאַכן לעבט אונזער בלוט. און אַז נישט נאָר הערצן-הונדערטע יאָר צײַלן זייערע די יאָרן פון זייער זײַן-דאָ. ווער קען אָבער איצטער צוגיין צו אַן אַראַבער, אים אַ קלאַפּ טאָן אין פּלייצע און זאָגן:

— ברודער מײַנער, בלוט פון מײַן בלוט און פלייש פון מײַן פלייש — זע, ווי דײַנע ברידער פון ווײַטן קערן זיך אום צו דיר?

די צײַט האָט אונז דערווײַטערט אײנס פון אַנדערן און אַפילו קיין גלידשוועסטערקינדער זײַנען מיר אויך נישט. איצטער, מיט אונזער שיבת-ציון, איז שוין פּאָליטיק שווער צו ריידן פון דעם.

* * *

דער געהילף-גובערנאַטאָר פון יפו-ראַיאָן, אין צײַט פון מײַן באַזוך אין ארץ-ישראל, איז געווען דער יונגער סמועלס, אַ זון פון געוועזענעם נציב. ער האָט מיך מיטגענומען אויף זײַן באַזוך אין די דערפער, ווען ער איז געפאָרן אויסצוגלײַכן אַ סכסוך, וואָס האָט אויסגעבראָכן צווישן צוויי קעגנערישע פּאַרטייען אין אַן אַלטן גרויסן דאָרף. די מעשה איז געווען נאָך אַ געשלעג מיט בלוט-פאַרגיסונג. אויפן וועג האָט מען שוין אָפּגעקערט אין עטלעכע דערפער און איך האָב צוליב זײַן זכות אויך באַדאַרפט גע-ניסן פון דער פולער מאָס ביבלישער גאַסטפרײַנטלעכקייט. דאָרטן, וואו מיר זײַנען אָנגעקומען אומגעריכט און אומבאַקאַנט, האָט דאָס לעבן אין דאָרף געטראָגן זײַן אַלטעגלעכן כאַראַקטער. אין דער אַראַבישער דאָרף, וואָס פון ווײַטנס האָט ער זײַן באַזונדערן חן מיט

די געמויערטע הייזער, וואָס קלעטערן באַרג־אַרויף און גיסן זיך צונויף מיט שטיינער אַרום. אינעווייניק, אין דאָרף, איז דאָס בילה גאָר אַן אַנדערס. אויב אַזוי האָט ביי אונז אויסגעזען אין יענע צייטן, צו וועלכע מיר בענקען אַזוי — איז כּדאַי זיך אַריינצוטראַכטן.

אינעווייניק, אין דאָרף, צווישן ווענט און מויערן, זיינען ענג־צונויפגעדריקט די הייזער, וואָס מאַניען צו זיך נישט אַריין. דער דאָרף איז צונויפגעוויקלט אין באַהאַלטן און זיין אייגענעם סוד. דאָס איז מזרח־לעבן — האַלב אין חלום און האַלב אין וואָר. אייזל און קעמל פּאַסן זיך אַריין אין דעם בחינעם גרוי פון גאַס און מיט דעם גאַנצן לעבן.

נאָר די פרוי, דעם פּויערס, זי פאַרהענגט נישט דאָס פּנים. אין איר לאַנגער בלוילעכער קלייד — מער העמד ווי קלייד, מיט די רויטע אויסהעפטונג אין די אַרבל און אויף דער ברוסט — זי, די שלאַנקע, גלייך־פּלייציקע און שאַרף־אויגיקע — זי, חוץ נאָך יונג — זי לעבערט שוין יאָ הורק מיט איר בליק. זי איז אפשר די חנעוודיקסטע פּויערטע אין מזרח.

אַ סך מיסט אין די שמאָלע, געדרייטע געסלעך. נאָר דאָס איז דאָך מיסט, וואָס האַלט זיך גרויס ביים פּויער אויפן הויף. אַ קלייניקייט מיסט פון קו און אייזל! ס'איז די ברכה פון דער מאַמע ערד. און דעם וועט מאַמע ערד נישט געבן איר שפע. באַנוצט מען דאָך מיסט צום הייצן די אויוונס. יעדן טאָג באַקט מען ביים פויער די ווייכע מצות, וואָס דער פּויער טונקט אין איל און „לעענט אונטער זיין האַריץ", ווי אין דער ביבל איז געשריבן.

* *
*

די חשובי־העיר האָבן געוואַרט ביים אַריינפאָר אין דאָרף אַריין. דאָ האָט מען זיך געגרייט אויף די וויכטיקע געסט. מיט געבויגענע קעפּ באַגריסט. שלום אָפּגעגעבן. און צום שייך און הויז, וואָס אויפן סאַמע שפּיץ דאָרף און כּמעט צענטער פון דאָרף, אַהין האָט מען זיך פאַרקליבן. דער שייך אַליין, אַ יונגערמאַן, האָט זיך געגרייטלט און געוואָלט מאַכן אַ היינטמאָדישן איינדרוק. דער דאָרף האָט זיך געקליבן אַרום טיר. און צימער זיינען געווען

געגנוג חייכע דיוואַנען און ווייכע קישעלעך און טעפּיכער צום זיצן. צווישן די געסט פון דאָרף זיינען געווען אַ סך מיט פאַרבונדענע קעפּ און פאַרבאַנדאַזשירטע הענט. אומעט האָט אַראָפּגעקוקט פון אַלעמענס בליקן. אומבאַקוועם געווען אַזוי צו דערשיינען פאַר דעם פאָרשטייער פון דער ענגלישער רעגירונג מיט צעשלאָגענע קעפּ. און אַ צייט איז געקומען, וואָס אין אינערלעכע סכסוכים מישן זיך שוין אַריין פרעמדע.

ציט זיך לאַנג דער שמועס. מען רעדט פון שלום אין וואַילדיין פון בהמות, קעמל און אייזל, — וואַילדיין פון פעלדער, פרוי און קינדער און מען דערגעדט זיך פון דער צווישן־משפחה־מחלוקת אין אייגענעם דאָרף. הלמאַי איין צד זיל ערד פאַרקויפן און צערייסן די נחלה פון כלל. הלמאַי מען צעברעכט אַלטע טראַדיציעס. דער אַראַבער האַלט מלחמה מיט שטיינער. צו דעם איז דער אַראַבער געשיקט. טרעפט אין ציל, ווען ער שליידערט. אַ האַלבן מעת־לעת האָט מען פון מויער אַראָפּ־געהאָגלט מיט שטיינער אויפן אייגענעם שונא. אַ האַלבער מעת־לעת האָט אָנגעהאַלטן אַ ברודער־קריג אין אייגענעם דאָרף.

איצטער זיצט מען ביים שייך אין הויז מיט פאַרבונדענע קעפּ און מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן און מען מוז ענטפערן אויף פראַגעס, וואָס גאָר אַ פרעמדער פרעגט אויס. כאָטש ער טוט עס מיט טאַקט און כאָטש ער טוט עס פאָטערלעך.

„מיר קענען נישט דערלאָזן, אַז ביי אייך זאָל מען זיך פלעטן די קעפּ מיט שטיינער, ווען עס ברעכט אויס אַ סכסוך. מיר ווילן, אַז שלום זאָל זיין —“

ווי אַזוי עס קלינגען אַזעלכע ווערטער, וואָס קומען אַרויס פון אַ פרעמדנס מויל? אפשר נישט בעסער אין גישט ערגער, ווי די רייד פון אַ טערקישן באַאַמטן מיט אַ פּופּצן יאָר צוריק. ווייל איך דערקען אין זייערע אַלע באַוועגונגען און אין יעדן בליק פון זייערע אויגן, אַז אַן אָנשיקעניש אַ גרויסע, איי, וואָס פאַר אַ אָנשיקעניש עס זיינען איצטער די ווילד־פרעמדע, וואָס זיצן אין שאָטן פון שייכס באַלקן.

פונדעסטוועגן האבן זיך די לאנגע שמועסן געענדיקט, און די געסט האט מען פארפירט אין דער אנדערער האלבער שטוב, וואו עס איז געשטאנען א לאנגער טיש געגרייט מיט טעלער פאר א דרייסיק מענטשן. א, וויפל מאכלים — פליישן פון א כמעט גאנצן שאף געבראטן, ביז געבראטענע פיצעלעך הינדעלעך. קיינער אויסער די דריי געסט האבן זיך נישט געזעצט צום טיש. אזוי איז דער מנהג נישט צו פארשוועכן דעם כבוד פון די געסט מיט זיי צו עסן אינאיינעם. ערשט, אז די „הויכע" געסט האבן אפגעגעסן צו זאט און אפגעוואשן די הענט, ערשט יעמאלט האט זיך דער עולם געלאזן צום טיש ענדיקן די שיריים.

פארשטייט זיך, אז איך, דער זייטיקער, בין געווען מער פארנומען מיט מיינע מחשבות, ווי מיט דעם גאנצן ענין. איך האב מיר בשעת־מעשה געוואלט אריינקלייבן אין זייערע געדאנקען אריין — וואס האבן זיי געטראכט פון מיר? געוויס האבן זיי מיך אויך אנגענומען פאר אייגעם פון ענגלאנד א רעכטע האנט און לאנ־ און אויך איך האב באדארפט טראגן אויפן פנים דעם פאטאליווערטן שטאלץ, כדי צו באצווינגען דעם פרימיטיוון און אזויפיל קלוגן בליק פון מזרח־קינד און אפשר זין פון „דער ביבל". און איך מוז מודה זיין, אז פון יענעם באזוך אין די עטלעכע דערפער, זינט איך בין געווען אין „שאטן פון אראבישן באלקאן" און נעענטער געקענט אריינקוקן אהינטער דעם שלייער, וואס פארציט זייער לעבן פאר אונזערן א מענטשן, זינט איך בין געווען אין דער אינעווייניקסטער פעסטונג פון א־אראבישע דערפער — זינט יעמאלט איז מיין מהות נישט געווען אינגאנצן רויק אין ארץ־ישראל. איך האב מיר איבערצייגט, אז אין א״ץ־ישראל איז נישט איינגעשלאפן אינגאנצן די נאטור און געווארט, אז דער ייד זאל קומען זי וועקן. אזויפיל, אזויפיל דערפער האבן זיך אנגעהויבן ארויסצוטיילן פון דער געגנט. יעדער פון שטיין האט זיך ארויסגעשטעלט און גרינגער איז געווארן אפצושיידן מענטש פון ווילדן קאקטוס.

עתּעך זיינען זיי פארהאן די זיבן, צו אכט הונדערט טויזנט אראבער אין ארץ־ישראל און זיי זיינען איצטער גאנץ וואך און קוקן צום ים אריס, צו עס קומען אן שיפן, וואס ברענגען די

פרעמדע אַהער. נישט צו פאַרלייקענען איך, אַז די הונדערטער טויזנטער האָבן פאַרבראַכט ביז איצט זייערע טעג אונטער פּאַ-לעסטינעס הימלען ניישט מיט דער פולער מאָס וואַכקייט. אָבער דער מזרח לעבט זיין לעבן און דער מערב ווייסט נישט, ווען דער מזרח געזעגנט און ווען די זון גייט אויף אין דער מזרח-וועלט. דווקא איצטער, ווען אין מערב געזעגנט מען, הייבט דער מזרח אָן זיך אויפצוטשוכען זיך אַליין, נישט באַגרייפנדיק גאָר זיין וואַכקייט. אויפן ווייטן מזרח, ביי די גרויסע פעלקער — יאַפּאַן, כינע, צי אינדיע, האָט עס מיר אויסגעוויזן, אַז איצטער לעבן זיי אַלע איבער דעם פרימאָרגן און שווערע ריזן וואַכן-אויף פון שלאָף, אָנצוהייבן ווידער אַ ניי לעבן מיט אויגן שוין געווענדעטע צו אונ-זער מערב-וועלט! און אויך צום נאָענטן מזרח דערגרייכט די אייגענע דערוואַכונג. אפשר מיר ייִדן אין די דערוואַכונג אין אינזער ווען אין די לעצטע פאָר הורות איז גאָר דאָס מזרחדיקע אין אונז, וואָס וואַכט-אויף אינאיינעם מיט די אַנדערע פעלקער אין די מזרח-לענדער. נישט דאָס מערבדיקע ציט דעם ייִדן קיין פּאַלעסטינע, נאָר דאָס מזרחדיקע, וואָס וויל אויפלעבן אויף דאָס-ניי אונטער דער מזרח-זון.

* * *

עס קומען אויפן געדאַנק די מינטער רייד פון נביא ישעיה: „צו דיין ליכט וועלן זיך ציען פעלקער און צו דיין לויטערן שיין — די מלכים.“

נו, קערן זיך איצטער אים צוריק קיין ארץ-ישראל די קינ-דער פון ישראל. עלעקטרע האָבן זיי איינגעפירט, וואָס באַלייכט שוין פּאַלעסטינעס גרעסערע שטעט. איז דאָס די ליכטיקייט אין לויטערקייט, וואָס איז צוגעזאָגט געוואָרן פאַר די פעלקער? און צי איז דאָס די ליכט, אויף וועלכער עס וואַרטן די קינדער פון ערב? חידוש זיך, נשמה מיינע, אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, ווען ערגעץ-וואו וויל מען שוין די עלעקטרע אויסלעשן! די בערג-לעך קו-מיסט ביי די הייזער אין די אַראַבישע דערפער, זיי קענען אַ סך מיר דערציילן פון פויערס לעבן. וואָרעם דער ריח איז דער

איגענער איבער גאָר דער וועלט, וואו קו־מיסט איז די ברכה פון פעלד. און בעת איך זע, ווי די אַראַבערקע קנעט די מיסט און טריקנט איף דער זון, טראַכט איך: „אָט אַזוי גאָר נישט לאַנג האָב איך זיך געחידושט אין די גאַסן פון גרויסן אינדישן פאָלק, ווען איך האָב געזען דאָרטן די טעכטער פון אינדיע קלייבנדיק די מיסט פון אונטער די בהמות, אין די גאַסן פון לעבן, און אַזוי עס געקנעטן און אַזוי עס געטריקנט אין דער זון".

וואָס האָט מיר דאָרטן געטייגט מיין אינטעליגענטע שפּראַך, און צו וואָס טויג די מיר דאָ? צוליב־וואָס האָב איך זיך געבראָכן דעם קאָפּ מיט שפּראַך און גראַמאַטיקעס און זיך צוגעוויינט דווקא צום עלעקטרישן ליכט? אָט גיי איך אַרום פאַר די דערפער סוף־זומער און זע: דער גאַנצער דאָרף האָט אין איין שייער די תבואה צונויפגענומען. דער שייער איז אונטערן הימל, אָן ווענט און אָן אַ דאַך. דער הימל דער בלייער שפּרייט זיך איבער דער שפּע. אָט באַלד וועט מען זיך נעמען צום דרעשן; וועט מען קעמל, אייזל, קו און קעלבל איינשפּאַנען, זיי זאָלן טרעטן די געשניטענע תבואה. פון באַגינען ביז נאַכט וועלן די בהמות אַזוי געבונדן איינס צום אַנדערן אומגיין אין קרייז און טרעטן, טרעטן די דערשטאַנענע זאַנגען אַרויסצוטרעטן די קערנער פון די זאַנגען...

מען זאָגט, אַז דאָס איז ביבליש. און איך זע, אַז דער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט האָט די טאָוולען פון דער ביבל אָפּגעריסן, און די טאָוולען אַיינגעבונדן ליידיקע בלעטלעך, וואָס וועלן אפשר קיינמאָל נישט ווערן פאַרשריבן מיט געטלעכקייט. און איך דאָ, אין די אַראַבישע דערפער, אין זייערע גאַסן און הייזער גיי איך אום. איך, קינד פון יידישן פאָלק, וואָס האָט שוין פון אַלע וועלטן דעם שטויב אין די פאַלדן פון די בגדים! און דווקא דאָ, צווישן די ביבל־קינדער, דערשפּיר איך מיר אַזוי פרעמד, אַזוי פרעמד.. ווייל די ביבלישע גאַסטפריינדלעכקייט איז אַזוי בלאַס געוואָרן, ווי נאָר עס בלאַסט זיך אויס דער הימל נאָך אַ ווינטערדיקן זונפאַרגאַנג אין אַ ווינטערלאַנד, אין צפון־מערב, איידער די נאַכט פאַלט צו.

יידן זיינען אָנגעקומען מיט שטורעם און ווירבלען דאָ די שטיבן. יידן זיינען געקומען און האָבן דאָ פאַרצייגן עלעקטרישע דראָטן

און מיט עלעקטרישע ליכט רייסן זיי אַראָפּ דעם שלייער פון יעדן ביבלישן סענטימענטאַלן ווינקל אין ארץ-ישראל. און אויך דאָ, אין דער נשמה פון אַראַבישן פאָלק, האָט די עלעקטרע אונזערע שוין אַריינגעדרונגען אין אויפגעריסן אַ גרויסן שטח, וואו די ביבל האָט אירע שלייערן אָנגעוואָרפן. אַ דרייצן הונדערט יאָר ציילן דאָ די אַראַבער זייער נצחון איבער — — — איבער וועמען איז געווען זייער נצחון? איבער חורבות פון די לעצטע רוימישע הערשער. איבער די ערשטע קריסטן, וואָס האָבן דאָ, אין ארץ-ישראל, געוואָלט איינפלאַנצן די תורה, וואָס איז אין מזרח אויפגעקומען. — אַ מין תוצרת הארץ.

דרייצן-הונדערט יאָר איז פאַרן אַראַבישן פאָלק אַ שטיק היסטאָריע און יידן ווילן עס רעכענען אויף זייער אייגענעם חשבון-אַרט: רעכנט מען. די אַראַבער רעכענען איצטער אויך, כאָטש זייערע דערפער זיינען ביבליש און מיט קו-מיסט צעלייגט מען אַ פייער די ווייכע מצות אויסצובאַקן. איך האָב צונויפגעוויקלט אַזאַ מצה, ווי דער אַראַבער טוט עס, געטונקט אין אייל און געגעסן. איך האָב געוואָלט דערגיין, ווי עס קוויקט זיך מיטן מאכל דער מזרח-מענטש אין מיר, צי גאָר דער טייל מערב-מענטש, וואָס אין מיר. שטייענדיק אויפן שוועל פון שייכס הויז, אויפן שפּיץ באַרג, האָב איך געזען פונווייטן אַ יידישע געגנט און געזען פונווייטן אין דער קלאָרער לופט רויטע דעכער פון די יידישע מחנות. נישטאָ קיין מויערן אַרום. נישטאָ קיין טויערן צו פאַרשליסן אויף ביינאַכט — פרידן. אָפנהאַרציקייט.

און דאָך האָב איך אין יענעם טאָג נישט געקענט געפינען גענוג ליכט צו פאַרטרייבן אַ סך שטאַנדיקע ספקות, וואָס האָבן זיך דערוועקט אין מיר פאַרברענגענדיק אין די אַראַבישע דערפער. אַכט הונדערט טויזנט זייערע און הונדערט פופציק טויזנט אונזערע...

און דאָס אַלץ, ווען יידישע עלעקטרע באַלייכט איצטער אַזוי דעם אַראַבערס מהות און עפנט אים די אויגן צו זיין אייגענער ווירקלעכקייט...

גרים און אַלטגעזעסענע.

איך בין משער, אַז דער אַלטגעזעסענער ישוב אין ארץ־ישראל באַדאַרף זיין אייפערזיכטיק, הלמאי די באַזוכער און באַשרייבער האָבן אויג און האַרץ אָפן נאָר צו די גרים, די נאָר־וואָס אַריבערגעקומענע. ווען מען דערמאָנט דעם נאָמען חלוצים, איז מען נישט אויסן מיט דעם די אַלטגעזעסענע, די גרינדער פון דעם אַלטן ישוב. גלייך ווי די ערשטע, וואָס האָבן זיך מפקיר געווען פאַר דער איצטיקער פתח־תקוה, צי רחובות, זיינען גאָר קיין פּיאָנערן נישט געווען. עס רירט גאָרניט אַהינטער די קאָלאָניעס פון די אַלטגעזעסענע די איבערגעוואַקסענע בית־עולמס. אַ זיפץ און אַמאָל אויך אַ טרער פאַרמאָגט מען נאָר פאַר די בית־עולמס, וואָס אַהינטער די געצעלטן פון די גרים. אויף די פּלייצעס פון די היינטיקע פּיאָנערן האָט מען אָנגעלאָדן דעם שווערן עול פון האָפענונגען; פאַר זייערע שטרויכלונגען ציטערט מען.

איך רייד דאָס אַליין מגלה זיך, וואָס פאַר די עטלעכע חדשים, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין ארץ־ישראל, האָב איך מיין גאַנצן מהות אָפּגעגעבן די גרים און איצטער איך, ביים איבערשרייבן מיינע דערפאַרונגען און איינדרוקן פון ארץ־ישראל, האָב איך כמעט זיך אָפּגענייגט אָן אַ זייט פון די איינגעוואָרצלטע, אַלטע קאָלאָניעס. כאָטש נישט איינמאָל האָב איך זיך געקילט אין שאָטן פון זייערע באַאָרנטע ביימער און אַזוי זיך געקוויקט מיט די וויינטרויבן, וואָס זיינען אויסגעצייטיקט געוואָרן דורך דעם ווילן פון די אַלטגעזעסענע. זיכער טאָר מען נישט זיין בלינד צו דער עקשנות פון די אַמאָליקע פּיאָנערן, וואָס זייער אָנהייב ברויט מען שוין באַצייכענען מיט דעם נאָמען היסטאָריע. די אַמאָליקע פּיאָנערן און איצטיקע שווערע בעלי־גופים פון די אַלטע קאָלאָניעס, זיי האָבן אויך עפּעס צו דערציילן פון זאַכן, וואָס קלינגען מיט בלוטיקן

לעבן, און וואָס זיינען נאָך זייער ווייט פון פאַרגאַנגענער היסטאָריע. אַז מען דערנענטערט זיך קיין ארץ-ישראל, וואַרפן זיך אַנטקעגן די אָפּזיסן אין געשטאַלט פון די אַלטע קאָלאָניעס. קומט מען אין צענטער פון יידישער אַקטיוויטעט — פאַרכאַפּט דער הוידאַ פון די גרים, וואָס ווילן ווערן אַלטגעזעסענע און קענען עס נישט באַווייזן.

מעגלעך, אַז דאָס, וואָס אין די אַלטע קאָלאָניעס איז פאַרהאַנען פּריוואַטע איניציאַטיווע, אָדער די איניציאַטיווע פון פילאַנטראָפּן — ראָטשילד, צי הירש — דאָס אַליין האָט ביי היינטיקן טאָג נישט דעם ראָזן פאַרב, וואָס זאָל אַזוי שיינען, ווי די טעטיקייט פון קרן-קימת און קרן-היסוד, וואָס רעכענען זיך פאַר נאַציאָנאַלע אינסטיטוציעס. די, וואָס באַמיען זיך אין ארץ-ישראל צו באַווייזן די גרעסטע פּראָגרעס, וואָס ארץ-ישראל האָט געמאַכט פאַר דער צייט פון דער יידישער נאַציאָנאַלער דערוואַכונג, זיי, די וועגווייזער, פירן תחילת אַוועק אין עמק-יזרעאל, צי עמק-הירדן, וואו דער ישוב איז אַלט בלויז אַ עטלעכע יאָר און וואו די פאַרפלאַנצטע ביימער בויגן זיך נאָך פאַר מינדסטן ווינטעלע.

גאָר איך באַדויער עס נישט. וואָס איך האָב באַדאַרפט זען, האָב איך סי-ווי געזען. די אַלטע קאָלאָניעס האָבן געווירקט אויף מיין השגה, ווי עס ווירקט אַ שיינער מימן-וומערטאָג. אַנדערש פילט מען אין די נייע, יונגע און טומלדיקע קבוצות — דאָרט איז פרילינגדיק-שרייענדיק: ווינטיק און מיט דעם פיבער, וואָס אַ פרילינג קען נאָך מיט זיך ברענגען. די אַלטע, איינגעזעסענע חוזקן נאַנץ אָפּט פון די איצטיקע בן-יקירלעך, וואָס פּיעשטשען זיך און קרעכצען און מאַכן דעם אָנשטעל, גלייך ווי נאָר אויף זייער חלק איז אויסגעפאַלן אויפצוהייבן הויך די פאָן פון יידישן פּיאָנערטום און יידישער אַרבעט אין ארץ-ישראל. געגנג זיך אַריינצולאָזן אין אַ שמועס מיט אַן אַלטגעזעסענעם, ווען אויף זיין פּנים פאַרציט זיך אַ וואָלקנדל, בשעת ער מאַכט צו די רעכטע אויג, כדי מיט דער לינקער אַריינבליקן אין אַ געשעענישל, וואָס איז אַלט אַזוי אַ דרייצענדליק יאָרעלעך.

* * *

אידעאַלן בליען און האָבן ווייער שאַרפן אַראָמאַט, יעמאָלט, ווען זיי זיינען ביים שוועל פון דער ווירקלעכקייט. האָט זיך נאָר אַ אידעאַל אַרונטערגעזעצט אונטער אַ דאַך און געפינען אַ שוץ פון רעגן און שטורעם — האָט ער זיך אַליין אונטערגעשניטן די פליגל. וואָרעם, צי איז געווען ווינציקער אידעאַל ביי די ערשטע פּיאָנערן בילו״ער, די בית־יעקב לכו ונלכה, וואָס האָבן זיך אַריבערגעטראָגן איבער אַזויפיל יסורים־בערג פון דעמאָלטיקן לעבן און זיך פאַרטראָגן ביז צו די זאַמדן פון די אַמאָליקע פּלישתים? אַ סך זיינען געפאַלן אין קאַמף מיט די שטויביקע שווערקייטן, וואָס זעצן זיך אָן אויף די הענט פון אַיעדן פּיאָנער און בפרט אין ארץ־ישראל, וואו אַזויפיל אוממעגלעכקייטן האָט מען געצוואונגען צו ווערן מעגלעך.

גאָר די גוטע הייזער, וואָס זיינען אויסגעוואַקסן אויף דעם אָרט פון די דורכגעווינטיקטע געצעלטן; די איינגעפונדעווטע שטאַלן, די געדיכטע און שווער־גרינע אַפּעלסינען־גערטנער, די שורות אונטערגעלעגטע וויינשטאָקן; אָדער די אויבגעוואַקסענע עקאַליפּטוס־וועלדער, וואָס מאַכן אַ יונגן ישוב אויסזען אַלט — דאָס איז גענוג, אַז די אַלע, וואָס קומען מיט קינדערישער נייגעריקייט און קינדערשער נאַיוויטעט, זיי זאָלן פאַרזען די ווירקלעכקייט אין ארץ־ישראל און גאָר אינגאַנצן אַריינוואַרפן זיך אין דער שוימיקייט פון דעם פרילינג־שטראָם. און אַגב רעדט מען אינדערהויך צווישן די גרים, אַז דאָרט, ביי די אַלטגעזעסנע, איז אָפּגעשטאָרבן אַיעדער אידעאַל און אַז פאַר די אַלטגעזעסענע אין ארץ־ישראל דאָס אייגענע, וואָס פאַר דעם נישט־יידן, אויב ער וואָלט נאָר אין ארץ־ישראל זיך געקענט אויסלייגן מיט זיין באַלעבאַטישער פּסיכאָלאָגיע און באַלעבאַטישן אַפּעטיט. אַזוי גייט דער סדר־העולם. אַפילו צווישן די אידעאַליסטן פון עמק־יזרעאל איז שוין געקומען די קלאָר־אָנגעצייכנטע ליניע, וואָס באַווייזט הונדערט־פּראָצענטיקן אידעאַליזם און אידעאַל, וואָס איז שוין נישט מער, ווי פינפפּראָצענטיק. די אַלע, וואָס זיצן נאָך אונטער אַ צעלעכערטן דאַך, זיי קוקן מיט ביטול צו די, וואָס ביי זיי איז שוין דאָס הויז פון בעטאָן און דער דאַך — אַ מאַסיווער און רויט געפאַרבענער:

— זאַט געוואָרן, פּעט געזאָרן, קלײַבן שוין פּליאָכמערן אונטער די פליגל, קענען שוין גיששט פליען מער — —

אַזוי טייט מען איף די, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון אַ קאָמוניסטישן לעבן און זיך אײַנגעאָרדנט אונטער אַ אייגענעם דאַך.

גאָר ווער קען זיך דען שטעלן אַנטקעגן דעם ווינט, וואָס קומט אָן אין אַ הייסן טאָג, ווען אַפילו ער קרייזלט צו שטאַרק דיין פּיאה? אַ פאַרפאַלענע זאַך. דאָס, וואָס רייצט אַזוי אין ארץ־ישׂראל, דאָס, וואָס מאַכט, אַז ארץ־ישׂראל זאָל זיך באַזייזן אין אַלע קאָליריץ פון רעגנבויגן — דאָס איז דאָך פּאָרט די גרויסע מאָס פון אידעאַליזם, וואָס שוימט זיך איבער אין די שורות פון די לעצטע חלוצים. ווער ווייסט, וואָס אין אַ עטלעכע יאָר אַרום וועט זיין? ווער ווייסט, וואו זיי וועלן אָנשפּאַרן? און ווען אַפילו אין ארץ־ישׂראל גופא, אויב נאָר זיי וועלן זיך אײַנאָרדענען, שווער הערן, וועלן זיי אויך באַקומען יענע מאָס אַלטגעזעסנקייט און אויף זיי וועט מען טייטן מיט די פינגער: „זעט, שווער געוואָרן, זאַט געוואָרן און דאָס איז פון פריערדיקן אידעאַליזם געבליבן!"

איך האָב עס קלאָר אַרויסגעזען, באַזוכנדיק די עלטערע קאָלאָניעס: פּתח־תקוה, ראשון־לציון, רחובות און אַנדערע — אין יעדער קאָלאָניע האָט עס מיר נאָר אינסטינקטיוו אַוועקגעצויגן ערגעץ צו אַ פרייען פּלאַץ, וואו עס געפינען זיך די געצעלטן פון די יידישע אַרבעטער, וואָס דערנערן זיך דורך די פּאָר טעג אַרבעט און באַשיידענע שכירות ביי די אַלטע קאָלאָניסטן. די קליינע קאָמוניסטישע קבוצה, וואָס האָט זיך באַפעסטיקט מיט דעם אייגענעם פאַרוואָרלאָזטן אידעאַליזם אין שכנות פון די אַלטע קאָלאָניסטן — דאָס אַליין האָט געווירקט גאָר נישט גינסטיק פאַרן גאַנצן בילד. אַלץ איז ביי מיר אויסגעקומען מטושטש: אָט זיינען פאַר מיר די געדיכטע אַפּעלסינען־גערטענער, די הייזער, וואָס שטייען אין שאָטן פון פרוכטביימער, צי אין שאָטן פון פּאַלמען און עקאַליפּטוס־ביימער; אָט קומט אַנטקעגן דער יוסטער באַלעבאָס, וואָס איז אין ארץ־ישׂראלדיקער וואַרעמקייט שווערלעך געוואָרן. און אָט קומט אַרויס די באַטאָגטע מוטער, ביים זייט קינדער זאַטע, גוט געקליידטע. און ווער זאָגט נאָך, אַז אַ רייטעל טראָגט זיך פאַרביי,

און דאָס איז אַ קאָלאָניסטישער זון, וואָס איז דאָ אויפגעוואַקסן און טראָגט שוין אונטערן כאַלאַט אַראַבישן ווינט — — —

אַזעלכע בילדער און זייער גלייכן דערוועקן שוין נישט יענע פריידיקע ווייען פון נייגעבורט. זיי מאָלן געלע בלעטער פון האַרבסטיקייט. און בפרט ווען ביידע צדדים זיינען זיך גאָרנישט קיין נאָענטע פריינט: אַרבעט און קאַפּיטאַל — אַפילו אין ארץ־ישראל באַשאַפן זיי אַ שאַרף ווינטל, אַזוי די בליעכע פאַלן פון די ביימער; אַזוי ווערעמדיקע פלעקן באַווייזן זיך אין די ראָזע באַקן פון די עפּל.

ניין, גאָרנישט גרינג איז אַזאַ לעבן אין געצעלטן. האָב שטייען אין שאָטן פון אַלטע עקאַליפּטוס־ביימער. אין די געצעלטן זיצן דורכגעליטענע, דורכגעפּיבערטע, וואָס ביי אַלע מינים עבודת־פּרך האָבן זיי שוין פאַרהוגען זייערע הענט און פּלייצעס פאַר די עטלעכע פּיאַסטער אַ טאָג. בחורים און מיידלעך, וואָס קענען זייער ליבע נישט אויסצייטיקן, ווייל פאַר די עטלעכע פּיאַסטער אַ טאָג קען מען קיין דאַך איבערן קאָפּ נישט אויפשטעלן און קיין אייגן שטיקל ערד דערזעט מען אַפילו נישט, ווען מען זאָל פאַרמאַכן ביידע אויגן און חלומען. אַזאַ ליד זינגט זיך שוין, וואָס פּאַטשקעט די הויט אונטערן דינעם בגד.

און דאָ קומט די קאָנקורענץ. אַראַבער האָבן אויך הענט. אַראַבישע הענט באַקומט מען פאַר ביליגער. די אַרבעט ביים אַרומגראָבן די אַפּעלסינען־ביימער, זי צעברעכט דעם גוף. אין ארץ־ישראל האָט מען נאָך ביז איצטער געפּלאַנצט אַפּעלסינען־ביימער אויף דעם אַלטן שטייגער, נאָענט בוים צו בוים. און אַ באַאָרנטער אַפּעלסינען־גאָרטן איז געדיכט נישט דורכצוקריכן. עס איז הישנע אין די זומער־טעג אונטער זיי. אין דרייען געבויגן מוז מען אַרומקריכן און אויפגראָבן די איינגעבאַקענע ערד. פאַר דער־אָ מלאכה שלאָגט מען זיך. דאָס צו קריגן באַדאַרף מען קאָנקורירן מיטן אַראַבער. און דאָ רעדט מען פון יושר. ביידע צדדים ריידן פון יושר און נאַציאָנאַלע געפילן.

וואָלט מען באַזעצט אויף דער ערד די דאָזיקע פאַרביטערטע חלוצים, וואָס וואַרטן אויף דעם חסד פון יידישן קאָלאָניסט —

יעמאָלט וואָלט אַ סך זאַכן אַוועקגעגאַנגען כשורה. יעמאָלט וואָלט זי ניט און סיי אַלטגעזעסענער זיך אַריינגעפּאַסט אין דער אייגענער פּאַנאָראַמע. אַנדערש איז דאָס איצטער, ווען דער דלות באַשאַפט מחלוקת אונטער די ביימער, וואו מען האָט באַדאַרפט הערן שיר-השירימדיק זינגען. די מאָס ביטערניש איז דאָ אין דאָרטן איבערפולט אין ארץ-ישראל און די ביטערניש גיסט זיך איבער דאָרטן, וואו די גרים און אַלטגעזעסענע זיצן אין שכנות.

* * *

איך האָב זיך דערשלאָגן צו אַ קבוצה אַרבעטער אַהינטער דער איצטיקער באַפעסטיקטער קאָלאָניע רחובות, אַמאָליקע פּיאָנערן און איצטיקע בעלי-גופים. הינטער דער קאָלאָניע, אין לייוונטענע געצעלטן, זיצן בחורים און בחורות און ושיווען זיך פון דעם ביסל אַרבעט, וואָס זיי קריגן אין דער קאָלאָניע. אַ קאָמונע מיט אַלע קליפּערלעך, האָבן זיי באַשאַפן. צום יאָר פון זייער עקזיסטענץ אַלס קבוצה האָט זיי תּל-אָביב געשיינקט אַ קו מיט אַ קעלבל און עטלעכע הינער. און דאַכט מיר, אַז צו אַן אייזל האָבן זיי זיך אויך דערשלאָגן. און אַרום דער דאָזיקער קליינער באַלעבאַטישקייט וואַרעמט זיך אויס דער גרויסער אידעאַל צו זיין אַליין קאָלאָניסט אויף ארץ-ישראל-ערד:

אַלע, סיי די בחורים און סיי די בחורות, גלעטן און וואַרעמען מיט די בליקן דעם פּאַרמעגן. מען דערציילט די מעלות פון דער קו און די חכמות פון קעלבל און די גראָטנקייט פון די עופות. איך האָב שווייגנדיק באַטראַכט דעם עולם. מיינע באַגלייטער האָבן זיך געחידושט, וואָס איך מאַך ניט קיין ברייטן שמועס מיט זיי:

— פאַרוואָס פרעגט איר זיך ניט אויס ביי זיי? זיי האָבן אַייך וואָס צו דערציילן.

דאַכט מיר, אַז פון אַלע געסט האָב איך צום ווינציקסטן באַלעסטיקט מענטשן מיט פראַגן און ניט אָנגערירט מיטן גראָבן פינגער אין יענעמס אויג. וואָס האָב איך נאָך געהאַט אויסצופרעגן ביי די אָדער אַנדערע יונגעלייט, אָדער מיידלעך, צי זיי זיינען צופרידן

אָדער אומצופרידן מיט זייער לאַגע? און ווען אַפילו איינער באַווייזט מיר אַ ראָזן קאָליר אין באַק, צי איז דען שווער צו פאַרשטיין, אַז ווער איינער האָט זיך אַ קניפּ געטאָן אין באַק? צופיל איז אין ארץ־ישראל אַלץ קלאָר און אַפילו, וואָס מען דערציילט נישט, איז דאָס לעבן אַליין, וואָס איז ריידעוודיק און אַנטפּלעקט אַלץ.

צי דען וועט מען מיר אײַנריידן, אַז די אַלע, וואָס באַפרײַען זיך מיט דער מלאכה פון האַקן שטיינער פאַר שאָסייען, זיינען טאַקע אינאמתן צופרידן מיט דעם? צוליב וואָס זאָל איך עס גלויבן? עפּעס בעסערס איז געווען ביי יעדן איינציקן אין זיין רעיון, ווען ער האָט זיך געלאָזן קיין ארץ־ישראל. בפרט דער עולם חלוצים איז פון דעם בעסטן מענטשן־מאַטעריאַל, וואָס דער גלות האָט געקענט אַרויסשיקן פון זיך. און יעדער איינער האָט זיך געלאָזן אין וועג אַריין מיטן פולן באַוואוסטזיין, אַז דאָס ציט ער קיין ארץ־ישראל, כדי צו בויען אַ וויסט לאַנד. בויען דאָס לאַנד און בויען פאַר זיך אַ היים. און וועמען פון די שווערע אַרבעטער, וואָס האָבן אין זיי גאָר לעצטע יאָרן אַריבערגעוואַנדערט קיין ארץ־ישראל, חוץ־מען האָט דאָס מזל אַ שמייכל געטאָן, אַז ער זאָל קענען זיך אָנשפּאַרן אויפן אַקער־אייזן, שפּירנדיק, אַז דאָס אַקערט ער אַ אייגן לאַנד?

יענע צייטן, וואָס אַקערן פאַר יענעם האָט געמיינט אַקערן פאַר זיך, אָדער בויען אַ שטוב פאַר יענעם, מיינט בויען ארץ־ישראל און ממילא מיינט עס בויען פאַר זיך אַליין — יענע צייט האָט דאַכט מיר באַלד געמיטן, אייב זי האָט נישט געמיטן אינגאַנצן. די ווירקלעכקייט שטעלט איצטער גאַנץ אָפט אַרויס איר גרויען פּנים און מאַכט גרוי יעדע אַרבעט, וואָס מען טוט פאַר יענעם. גרים שטייען דעריבער ווייט ביי זייט מיט אַלטגעזעסענע. און דער אָנזאָג פון ואהבת את הגר: דו זאָלסט ליב האָבן דעם גר — דאָס ווערט נישט גילטיק אין ארץ־ישראל. אַ ציניקער קען זיך פאַרגינען אַפילו אין דעם פּרט צו זיין אַ געריכטער, ווען ער פרעגט:

— ווער האָט עס באַדאַרפט ארץ־ישראל פאַרשלייערן אין אַלערליי אידעאַלן? פשוט מאַכט עס ווי פשוט ברויט מיט זאַלץ איז.

און וואָס שפּעטער מען וועט פון ארץ-ישראל אַוועקפירן דעם אידעאַלן שלייער, אַלץ גענויער וועט דאָס לאַנד זיך אַנטוויקלען. און אַנדערע קלאָגן:

— פּראָזע, פּראָזע אַרום און אַרום. גרוי און פול מיט שטחי איז דער אינהאַלט פון לעבן געוואָרן. נישטאָ מער קיין אידעאַליזם — אויך ביי געווים מסכים מיט לעצטן. און דערייבער זיינען אַזוי פּאַלוויבטן העל די געצעלטן פון די קבוצות אין עמק-יזרעאל, און דערייבער ווערט יעדער גאַסט אַהין געצויגן און מען קען מיינען, אַז טייערער איז פאַר דעם באַזוכער אַ נישט-פאַרענדיקטער חלום פון די קאָמוניסטישע קבוצות, אידער דיווירקלעכקייט אין די אַלטע, איינגעפונדעוועטע קאָלאָניעס.

* * *

און עס ליגן נאָך דערצו ברייט צעלייגט די איבערגעקערטע וואָרצלען פון אַ ווילד-וואַלד צווישן צוויי הורות לעבעדיקע מענטשן, וואָס אָן ווערטער און אָן באַזונדערע ישעסטן האַלטן זיי מלחמה פאַרן איבערגאָנג אין דער ווירקלעכער פּאַנאָראַמע פון לאַנד און פאָלק.

יעדער נייער, וואָס קומט קיין ארץ-ישראל, ברענגט מיט זיך אַ גאַנצן שווערן קנויל פון איינגעפלאַנטע אידעען און טעאָריעס: יידישע, נאַציאָנאַלע און אַלוועלטלעכע סאָציאַלע. אַזוי שווער איז אַרויסצובאַקומען פון דעם אַלעמען אַ נאָרמאַלן סינטעז; וואַקסן איך סתירות אָן אַ סוף, בשעת מען שלאָגט זיך אָן איך דער ווירקלעכקייט. ווער די דאָזיקע ווירקלעכקייט זאָל נישט זיין — קאַפּיטאַל און אַרבעט, אָדער ענגלישער אימפּעריאַליזם און אַראַבישע נאַציאָנאַלע געפילן — צו דעם איז נאָך אַ צולאָג: שפּראַכן-פראַגע און גלות-געוווינהייטן.

יעדן איינעם פון די ניי-אַריבערגעקומענע, אַז איר פרעגט אים, צי וואָלט ער וועלן זיך דערנעענטערן צו דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם יושב-הארץ, פון דעם אַראַבער; אָדער פּשוטער געזאָגט: אַראָפּוואַרפן פון זיך דאָס מערב-אייראָפּעישע און אויפדעקן אין זיך דאָס אָריענטאַלישע — ניין! דאָס וועט יעדער אידעאַלער חלוץ פון די איצטיקע אַריבערגעקומענע שטאַרק פאַרלייקענען:

— קיין אַזאַ׳ן וועלן מיר נישט ווערן. נישט דאָס איז אונזער איבערגאַבע מיט אונזער שיבת־ציון אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

און צי איז באמת אַזוי ווינציק חשיבות פאַרהאַנען בײַם איצטיקן אַראַבער? אָדער צי איז עפּעס פאַרהאַנען אין זײַן לעבנס־שטייגער, וואָס זאָל זײַן אַ מוסטער פאַר דעם יידישן ניגעבויטן אין ארץ־ישׂראל, אויף דעם וויל איך זיך איצטער אינגאַנצן נישט אָפּשטעלן. דאָ וויל איך נאָר אונטערשטרייכן, אַז די קינדער פון די אַלטגעזעסענע, וואָס זײַנען מיט אַ עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוריק געבוירן געוואָרן אין לאַנד, זיי האָבן אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם איראָפּעיִשן שאָלעכץ און זײַנען פּאַטריאַטיש געוואָרן. אַפילו אַ סך פון די ערשטע חלוצים, פון „השומר״־טיפּ האָבן איבערגענומען אַ סך פון דעם בעדויִנערס ווילדקייט. אין דעם פּנים פון דעם איצטיקן יונגן דור, קינדער, וואָס באַוואַקסן נאָך די יינגערע קלאַסן — אויב אין ארץ־ישׂראל געבוירענע — דערקענט מען איך זיי דעם אָריענטאַלישן הויך; אַזיאַטיש בויגט זיך אויס זייער כאַראַקטער.

איך האָב זיך אָנגעשלאָגן אויף דער דערשיינונג גופא פון גרים און אַלטגעזעסענע און אויף דעם גרויסן איבעריס אין דער פּסיכאָלאָגיע פון די ביידע. איך בין געוועזן אומאַיינגענעם איבערראַשט, ווען איך האָב זיך מיט דעם שאַרפן פּסיכאָלאָגישן מאָמענט אָנגעשלאָגן פּנים אל פּנים. איך האָב געטראָפן זין פון אַמאָליקע ביל"ו'ער, זין פון די גרויסע אידעאַליסטן, וואָס האָבן נישט געקענט אויפדעקן פאַר מיר קיין שפּור פון זייערע עלטערנס נאַציאָנאַלער טראַגעדיע און נאַציאָנאַלן ווידערגעבורט. זייער העברעיִש איז מער אַראַביש און דער גאַנצער געדאַנקענגאַנג איז בײַ זיי נישט מער קיין איראָפּעיִשער. מיר איז אויסגעקומען צו פאָרן מיט אַזאַ אײנעם אין איין וואַגאָן דורכן עמק־יזרעאל, פאַרבײַ די קאָמוניסטישע קבוצות און ער האָט איראָניש געקוקט אויף דעם אַלעמען:

— אַז צען גוטע ברידער מעלקן אַ קו, ווערט בײַ איר אין אַיטער די מילך איבערגעברענט.

און אַז איך האָב געוואָלט בײַ אים אויפדעקן כאָטש איין ווינקל פון דער נייער ארץ־ישׂראל, ווי עס מאָלט זיך אויס ארץ־ישׂראל

אַ איצטיקער חלוץ — האָב איך עס נישט דערקענט. פֿאַר אים איז ארץ־ישראל געווען אַ בילד אַליין פֿאַר זיך, שוואַך פֿאַרבונדן מיטן גאַנצן יידישן כלל און איך נישט פֿאַרבונדן מיט דער מערב־וועלט, וואו יידן האָבן אויסגעוויטיקט זייערע מאָדערנע אידעען. פֿאַר אים זייַנען די אַראַבער אויך קיין פּראָבלעמע נישט. „איך אַ קלאַפּ קען ער געבן צען צוריק.“ ביי אים איז דאָס טעאָריע און פּראַקטיק.

לויט מיין איבערצייגונג איז דער אַלטגעזעסענער און דער עיקר, זיינע קינדער און לאַנד געבוירענע — זיי זיינען די, וואָס הייבן אָן אָנצונעמען דעם אַזיאַטישן איבוען. די דאָזיקע צייכענען שוין ליכט אָן די פֿיזיאָגנאָמיע פֿון די קומענדיקע יידישע דורות אין ארץ־ישראל. און דעריבער באַמיט מען זיך עס צו פֿאַרזען. דעריבער באַמיט מען זיך צו פֿאַרגיינען די אַלע אַלטגעזעסענע, איינגעפֿונדעוועטע קאָלאָניעס פֿון די אַמאָליקע אידעאַליסטן און היינטיקע בעלי־גופים.

און נישט געזונט איז די אַטמאָספֿערע אין אַן אַלטער קאָלאָניע, ווען די איצטיקע חלוצים מיט צעשטערטע האָפֿענונגען זיצן אין זייערע געצעלטן און וואַרטן צו פֿאַרדינגען אַ פּאָר פּיאַסטער ביים אַרומגראָבן די אַפּעלסינען־ביימער ביי די איצטיקע בעלי־גופים און אַמאָליקע אידעאַליסטן. גרים און אַלטגעזעסענע — צווישן זיי האָט זיך איינגעפֿנט אַ תהום, וואָס וואַרט, אַז אַ געזונט לעבן זאָל אים פֿאַרשיטן.

אַרום טויטן ים

פאָלקס־פאַנטאַזיע האָט באַשטאָלטן יענע געגנט; ווייל דאָרט האָט רישעות געבליט אין די אַלטע צייטן. מענטשן פון יענער געגנט האָבן אין זיך דערצויגן אַלדאָס בייז. האָט כביכול פאַרוויסט יענעם טאָל, וואָס איז געווען, ווי אַ גן־עדן. מיט פייער און שוועבל פאַרגאָסן.

— סדום!

איז טאַקע יענע סדום־געגנט אַזוי טויט, ווי דער נאָמען פון דעם געוואַלטיגנעם אין ביטערן ים, וואָס געפינט זיך דאָרטן? און־זער מהות איז פאַרקניפּט מיטן גרין־צעבליטן לעבן און פון דאָרטן רעפלעקטירט צו אונז לעבעדיקע שיינקייט. מיר ווינען פאַרבונדן מיטן נאַטור־אָטעם, סעזאָן־וועקסלונג. דעם ים־המלח האָבן נאָך די רוימער פאַרמישפּט צו טראָגן אַזאַ שוידערלעכן נאָמען:

„דער טויטער ים".

ווער קאָן אָבער חושד זיין, שטייענדיק אין די הרי־יהודה, ביי ירושלים, מיטן פנים געווענדט צו מזרח־זייט — ווער קען חושד זיין, אַז יענער מאַט־גרינלעכער וואַסער־שפּיגל, וואָס ליגט אַ צונויפגעדריקטער צווישנס פון די מואָב־בערג, אַז דאָרטן איז דער טויטער ים? אַזאַ גלעטנדיקע בענקשאַפט האָט מיך אַרומגעכאַפּט, בשעת איך האָב אין אַ זוניקן האַלבן טאָג געקוקט צום ים־המלח פון הר־הצופים. דער לויטערער איבגאָס צווישן די בערג איז איבער־געגאַנגען פון העל צו טונקל־גרין און באַלד איז ער אינגאַנצן באַזילבערט געוואָרן, זיך אַרויסגעהויבן צו דער ברענענדיקער זון און צוריק געזונקען אין זיין געפענקעניש צווישן די הרי־יהודה און די מואָב־בערג.

העט־ווייט קומט אָן פון צפון־זייט אַ טונקעלער שטעג אין פאַרלירט זיך אין דעם העל־צעשמאָלצענעם און מיט גרין־גאָלד

איבערגעגאָסענעם ים-המלח: דאָס איז דער ירדן, וואָס קומט אָן אין געגאַיל פון צפון-זייט און ברענגט זיינע רעשטלעך וואַסער צום טויטן ים.

אַז איך האָב צום ערשטן מאָל געזען פון וויטן דעם ירדן-טאָל, איז פאַר מיר וואַך געוואָרן דער חלום פון אַ סך הורות. דער ירדן-טאָל איז אַ טאָל פון לעבן און טויט; פון אויפקום און אונטערגאַנג. די בני-ישראל, וואָס האָבן מיט עטלעכע טויזנט יאָר צוריק אָפּגענעצט די טריט אין ירדנס וואַסערן, זיינען אויך אויף די הייטערדיקע דורות פאַרמשפּט געוואָרן צו שמען אַלס פאָלק און געניסן פון אַלע געבורט-יסורים.

* * *

פון ירושלים פירן אַלע וועגן באַרג-אַראָפּ. אומעטום, וואוהין מען זאָל זיך ניט לאָזן פון ירושלים, באַדאַרף מען אַראָפּנידערן אין דער נידער. און צום טיפסטן נידערט מען צום ים-המלח. אַז מען לאָזט זיך צו אים, חידושט מען זיך: „אַזוי נאָענט צום טויטן ים, ווען מען קומט צו אים פון ירושלים, און איצטער האָט ער זיך אָנגעהויבן צו דערווייטערן, גראָבט זיך טיפער אַריין אין די בערג אַריין".

די געגנט, ווען מען לאָזט זיך אַראָפּ פון ירושלים צו מזרח-זייט, ווערט זי גרוי און נאַקעט. זאַמד און שטיין. איך קען אַ סך אַזעלכע פאַרוואָרלאָזטע געגנטן אויף דער וועלט. צפון-אַמעריקע האָט עס גענוג און אַפילו די בליענדיקע קאַליפאָרניע פאַרמאָגט אַזאַ קאַרגשאַפט. פאַרהאַן אין ניי-זעלאַנד ערטער, וואו בריאת-העולם איז נישט אַזוי געלונגען. ווינציק חסר. אַ סך רוגז אין דער נאַטור. אין ארץ-ישראל ווילט זיך נישט גלויבן, אַז די נאַטור האָט זיך נאָך נישט באַרויקט. עס חידושט אַזוי אַן ערד-ציטערניש. עס חידושן די באַזאַלט-שטיינער, וואָס אין איבערשטן גליל — אָט די אַלע סימנים פון וואולקאַנישע אויסברוכן, וואָס האָבן מיט לאַווע געפּלייצט פון גלילס הייכן צו די טאָלן אַראָפּ.

אַזאַ צייכן פון מעשי-בראשית איז דער ירדן-טאָל און מער פון אַלץ דער טויטער ים אין די וויסטעניש אַרום. נידעריקער

איז טויטער ים פון מיטללענדישן ים, וואס גאר נישט ווייט. מי־פער האט זיך אראפגעלאזן דער טויטער ים און ער טויט אין זיינע שוועבל־וואסערן אלע לעבעדיקע באשעפענישן, וואס פאלן אהין אריין פון ירדן. און צוליב־וואס ברענגט זיין גענוק דער ירדן, גאלאפירנדיק פון צפון־זייט, כדי וואס גיכער ברענגען זיינע וואַ־סערן אהער, אויב ער איז נישט מתקן דעם טויטן ים?

עס ווערט הייסער מיט יעדער ווילע, ווען דער וועג שניידט זיך אלץ טיפער אראפ צו מזרח. עס איז נאך באגינען און פון ערגעץ שלאגט די ברענענדיקע היץ. עס ווערן איינציקווייז פארשוואונדן די לעצטע אראבישע הייזלעך און דאס ביסל גרינס, וואס דער פויער שלעפט מיט עקשנות פון דער קארגער ערד ארויס. אלץ אפטער קומט דער דחום אנטקעגן. עס העלפט דא ווייניק די מסירת־נפש פון פויער. קען דאס זיין, אז צוליב דעם האט מען זיך אויך געשלאגן אין די אלטע צייטן? ווארעם דורכקוקנדיק ארץ־ישראלס היסטאריע, איז דאך בכלל א חידוש — איצטער, אז מען זעט שוין אויף דער לאנד־קארטע, וואס פאר א פיצל וועלט ארץ־ישראל איז — און מען לאזט פארן דמיון דורך די אלע בלוט־פארגי־סענישן — פרעגסטו אליין ביי זיך:

— פארוואס גרינט אזוי ווייניק די ערד, דארטן, וואו היינט־צייטיקע פיאנערן באמיען זיך נישט? פארוואס האט די בלוט־באַ־מיסטיקונג נישט פארזארגט ארץ־ישראלס בערג־ריפן אויף אייביקע יארן מיט בליונג?

יא, די ערד איז איבערגעמיסטיקט און חרכגעברענט. צופיל גוטס, אדער צופיל האט דא טויט געפאכט מיט זיין שווערד אין איינם אנטקעגן אנדערן געטריבן צו פארטיליקונג, די אויפגעבלא־זענע מלכימלעך פון אלע צייטן.

מען קומט אריין אין א טראפישער אטמאספערע. איצטער, נאך מיינע וועלט־רייזעס, איז דאס מיר וואויל באקאנט. אין אזא א אטמאספערע ווארעמען זיך אויס שלאנגען און עקדישן. די קליי־דער ווערן איבעריק אויפן לייב און די נאקעטקייט בענקט צו באַ־העפטן זיך מיטן ווארעמען ווינטל, וואס קומט פון ערגעץ צו־בלאזן.

אונטן, אין ברייטן טאָל, דערשפּירט מען דעם אָטעם פֿון מדבר. די ערד האָט פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן גאָר איר מילדקייט. די נאַטור האָט זיך נאַקעט אויסגעטאָן און אַנטפּלעקט די דער: פֿאַרקאַלכונג און געזאַלצנקייט. די פּלאַכן אין ברייטן טאָל, וואָס פֿאַרלויפֿן ביז צום טויטן ים, וואַרפֿן אָן אַ אומעט און עס צווינגט צו פֿאַרגעסן, אַז ערגעץ, אָן אַ זייט, גאָרנישט ווייט פֿון דאַנען, גרינט עס און גראָז און בלאַט בענקט צום טוי. דאָ, די דאָרנדיקע געוויקסן זיינען פֿאַרגרעבטע, פֿאַרשטויבטע. אַ חידוש יאָר, ווי אַזוי עס שלאָגט זיך אַ וואָרצל אַרויס פֿון אַזאַ זאַלציקן אייבערפֿלאַך. די מואָב־בערג אַנטקעגן רירן זיך אין דער ליכט פֿון פֿרימאָרגן־שעה. באַשערט געווען די מואָב־בערג אַזוי זיך איינצוקריצן אין זכרון פֿון די יהדות. עס זיינען אין אַלע צייטן געשטאַנען אויף די שפּיצן בערג די פּייל־און־בויגן־באַוואָפֿנטע און אַריבערגעקוקט צו די יהודה־בערג, וואָס אין מערב־זייט. געשטאַנען מיט פֿאַרלאַנגען ווילדיקע, ווי ווילדיק די געגנט איז דאָ אַרום טויטן ים, כמעט אַ קיילעכדיק יאָר אין דער אָנגעגליטער און פֿאַרקאַלכטער זאַלציקייט.

*   *
*

אַריבער זיבעציק קילאָמעטער לאַנג און ביי אַ זיבעצן קילאָמעטער איז ער ברייט אין זיין ברייטסטן אָרט, דער ים־המלח. ער מאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ באַשיידענער אָזערע. אין ליכט פֿון פֿרימאָרגן האָט אין זיין בלאַסער גרינקייט רעפֿלעקטירט אַ יונגע ראָזיקייט. אַ צונויפֿגעדריקטער צווישן די בערג, איז דער ים־המלח געלעגן און אַ צופֿרידענער געשמייכלט. די פֿליסיקייט זיינע איז אַלץ וואָס איר ווילט, נאָר נישט קיין וואַסער. אַזאַ סם־המוותדיקן טעם איז זיך גאָר שווער אויסצומאָלן. איך האָב פֿאַרזוכט מיטן שפּיץ צונג דעם טויטן ים און אַ גאַנצן טאָג האָט עס מיר געברענט אין צונג. דער טעם איז זאַלציק און פֿעפֿערדיק. יאָדינע און סירקע. אַוואו זיינען אַהינגעקומען די זיסע וואַסערן פֿון ירדן?

אין דער טיפֿעניש שלאָגן אַלערליי מינעראַל־קוואַלן, וואָס נעמען אין זייער ממשלה אַריין די ירדן־וואַסערן און פֿאַרוואַנד־

לען זיי אין אַ מין אײַנגעמעניש. דאָס וואַסער איז שווער און אַ מענטש וואָלט זיך גיכער מיטן וואַסער געקענט פאַרסמען, איידער דערטרינקען. איך האָב זיך אַהעקגעלאָזן שווימען און געבליבן ווי אַ שטיק פּראָבקע אינדערהויך. דאָס וואַסער איז שווער און לאָזט דעם לעבעדיקן גוף נישט זינקען. וועלנדיק מאַכן אַ באַוועגונג צום שווימען, האָט עס מיך אינגאַנצן אויפגעהויבן, ווי אַ שפּענדל. דאָס לייב איז געוואָרן שטייף, כאָטש בלייב אַזוי ליגן אומבאַוועגלעך אויפן וואַסער און ווער אַנטשלאָפן.

נאָך אַזאַ אָרט איז פאַראַן אויף דער וועלט. דאָס איז דער געזאַלצענער ים אין דעם שטאַט יוטאַ, אין צפון־אַמעריקע. וואו עס לעבן די מאָרמאָנען. יעמאָלט, אינמיטן פון לעצטן יאָרהונדערט, ווען אַ מענטש מיטן נאָמען סמיט האָט זיך דערקלערט פאַר אַ נביא און האָט געבראַכט פאַר זיינע חסידים די מאָרמאָנישע תורה. די קריסטלעכע פאַנאַטיקער האָבן אים און זיינע אָנהענגער אַרויסגעטריבן פון די מזרח־שטאַטן און פאַריאָגט זיי ביז צו דער יעמאָלטיקער ווילדער יוטאַ, וואָס אין די בערג אין מערבֿ־זייט. דאָרטן איז אַ נס געשען: די מאָרמאָנען מיט זייער צעהיצטן געדאַנק האָבן דאָרטן אַנטדעקט אין יוטאַ אַ צווייטע ארץ־ישראל. דער עיקר האָבן זיי געפונען די פאַרטאָפּלונג פון ים־המלח. זיי האָבן נישט ווייט פון דעם געזאַלצענעם ים געפונען אַ זיס וואַסער, ענלעך צום ים־כנרת, און אויך דעם ירדן האָבן זיי דאָרטן געפונען, וואָס פליסט אַרויס פון דעם כנרת און גייט זיין וועג ביז צום ים־המלח. דאָרטן, אין יוטאַ, איז אויך פאַראַן דער באַרג ציון און צום סוף האָט דער נביא סמיט דאָרט אַנטדעקט אַ פּאָר לוחות מיט די עשרת־הדברות...

יאָ, עס טרעפן ווילדע חידושים אויף דער וועלט; נאָר געווענדט, אויף וויפל דער מענטש האָט נאָך צייט צו לאָזן פריי זיין דמיון. און ווער זאָגט נאָך, אַז דער דמיון הייבט גאָר אָן צו דרעמלען און הייבט אָן צו שפּינען אַ חלום — יעמאָלט זוכט די ווירקלעכקייט אַ באַהעלטעניש אונטער די חורבות פון אַלטע דערפאַרונגען...

* * *

טויטער ים, צי געזאַלצענער ים — — —

איצטער האָט מען זיך אויפגעגאָסן פון שלאָף און פון יענער געגנט אַראָפגעריסן די ראָמאַנטישקייט. עס זיצן שוין אַ צייט בײַם ברעג פון טויטן ים בעמיקער און חעגן און מעסטן די פליסיקייט פון ים. מען טיילט כעמיש פונאַנדער אַלע זיינע עלעמענטן און מען חשבונט, וויפל מיליאָנען אָדער ביליאָנען עס וועלן אַרײַנטראָגן אַלע כעמישע שטאָפן, וואָס געפינען זיך אין טויטן ים. ווי לעבעדיק עס אַרבעט דער דמיון ביי חן, וואָס שלאָפן נישט אין היינטיקן דור און וואָס חייבן אַפילו דעם נוצן פון יעדן רעגנטראָפן, אויב מען ווייסט נאָר צו פאַרבאַמען זיין חעג!

אַזוי וועט מסתמא קומען אַ צייט, ווען דער ירדן וועט זיך שוין מער נישט באַהעפטן מיטן טויטן ים און נישט ברענגען פון צפון-ווייט אַהער זיין וואַסער-איבערפלוס. נישט ברענגען מער קיין לעבעדיקע פיש דעם טויטן ים אַ מתנה, וואו די פיש זאָלן דער-שטיקט ווערן אין די שאַרפע מינעראַלן. אויך צו דעם וועט קומען אַ סוף, ווען מען וועט דעם ירדן מעכאַניש פאַרקירעווען און אָנ-ווייזן אים אַ חעג, וואָס זאָל פירן צו תבואה-פעלדער און פרוכט-גערטענער.

דאָ ערגעץ וויגען די יידן אַריבער דעם ירדן. פאַר ישראלס טריט האָט זיך דער ירדן דערשראָקן און „פאַרקירעוועט אויף צו-ריק”. איצטער האָבן זיך ווידער די בני-ישראל גענומען צו אים און קלייבן זיך אים צו פאַרשטעלן דעם וועג, אַז מער זאָלן זיינע וואַסערן נישט דערגרייכן צו די ברעגעס פון טויטן ים.

* *
*

שיין איז די נאַטור דאָרט, וואו לעבן און טויט באַגעגענען זיך. מדבר און אָאַזיס. דאָס איז אויך פאַרן וואַנדערער אַ סוד. און דאָ, אַרום ים-המלח, האָט די האַנט פון רחמים אָנגעצייכנט איר וועג פון לעבן. די קאַלטע, זיסע קוואַלן האָבן פון דער טיף דערגרייכט צום אייבערפלאַך.

נאָך אין יענע צייטן, ווען ארץ-ישראל איז געווען צעטיילט אויף אַזויפיל מלוכות, חיפל בערג און בערגלעך דאָס לאַנד פאַר-

מאַכט; וויפל טאָלן און פעלונשפּאַלטן ארץ־ישראל פאַרמאָגט — אין יענער צייט, איז אַרום ים־המלח, אין ירדן־טאָל, געווען אַ קיניגרייך אַרום יעדן פרישן קוואַל. אַזוי האָט פון די אַלטע צייטן אָן געשמט דער אָאַזיס אין יריחו. אַזוי איז געווען באַרימט דער אָאַזיס פון עין־גדי און באַזונגען געוואָרן אין די שיר־השירים־לידער

יריחו איז נאָך איצטער דער גרויסער אָאַזיס. פון ווייטן וואַרפט זיך אין די אויגן דער טיף־שוואַרצער גרין, וואָס רייסט פונאַנדער דעם קאַלכיקן בליאַסק פון מדבריקן, אויסגעברענטן טאָל. אַזוי האָט עס געווים אויסגעזען מיט טויזנטער יאָרן צוריק, ווען די גרינקייט האָט פון ווייטן געצויגן יהושען מיט די יידישע שבטים צו באַלאַגערן די שטאָט יריחו. אַהין האָט מען געשיקט מרגלים אויסצופאָרשן, וואו־אַזוי און וואו־אויס. און יעמאָלט האָט אַ זונה, אַ קינד פון יריחו, פאַרראַטן איר פאָלק און איבערגעגעבן איר לאַנד צום פאָלק, וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזן פון די מואָב־בערג. יענע אַלטע יריחו האָט מען נישט לאַנג אויסגעגראָבן. אויסגעדעקט טיילן פון דעם מיער אַרים שטאָט, אַנטדעקט הייזער און גאַסן. איז טאַקע מקוים געוואָרן די קללה פון יהושע, אַז „פאַרשאָלטן זאָל ווערן אויף אייביק דער, וואָס וועט אויפשטיין און נאָך אַמאָל אויפבויען יריחו?"

ניין, אויף די קוואַלן, וואָס שלאָגן פון דער ערד, האָט די קללה נישט געהאַט קיין שליטה. פונקט איצטער, ווי מיט טויזנטער יאָרן צוריק, הענגען שווער אַראָפּ די בינט טייטלען פון צווישן די לולבים אין די טייטל־פּאַלמען. פעטע, זיסע, זאַפטיקע טייטל־בינט הענגען די אײַנוואוינער פון יריחו אַרויס פאַרן רייזנדער, און קיינער איז גאָרנישט חושד, אַז אַ קללה ליגט אין דער זיסקייט. צוליב אַזעלכע טייטלען אַליין האָט געלוינט צו גרינדן אַ קיניגרייך. און פון אַזוינע טייטלען אַליין, אַז מען האָט זיך צו זאַט מיט זיי אָנגעגעסן, האָט געקענט אַרומבאַפאַלן דעם לייכטזיניקער טאָכטער פון יריחו אַ חשק צו פאַרבאָרגן בײַ זיך די יידישע מרגלים, ווען זיי זיינען צוגעצויגן געוואָרן צו יריחו און זיך געלאַבט מיט יריחוס זיסקייט, אינאיינעם מיט די בינען, וואָס שווירבלען אַרום.

און אויך די ווינטרויבן, זיסע אַזוינע, ווי איצטער אַזוי גאָר אַמאָל, האָבן זיך דאָ פריער, ווי אומעטום, אויסגעצייטיקט און נאָך איידער מען האָט זייער זאַפט אין קעלטער אויסגעטראָטן, האָט שוין דער ריח אַליין געשיכורט.

איצטער איז יריחו באַפעלקערט מיט בעדוינער, מיט זאַטע, קרעפטיקע פרויען און אײַנגעטריקנטע מענער. טונקלהויטיקע זײַנען דאָ די מענער און טונקלהויטיק זײַנען די פרויען און דערבײַ זײַנען די ווײַסלעך אַרום די שוואַרצלעך פון אויג נאָך ווײַסער ווי חיים; און דערבײַ זײַנען די ציינער נאָך בלאַסער צווישן די גליענדיקע ליפן. עס האָט זיך אַנטקעגן מיר אַנידערגעשטעלט אַ שווערע בעדוינערין, אָנגעטאָן אין איר גרוי-שוואַרץ מיט ווײַסע פאַסן, לאַנגער קלייד, ביז צו דער ערד. זעט אויס צו זײַן די „יפת-תואר" פון יריחו און וואַרט, אַז די דורכפאָרער זאָלן זיך שפּיגלען אין אירע שוואַרצאַפּלען. גייט אַרום מיט די פעך-שוואַרצע און גלאַנציקע האָר צעוואָרפן אויפן פלייצע. פון פרי ביז נאַכט טראָגט זי אַרום אויפן מאַרק איר גרויסאַרטיקייט און וואַרט, מען זאָל זי פאָטאָגראַפירן. מאַכט פריער דעם אָנשטעל, כלומרשט, אַז זי האָט מורא פאַר אַ פאָטאָגראַפישן אַפּאַראַט, נאָר פאַר אַ פּאָר פּיאַסטער מעקט זיך פון איר אָפּ דער פחד און זי איז גרייט מיט אײַך זיך צו לאָזן אין וועג אַרײַן:

— אַ גלײַכשוועסטערקינד אַוודאי פון יענער שיינער רחב; וואָס האָט בײַ זיך אויפן דאַך פאַרראַטן איר פאָלק.

דאָס וואַסער איז געשמאַק און קאַלט אין יריחו. און מסתמא קען אַזאַ וואַסער אויך אַרומוואַשן ריין אַ פּנים און הענט און קען דאָס גאַנצע לעבן אויסבאָדן. פונדעסטוועגן איז יריחו אַ מוסטער פון קלעפּעדיקער בלאָטיקייט. און ווײַל אַלץ, וואָס עס וואַקסט דאָ, אין דעם טראָפּישן אָאַזיס, איז האָניקדיק זיס און ווײַל די מענטשן, זייער פּנים און זייער הויט פון די הענט איז פאַרצוקערט זיס — דערבײַ קריכן דאָ די פליגן אומעטום, וואו איר ווילט. בײַ די קינדער אין די ווינקלען אויגן און בײַ די ווינקלען פון מויל זיצן בינטלעך פליגן און אַזוי אויף די הענט און אויפן גאַנצן לעבן:

איך בין משער, אַז דער מענטש האָט דאָ הנאה פֿון דער קלעפּע־דיקער זיסקייט.

* * *

איך האָב מיר אײַנגעקויפֿט אַ בינטל טייטלען און עטלעכע שווערע הענגלען ווייַנטרויבן און זיך אַוועקגעלאָזן קלעטערן באַרג־אַרויף, וואו מען האָט געמאַכט די אויסגראָבונגען און געזוכט די איבערבלייבעכצן פֿון אַלט־יריחו. אַרום האַלבן טאָג, אין אַ זו־מער־טאָג, איז דאָ די היץ אומרחמנותדיק. ממש סכנות־נפשות אַזוי אין דער אָפֿנקייט צו זיצן.

עס האָט אָבער דאָך אַרומגעכאַפּט אַזאַ ווייטער, אומבאַקאַנטער געפֿיל, זיצנדיק אויף די חורבות פֿון יריחו מיט דעם בליק גע־ווענדט צו די מואָב־בערג. אַזויפֿיל האָב איך זיך אומגעהאַלגערט איבער דער וועלט די לעצטע יאָרן. איך האָב געגנג פֿאַרבראַכט אין מדבר און געגנג מאָל זיך צוגעהערט, ווי די טראָפּנס שווייס קייקלען זיך איבער דער נאַקעטער פּלייצע און פֿאַרקייקלען זיך אַ־ש ביז אין די שיך אַריין — — — און אין 'ערגעץ האָבן זיך אַזוי מיינע מחשבות נישט אַריינגעשניטן אין אייגענעם טרויער אַרײַן, ווי דאָס מאָל אויף די חורבות פֿון אַלט־יריחו.

איך האָב פּלעגמאַטיש געריסן טרויב נאָך טרויב פֿון הענגל, וואָס ביי מיר אין האַנט, און מיטן זאַפֿט געלאָשן דעם דאָרשט, וואָס האָט ממש געגליט אין מיר, און מיר האָט זיך איינגעדאַכט, אַז די מואָב־בערג רוקן זיך נעענטער צו מיר, דערנעענטערן זיך און בויגן זיך אַראָפּ, איך זאָל קענען אַריבערבליקן אין זען די אייבערשטע פּלאַכן. דאַכט מיר, אַז איך דערקען די באָרהוועסע טריט פֿון אונזערע אַמאָליקע וואַנגלער, וואָס צום אָפּזים דאָ צופּוסנס האָט עס זיי געצויגן און וואָס דער געפֿיל פֿון הערצן אין באַהערשן איז יעמאָלט געוואָרן אַ חלום פֿון די וואַגלער.

אַ שטימע פֿרעגט מיר און איך דערקען נישט, פֿון וואַנען די שטימע קומט, צי פֿון מזרח־זייט ירדן, אָדער מערב־זייט. נאָר אַלץ איינס. די שטימע פֿרעגט:

„פאַרוואָס זינגסטו נישט, ווי יענער בעל־חלומות בלעם, וועמען בלק, דער מלך פון מואָב, האָט באַצאָלט, ער זאָל שעלטן דאָס פאָלק פון די וואָגלער און ער, בלעם, דער בעל־חלומות, ווען ער האָט דערזען פון ווייטן די יידישע מחנות אין זייערע געצעלטן, האָט ער גאָר אויסגערופן: „ווי גוט עס זיינען דיינע געצעלטן, יעקב! — —“

איך נאָך איצטער זעט דאָס קליינע לאַנד אויס גרעסער, ווי גרויס, און גרעסער ווי גרויס זעט איס יעדער ייד, וואָס קומט אַריבער קיין ארץ־ישראל און ברענגט מיט זיך אַ הייפעלע זריעה צו פאַרזייען עס אַהין אַ קוואַל. און דאָ, זיצנדיק אויף די חורבות פון דער אַמאָליקער יריחו, זיינען מיר געקומען איבער זינען די חערמער פון אַ יידן־פיינטלעכן ענגלענדער. און אינדיע איז דאָס געווען, אין די הימאַלאַיער בערג, אַריבער צען טויזנט פוס הייך, און דווקא דאָרטן האָט ער מיר געפונען פאַר נייטיק צו זאָגן:

— איך האָב מורא, אַז די קומענדיקע וועלט־מלחמה וועט זיין צוליב דעם, וואָס די יידן האָבן זיך אונטערגענומען איבערצובויען ארץ־ישראל...

דעם אמת זאָגנדיק, האָב איך עס נישט באַגריפן. כאָטש דאָס האָט מיר געוואָנט אַן ענגלענדער. נאָר פאַרוואָס איז דאָס מיר אויסן רעיון געקומען אינאיינעם מיט בלעמס ברכה? און דווקא יעמאָלט, ווען איך האָב געלאָשן מיין דאָרשט מיט יריחוס וויינטרויבן?

אָבער ארץ־ישראל איז דאָך נאָך אַלץ אַ לאַנד, וואו חלום און וואָר גייען אַזוי נאָענט איינס לעבן אַנדערן, ווי נאָענט עס גרענעצן זיך די זיסע וואַסערן פון ירדן מיט דער סם־המוותדיקער פליסיקייט פון טויטן ים. ווי נאָענט עס דערנעענטערט זיך דער מדבר צו דעם יריחו־אָאַזיס צו לעשן זיינע טרוקענע ליפּן אין קאַלטן קוואַל...

בית־לחם.

שוין איז דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם. נאָך דעם שאַרפער קאַפּריז איז דאָ בולט: באַרג און טאָל געקניפּט אין ענגשאַפּט. לויטער־בלויער הימל בויגט זיך איבער באַרג און טאָל. אַהער האָט עס געצויגן דעם דורכגייער. דער וועג צווישן די בערג איז אַן אוראַלטער. דורות האָבן אים נישט אָפּגעווישט. טריט זיינען נישט מיד געוואָרן אים לעבעדיק צו האַלטן. קעמל און אייזל ציען זיך דאָ פון אַלטע צייטן און אַ ברוין־גרויען שנור, און די יהודה־בערג, און די בית־לחם־דערהייבונגען פון ביידע זייטן וועג ווייגן גאָטספאָרכטיק און שאַלקהאַפטיק.

שוין איז דער וועג קיין בית־לחם. ווייל דאָ בענטשט די ערד דער פויער מיט זיין מי: „די הויז פון ברויט...“ עס מאַכט נישט אויס, וואָס דער פויער איז נישט אונזערער. טעראַסן פאַרקלייבן זיך באַרג־אַרויף און הויכן אַרויס דעם זאַפטיקן גרין צום הימל מאָג אַרויס. ווייץ און ווייַנטרויבן, איילבערט און פייגנבוים פאַרהייכן די שאַרפע קאָנטורן פון דער געגנט.

דאָ בויערט די ערד די קריסטלעכע הייליגע שוין איבער ניינצן הונדערט יאָר. מיט ווייסע טיכער איבער דעם הויכן, אויסגעטרעטענעם קאָפּ האָר, האַלב־באַרעמהאַרציק, מיט פאַרהאַלשטן מזרח־פייער אין בלוט, אַזוי גייען אום אין דער געגנט פאַרקריסטלטע אַראַבישע פרויען. בית־לחמער שטיינער. דאָס ניט נישט צו קיין חן דער געגנט. ווייל די אַראַבערין מיט אירע אָנגעקראַנצטע מטבעות איבערן פנים, ווען זי קומט אָן צו רייטן אויף אַ קעמל מיט דעם דאָזיקן וועג, וואָס פירט פון בית־לחם קיין ירושלים — זי פאַסט זיך בעסער פאַר דער געגנט.

די בערג טראָגן אויף די אַקסלען אַראַבישע דערפער. און דעם וועג האָט פרומקייט פאַרשלייערט. די קריסטלעכע מענטשנוועלט שטייבט

זיך אין דעם שטויב, וואָס נאָכמיטאָגדיקער ווינט הייבט אויף פון אוראַלטן וועג. טוריסטן מיט פאַרשייטן אימפּעט טראָגן זיך דאָ הין און צוריק מיטן וועג פון ירושלים קיין בית־לחם. דער לאַנדשאַפט מאַניעט אַראָפּ פון וועג. אַלץ איז דאָ פון ביידע זייטן שליאַך אַלט און ניי. אַלטער איילבערטבוים גיט אויך מיט יעדן יאָרפאַרגאַנג זיין גרינעס, ביטערן איילבערט. און דער ברוין־גרויער קעמל, ווי אין די אַלטע צייטן, טרעט איצטער אויך דעם וועג, און ווער וועט עס זאָגן אויף אַ קעמל אין ארץ־ישראל, אַז ער איז נישט קיין ניינצן הונדערט יאָר אַלט? ער, דער קעמל, מיט זיין שטילשווייגן ווייסט אייך פון דעם דאָזיקן שליאַך צו דערציילן.

עטלעכע מאָל בין איך געווען מיטן וועג קיין בית־לחם און האָב פאַרנומען די אומרויִקייט אין מיין געמיט. דאָ האָט יידישער סענטימענט געליטן. די יידישע אמונה האָט דאָ דעם קאַמף אָנגענומען און איז געבליבן מיד. כאָטש דער נוצרי שטאַמט פון נצרת, דאָרטן האָט דער שטילער וואַלקאַן זיין לאַווע אַראָפּגעגאָסן פון די נצרת־בערג — נאָר די קריסטלעכע ליידנשאַפט איז איצטער אַרום בית־לחם, און נישט אין נצרת. ווייל דוד המלך איז געבוירן געוואָרן אין בית־לחם, וואָס אין יהודה, דעריבער האָט מען קיין בית־לחם איבערגעטראָגן די וויג פון נוצרי. קיינער חידושט זיך נישט אויף דעם, ווי עס חידושט זיך נישט דער קעמל, ווען ער שפּרייזט פאַרביי בית־לחם מיט זיינע ברייט־ווייכע טריט; ווי עס חידושן זיך נישט די בערג אַרום בית־לחם, וואָס האָבן נאָך געהערט שפּילן אויף זיין לירע דעם יידישן פאַסטעך און מלך דוד...

* * *

דעם יידנס זכרון איז אויסגעבלייכט געוואָרן און דווקא צו די קברים, וואו עס רוען די ביינער פון די סאַמע גרויסע אונזערע — דווקא צו זיי האָט זיין זכרון געפעלשט. ארץ־ישראל איז געווען מזלדיק פאַר די, וואָס האָבן שטייענדיק אויף פאַלעסטינעס שטויביקער בינע מיטן קאָפּ דורכגעריסן די הימלען און אַוועקגעפלויגן. עס ווייסן די מאַכמעדאַנער, וואו דעם יידישן נביאס פוסטריט האָבן צום לעצטן מאָל די שטויביקע ערד אָנגערירט. און עס

זייסן די קריסטן צו ציילן אין ארץ־ישראל אַיעדן אָרט, וואו דער מאַן פון נצרת האָט אַ מחשבה אָנגעוואָרן.

מיר יידן האָבן שוין אַ סך פאַרגעסן און די פאַנטאַזיע וויל עס נישט באַנייען. ביי אונז ווייסט מען נישט, וואו עס רוען די ביינער פון די אַלע, וואָס האָבן גאָר אַ סך אַריינגעזאָגט אין דעם חלל פון די ציטן:

„און קיין מענטש האָט נישט געוואוסט, וואו זיין קבורה איז ביז צום היינטיקן טאָג...״

דאָס איז געזאָגט געוואָרן אויף משהן, וואָס האָט באַפוילן צו בויען דעם אייער פון אַיעדן קנעכט, וואָס האָט צופיל ליב געהאַט זיין האַר.

און דער נביא, וואָס האָט צוגעזאָגט, אַז „אַ טאָג וועט קומען און אַ קעלבעלע וועט שלאָפן זייט ביי זייט מיט אַ בערעלע, און אַ לייב וועט, מישטיינס־געזאָגט, קייען שטרוי — — — מען וועט נישט טאָן קיין שלעכטס און עס וועט נישט געשען קיין פאַרדאַרבונג אויף דעם הייליקן באַרג — — —״ ווער ווייסט, וואו עס איז דער קבר פון נביא ישעיה?

גוט אַזוי. וואָרעם צופיל הייליקע קברים וואָלטן מיר געהאַט. גוט אַזוי, וואָס דווקא אונזערע גרעסטע און שענסטע האָבן זיך נאָכן טויט אויסבאַהאַלטן פון מענטשנס הילפלאָזיקייט און פון זיין גרויסער קליינלעכקייט.

נאָר זיי, די קריסטן, זיי ציען אַהער קיין ארץ־ישראל שורות־ווייז. ביי זיי איז אַלץ קלאָר פאַרצייכנט. די אומות העולם האָבן דעם זכרון אַהער אַריבערגעטראָגן. ביי יעדן הייליקן אָרט וועט אַייך אַ מאָנאַך מיט דער גרעסטער פשטות דערציילן פון יעדן און יעדן טראָט, וואָס אַ הייליקער האָט געמאַכט. זיי האָבן זיך צוגעטוליעט צו אונזערע חורבות, צו אונזערע קברים. אַ קאַלטער דמיון אַרבעט דאָ פלעגמאַטיש. זיי האָבן די שיריים פון אונזער זכרון אָפּגעראַטעוועט און מיט אַזאַ אייפערזוכט, מיט אַ גרינעם פייערל אין די אויגן שטעכן זיי דורך בעת איינער פון אונז דערנעענטערט זיך צו „זייערע״ הייליקע קברים.

די מאַכמעדאַנער האָבן בײַ אונז פאַרכאַפּט דעם אבן־השתיה, האָבן פאַרכאַפּט די קברים פון די אָבות. נאָר צו בית־לחם האָט זיך דאָס קריסטלעכע האַרץ צוגעזויגן, און צעבלוטיקט דאָס האַרץ אין אַ תּוך פון עקסטאַז!

* * *

עס איז מיר אַריבער אַ סקרוך איבערן לײַב, אַז איך האָב זיך דערנענטערט צו אונזערע־פרעמדע הייליקייטן, צו אונזערע גע־דאַנקען־חורבות און גלאַט אַזוי תּרבות. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז יעדעס שטײַבעלע, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו מײַן טראָט, שרײַט:

„ווער ביסטו אַזאַ אײַנער, וואָס דו טרעטסט מיך מיט דײַן זינ־דיקן טראָט? דײַן פֿאָלק האָט קיין זכות נישט איף ארץ־ישראלס שטויב!"

אָ, ניין, ווינציקער פון אַלין האָב איך געהאַט אין זינען צו שפּירן מיט מײַן וועזן די הייליקייט אין ארץ־ישראל. איך האָב אין אַרץ־ישראל געוואָלט מייחד זײַן מײַן אָטעם מיט דעם אָטעם פון מאַמע ערד; שפּירן איר פולע און בײַזע מוטערלעכקייט. אַ בלישטשעדיקעס שטיינדל קען איף מיר נישט אָנוואַרפן זײַן כּישוף מער: אַ גרין פּאַסיקל ערד, אַ צעאַקערטס, אַ פאַרזייטס און אויפ־געגאַנגענס און די שווער־פאַרהאָרעוועטע הענט דערבײַ — האַנט פון מאַן, פרוי און קינד — אַלץ וואָלט איך איצטער פאַר דעם אַוועק־געגעבן! און דאַכט מיר, אַז אויך די בערג פון בײדע זײַטן בית־לחם־וועג ענטפערן אָפּ מײַן געדאַנק.

וואָס קענען איצטער ריידן צו מײַן געמיט קברים הייליקע? בפרט, אַז אונזער יסורים־וועג איז גאָר ווײַערדיק געוואָרן; אינ־זער פאַרגאָסן בלוט איז געוואָרן ווײַער הייליקייט. די קריסטן וואָלטן דאָ אַלץ פאַרנומען מיט זיך און אונטערגעבעט מיט דעם די סענטי־מענטן. יענע אײַנגעווײנטע, אָדער אײַנגעטערטע אויגן פון דער היי־ליקער מוטער — אָ, ווי זיי פאַרפאָלגן אומעטום! דעם נוצרים פאַר־טראַכטקייט גליט און אַלע זומערדיקע זאַמדן. וואָרים איז דאָ אין ארץ־ישראל דעם באָקסערבוים, צו דעם פײַגנבוים, וואָס פאַרשטייען

נישט מער, ווי צו געבן אין צייט זייערע פּירות, און וואָס אַפילו
אין קאַלכשטיין האָט זייער וואָרצל געפונען חיונה.

וואָס זוכן נאָך די וועלט־פּאַנאַטיקער אין אַרץ־ישראלס וויאַ־
בער פאַרחלומטקייט? בית־לחם און נצרת זיינען ווייט איינס
פון אַנדערן. בית־לחם איז אין יהודה און נצרת — אין די גליל־
בערג. נאָר די הייליקייט האָט זיך אַריבערגעטראָגן פון דעם פּיערים־לאַנד
צו די שטאָלצע יהודה־בערג. אין בית־לחם ווייזט מען אָן דעם
אָרט, וואו זיין וויג איז געשטאַנען. מען ווייזט אָן אין וואַנט פון
דער טיף־געוועלבטער קירך דעם אָפּדרוק פון מרימס האַנט, ווען
זי האָט זיך אין פעלז אָנגעשפּאַרט, דערשפירנדיק אירע ווייען. מען
דערקענט אויפן פעלז אַלע פינגער־צייכנס אירע. דער מאָנאַך, וואָס
דערציילט עס מיר, פּרוּווט איבער מיין פּנים מיט זיין נאַיוו־ביטערן
שמייכעלע און מיט דעם בליק וויל ער איבערצייגן און ער פרעגט:

— צי דערקענסטו נישט דעם אָפּדרוק אין וואַנט? דערקענסטו
נישט די צייכנס פון פינף־פינגער?

— יאָ, איך דערקען; ווייכער פעלז, האַרטע פינגער...

* * *

איבער גאָר דער וועלט איז די רעליגיעזע קאָנקורענץ ברייט,
ווי די וועלט. יעדע אָפּצווייגונג פון קריסטלעכן מקור האָט פאַר זיך
פריי דעם גאַנצן כדור־העולם. געננג אָרט פאַר־האַן פאַר קאַטוי־
לישע און פּראָטעסטאַנטישע קירכעס, פאַר לוטעראַנער, אָרטע אָרטאָ־
דאָקסיש־גריכישע. אָבער דאָ, אין בית־לחם, אויף דעם אָרט, וואו
דער דערלייזער איז געבוירן געוואָרן — איין קירך און נישט
מער! האָט זיך די גאַנצע רעליגיעזע קאָנקורענץ אין איין בנין
אַריינגעקליבן.

צעשניטן איז די קירך אויף שטיקער. גיכער וואָלט עס
הייסן — צעריסן אויף שטיקער. אין יעדן ווינקל אַ באַזונדערער
עמוד; ביי יעדן עמוד — אַנדערע צערעמאָניעס; אַנדערע תּפילות
און אַנדערע בעלי־תּפילות. נאָר די ליכט, וואָס ברענען, הייכערן
אויף איין אופן, אָבער די תּפילות גייען חורק, באַזונדערע טיר און
פענסטער.

קאַטוילישער אָטעם האָט פאַרכאַפּט דעם עיקר בנין. דערנאָך קומט די גריכיש־אָרטאָדאָקסישע שווערע פרומקייט. די אייגענע פּאָפּעס, וואָס האָבן אין רוסלאַנד גערײַכערט ווײַרעך, די אייגענע בערד און לאַנגע האָר. די אייגענע טאָגעס אין די אייגענע זאַטקייט. אין די ווינקלען טוליען זיך פאַרשטויסן די מער וואָכעדיקע און האַלב־אַפּיקורסיש־פּראָטעסטאַנטישע דאַוונער מיט זייערע בעלי־תפילות. זיצן בית־לחם־פרויען אין די ווייסע טיכער, זיצן פאַרגליווערט און אָטעמען די שווערע וואַרעמקייט, וואָס ציט פון דעם וואַלד אָנגעצונדענע ליכט; טראָגן אַרײַן לײַדנשאַפט אין דער קאַטוילישער אַטמאָספערע.

פרימער פאַרגאַפטע, פון דעם גרוי־אָפּגעריסענעם פויער ביז צום אַמעריקאַנער אויפגעקומענעם טוריסט, פון דעם היינטוועלטיקן, ביז צו די מזרח־קריסטן, וואָס קומען פון ווייט אַהער מיט קינד און קייט און שמאַטעס — אַלע נישטערן און זוכן דערלייזונג. אַלע אויגן זויגן שטראַלן פון די טונקעלע ווינקלען אַרויס.

דאָ, אויף דעם געבוירנס־אָרט פון דערלייזער, וואָס האָט פריִער אַרויסגעבראַכט טײַק אויף די ליפּן פון דער וועלט, דאָ פרישט אָפּ די וועלט איר פאַרחלשטן האַס צו אַלע, אַלע, וואָס האָבן דעם „דערלייזער געפייניקט“; צו אַלע, אַלע, וואָס האָבן זיין בלוט פאַרגאָסן און וואָס האָבן אים צום קרייַץ צוגענאַגלט.

* * *

שיין איז דער וועג, וואָס פירט פון ירושלים קיין בית־לחם. באַגינען זינגט די גרינע בערגיקייט איר אייגענעם געזאַנג און דערציילט פון צייטן, ווען געפליגלטע רייד זיינען אינאיינעם מיט פויגל צווישן די־אָ בערג געפלויגן פון ביידע זייטן וועג. דאָ און דאָרטן אַ ווייַנגאָרטן. קלערט זיך: אַוודאי איז דאָך עס די אייגענע ערד, וואָס האָט דעם טרויב מיט דעם כישוף־זאַפט אָנגענאָסן צו פאַרבן רויט די באַקן פון די דורות.

אַפילו אַזאַ טרויעריקער, ווי ירמיהו, האָט נאָך געפונען גענוג זינגענדיקע הבטחות:

„אָ, דו וועסט נאָך אָנטאָן דײנע פּיקלעך און אַרויסגיין אין אַ פריילעכן טאַנץ — — —“

דאָ, אין בית־לחם, האָט מסתמא דער ווינט געטריבן פון פעלד. דער וועג איז אַ רעדעווודיקער. מענטשן גייען דאָ און פאָרן פאַרבײ. ירושלים קוקט אַפילו פון ווייטנס צום בלאָסן שליאַך. דאָ האָבן קוואַלן אײך צו דערציילן, וועד אין וואָס עס האָט זײנע פאַרברענטע ליפּן אין זײ געלאָשן און וואָס פאַר אַ מיידל עס האָט דאָ, אין דער פאַרנאַכטיקער, קורץ־אָטעמדיקער שעה, אַרויס־געגאַנגען אַרײנצודויכן איר בענקשאַפט צו די בערג.

דאָ, אין דער געגנט, האָט דער יונגער דוד אײך געקענט זינגען, אַז אויף די בערג האַלטן זיך אויף די וואַסערן... „און עס גייען די וואַסער־בעכן אַוועק צווישן די בערג, אָנצוטרינקען דעם דאָרשט פון די ווילדע“. אַ פייער האָט דאָ געברענט אין נע־מיט פון ישראלס קינדער אין די אַלטע צייטן, אַז די ליפּן האָבן זיך געדויכערט. די טריט פון נוצרי האָט מען פון גליל אַהער אַריי־בערגעפירט, זײן הייסן גליל־אָטעם אַהער אַריבערגעבראַכט.

פון בית־להם ביז צו ירושלים, ריפּ צו ריפּ שליסן זיך די בערג און צווישן זײ — דער וועג קיין בית־לחם. אויף דעם דאָזיקן וועג האָבן אין אַ פאַרנאַכטיקער שעה מײנע פאַרטריקנטע ליפּן גע־שעפּטשעט און זיך אַליין געפרעגט:

— אַזוי פריי האָסטו זיך געשפּירט אין אינדיעס ווילד־וואַלד און פאַרוואָס ביסטו דאָ געוואָרן אַ פאַרוואָגלטער פויגל, וואָס זוכט אַ צווייג און קען נישט געפינען?

טרויעריק־שיין איז דער וועג, וואָס גייט פון ירושלים קיין בית־לחם. ביים זייט וועג זיצן דורות, דאָס פנים אין די קני באַ־גראָבן.

שכם און די שומרונים.

מײַן פֿרײַנט יהושע גאָרדאָן, װאָס קען זײער גוט ארץ־ישראל, איז געװען מײַן באַגלײטער די ערשטע פֿיר טעג פֿון מײַן רײזע איבערן לאַנד. יעמאָלט האָט ער פֿאַר מיר אַ בלעטער־געטאָן דעם תנ״ך בעתן פֿאָרן. אין שכם האָט די נאַטור אַלײן אַ פּאָך געטאָן אױף מיר מיט אַ קאַלט װינטל. מיך האָט אַרומגענומען אַ געװיסע אומרויִקײט. יהושע גאָרדאָן האָט באַמערקט אין דער שטיל, — װען מיר זײַנען אַרײַן אין שטאָט:

— זײער נישט פֿרײַנדלעך צו אונז, ייִדן, זײַנען אָט די אַלטע יוסטע באַלעבאַטים, װאָס שפּאַצירן איצטער אין די גאַסן. דאָ פּראָבירט זיך דער אַנטאַגאָניזם צום ייִדישן ישוב.

דאָס האָט מיטגעהאָלפֿן, אַז דורך אַ פֿאַרגעפּעלטקײט זאָל איך אַרױסזען שכם און די אומגעגנט. איך האָב געפֿילט מײַן חוב צו באַזוכן שכם נאָך אַמאָל און אַלײן פֿאַר זיך, ביחידות, אָפּדעקן דעם שלײער, װאָס ליגט אױף דער געגנט. דערװײַל האָט דאָס לאַנד געליטן פֿון ערד־ציטערניש און שכם איז געװען איבן שװעל פֿון גאַנצן אונטערגאַנג. שכם איז צום שטאַרקסטן צעטרײסלט געװאָרן. אין קלאַנגען זײַנען אַרומגעגאַנגען, אַז די שכמער לײַט גלױבן, אַז דאָס האָט זײ אַללאַ אַװדאי בײַטער באַשטראָפֿט פֿאַר דער שנאה צו ייִדן. אַגב האָבן ייִדן אין צײַט פֿון אומגליק אַרױסגעװיזן גרױס באַרעמהאַרציקײט צו דער געליטענער שכם. געשיקט זײ ברױט, געלט און חלוצים צו ראַטעװען די קרבנות פֿון אונטער די חורבות. טײלװײַז האָט די ערד־ציטערניש צעשטערט מײַן פּלאַן צו באַזוכן שכם נאָך אַמאָל. נישט געװאָלט װען שכם איז אין איר אומגליק און נידערפֿאַל.

מיך האָט אָבער פֿאָרט געצויגן פֿאַרן פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד צו פֿאַרלױפֿן קײן שכם, און װען איך האָב צום לעצטן מאָל באַזוכט

ירושלים, האָב איך זיך אַהין אַראָפּגעכאַפּט. עס איז מיר אויסגעקומען שפּעטלעך, נאָך האַלבן טאָג. און איך צום צווייטן מאָל איז מיר געווען באַשערט צו שפּירן דאָס אייגענע קאַלטע ווינקל, וואָס האָט אויף מיר אַ בלאָז געטאָן אין צייט פון מיין ערשטן באַזוך. און עס איז נישט קיין חידוש: אַ צו גרויסער שייד־וועג איז געווען שכם פאַר׳ן יידישן מזל. הערן און שטערן האָבן זיך אין אַלע צייטן דורכגעקרייצט. געשעענישן האָבן זיך אַהער פאַרקייקלט. נישט נאָר שטומע עדות זיינען דער באַרג גריזים און דער באַרג עיבל, וואָס האַלטן אַרום שכם. עדות זיינען די אַלטע קוואַלן אַרום שכם, וואָס זיינען נאָך נישט פאַרשטומט געוואָרן אַפילו, ווען אַבער זיי האָבן זיך געבויגן צו לעשן ליפּן דאָרשטיקע, די אין קייטן געשמידטע. וואָס האָבן מיט זיך אַוועקגעטראָגן פון לאַנד אויף אייביק די טריט פון דעם גרעסטן טייל שבטים.

* * *

דאַכט מיר, אַז קיין שום לאַנד פון אַזאַ קליינעם מאַסשטאַב, ווי ארץ־ישראל, פאַרמאָגט נישט אַזויפיל באַהעלטענישן, וואָס זאָלן קענען דינען פאַר נעסטן, וואו שבטים מיט זייערע אייגענע לייטנשאַפטן זאָלן זיך קענען אויסהאַרעמען. פאַר די שוואַכערע זיינען געווען די בערג, ווייל פון די הייכן איז געווען גרינגער זיך צו באַשיצן. די שטאַרקע האָבן פאַרנומען די טאָלן, די פּראַכטבאַרע; די שטאַרקע האָבן זיך באַזעצט אַרום די גרעסטע קוואַלן.

דער היפּוך פון ירושלים איז שכם. ירושלים איז אַ גאַנץ יאָר אָפן פאַר דער וועלט. אויסער׳ן רעגן, וואָס קומט אין גשם־צייט, הערשט דאָרט כסדר טריקעניש. כמעט אומפאַרשטענדלעך, פאַרוואָס מען האָט זיך אַזויפיל אַרומגעשלאָגן אַרום דער שטאָט ירושלים, וואָס האָט אויף די נאַקעטע שטיינער זיך באַזעצט. סיידן די געטלעכקייט, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די אויסדערוויילטע, שטייענדיק אויף די בערג אַרום; סיידן די פליגל, וואָס האָבן זיך אויסגעשניטן ביי די, וואָס האָבן געוואָלט ווייט אַריבערקוקן. און פון ירושלים קען מען ווייט אַריבערקוקן.

אַנדערש איז שכם, וואָס ליגט אין די אפרים-בערג און וואָס
הייסט נישט פון הונגער אַ קיילעכדיק יאָר; וואָס הייסט נישט
פון קיין דאָרשט אַ קיילעכדיק יאָר. רעכטס און לינקס זיינען איפּ-
געטורעמט בערג, דורך וואַנען עס ציט זיך דער אַראַלטער שליאַך
צום ירדן און צו די לענדער אַריבער. שכם אַליין ליגט אויסגע-
שאָטן צופוסנס פון באַרג גריזים, דער באַרג, פון וואַנען משה
האָט געהייסן בענטשן דאָס יידישע פאָלק. און אַנטקעגן ליגט שווער
מיט זיין טרוקנקייט דער באַרג עיבל, פון וואַנען די קללה האָט
אַראָפּגעדונערט צום פאָלק. די קוואַלן אין דער געגנט האָבן זיך
קיינמאָל נישט געשראָקן פאַרן באַרג עיבל. און ווען איך בין צום
צווייטן מאָל אָנגעקומען קיין שכם, האָט זיך נאָך פון מערב-זייט
דורכגעריסן אַ פּאַס ליכט און איבערגעשניטן דעם וועג. אַזוי סימבאָ-
ליש זיינען געווען די זונענפלעקן איבער קאַלכיקן שטויב פון וועג.
דאָ איז דער מיטלפונקט פון לאַנד און דער מיטלפונקט פאַר דער
יידישער האָפענונג, איצטער אַפילו.

איך האָב געטראַכט, וואָס קען אויפטאָן אַ האַנט פון פרידן
אין ארץ־ישראל און וואָס פאַר אַ גן־עדן דאָ, אין די אפרים- אָדער
שומרון-בערג, האָט געקענט זיין. פאַר די יידישע מלכים אַמאָל
איז דאָ געווען אַ נעסט פון וואוילטאָג. אַהער זיינען געקומען די
פּרינצן שלמה המלכס, וואָס האָבן זיך געלערנט צו טראָגן אַ קרוין
אויפן קאָפּ. דווקא דאָ האָט ביידע מאָל מיר אויסגעזען די נאַטור
פיל מילדער, ווי די היסטאָריע און איר הינטערגרונט. ווייצן-פעל-
דער האָב איך דאָ געזען גרין און זאַפטיק אַפילו נאָך דער ערד-
ציטערניש. דאָס בילד פון צעשטערונג האָט מיין מדות פאַרבונדן
זיכערער מיט ערדציטערניש — גיכער פון אַלץ האָט מיר אויס-
געזען, אַז דאָ איז געווען אַ מלחמה און מיט הייזטיקע קאַנאָ-
נען האָט מען צעשטערט די שטאָט.

אַ געוויסע צייט בין איך געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן מיין אַוטאָ-
מאָביל און נישט געוואָלט ביי זיך צו לאָזן זיך איבער שטאָט.
מיר איז געווען ליבער צו זען, ווי די שאָטנס שלייכן זיך ביי די
בערג-שפּיצן. נאָר דאָ איז אָנגעקומען אַ צווייטער אַוטאָמאָביל, פון
גליל איבער וועג קיין ירושלים. אין אים בלויז איין פּאַסאַזשיר.

ווען ער איז אַרויס פון זיין אַוטאָמאָביל, האָט ער מיך באַמערקט און איך, ווייס נישט, וואָס האָט אים צוגעצויגן צו פאַרבינדן מיט מיר אַ שמועס. ער האָט מיך באַגריסט אויף ענגליש. באַלד איז ער איבערגעגאַנגען אויף אַ עטלעכע ווערטער אין העברעיש און באַלד צוריק אויף ענגליש. גיכער פון אַלץ איז ער געווען אַ מיסיאָנער, אָדער אַ גלח איבערגעטאָן אין ציווילע קליידער:

— קענסט מיר אפשר עפּעס דערציילן פון דעם דאָזיקן אָרט? האָט ער זיך צו מיר געווענדט באַלד נאָך דער באַגריסונג.

עס איז מיר געקומען אויפן זינען דער מיסיאָנער, וואָס איז צו מיר צוגעשטאַנען ביים כותל-מערבי מיט תמעוואַטע שאלות, גלייך ווי ער וואָלט גאָרנישט וויסן דעם באַטייט פון דער שרייער-וואַנט ביי ייִדן און געפרעגט, איך זאָל אים דערקלערן, פאַרוואָס קלאָגן אַזוי די ייִדן ביי דער קאַלטער וואַנט. איך האָב חושד געווען, אַז ווען נאָר איך זוך יחידות אין ארץ-ישראל, וועט פאַר מיר פון אונטער דער ערד אַרויסקריכן אַ מיסטעריעזע פּערזאָן אין געשטאַלט פון אַ קריסטלעכן מיסיאָנער און שטעלן איבערגעשפּיצטע פראַגעס. איך האָב באַטראַכט דעם אויסדרוק פון זיין פּנים. פאַרטריבן מיין חשד און האָב אים געענטפערט:

איך וואָלט דיר אַ סך געקענט דערציילן פון דעם דאָזיקן אָרט, נאָר מיין שטימונג איז איצטער אַזאַ, וואָס איך פיל זיך גאָר אָנצוהויבן.

— דו ביסט דאָך אַ ייִד — זאָגט ער פלוצלינג און מיט אַ ליכטן ציטער אין דער שטימע — דערזע איך די אומרויִקייט אין דיר.

— געפעלט עס דיר?

— כּה-כּה-כּה — איך מאָל מיר אויס, וואָס אַ ייִד באַדאַרף איבערלעבן אין דעם אָרט, וואו מיט אַ דריי טויזנט יאָר צוריק האָט זיך אָנגעהויבן די ערשטע צעטרייסלונג פון ייִדישן פאָלק.

— ווייסטו דאָך גענוג פון שכם, האָב איך צו אים געזאָגט, ווייסט נאָך מער פון מיר. ווייל איך ווייס נישט, אויב איעדער ייִד, וואָס פאָרט דורך שכם, צי טראַכט ער גאָר, אַז אים פעלן די צען

שבטים, וואָס זיינען דאָ אַרום אַרויסגעפּירט געוואָרן און צעזייט געוואָרן אָן אַ שפור...

— פאַרוואָס וויל דאָס יידישע פאָלק נישט אונטערגיין? — שטעלט ער מיר פּלוצלונג אַ פראַגע און איך באַמערק איצטער אַ שטריך פון שנאה אַרום זיינע דינע ליפּן.

איך האָב אַ צייט געשוויגן און האָב באמת נישט געוואוסט, ווי צו רעאַגירן אויף דעם. און דווקא אין שכם איז מיר שווער געווען אין דעם דאָזיקן פאַרנאַכט זיך אַריינצולאָזן אין אַ וויכּוח מיט דעם אומבאַקאַנטן איבער דעם קיום פון יידישן פאָלק. מיר איז אָבער דורכגעלאָפן אַ בליץ־שנעלער געדאַנק און איך האָב אים נישט געקענט באַהאַלטן. איך האָב אים אַ פרעג געטאָן:

— איר זייט דאָך אַליין אַ ייד, אמת? איצטער דערקען איך עס און אַייך...

האָט ער זיך פּלוצלונג צעלאַכט איבער הויכן קול. די שנאה איז פאַרשוואונדן פון זיין פּנים. שנעל אַ הייב געטאָן מיין האַנט, זיך אַיינגעזעצט אין אַ זאָטאָמאָביל און אַוועק אין דער ריכטונג קיין ירושלים...

* * *

ווי אומגעריכט עס קומען אַמאָל אָן וואָלקן אין די הויכע בעתּ,
און ווי אומגעריכט עס קומען אָן דונערן און בליצן אין די הויכע בעתּ,
ווי אומגעריכט עס קומען די שלאַקס רעגנס און ווי אומגעריכט די זון באַווייזט זיך און טריקנט אויף דיר די פאַרדרעגנטע מלבושים! וואָס האָט דער פרעמדער ייד געוואָלט פון מיר? צוליב וואָס איז ער אָנגעקומען, זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ רגע, כּדי מיט אַ פרעמדער שטימע מיך פרעגן: „פאַרוואָס וויל דאָס יידישע פאָלק נישט אונטערגיין?“

אַ קינד מיט אַ פאַרשמירטן פּנים פון פרייטע פייגן, וואָס ער האַלט אין עסן און מיט פליגן אין די ווינקלען פון די אייגן און מיט אַ זיסן שמייכל אַזוי, איז ער צו מיר צוגעגאַנגען, אויסגעשטרעקט אַ בלאַטיק הענטל און געבעטן באַקשיש. האָב איך אים אַריינגעלייגט אַ פּיאַסטער אין האַנט. האָט ער אויסגעשטרעקט די אַנדערע

האַנט און ווידער געבעטן באַקשיש. לייג איך אים אַריין אַ פּיאַס-טער אין דער צווייטער האַנט און היים אים אַראָפּטרייבן די פליגן פון די אויגן-ווינקלען. האָט ער זיך אויך צעלאַכט אויפן הייכן קול און איז אַנטלאָפן געוואָרן.

אַ פּאַס ליכט איז געפאַלן אויפן באַרג עיבל און ער האָט מיט אַ געלן שמייכל זיך אַ נייג געטאָן צו מיר. איך האָב מיר דער-מאָנט איינע פון די קללות, וואָס משה האָט אָנגעצייכנט, אַז פון באַרג עיבל זאָל מען אַראָפּשעלטן: „שטויב פון הימל וועט נידערן אָנשטאָט רעגן... און איילבערט-ביימער וועסט האָבן אין אַלע דיינע גרעניצן און נישט דו וועסט דעם אייל פון זיי ציען.“

אַן אַלטע מעשה. ווער פון די אַמאָליקע פעלקער איז געווען צופיל געבענטשט? און אויב אַריכת-ימים, לאַנגע יאָרן, איז אַ ברכה — זיינען מיר דאָך, גאָר די געבענטשטע. איצטער איז שכם געבענטשט מיט איילבערט-ביימער גענוג. די איילבערטן זיינען געראָטן. אַזויפיל אייל — פשוט צו באָדן זיך. אין שכם זיינען די גרויסע זייף-פאַבריקן, און פון דעם איילבערט-אייל מאַכט מען גרינלעך-געלע, פירקאַנטיקע שווערע שטיקער זייף, וואָס דער גאַנ-צער מזרח וואַשט דאָס לייב מיט דעם. אַ מילדע שיינקייט ליגט דאָ אויסגעגאָסן אין דער נאַטור. נאָר נישט ווייט פון שכם איז דער באַרג שומרון, פון וואַנען מען זעט אַרום דעם מיטללענדישן ים. ליכט און שאָטן שטרייפן זיך אַזוי איינס אין אַנדערן. לעגענדע און ווירקלעכקייט קרייצן זיך, דורך פאַר דיינע אויגן. דאָ קען מען אַרויסזען, אַז סיי שנאה און סיי ליבע, אַז מען פאַרפלאַנצט, גייען די וואָרצלען טיף אין שווער און די צייט קען די וואָרצלען נישט פאַרשעלטן. שנאה איז דאָ פאַרפלאַנצט געוואָרן דורך די אייגענע מלכים אין צייט פון ברודער-קריג. שנאה איז דאָ פאַרפלאַנצט גע-וואָרן צו די ברידער פון ירושלים און אַלערליי תירות און ביז איצ-טער איז די שנאה נישט אויסגעוואָרצלט. די צוויי בערג, גריזים און עיבל, אָט זיינען זיי ווייט איינס פון אַנדערן און אָט האָבן זיי זיך דערנעענטערט. געווענדט נאָר אין דעם שפּיל פון ליכט און שאָטן; געווענדט נאָר פון וואָס פאַר אַ ווייט די זון שיינט אויף דער געגנט...

* * *

וואָס פאַר אַ סימבאָל זיינען די הונדערט און עטלעכע צענדליק נפשות, די שומרונים, וואָס לעבן אין שכם און וואָס ווילן, אַז מען זאָל גלויבן, אַז זיי זיינען די איבערבלייבעכץ פון די עשרת־השבטים? טראַגיש איז זייער גורל. מיט זייער שטאָלצן גלויבן וועלן זיי זיך נישט אַרויסראַטעווען. אַליין און זייער פייער טריקענען זיי צו ביסלעך אויס. און ווען אַפילו זיי וועלן זיך צונויפגיסן מיטן יידישן כלל, וועט זייער שפּור ווערן אָפּגעווישט. און דווקא אין שכם לעבט דער צייכן פון איינער שוואַכקייט דאָ, און דעם הורגאַנג צווישן פעלקער, א נטערדישע קאָרידאָר, הויך, וועלכע מען קלייבט זיך אַרויס צו די שומרונים, וואָס לעבן זייער אָפּגעזונדערט לעבן און טראָגן אויף די אַקסלען די גאווה פון אַן אַלט מזרח־פאָלק. און קומענדיק קיין ארץ־ישראל פון אינדיע, בין איך געווען איבערראַשט צו זען די שומרונים, מיט די גלייכע, הויכע, טונקלהויטיקע און שוואַרצבערדיקע מענער מיט זייערע הראָבנע פּויען. ממש ברידער זיינען זיי פון די בראַמינער, די כוהנים און שטאָלצע מענער אין אינדיע. סיי די באַנעמונג און סיי די האַנט־באַוועגונג, די שטים און פאַרבאָרגענע ליידנשאַפט אונטער דער בלאַסלעך־ברוינער הויט — אַזוי שטאַרק האָט עס מיר דערמאָנט אין אינדיע.

די שומרונים ווייסן, אַז די אייגן פון דער וועלט זיינען געווענדט צו זיי און האַלטן זיך גרויס. זיי שפּירן אין זיך דעם קיום פון דער גאַנצער יידישער אומה און מיט זייער אונטערגאַנג וועט אונטערגיין דאָס אמתע יידישע פאָלק. דערווייל זיינען זיי דאָ אין שכם אַ טאָפּלטער סימבאָל פאַר די אַלערליי טוריסטן, וואָס שלאָגן אָפּ זייערע שוועלן. פאַר איינעם איז דאָס אַ צייכן פון יידישן אונטערגאַנג און פאַר אַ צווייטן — אַ צייכן פון יידישן אויסדויער. און איך אַליין, וואָס האָב אין מיינע רייזעס שוין באַגעגנט אַלערליי יידן, האָב זיך דאָ, אין שכם, אויך נישט געחידושט צו שטאַרק, ווען דער כוהן זייערער האָט גערעדט מיט שטאָלץ פון זייער קהילה און אין זיינע געציילטע ווערטער איז געווען די ווערדע, וואָס

זעלטן באַגעגנט מען זי ביי אַ מערבֿ־ייִדן. זעכצן מיליאָן צעזייטע איבער גאָר דער וועלט זייַנען מיר און הונדערט מיט עטלעכע צענדליק שומרונים, דאָ, צווישן די פֿעלזן אין שכם... ווען מען זאָל לייגן אויפֿן וואָגשאָל די מיליאָנען פֿון איין זייט און די שומרונים פֿון דער אַנדערער זייט — וועט אַ גאַנצע וועלט וואַרטן, אַז די עטלעכע צענדליק זאָלן איבערוועגן.

דאָ, אין שכם, אַז איך האָב זיך אַנידערגעשטעלט צווישן די שומרונים, צווישן די שיינע מענער, העכער פֿון מיר און וואוקס, געקליידט אין ווייסע לאַנגע העמדער מיט קאַפּטנס פֿון אויבן — מיט די שוואַרץ־שוואַרצע בערד — האָב איך מיר געשפּירט גרוי און פֿון טויזנטיאָריקע ווינטן אויסגעווינטיקט. פֿונדעסטוועגן האָבן מיר געקלונגען פֿאַרן זינען די ווערטער פֿון יענעם הכם אונזערן, וואָס האָט געזאָגט, אַז „אַ גרויסן חסד האָט הקדוש־ברוך־הוא געטאָן מיט ייִדן, וואָס ער האָט זיי צעזייט צווישן די אומות־העולם“...

איך האָב געזען די צעזייטע און צעשפּרייטע איבער אַלע וועלטטיילן און וואָס זייער צאָל פֿאַרמערט זיך אויף צו־להכעיס אייגענער ענגהאַרציקייט און אויף צו־להכעיס דער אַלוועלטלעכער ענגהאַרציקייט. די שומרונים מישן זיך מיט קיינעם נישט אויס. אַפֿילו אונזער בלוט איז פֿאַר זיי נישט גענוג ריין. די איינציקע דורות, וואָס זיי שטעלן אויף, זייַנען בלאַסע, קינדערלעך הינציק. מיידלעך און ייִנגלעך, וואָס וואַקסן אויף די אייגן פֿון די טהאַסטן, קוקן אַזוי גלייך אין די אייגן דעם פֿרעמדן, וואָס נייגט אין זייער וועלט אַרייַן. איך זע, אַז בענקשאַפֿט פֿאַרגייט דאָס פּנים פֿון זייערע יונגע פֿרויען, ווען די פֿרעמדע קומען און גייען. נישט ווילנדיק האָט זיך געטראַכט: „און וואָס וואָלט געווען, ווען דאָס גאַנצע ייִדישע פֿאָלק באַשטייט איצטער פֿון הונדערט און עטלעכע צענדליק נפֿשות?...“

אַ בחור אין אַרגענטינע, אַ געבוירענער אין די ייִדישע קאָלאָניעס, האָט מיר אַמאָל אַ פֿרעג געטאָן, וויפֿל ייִדן עס זייַנען אויף דער וועלט פֿאַראַנען. און אַז איך האָב אים געענטפֿערט: „מען רעכנט, אַז פֿופֿצן אָדער זעכצן מיליאָן ייִדן זייַנען פֿאַראַן

אויף דער וועלט", האט ער א פאטש געטאן מיט די הענט און אויסגעשריען:

— אוי ווי, אזויפיל יידן אויף דער וועלט, און איך האב עס גארנישט געוואוסט!

און איך בין משער, אז פון יענעם טאג אן האט יענער יונג זיך אליין דערזען א שטארקערן, א געווינטערן. ווייל ביז יענער צייט האט זיך יענער אנטענטינער בחור אויסגעזין, אז אהינטער זיין קאלאניע לאזט זיך אראפ דער יידישער האריזאנט. אין אזוי איז דאס מיט די שומרונים: אהינטער שכם לאזט זיך אראפ דער יידישער האריזאנט. נישט דורכצוקוקן ווייטער. און דאס נייע, באניימטע לעבן, וואס קומט אין קלאפט אין טירער פון זייער קליינער מחנה, ווירקט נאר, אז שטארקער זאלן זיך די שומרונים באגראבן אין הארטן שאלעכץ.

און איך מוז מיר מודה זיין, אז מיין אנטיפאטיע צו חורבות, וואס לעבט שוין לאנג אין מיין כאראקטער, איז פיל בולטער געווארן מיט מיין איצטיקן באזוך אין ארץ־ישראל. ווען די נאכטיקע שעה האט אנגעהויבן צו פארשאטענען דעם טאל צווישן דעם בארג גריזים און דעם בארג עיבל, האב איך זיך דערמאנט, אז אין שכם איז דאך געווען ערדציטערניש און איך האב מיר געלאזן גיין צווישן די חורבות. א עלטערע פרוי איז געזעסן ביי א חורבה און מיט א שטיק בלעך האט זי פונאנדערגעשארט די צעקרישלטע ציגל און שטיקער ליים. עפעס האט זי פון דארט ארויסגעקליבן און געלייגט אין א שמאטע אריין. דערשפירנדיק מיין נאענטקייט, האט זי זיך אויסגעדרייט מיטן פלייצע צו מיר. די ערדציטערניש אין ארץ־ישראל האב איך אויך איבערגעלעבט. איך האב געהערט דעם אונטערדישן גערויש; געהערט ווי די ווענט פון מיין הויז קרעכצן און אין יענער רגע האב איך געזען א וועלט, ווי זי גייט אונטער. און איצטער זיצט די אפגעריסענע פרוי אויף א־א חרובער וועלט, זיצט מיטן פלייצע צו מיר און מיט א שטיקל בלעך ריעט זי זיך אין מיסט פון איינגעפאלענע וועלטן...

טרעפט, אז א ווירבלווינט הייבט אן אין קרייז א שטרויעלע, הייבט עס אויף פון דער ערד און לאזט עס פאלן. עס טרעפט,

אַז אַ ווירבלווינט כאַפּט זייער אָפּט אונטער דיין גאַנצן מהות, הייבּט אים אויף און לאָזט אים פאַלן. אין אַזאַ מצב בין איך זייער אָפּט געווען אין ארץ-ישראל. וואָס אַ טאָג, אַן אַנדער שטימונג. און אַזוי האָט דער צווייטער באַזוך אין שכם מיך געבראַכט צו די חורבות פון איינגעפאַלענע הייזער און געזען האָב איך בלויז די אַלטיטשקע פרוי מיטן שטיקל בלעך, אויף אירע חורבות. אַנדערע שכנים, וואָס זיינען פון דאָרטן געוואָרן אַרויסגעריסן און ערגעץ צעבולוועדט געוואָרן, מי-יודע אין וואָס פאַר אַ וועלטן — איך באַטראַכט איצטער דעם וועג, וואָס האָט זיך איינגעוויקלט אין פאַנטאַסטיקע שאָטנס און קען די מיט פון אַנדערע פאַרלאָרענע שבטים נישט דערקענען, זייער גרויסער צאָל קען איך נישט אַרויסזען.

פאַר מיר שווימט אויף דאָס בילד, ווי עס שטייען אַ טייל שבטים אויפן באַרג גריזים און בענטשן און אַ טייל אויפן באַרג עיבל און שעלטן. און מיט וואָס פאַר אַ פייער די שעלטערס שעלטן און ווי בלאַס עס זיינען די ברכות אַנטקעגן די קללות!

צו שעלטן האָט דער מורה-מענטש בעסער געלערנט זיין צונג. און ווי שמייכלט נאָך איצטער דער באַרג עיבל נאָך אַזאַ מין תוכחה, וואָס האָט זיך אויף אים אויסגעפּיקט? מיך האָבן דאָ געדריקט די בעטן פון ביידע זייטן.

הייזער זיינען איינגעפאַלן אין שכם פון ערד-ציטערניש און די קוואַלן אַרום שכם גיבן נאָך אַלץ זייער וואַסער. אַ שטראָם ריסט זיך פון ערגעץ און שניידט איבער דעם שטויביקן וועג.

נ צ ר ת.

אַ באַרג צווישן בערג איז דער, ביי וועמען עס האָט זיך איינגעוואָרצלט דער נאָמען נצרת. אַ שטעטל געווען. אַ דערפל געוואָרן. אומגעקומען און ווידער אויפגעקומען. וואָס באַטייט איצט דאָס שטעטל נצרת, וואָס אין גליל?

אפשר אַ ביסל שטילער לעבן די מענטשן אין נצרת. אפשר קלערער איז דער טרונק־וואַסער פון נצרתער קוואַל. געניי צוויי טויזנט יאָר זיינען אַריבער זינט פון דאַגען האָט מען גערעדט צו די, וואָס אונטן אין טאָל, און דערציילט זיי פון גערעכטיקייט. אַ נייע תורה האָט עס דעמאָלט געהייסן. ווי — פאַר וועמען. פאַר ייִדן איז דאָס געווען ערשט נעכטן. פאַר דער וועלט — אַ סך היסטאָריע. איצט, ווי יעמאָלט, רינגלען אַרום די בערג דעם עמק־יזרעאל, וואו אין אַלע צייטן האָט זיך געקוועלט דער פויער ברויט אַרויסצובאַקומען פון דער ערד און איבער דעם פויערס תבואה־פעלדער האָבן זיך אין אַלע צייטן דורכגעטראָגן אוראַנגען אין דעם מענטש מיט זיינע תאוות אַיינגעבאַקט. אָ, וויפל פאַרוויסטונג איז שוין געבראַכט געוואָרן אויף דעם טאָל אינטן פון די נצרת־בערג! און נצרת, די שטילע נעסט צווישן די גליל־בערג — וואָס האָט זיך דען נישט אויסגעפיקט אין יענע נעסט? וואו איז איצט נצרת, וואו עס איז אויפגעקומען דער וועלט־דערלייזער, פלייש פון אונזער פלייש און בלוט פון אונזער בלוט — וואָס האָט די וועלט נישט דערלייזט?

איז דאָס געווען דער יסורים־טאָל אין יענע צייטן? און וואו איז איצט דער יסורים־טאָל פון דער וועלט? אין מיינע רייזעס איבער דער וועלט האָב איך אים אומעטום געזען. אומעטום ציען זיך די מחנות געבויגענע צו דער ערד און די תפילות פון זייערע טרוקענע ליפן פאַלן צו דער ערד. ניינצן הונדערט און אַכט

און צוואַנציק יאָר ציילט די גרויסע קריסטלעכע וועלט פון דעם טאָג אָן, וואָס די שטילע ווערטער פון דעם וועלט־דערלייזער האָבן אַראָפּגעטריפט צום טאָל. די ווערטער זיינען געקומען און נאָמען פון די באַליידיקטע. די ווערטער האָבן געצילט צו די גרויס־אַלטער פון ירושלים. ביי אונז אַליין האָט עס געקאָכט שטאַרק און קעסל פון פאַרלאַנגען און עס האָט אַריבערגעשוימט איבער די ראַנדן. ביים פאָלק ישראל האָט זיך דאָס האַרץ געצאַפּלט צווישן פרייטעוודיקע געפילן און וועלט־באַפרייונג. אין ירושלים האָט מען נאָך אַלץ געטריבן די סטאַדעס בהמות צום בית־המקדש. געבראַכט קרבנות און זייער בלוט האָט נישט געקאָנט ריין האַלטן דאָס לעבן. דער רוימישער גייסט, וואָס האָט באַדאַרפט פאַרברענט ווערן אין זיין אייגענעם פייער, איז איסגעלאָשן געוואָרן און נעזאָגן דערשטיקט אין אונזערע קאַלטע קוואַלן, וואָס האָבן איבערגעטאָגן אומגעריכט אין גליל צווישן די האָרעפּאַשניקעס. באַשערט געווען, אַז דאָס יידישע פאָלק זאָל זיין האָבן אין דעם. וואָרעם איך ווייס דער זון פון נצרת איז אונזער בלוט און פלייש געווען און וואָס־צוליב איס רייסט מען אונזער פלייש לעבעדיקערהייט פון אונז, און וואָס־צוליב איס האָט מען נאָך ביז איצט נישט איבערגעהערט צו פאַרגיסן אונזער בלוט — — — קען איך מיר נישט אויסמאָלן, ווי אַזוי עס וואָלט אויסגעזען אין מערב־וועלט אָן דעם זון פון נצרת.

דער מורח, וואָס האָט איבערגעוואַקסן נישט נאָר איין רעליגיע און געגעבן דער וועלט גאַנצע אָדער האַלבע תורות — דער מורח האָט אויך קריסטנטום געגעבן. און די דאָזיקע תורה האָט אין די מורח־לענדער נישט געקענט זיך איינבירגערן. צו ראַציאָנעל און צו מתקן איז די תורה פון קריסטוס, ווי אויך אונזער אייגענע תורה, וואָס האָט אין דער מורח־ערד קיין וואָרצלען נישט געשלאָגן. און דער בלאַס־ווייסער מענטש פון די מערב־אייראָפּעאישע לענדער, וואָס האָט אַליין שווער געחלומט, פאַר אים איז די נייע תורה, וואָס איז אַראָפּ פון די נצרת־בערג, געוואָרן אַ דין העמדל צום לייב, וואָס צעצייט זיך אינאיינעם מיט דעם אָנקוועלן פון גוף.

וואָס איז איצט פֿאַרדאַן צו דערציילן פֿון דער שטעטל גופֿא, וואָס הייסט נצרת און ליגט אין די בערג פֿון גליל? אַ גרוי שטעטעלע איינגעראָבן אין די בערג. דורך די שטיפּיקע גאַסן ציט דער וועג, וואָס פֿירט צום ירדן־טאָל און אייבערשטן גליל. אויך די מענטשן אין די גאַסן און ביי די הייזער זיינען נישט פֿאַרביק גענוג, צו באַפֿרידיקן די פֿאַנטאַזיע פֿון באַזוכער, וואָס קומט אָנגעלאָדן מיט הותת אויף זיינע אַקסלען, דאָ שטייט דער אייזל אָנגעלאָדן מיט מחשבות. דאָ דויערט דער קעמל און שטויב און איז מעלה־גירה. עס זיינען אַוועק פֿון אונז יענע ציטן, וואָס אַ פּשוטער געדאַנק, אַרויסגעזאָגט מיט נאָך פּשוטערע ווערטער, איז געווען פֿאַר דעם מענטשן אַ וונאויפֿגאַנג, וואָס האָט געבראַכט ליכטיקייט און דערליזונג פֿאַר אַ דאָרשטיקער נשמה. איצט האָבן מיר, די „גרויסע חכמים״, דערלעבט, אַז אַיעדעס וואָרט, ווי געליטערט עס זאָל נישט זיין, איז דאָס נישט דורכזיכטיק און האָט דעם קלאַנג פֿון פֿאַרשאַוערטן בלעך.

זאָל הײַנט עמעצער אַראָפּשרייען פֿון אַ באַרג־אַראָפּ צו מענטשן, וואָס וואַרטן אין טאָל אויף אַ גרויס וואָרט, זאָל מען, למשל, אַראָפּשרייען:

„זייט וויסן, מענטשן און קינדער, אַז אויב עמעצער האָט איינעם פֿון אייך דערלאַנגט אַ פּאַטש אין דער רעכטער באַק, זאָל ער אונטערשטעלן די לינקע אויך״.

איך מאָל מיר אויס די אומצופֿרידנקייט פֿון די, וואָס אין טאָל. און אפֿשר וואָלט מען אים אויסגעלאַכט אַזוי דורך, אַז די בערג וואָלטן מיטגעלאַכט. עס וואָלטן אויך נישט געקלונגען פֿיל קליגער די פּשוטע ווערטער: „אַז אויב עמעצער האָט ביי דיר צוגענומען דיין מאַנטל, גיב אים אויך אַוועק דיין העמד״.

איצט טראָגט עס אַפֿילו אַרום די קריסטלעכע וועלט אויף די ליפּן. און עפּעס האָט די וועלט געמיינט דערמיט און נישט דערמיינט. עדות זיינען די אַלע בערג אַרום, אַז געגנט שטיינער האָבן זיך געקייקלט מיט דעם שפּוע פֿון די בערג צו דעם טאָל אַראָפּ. אַנדערע שטיינער האָבן זוכה געווען איינגעמויערט צו ווערן אין אַ וואַנט אַריין. אַנדערע שטיינער האָבן זוכה געווען, אַז מען זאָל

זיי אַרומליינגן אַרום אַ קוואַל. די ווערטער, וואָס האָבן זיך געקייקלט צו די מענטשן אין טאָל, האָבן באַקומען פליגל. און ווי צו ווערטער, וואָס ווערן געפליגלט! ווייל פליגל קען מען אונטערשניידן. פליגל קען מען אויך אָפּהאַקן און מאַכן פון זיי אַ פּערעדוויש, שטויב אַראָפּצווישן; אָדער אויפן בעסטן אופן צונויפקערן קרישלעך ברויט פון אַן אָפּגעגעסענעם מיטאָג. ביים פאָלק ישראל האָט עס יעמאָלט געפלאַמט דער מוח. אונזער גאַנצקייט איז צעשפּאָלטן געוואָרן פון פרעמדער היץ. פאַרוואָס דער יידישער גייסט האָט זיך אַזוי געעקשנט אָנצונעמען דעם רוימישן צייכן פון דער צייט — דאָס איז קלאָר גענוג. פונדעסטוועגן דאַרף מען צושרייבן צום גע־פיל, וואָס קנעכטשאַפט איז געווען פרעמד דעם יידישן גייסט. די וואָס האָבן זיך געריסן פון די אייגענע רייען צו זיין אונטער־שטופער פון אַ פרעמדן רייטוואָגן, כאָטש שפּעטער האָבן זיי אויף די בגדים געבראַכט דעם גאָלדענעם שטויב פון פרעמדע וועלטן — די פאָלקסמאַסן האָבן דעם דאָזיקן שטויב געהאַסט. און אפשר האָט דער יידישער אינסטינקט געשפּירט יעמאָלט דעם רויעם אונ־טערגאַנג און די אַלע, וואָס האָבן דעם רוימישן קילט געשלעפּט אין דער יידישער מחנה אַריין, זיינען פון פאָלקסגעזעצן פאַרמשפּט געוואָרן. און אויך דאָס, וואָס מען האָט ביי אונז גופא געהאַלטן אין פאַרשטאַרקן די צאַמען אַרום לעבן — דאָס אַליין איז אויך נישט געווען צום גוטן. ווייל די אַלע צאַמען־פלעכטער זיינען אויך אָפּט די, וואָס דערלאָזן נישט, אַז קלאָרע ליכט זאָל דערגרייכן צו די, וואָס אינעווייניק אין צאַם, זיינען אָפּט די, וואָס שמירן קייטן אויף הענט און פיס פון פאָלק: זיי זיינען אָפּטמאָל אויך די, וואָס מיט אַ לאַנגער בייטש קנאַקן זיי איבערן לעבן.

און יעמאָלט, ווען די פּשוטע פון פאָלק הייבן אָן אויפצווואַכן מיט זייער אייגענער חכמה, און ווען ביים פאָלק באַווייזט זיך איינער, וואָס קען ריידן מיטן לשון פון פאָלק — יעמאָלט פּלאַצט אויך דער געדולד ביים פאָלק. שטענדיק, ווען מען האָט די סטרונע צו שטאַרק אָנגעצויגן, האָט די סטרונע געפּלאַצט דווקא דאָרט, וואו מען האָט נישט געוואָלט. פאָלקסגעזעצן וואַרעמט זיך אים אין דער טיף. די, וואָס רייסן פון אויבן אויפן קאַרק פון פאָלק,

קענען עס נישט באַגרייפן אין צייט, ביז וואַנען דאָס פאָלק שליידערט די רייטערס נישט אַראָפּ פון פלייצע.

שטייענדיק אויפן ראַנד פון נצרת־באַרג און, ווען איך האָב אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט אַראָפּגעקוקט צום טאָל, וואו עס וועט ווידער באַגייסט אַ יידיש לעבן, איז מיר שווער געווען מיטן געדאַנק אַריבערצוואַרפן אַ בריק צו יענע טעג, ווען פון ירושלים האָבן געצויגן די, און יאוש־אַריינגעפאַלענע, וואָס האָבן געזוכט זייער יאוש צו קילן ביים ברעג ירדן אָדער אין בלויען כנרת. וואו יאוש איז פאַרהאַן — דאָרט איז אויך דער אָנהייב פון אויפשוואונג, דער אָנהייב פון פראָטעסט און די קערנער פון אַ נייעם שטרעבן. וויל פעלקער, וואָס זיי איז באַשערט געווען איבערצולעבן אַ צו־לאַנגע צאָל הורות, זיי ווייסן פון אַ סך אָנהויבן און ווילן נישט דערקענען קיין שום סוף. אַזעלכע פעלקער האָבן זייער צייט פון שיכחה און צייט פון הינערפלעט.

צי איז גערעכט געווען דער נוצרי, ווען ער האָט געזאָגט: „וואַרף נישט קיין פערל פאַר חזירים"? האָט ער זיינע פשוטע אָנגעשנירלטע ווערטער טאַקע אַזוי געשאַנעוועט? און אפשר זיינען אַלע חכמים פון די מזרח־לענדער אַזוי געווען. אפשר איז ביי יעדן פאָלק, וואָס איז נוטה אַיינצודרעמלען, פאַראַן די ליבע צו שנירלען קלוגע רייד און אָנהענגען אויפן האַלז. מיר, מערב־מענטשן, האָבן קיין טעם אין דעם נישט געשפירט. און עס חידושט מיר דעריבער, וואָרעם קריסטנטום, וואָס האָט זיך אויסגעפיקט אין מזרח, האָט פעדערן באַקומען אין מערב. און ווען אַ מערב־מענטש אין ענגלאַנד, צי אין אַמעריקע הייבט מיר אָן צו קייען דעם זין פון דעם „האָב ליב דיין שכן, ווי זיך אַליין" — איז דאָך מיר עס אַזוי גרינג צו באַנעמען, מישטיינס געזאָגט. צום גרינגסטן איז דאָס מיר געווען צו פאַרשטיין אונטער דעם קנאַל פון קאַנאָנען אין מיין יאָרהונדערט.

פּרוּווט איצט וואַרפן שטיינדלעך פון באַרג נצרת אַראָפּ, באַרג־אַראָפּ — די שטיינער זיינען פאָלגעדיק אַזוי לאַנג, ווי זיי שפירן דעם כוח פון מיין האַנט, אַזוי לאַנג, ווי זיי שפירן דעם שטויס.

און איך זע אָבער פונדעסטוועגן, ווי דאָס שטיינדל האָט זיך גע־קייקלט, געקייקלט, ביז עס האָט געפונען אַ חייך, גריבעלע און געבליבן אין דעם רוען. מיר האָט זיך גאָרנישט געוואָלט אַראָפּ־שרייען פון באַרג־אַראָפּ. נישט דערפאַר, ווייל קיינער האָט אונטן ביים צופוסנס פון באַרג נצרת נישט געהאַט איך מיין וואָרט — איך חיים, אַז די אַלע נייע הייזער מיט די ווייסע דעכער, וואָס זיינען צעזייט איבערן טאָל („ידישער חלום פון צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט”), אַז דאָרט האָט שוין אַן אַנדער אמונה באַצוואונגען דאָס לעבן. די אמונה אין אַרבעט און גלויבן אין דער געבענטשטער קללה:

„מיט דעם שווייס פון דיין פּנים זאָלסטו עסן דיין ברויט”.

דאָס יידישע פאָלק האָט זיך געזעגנט און זיך איבערגעדייט מיט דער פלייצע צו אַלץ, וואָס עס איז געזאָגט געוואָרן איבער נצרת־באַרג. כאָטש מיר איז דאָס פאָלק שוין פון לאַנג פון די פריערדיקע רייד, וואָס זיינען אַראָפּגעזאָגט געוואָרן פון באַרג סיני. און ווער קען עס זיך דערנענטערן צום אַקער־ער, וואָס גייט נאָך מיטן אַקער זיי־נע אָקסן, אים אַ קלאַפּ טאָן אין פלייצע און זאָגן:

— הייב אויף דיין קאָפּ, דו קינד פון דער ערד, און זע, ווי די ממשלה פון הימל נידערט אַראָפּ צו דיר!...

אונזערע פויערים פון טאָל צעאַקערן מיטן אַקער ווידער אַ נייעם אָנהייב פאַר'ן פאָלק און נישט נאָר די נצרת־בערג. נאָר אַלע בערג, וואָס וואַכן דאָ איבערן טאָל, זיינען געזען עדות אי־בער אַזעלכע אָנהייבן ביי אַ פאָלק, וואָס ווייל פון קיין סוף נישט וויסן...

עס קומט מיר איצט זכרון אַ קאַלטע נאַכט אין די הימאַלאַיע־בערג אין אינדיע. איך האָב מיר פאַרקליבן צו־הויך. אַריבער צען טויזנט פוס אין די בערג. דרויסן האָט געשטורעמט מיט שניי, דער ווינט, וואָס האָט געיאָמערט, האָט דערוועקט אַלערליי מחשבות. די קריסטלעכע הויז, וואו איך האָב זיך איינגעהאַלטן, איז געווען זייער פריינטלעך צו מיר. אַ מוטער, אַן אַלמנה מיט איר איין און איינציקער טאָכטער, זעכצן יאָר אַלט, זיי האָבן געוואוינט, אַז איך

בין אַ ייד. נאָר דאָס האָט נישט געשטערט די באַציִונג צו מיר: פאַרקערט, ביי יעדער געלעגנהייט האָבן זיי מיט מיר אָנגעצויגן אַ שמועס מכּוח יידן און ליב געהאַט צו הערן מעשׂיות מיט אַ היסטאָ-רישן הינטערגרונט. זיי האָבן מיר דערפאַר באַלוינט מיט מעשׂיות פון זייער לעבן אין אינדיע, מעשׂיות פון אַלערליי פאַסירונגען אין דער ווילדערניש; דערציילט פון איבערפאַלן פון טיגערן און לעמ-פּערטן.

און זיצנדיק ביים וואַרעמען קאַמין, בשעת חורסן האָט די זאַ-ווערוכע גערעדט, איז, ווי דער שטייגער, דער שמועס אַריבערגע-גאַנגען פון אַ מתנה ווילדע העלף, וואָס האָבן אַמאָל באַפאַלן זייער היים און אַזוי איז מען דערגאַנגען צו די לעצטע פּאָגראָמען אויף יידן אין אוקראַינע. צו גאַסט זיינען געקומען יענעם אָוונט פון שכנישן ישוב אַן עלטערע פרוי פון אַ דאָקטאָר מיט איר זון, וואָס האָט זיך געשדכנט צום יונג מיידל. בשעת איך האָב געמאָלן בילדער פון יידישע רדיפות, האָט דאָס מיידל נישט אַראָפּגעלאָזן די אויגן פון מיר. כאָטש אַ בלאָנדע מיט בלויע אויגן, נאָר אַ געבאָרענע אין דער ווילדערניש. האָט דאָס אָפּשט פון אירע אויגן אַ שפּיל געטאָן מיט אַ ווילדן פייער. פּלוצלונג טוט זי אַ פרעג:

— פאַרוואָס שלאָגט מען אַזוי שטאַרק דאָס יידישע פאָלק?

איר שטימע האָט געקלונגען אי נאַיוו אי דרייסט. סיי קינדיש און סיי מיט פּראָטעסט. אַ ווײַלע איז מען געווען שטיל. דער עולם האָט זיך דורכגעוואָרפן מיט בליקן. דערנאָכדעם האָבן זיך אַלע-מענס אויגן געווענדט צו מיר, וואָס איך וועל ענטפערן. איך האָב אָנגעהויבן צוצוקלערן אויף שנעל אַן ענטפער, וואָס זאָל דער יונ-גער מיידל באַפרידיקן. נאָר דאָ איז מיר דער חתן־בחור פאַרלאָפן דעם וועג:

— ווייסט נישט, קינד? דאָס איז דאָך דערפאַר, וואָס די יידן האָבן אונזער דערלייזער געקרייציקט...

זי האָט עס באַגריפן. און ווען איר בליק איז ווידער געפאַלן אויף מיר, האָט שוין אין אים געגליט גאָר אַן אַנדער פייער. מער האָט זיך יענעם אָוונט דער שמועס נישט געקלעפּט. און אויך אין

די ווייטערדיקע טעג האָט דאָס יונג מיידל אויף מיר געקוקט מיט אַנדערע אויגן.

אין נצרת, כאָטש אין אַ בלענדנדיק ברענענדיקן טאָג, דאָך איז מיר געקומען אויפֿן רעיון יענע שטערנדיקע נאַכט אין די הימאַלאַיער בערג. בעת איך האָב געשפּאַצירט דורך די שמאָלע געסלעך פֿון נצרת, האָב איך געשפּירט די אייפֿערזיכטיקע בליקן, וואָס זיינען אויף מיר געפֿאַלן פֿון די קריסטלעכע איינוואוינער פֿון נצרת.

יאָ, די אַטמאָספֿער אין נצרת איז אַן אָנגעשטרענגטע. אמת, אין נצרת איז נישט פֿאַראַן דער אויפֿברויז פֿון רעליגיעזע ליידנשאַפֿטן, ווי אין בית־לחם, וואו מען ווייזט אָן אויף דעם אָרט, וואו דער דערלייזער איז געשטאַנען. אַלע לעגענדן פֿון זיין געבורט זיינען דאָך אַזוי אינטים, וואָס אַפֿילו קליינע קינדער קענען עס באַנעמען... און דאָס איז דאָך דער חילוק.

אין נצרת האָט ער שוין געהאַלטן זיינע דרשות און עס איז צום הונדערטסטן מאָל באַוויזן געוואָרן, אַז אין דער אייגענער שטאָט קען מען קיין נביא נישט זיין. און אַפֿילו אים, דעם באַשיידענעם, האָט אַזאַ ביטערער אמת פֿאַרדראָסן. אַוודאי פֿילט דער דורכרייזנדער, און אפֿשר אויך דער פֿרומער קריסט שפּירט אַ קרענקלעכן ציטער אין די באַקן, ווען ער קומט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט צום אָרט, וואו מען האָט געהייסן די באַק אונטערשטעלן צו יענעם, וואָס וויל פּאַטשן. און מיר, ייִדן, וואָס האַלטן, אַז מען דאַרף אַפֿילו דעם ערשטן פּאַטש אויך נישט באַקומען — ווי געשריען — מיר קריגן דערפֿאַר אונזער חלק אויף ביידע באַקן...

און איצט, ווי אַמאָל, האָרעוועט שווער דער גליל־מענטש אַרויסצוציען ברויט ביי מאַמע ערד. ייִדישע פֿעלדער גרינען איצט ווידער צופֿוסנס פֿון דעם נצרת־באַרג.

אין לאַנד פון ריזן.

דאָ, אַרום חברון, צעוואַרעמען זיך די אַמאָליקע חדר־יאָרן, וואָס ליגן שוין לאַנג אין פאַרגליווערטקייט און צוריק קומט אויף עגלשער המיזן פון די צייטן, ווען דער רבי האָט געריסן פאַרן אויער ביז בלוט, למאַי די פּאַנטאַזיע פון תלמיד האָט נישט דורכגעברענט די סטעליע.

חברון, „דאָס לאַנד פון די ריזן", וואוהין עס זיינען געקומען די מרגלים, וואָס משה האָט געשיקט פון מדבר אויסצופאָרשן דאָס לאַנד כנען. חברון, וואו די הענגלען ווייַנטרויבן זיינען געווען אַזעלכע שווערע, אַזש די מרגלים האָבן באַדאַרפט טראָגן איין שווערן הענגל אויף אַ שטאַנג אָנגעלאָדן.

דער רבי האָט דערציילט, אַז איעדער מילגרוים איז געווען צוויי מאָל אַזוי גרויס, ווי אַ קאָפּ פון אַ מענטש. און יעדער פייג, די גרייס — דאָס האָט דער רבי געמאָלן געפּרעסטע פייגן — יעדער פייג איז געווען גרויס ווי אַ מילשטיין...

חברון — דאָרטן ליגן דאָך אין דער געטאָפּלטער הייל די אָבות מיט זייערע פּאָרן: אברהם און שרה, יצחק און רבקה, יעקב און לאה. אברהמס וואַנדערונגען און דער טויט פון שרהן דאָ אַרום חברון — נישט געווען אין קינדערשן מוח קיין שטח פון צייט. ווייט מיט נאָענט האָבן זיך געגעבן די הענט. פּונדעסטוועגן איז מיר געבליבן אין זכרון אַ בילד פון די הענגלען ווייַנטרויבן, וואָס האָבן אָנגעוואָרפן אַ פּחד אויפן פאָלק ישראל אין מדבר און דער פּאַטאַלער בונט, וואָס האָט געפירט צו אַזאַ האַרבער שטראָף:

— אין מדבר וועלן אייערע פּגרים אויספאַלן!...

דור המדבר... אויף אייביק געשטעמפּלט אַ פאָלק מיט אַזאַ פאַרשאָלטענעם נאָמען. שולדיק געווען דער שאָטן פון יענע ריזן,

וואָס האָבן געלעבט אין חברון; מענטשן, וואָס זייערע ווערטער זיינען פון הימל אַראָפּגעפאַלן און שוין אויף דער ערד האָבן זיי דעם הימל אונטערגעשפּאַרט.

וואו זיינען זיי, די אַמאָליקע ריזן? ניטאָ קיין ריזן-פאָלק זיינען די היינטיקע באַזיצער פון חברון. אַזוי העלדיש ווי אַלע און זייערגלייכן אין פּאַלעסטינעס אויפגעכוואַליעטער געגנט. אָבער נאָך ביז היינט איז חברון באַרימט מיט די אויסדערוויילטע ווייַנטרויבן. נאָך ביז היינט איז חברון די היים פון די אָבות. און איצטער איז חברון אויך די היים פון סלאָבאָדקער ישיבה.

* * *

אַ סך האָב איך נאָכגעטראַכט אין ארץ-ישראל, געוואָלט פאַרלויפן אין דעם סוד פון די קומענדיקע טעג. געפּרוּווט אויסמאָלן פאַר זיך אַליין דאָס ייִדישע לאַנד, ווען עס וועט זיין אויפגעבויט. שווער זיך אויסצומאָלן, ווער און וואָס עס וועט נעמען די בכורה: תורה, סחורה, אָדער שווערע פּראַצע ביי דער ערד? אַז מען איז אין תל-אָביב, מאָלט זיך סחורה. אין ירושלים, צי אין צפת, איז דער קול התורה, וואָס שרייט הויך. לאָזט מען זיך אַראָפּ אין טאָל — קומט אַנטקעגן דער קלאַנג פון האַמער און גראָבאייזן. בכלל האָט זיך די תורה אין ארץ-ישראל פאַרקליבן אין די בערג אַריין.

נאָר דאָ, אין לאַנד כנען, פאָרנדיק קיין חברון אין אַ פאַרנאַכטיקער שעה, האָט דער דמיון געמאָלן די אַמאָליקע ריזן. גרינג איז געווען פאַר די מחשבות ווי פאַר די בליקן, וואָס האָבן געבלאָנדזשעט אין דעם פאַרנאַכטיקן ליכט און שאָטנשפּיל. אַלטע בילדער, אַז זיי ווערן ניי געבוירן, קריגן זיי פליגלען און טראָגן אַמאָל דיך אַריבער איבערן תהום, וואָס ליגט צווישן אַ דורות-דיקער געגנוואַרט. אַזאַ נס געשעט דאָך מיט פיל אין ארץ-ישראל.

פונדעסטוועגן האָט צו מיר פאַרחלשט געקוקט די געגנט פון ביידע זייטן וועג. פון בית-לחם ביז צו חברון, ווילט איר — איז דאָס אַ האָזן-שפּרונג. און ווילט איר, איז דאָס אַהינטער זיבן באַזונדערע הימלען. און מיין פאַרנאַכט האָט זיך דער וועג געצויגן

אין געגנט פון געגנט האָט זיך אַרויסגעוויקלט; לאַנד פון לאַנד האָט זיך אַרויסגעשיילט. עס רוט פלעגמאַטישקייט אויף אַראַבישע פעלדער. ליגט פלעגמאַטישקייט אויף ווייערע געדיכטער אויסגעגאָסן. דאָ, אין דעם „לאַנד פון די ריזן" האָט עס אויך געקענט, וואַסער זיין. ווייל קוואַלן לאָזן זיך דערקענען. וואַסער שלאָגט פון דער ערד. נישט קיין פאַלשע וואַסער־גרעבן קומען דאָ פון צווישן די בערג אַרויס. נישט אומזיסט איז חברון פון אַלטע ציטן אָן דער אָאַזיס אין דער אַרומיקער מדבריקייט. אַ פיל גרעסערע שפע האָבן אויך דערוואַרט צו זען דאָ אין דער געגנט.

עס איז געווען דאָס מאָל אויך די צייט, ווען וויינטרויבן ווערן צייטיק. און שווער זיינען געלעגן די וויינשטאָקן אויסגעצויגן אויף דער ערד. פון אַהינטער די גרינע בלעטער האָבן אַרויסגעקוקט די הענגלען לעגלעכע ווינטרויבן, אָנגעגאָסן מיט זאַפט ביז צום פּלאַצן. נאָר עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז קיין שום האַנט גיט אויף זיי נישט אַכטונג; קיין שום בליק האָט די דאָזיקע וויינשטאָקן נישט געוואַרעמט: אַליין פון זיך, אַליין פאַר זיך קוועלן די ווינטרויבן, נישט קיין אונטערגעשפּאַרטע, נישט קיין אונטערגעלייגטע. איפן געדאַנק קומען ווידער אַרויף יענע לעגענדאַרישע שווערע הענגלען, וואָס זאַלבענאַנד אויף אַ שטאַנג אָנגעלאָדן האָט מען באַדאַרפט אַיעדן הענגל טראָגן.

* *
*

אין דער פאַנאַטיקער שעה האָבן זיך די איינוואוינער פון חברון אַרויסגעלאָזט שפּאַצירן. שפּרייזן פאַמעלעך מיט דער שמאָלער גאַס, טריט ביי טריט די חשובי־העיר. אַנדערע מיט רויטע פעסקעס אויפן קאָפּ. קוקן פון אַ ווינקל אַפיר פרויען מיט קרענקלעכע בליקן. קומען אָן אַנטקעגן פרויען מיט פאַרדאַגענע פנימער. מען באַטראַכט מיט אַ ביסל גאווה די געסט, וואָס פאָרן אָן קיין חברון. ס'איז דאָך די אַלטע חברון: די לייט וויסן, אַז זייערע וויינטרויבן זיינען די בעסטע. נאָר בעסער פון אַלץ וויסן זיי, אַז דאָ ליגן די אָבות אין דער מערת־המכפלה.

דער פעלאַך, אָדער דער פּויער, איז דאָ אַ ביסל פאַרבי-
קער. אַ רויט אָדער ראָזע טשאַלמע אַרום קאָפּ. דער בליק ווינ-
טיקער און געראָטן אין דער געגנט. ווער עס קומט אָן פון פעלד
אויפן קעמל, הוקן זיך ווינגדיק, ווער — אויף זיין קליין אייזעלע
און די פיס אויסגעצויגענע ביז צו דער ערד — קיינער פאַרפעלט
נישט אַ בליק צו וואַרפן צו די פרעמדע, וואָס קומען אָן מיט
אַן אָנגעצונדענעם דמיון.

די מערת-המכפלה איז אַ גאַנצע פעסטונג, אין מזרח-זייט
שטאָט. הויכע ווענט, אפשר אַ-איבער דרייסיק פוס הויך, פון גרויסע
געטעשעטע שטיינער, זאָגן עדות אויף פריערדיקע דורות. מען וויל
האָבן, אַז די אונטערשטע שיכטן שטיינער שטאַמען נאָך פון די
חשמונאים. ווי די זאַך זאָל נישט זיין, איז מיר פיל ליבער געווען
דער באַשיידענער אוהל אויף דער מוטער רחלס קבר, ביים וועג
פון בית-לחם.

די מוסולמענער האָבן דאָ אַ גרויסן מעטשעט און די קברים
זיינען פאַרצאַמט פאַר די, וואָס זיינען פון אַן אַנדער גלויבן. ייִדן
שפּאַרן זיך אָן ביי אַ וואַנט דרויסן און שעפּטשען זייערע תפילות.
צו די צענדליגע, שווערע שטיינערנע טרעפּ, וואָס פירן צו דער
מערה, מעג מען זיך בלויז דערנעענטערן. מען דערלויבט אַ עט-
לעכע טרעפּ אַרויפצושטייגן. אָפּגעריסענע ייִנגלעך רייסן פאַר די
פּאָלעס און בעטן באַקשיש. און בכלל איז אַרום דער מערת-המכפלה
נישטאָ קיין צופיל קדושה. מער ענלעך אויף אַ מאַרק, וואו עס
יאַרידלען זיך אַלערליי ווילדע יונגען און אין דער אַבסאָלוטער
גרויער וואָכעדיקייט איז נאָך דער ייִד אַ פּסולער ענין.

מיין בליק איז געפאַלן צו אַ שטיבל אין שכניש, וואו דער מאַן
האָט מיט גרויסע שליסלען פאַרשלאָסן די טיר, פאַרשליסנדיק זיין
ווייב אינעווייניק, און ווען זי האָט פּראָטעסטירט, האָט ער איר אָנ-
געבראָכן די ביינער... אַזאַ אומטענטשלעכער געווין האָט געשלאָגן
פון אינעווייניק און דער שמייכל פון דער קלעפּעדיק-זיסער צופרידנ-
קייט, וואָס האָט זיך בשעת-מעשה אויסגעגאָסן אויף דעם עולם
יונגען — דאָס האָט מיר אַרויפגעבראַכט אויפן זכרון די מוטער
שרה און די מוטערס רבקה און לאה, און וואָס מיט אַ

עטלעכע טויזנט יאָר שפּעטער, בײַ זייער קבר פּאַרשליסט נאָך דער מאַן זײַן חייב אַהינטער אַ שלאָס...

— און ווי זײַנען געווען די אַמאָליקע ריזן פון חברון?

יאָ, ווײַן, וואָס עלטער, ווערט ער שטאַרקער און שיכּורט אָן דעם טרינקער. און דאָ, די היסטאָרישע געגנט האָט מיך נישט פאַרשיכּורט. דאָס האָט זיך בלויז אַ צאַפּל געטאָן טראַכטנ־דיק, אַז דאָ ליגט די אמתע יידישע מוטער, וואָס האָט פאַר איר ליב־לינג איבערגעוויילט יעקבן, דעם יושב־אוהל, און האָט פון זיך אָפּגעשטויסן דעם פּילנואַפּער און בויגנשיסער.

* * *

און אפשר האָט זיך צוליב דעם קיין חברון איבערגעקליבן די סלאָבאָדקער ישיבה. דאָ, אין לאַנד פון די אַמאָליקע ריזן און פון די איצטיקע קאַליקעס? — און כאָטש אין די בעתּ פון ארץ־ישראל איז די היים פון תורה, אין חברון אַליין איז אַ דרײַ טויזנט פּוס הייך, אין די בערג, פונדעסטוועגן האָט עס מיר אַזוי געחידושט, ווען דער באַקאַנטער גמרא־ניגון האָט זיך צו מיר אַ טראָג געטאָן דורך די אָפענע פענצטער פון אַ גרופּע געמויערטע הײַזער, בײַם זײַט גאַס.

דער גמרא־ניגון, וואָס האָט אַזויפיל יאָרן געוואַכט בײַ די בריגעס פון ניעמאַן, דאָרטן, אין דער קאָזנער פאָרשטאָט — דער איגענער ניגון האָט אַהער אַײַנגעבלאָנדזשעט. דאָ קלינגט דער ניגון אי נאָענט, אי ווײַט. עס האָט אַהער נישט דערגרייכט די יידישע האַנט אונטערצולענען די ווײַנשטאָקן — וואָרעם עס האַלטן די ווײַנ־שטאָקן אַזוי קרום געקוקט איף דער בריהשער האַנט פון אונ־זערן אַ פּויער, ווי עס קוקן די אײַנוואוינער פון חברון אויף דעם יידישן פּויער מיטן גראָבאַײַזן איפּן אַקסל.

דערפאַר, פאַרשטײ איך, איז דער קול־התורה, וואָס וויקלט אײַן די עטלעכע געמויערטע בנינים בײַם זײַט וועג, דער סלאָבאָדקער ניגון איז אַ סך ליבער צום אַראַבערס אויער, ווי דער היינטיקער „אם אין אני לי, מי לי — — —“ דאָס הפקר־ליד פון די חלוצים, וואָס זײַנען אָנגעקומען איבערצוקערן און באַנײַען דאָס פּנים פון לאַנד.

איך הער דעם ניגון און באטראכט די בעטן ארום און וויל עס אין דמיון איינם מיטן אנדערן פארבינדן.

— צי האט איר, בעטן, געגארט, אז די דאזיקע זאלן קומען און זיך איינגעשטעלן מיט זייערע שטענדערס צווישן אייך?

דאך שמידט דער ניגון אין ער ציט אראפ פון וואנט. עס כוואליעט זיך דער „אביי תנו רבנן" און דער „אוי אמר ר' שמעון", דער „קל־וחומר" און דער „מאי קא משמע לן".

טאקע, וואס לאזט עס מיר אלץ צו הערן אין צוואנציקסטן יארהונדערט, נאך א וועלט־מלחמה און נאך אזא בלטיקן שיבת־ציון, פון מפקיר זיין די ביינער פאר קדחת און מפקיר זיין דאס גאנצע ביסל יונגע יארן פאר איסטשיקענען זומפן אין עמק־יזרעאל, צי עמק־הירדן? אט קום איך נאר־וואס פון דארטן. אט האב איך דאך נאר־וואס געשטוינט פון אזא בריטקייט אזוי־צוגעבן אלץ, אבי נאר די פאטשיקנע ערד זאל א שמייכל טאן; אבי א קארן, צי א חייצנואג זאל זיך באווייזן איבן שפיץ שטרוי, אן אנזאגער, אז די מי איז נישט געווען אוועקגעווארפן. אט בין איך דאך גאנישט לאנג געזעסן ביי די „ברודער־טישן" אין די קבוצות און געגעסן זייער „לחם־עוני", דעם אזוי שווער פארהארעוועטן ברויט. ניין, די סלאבאדקער האט נישט פארכאפט די העלט פון ארבעט, דער חשק צו בויען, מיט דינא־מיט אויפרייסן דעם פעלז — — און דא, טראכט זיך, וועלן אויסוואקסן רבנים, ארץ־ישראל־רבנים, וואס וועלן נאכטאן זייער גלייכן מיט אמאל אראפפארן צווישן די יידישע פויערים און אריינקוקן אין זייערע הייזער, צי איז דארט חלילה נישט כשר, און צי האט, חלילה, א פויער נישט מחלל־שבת געווען צוליב זיין שווערער הארעוואניע אין פעלד. —

— אלץ קען אין ארץ־ישראל געמאלט זיין, ענטפערט א געדאנק.

יא, ס'איז ארץ־ישראל, וואו מען וויל איבערציען א איינהייטלעכן לעבן און פונדעסטוועגן איז דאס פאלויפיק א פעלד פון אזוי־פיל סתירות, אזויפיל סתירות. — —

די בחורים, וואָס דרייען זיך אַרום דרויסן פֿאַרן פֿענסטער, זינגען הײַנטמאָדיש. און אויך די, וואָס שאָקלען זיך איבער דער גמרא אינעווייניק, אַזוי שטייענדיק בײַ די סטענדערס — אויך זיי זעען מער אויס ווי חתן־בחורים, איידער ישיבה־בחורים. הײַנטיקע בחורים, וואָס ווייסן די וועלט. די רייזע פֿון ליטע ביז ארץ־ישראל אַליין איז ביכולת איפּצועפּענען די אויגן בײַ אַ יונגן מענטשן. און די מחנות חלוצים בײַם שטיינער האַקן און זייער ניגון איז אויך נישט קיין צו־גרויסער דיסאָנאַנס.

* * *

מעלאַנכאָליש איז געוואָרן דער פֿאַרנאַכט. דער ניגון האָט זיך מיט דעם פֿאַרנאַכט נישט געחברט. איך האָב אָפּגעזעגנט פֿון חבֿ׳ און זיך דערנענטערט צו די פֿענסטער. איינער אַ בחור, כאָטש מיט אַ יאַרמאָלקע אויפֿן קאָפּ, אָבער דאָס פּנים הײַנטוועלטיק, האָט מיר אָפּגעגעבן שלום־עליכם. אַ שמועס האָט זיך פֿאַרקניפּט און נישט געקניפּט.

— שפּירט זיך די תורה דאָ היימישער, ווי בײַ די ברעגעס פֿון ניעמאַן?

ער לאָזט אַראָפּ די אויגן און איך באַמערק, עס רויטלט זיך אין דער בלייכקייט פֿון זײַנע באַקן. אַ בחור פֿון אַ יאָר צוואַנציק און ער האָט זיך דערשפּירט אומבאַקוועם פֿון מײַן פֿראַגע.

פֿרעג איך ווידער:

— און ווי קלינגט דאָ דער גמרא־ניגון אין שכנות מיט דער מערת־המכפּלה?

שטאַרקט ער זיך און זאָגט:

— איך בין אײַך מקנא אײַערע רייזעס איבער דער וועלט... איך ווייס ווער איר זייט. געלייענט.

— און די לעצטע ערדציטערניש האָט נישט איבערגעריסן אײַער ניגון? פֿרעג איך ווידער.

האָט איצטער אַ בלאַסקייט באַדעקט זײַן פּנים און ער האָט זײַן בליק פֿאַרבאָרגן פֿון מיר. — — — —

האָבן מיר זיך אַזוי שלעכט פאַרשטאַנען? און וואו איז מיין איגענער גמרא־ניגון? — אפשר אַבען שעה אין מעת־לעת האָב איך דאָך אַמאָל מיט מיין קול־התורה דעם הימל געלעכערט און איצטער קען איך זיך מיט אים נישט צונויפרעדן. איז ער שולדיק? בין איך שולדיק?

שולדיק איז דאָך מיין באַזוך מיט אַ פּאָר טעג פריער אין עמק־הירדן און שולדיק איז דער לחם־עני, וואָס איך האָב געגעסן ביים ברודער־טיש — — —

* *
*

נאָר צום אַלטיטשקן בוים, אין אַ זייט פון חברון, דער אשל־אברהם, דער בוים, וואו אברהם האָט אונטער אים אויפגענומען די מלאָכים־געסט, וואָס האָבן אים אָנגעזאָגט, אַז שרה וועט אים געבוירן אַ זון — אוי, סאַ־אַ אַלטיטשקער בוים! דאָס איינציקע פון דער נאַטור דאָ, וואָס איז מיט אַזויפיל פיעטעט אָפּגעהיט געוואָרן. צי דער בוים שטאַמט נאָך פון אברהם־אָבינס צייטן — וויל איך מיר נישט שפּאַרן. נאָר געדענקען געדענקט אַ סך אַזאַ זקן אַ בוים. און יאַפּאַן, וואו מען גיט אָפּ דרך־ארץ אַיעדן אַלטן בוים, ווי אַ בכבודיקן זקן אין דער פאַמיליע — געוויס וואָלט מען אים געבראַכט מתנות און צו אים וואָלט מען זיך געבוקט.

ער איז צעצווייגט, און יעדער צווייג איז אַ בוים פאַר זיך אַליין. דער סאַמע מיטלסטער צווייג, דער העכסטער, איז שוין אַן אויסגעטריקנטער און טייט אַזוי אין דער געגנט אַריין, די אויסגעדוילטע און אויסגעפוילטע לעכער אין בוים האָט מען פאַרלייגט מיט ליים און צעמענט. מער ליים אין שטאָט ווי האָלץ. פונדעסטוועגן גרינען אַרום אים אַ סך איניקלעך־צווייגן. צום שטאָם זיינען צוגעקלאַפּט פּרימיטיווע מאָלערייען, וואָס שטעלן פאָר אברהם אָבינו און די מלאָכים.

קומט אַ פויגל צו פליען פון ערגעץ און שטעלט זיך אָפּ אויף דעם העכסטן מיטלסטן און טרוקענעם צווייג. אָ, וויפל מעשיות זיינען אונטער דעם בוים איבערגעדערציילט געוואָרן אין יענע צייטן, ווען ער האָט נאָך געשפּרייט אַ סך שאָטן אַרום זיך. איצטער איז

ער אַרומגעצאַמט. ווינציק שאָטן אַרום אים. טריקנט אַיין אין זיינע איגענע מחשבות. אפשר געדענקט ער נאָך די צייט, ווען ריזן זיינען דאָ געווען אין דער געגנט. און דערווידער זייַנען אים די באַזוכער מיט די ניכטערע מחשבות.

די נאַכט האָט אָנגעהויבן צוצופאַלן, און דער קינדערשער דמיון, וואָס האָט זיך צעוואַקסט, פאָגדיק קיין חברון, האָט איצטער זיך דערשראָקן פאַר די שאָטנס, וואָס האָבן זיך געשפרייט צופוסנס די בערג.

גיין. נישט אָנגעשלאָגן האָב איך זיך אין די טריט פון די ריזן.

צ פ ת.

אַזוי אָפּגעזונדערט פון דער אָפענער וועלט האָט זיך אײַנגע־זאָרגלט אין די בערג פון אײבערשטן גליל די שטאָט צפת. זי איז באַשיידן און צניעותדיק מיט איר צוגעטוליעטקייט צו די קנאָביקע ריפּן פון די בערג.

די שוואַרצע באַזאַלט־שטיינער אַרום צפת באַווייזן, אַז גאָר נישט רויִק איז געוועזן אין די טיפענישן פון דער ערד, דאָרטן, וואו צפת האָט זיך אײַנגעעקשנט צו ציילן אירע דורות. אין די אוראַלטע צייטן האָבן דאָ פון וואַנע וואולקאַנען געשפּאָרט לאַ־ווע־שטראָמען און קענטיק איז נאָך איצטער זייערע שווערע שפּורן. פאַרגליווערטע, צעפּלאַצטע, גרוי־שוואַרצע באַזאַלט־גליבעס זײַנען אײַנגעגעסן אין דער ברוינלעכער און פרוכטבאַרער ערד. מער שטיין ווי ערד דערשײַנען צום איבערפלאַך, און דער זוניקייט גליט עס און טריקנט און מאַכט, אַז די געגנט זאָל אויסזען אַ פאַרשאָל־טענע.

פונדעסטוועגן האָט זיך אַ שטאָט אײַנגעעקשנט, דאָ צו נאָגן חיונה פון דער אומרויִקער ערד. און וויפל מאָל די ערדציטערניש האָט נישט געפּרוּווט די שטאָט צפת אַראָפּצוטרייסלען פון די בערג־ריפּן, איז דאָס אַלץ נישט געלונגען. ירושלים איז אַזוי פיל מאָל חרוב געוואָרן פון מענטשנס האַנט, פון פעלקערס לײַדנשאַפטן, חרוב געוואָרן און אַ מיסטעריעזע האַנט האָט די שטאָט צוריק אויפ־געבויט. און צפת הייבט זיך די היסטאָריע כסדר אָן פון איין ערדציטערניש און ציט זיך ביז אַ צווייטער. מיט ניינציק יאָר צוריק איז געווען אַ גרויסער „רעש“, כמעט אינגאַנצן חרוב געוואָרן איז די עקשנותדיקע שטאָט, און איצטער איז נאָך אַלץ צפת דער פאַר־באָרגענער חן פון אייבערשטן גליל. ירושלים פאַרמאָגט יונגט־לעכע חוצפה, אַזוי זיך אַרויסצוהייבן אין דער אָפנקייט, אָפּצו־

דעקן די טויערן פֿאַר די פֿיר ווינקלען פֿון דער ערד. ירושלים גלויבט נישט אין חורבן. אָבער צפֿת האָט זיך אײַנגעהאַלטן נישט אויפֿצונעמען דעם קאַמף מיט דעם מענטשנס בלאָטראָ־שטיקייט און שטענדיקער תּאווה צו דעראָבערונג. צפֿת האָט זיך אײַנגעהאַלטן פֿון מענטשנס אויג און אין אירע באַהעלטענישן האָבן אונזערע ייִדישע גענעראַלן מלחמה געהאַלטן מיטן שטן, מיט דער סיטרא־אחרא. דאָ האָט מען באַקעמפֿט אין זיך אַלע קערפּערלעכע לײַדנשאַפֿטן. דאָ האָבן אונזערע העלדן, „גיבורי־הרוח“ געוואָלט אײַנגאַנצן אומברענגען דעם זינדיקן גוף און מיט דעם די נשמה לײַטערן, ביז זי וועט אָנצינדן די גאַנצע וועלט מיט איר ליכט.

כאָטש אין ירושלים איז קאָנצענטרירט אַ סך פֿון ייִדישן מהות. כאָטש ירושלים האָט געהאַט דאָס הייליקסטע פֿון אַלע הייליקייטן — נאָר ירושלים האָט זיך אָנגעזינדיקט גענוג. ירושלים „האָט אין אַלע פֿאַלן געהאַט טומאה“. און די ירושלים, וואָס באַדאַרף נאָך אויסגעלייזט ווערן, האָט אַליין פֿאַר זיך נישט געקענט אײַנרײַסן די וועלט. פֿאָלקס־דערלייזער האָבן זיך פֿאַרקליבן אין די בערג פֿון גליל. און דאָ, אין צפֿת, וואָס איז הויך אין די בערג, ווי ירושלים, דאָ האָט די שכינה אַ סך געטרויערט. אַהער האָבן געצויגן מקובלים פֿון גאָר דער וועלט. דאָ האָט דער ייִדישער מוח געברענט און געפֿלאַקערט.

אָ, וויפֿל בענקשאַפֿט, וויפֿל השתּפּכות־הנפֿש עס האָט פֿון צפֿת געצויגן צו אַלע פֿיר ווינקלען פֿון דער ערד! דאָ האָט זיך נישט נאָר איינמאָל די ייִדישע נשמה פֿאַרבאַנגען, ווי אַ קליין קינד, ווען די מוטער פֿאַרלאָזט עס אויף לאַנג. דאָ האָט מען אויך דעם ייִדישן גוף פֿאַרמשפּט, ער זאָל אָפּקומען וואָס מער; ער זאָל פֿאַרנעמען אַזוי פֿיל סיגופֿים און פּלאָגעניש, ביז די נשמה וועט ווערן אויסגעלייזט פֿון אירע ערדישע שטויבן און דערבײַ אויסלייזן די זינדיקע וועלט פֿון איר שטענדיקן וויגן זיך צווישן לעבן און טויט. אַלע צרות, וואָס האָבן זיך געטראָגן איבערן קאָפּ פֿון די ייִדן אין שפּאַניע און פּאָרטוגאַל, די ווייגעשרייען פֿון די, וואָס האָבן זיך געלאָזט וואַרפֿן אויפֿן שײַטערהויפֿן, די פֿאַרמשפּטע פֿון דער אינ־

קוויזיציע — ווייערע חייגעשרייען האָבן געקראָגן אַן אָפּקלאַנג אין צפת, וואָס אין די הויכקייטן פון אייבערשטן גליל.

דאָ, אין צפת, האָבן די בעלי־מקובלים דערשפּירט די יידישע מיסיע. דאָ האָבן זיי געשפּירט די חבלי־משיח; דאָ האָבן זיי פאַרנומען די קייטן פון געשמידטן משיח. פון דאַנען האָבן זיי דערבליקט זיינע גליענדיקע וואונדן. דאָ האָט מען דעם גוף גע־פּייניקט מיט תעניתים; דאָ האָט מען זיך פאַרמוטשט, ביז פונקען האָבן זיך געטראָגן פון די אויגן, הייליקע פונקען, וואָס האָבן פון דער אייגענער נשמה פייערדיק אויסגעשפּרונגען. פון דאַנען האָט מען געוואָלט כּשוף זינדיקע וועלטן, לייטערן און מסוגל מאַכן די ערד, די זאָל קענען איינעמען די ריינע, געלייטערטע טריט פון מלך־המשיח. דאָ האָבן געבליט האָפענונגען און אַנטוישונגען. דאָ האָט מען די נשמה־וואַכקייט דערבראַכט ביז צו פאַרחלשטקייט.

דער זעכצנטער יאָרהונדערט איז געווען פול מיט נסיונות פאַר דער יידישער נשמה און אין צפת האָט מען פאַר איר אויפגעשטעלט די האָרנע. ר' יצחק לוריא, אָדער „דער אַר״י", ווי ער הייסט ביי די מקובלים, און שפּעטער ר' חיים וויטאַל, זיי האָבן ממש די געטלעכקייט אַזוי געזען פון ירושלים. אין צפת איז געווען דער לוגאָרט, פון וואַנען מען האָט איינגעקוקט די טריט פון משיח. דאָ, אין צפת, האָט אויך אין דער ערשטער העלפט פון זעכצנטן יאָרהונדערט געפּייניקט זיין לייב דער מאַראַן שלמה מולכו, דער פון מלכותדיקע פּאַלאַצן אָנגעקומענער, און וואָס האָט דאָ געגרייט זיין גייסט צו קענען איינעמען די לייצעס אין האַנט, און זיין דער פירער פון פאָלק ישראל. און דאָ האָט ער אויך זיין לייב אויסגעפּייניקט, אַז ווינציק זאָל בלייבן פאַרן פייער, ווען מען האָט אים שפּעטער פאַרברענט אויפן שייטער־הויפן.

* *

איצטער איז צפת דער וויכטיקסטער אַרויסבליק צום עבר־הירדן. אַזאַ לויטערקייט שפּרייט זיך פון די הויכקייטן אַרום צפת, וואָהין מען זאָל נישט ווענדן די אויגן. אין מזרח־זייט, שפּעטער אין

דער נידער, שפּרייט זיך דער ים-כּנרת. אַ גענגנדיקע ווײַטקייט פון צפת און מיט אַ פיר טויזנט פוס אין דער טיף ליגט דער כּנרת, נאָר ער רופט אַרויס אַזאַ צאַרטע בענקשאַפט, ווען מען קוקט צום כּנרת פון צפת אין פרימאָרגן, אָדער פאַרנאַכט. פון צפת האָט געצויגן אַן אײַנגעטראָטענער שטעג באַרג-אַראָפּ צום ירדן-טאָל, ביז צו טבריה. געווים האָבן פון צייט צו צייט זיך אַוועקגעלאָזן יענע בעלי-מקובלים צו שפּיגלען זייערע אײַנגעצערטע געשטאַלטן אין ים-כּנרת. איצטער איז דאָס נישט ווייט. דויערט בלויז איבער אַ שעה פון צפת ביז טבריה. נאָך פון אַ טיף פון עטלעכע הונדערט פוס אונטערן ים-פלאַך צו דער הייך פון צפת. בייט זיך די אַטמאָספערע און עס בייטן זיך די שטימונגען. ווייטער צו דרום-מזרח, איבער דעם כּנרת ציען זיך אין געקאַרבטע שורות די גולן-בערג; ווייטע וועלטן, אומבאַקאַנטע ווייטקייטן. אין דרום-זייט דערהייבט זיך דער באַרג תבור און צעשניידט פאַר דעם בליק דאָס לאַנד, כאָטש עס באַווייזט זיך אין דער נידער אַ טייל פון עמק-יזרעאל און העט, ווייטער, די שומרון-בערג.

איצטער ליגט שלווה אַרום צפת. בלויז דער וואָכעדיקער באַזוכער, וואָס טראָגט זיך אַהער מיטן אויטאָמאָביל, ער ברענגט דעם הו-האַ אין דער דורכגעזיפּטער אַטמאָספערע אַרײַן. קיין צו גרויסע מאָמענטן פון דעם עבר אינזערן פאַרמאָגט נישט צפת גופא. די שול פון דעם אר"י, וואוהין דער שמש פירט באַווײַזן, וועקט נישט דעם געמיט. און די סימנים פון קרייצציגלער זיינען דאָ נישט אַזוי באַדייטנד.

אין דער נידער, אין די ענגע געסלעך צונויפגעדריקט, ליגט דאָס יידישע לעבן. די לעצטע וועלט-מלחמה האָט שטאַרק צעטרייסלט דעם ישוב. אַ דריטל איז געבליבן פון דער יידישער באַפעלקערונג. פונדעסטוועגן זעען זיך אָן די בערך דרײַ טויזנט יידישע נפשות זייער שטאַרק. די גאַנצע באַפעלקערונג פאַרמאָגט קרוב פון צען טויזנט נפשות. דאָ, ווי אין ירושלים, איז דער רוב מנין פון חלוקה-יידן, וואָס האַלטן אונטער דעם אַלטן גייסט פון ארץ-ישראל. זיי שפּרייטן דאָ מיט זייערע פאַזאָלעדיקע טריט דורך צפתער שמאָלע געסלעך און פלאַנצן דאָ אײַן זאָרגלאָזיקייט. די לומדי-

תורה, אין די געקאָלירטע ושופּעצעס רייסן די גרויקייט אין די גאַסן, וואו בייטאָג שווינדלט עס מיט מאַרק און וואָכעדיקייט. נאָר די צייט טוט זיך אורס. דער נייער ישוב האָט קיין צפת פאַרטראָגן דעם גייסט פון אימרו צו דער יוגנט. און אויך קיין צפת, די שטאָט פון גערינכטן מיסטיציזם, האָט זיך פאַרטראָגן די ניכטערקייט.

אין גאַס האָט מיך אָפּגעשטעלט אַ בחור, האַלב פרום און האַלב היינטוועלטיק. אַ ביסל פאַרשעמט פאַר זיינע אייגענע רייד, האָט ער מיך געפרעגט:

— פאַרוואָס קוקן נישט אַריין אין אונזערע הערצער אַלע אַיערע שרייבער, וואָס קומען אַהער? איך זיינען נעענטער די אַלטע קברים, איר קומט אַהער זוכן די שפּורן פון די אַמאָליקע בעלי־קבלה — איר באַמערקט גאָרנישט די טראַגעדיע פון היינטיקן בחור, אָדער מיידל, דאָ אין צפת.

איך מוז מיר מודה זיין, אַז דאָס איז מיר געקומען אַהיים אומגעריכט, אַז איך האָב נישט געוואוסט, וואָס אים צו ענטפערן. זיין באַוואוסטזיניקייט צו דעם, וואָס קומט איצטער פאָר אין לעבן פון ארץ־ישראל, איז געווען אַ גאַנץ פאַרנעפּלטע. גיכער פון אַליין האָט ער פון צפתער הויכקייטן אַריבערגעקוקט הייט, אַריבער די גרענעצן פון ארץ־ישראל אַפילו. שווער געווען צו פאַרשטיין, וואוהין עס טראָגט זיך דער מהות פון אַזאַ יונגנמאַן. און געווים איז ער נישט איינער אין ארץ־ישראל, וואָס גיט אַוועק זיינע טעג אין יאָרן דעם אַלטן בית־מדרש און שרעקט זיך פאַרן רוף פון לעבן. וואָס רייסט זיך אַריין אין קול־התורה. איך האָב אים געפרעגט:

— ויצט איר נאָך איבער דער גמרא?

ער האָט זיך אַ ביסל פאַרשעמט פאַר מיין שאלה און באַלד צוגעגעבן:

— איצטער בלאָזט שוין אַ גאָר אַנדערער ווינט אין צפת, כאָטש אַזוינע ווי איך ווערן דאָ איצט נערודפט.

עס האָט זיך געטראַכט נישט ווילנדיק פון די אַלע מינים ווינטן, וואָס בלאָזן איצט אין ארץ־ישראל. פאַרדאַגען ווינטן, האָט בלאָזן

נאָך. גאָר לינד אין זיי זיי קומען, אַזוי גייען זיי אַוועק. ארץ־ישראל האָט דעם כּוח צו קאָנסערווירן אַפילו גייסט איך. עס ווערט שוין אַליין פון זיך איפּגעשטעלט איין גדר נאָכן אַנדערן, אַז חלילה זאָל נישט געמינערט ווערן דאָ אונז דאָרטן פון דעם, וואָס די חכמים האָבן אַמאָל, גאָר אַמאָל געזאָגט.

דאָ, אין צפת, איז דער פאַרבאָרגענער ווינקל אין ארץ־ישראל, וואו אַלטע קברים ריידן נאָך צו אַ סך אַפילו פון דער ארץ־ישראלדיקער יוגנט. טראַכטנדיק שפּעטער פון יונגמאַן, וואָס האָט מיר דערציילט פון די נייע ווינטן, וואָס בלאָזן אין צפת, האָב איך מיר דערמאָנט, אַז דאָ האָט מען זיך יאָ אַמאָל געשטעלט אויף דער זייט פון די נייע ווינטן. און דאָס איז געווען אין סוף פון דרייצנטן יאָרהונדערט, בשעת אַ גרופּע מקובלים, וואָס האָט זיך באַפעסטיקט אין עכּו, בראש מיט דעם פראַנצויזישן רב ר' שלמה פּעטיט, זיי האָבן אין חרם אַריינגעוואָרפן דעם רמב"מס פילאָסאָפישע ווערק. זיי האָבן פאַרמישפּט זיינע ספרים צום פאַרברענען. יעמאָלט דווקא האָבן די רבנים פון צפת זיך געשטעלט אויף דער זייט פון רמב"ם. זיי האָבן פון זייער זייט געוואָרפן אין חרם יעדן איינעם, וואָס האָט געשענדט דעם רמב"מס נאָמען.

* * *

פונדעסטוועגן, אַז מען גייט אום דורך די שמאָלע געסלעך אין דער נידער, וואו דאָס ביסל יידישע אָרעמקייט וויקלט זיך אין אַלטע טראַדיציעס, יעמאָלט, ווען עס קומען דיר אָן אַ שורה קעמל־טרייבער פון ערגעץ, די קעמלען געלאָדן מיט אַלערליי סחורות, און ווען די קעמלען הויערן דאָ און דאָרטן משא פון זיך אַראָפּ־צולאָדן — פאַרגעסט מען, אַז צפת האָט אַריינגעלעבט אין היינטיקן יאָרהונדערט; פאַרגעסט מען, אַז דאָ אונטן, אין טאָל, רייסן שטיקער פון מאַמע ערד די, וואָס האָבן יאָ געבראַכט אַנדערע ווינטן, שאַרפע ווינטן אין זייערע פאָלעס.

די מיסטישע כּוחות, וואָס האָבן זיך דאָ איינס פון אַנדערן אַרויסגעוויקלט אין די פאַרגאַנגענע דורות — זייער צייט איז איצטער אַ פאַרגאַנגענע. ווינציקער פון אַלץ נייטיקט זיך איצטער דאָס יידי־

שע לעבן אין איבערגעטריבענע חלומות. און נאָך ווינציקער איז דאָס איצטער יידיש נויטווענדיק. איצטער איז אַ דור פון וואַך זיין, כאָטש פעסימיסטן וועלן אויפווייזן, אַז די דורות פון איסטעטלישע חלומות זיינען געווען וויכטיקער פאַר יידישן קיום, ווי די איצטיקע דערהאַבונג. און דערנאָך, דווקא אין ארץ־ישראל, אין ירושלים, צי אין צפת לעבט די גרויסע געגנערשאַפט צום ראַדיקאַלן איבערבוי פון ארץ־ישראל. דער פרומער קלאַס, וואָס וויל נישט איבעררייסן דעם צוויי־טויזנט־יאָריקן חלום פון דער אמתער גאולה, וואָס וועט ברענגען דעם מלך־המשיח, אָט דער, וואָס וועט קומען ווי אַן אָרעמאַן צו רייטן אויף אַ ווייסן אייזל — די פרומע לייט פון ירושלים און פון צפת פאַרנעמען די דאָזיקע טריט נאָך איצטער אין חלום. זיי, די בעלי־חלומות, גרילצט אין די אויערן די העברעישע שפּראַך און רעכענען עס פאַר אַ גרויסע פאַרשוועכונג אַרומצושלעפּן די „הייליקע שפּראַך" איבער די גאַסן מיט דער יידישער וואָכעדיקייט. דווקא זיי עקשנען זיך און ריידן יידיש, די וואָכעדיקע שפּראַך, די אַזוי נישט־באַליבטע אין ארץ־ישראלס אויפגעוואַכטן לעבן.

צפת איז אַ סימבאָל פאַר יידישער עקשנות און יידישן גייסט, וואָס האָט זיך כסדר געקליידט אין פאַרבן פון בין־השמשות. דאָ, אין ארץ־ישראל, האָט עס מיר באַנג געטאָן, פאַרוואָס דער בין־השמשות איז אַ קורצער. דער טאָג אַוועק — די נאַכט קומט אָן. און ווען די נאַכט לאָזט זיך אַראָפּ איבער צפת און דער שווער אויסגעשטערנטער הימל שפּרייט זיך אויס איבער דער גאַנצער געגנט, יעמאָלט וויקלט זיך אַרויס אַ בין־השמשות פון דער נאַכט אַרויס. דאַכט זיך, די בערג אַרום הייבן זיך אָן צו באַוועגן און זיי וואַנדערן איבער פון איין אָרט צום אַנדערן. דער כנרת בייט אויך זיין אָרט. און די אונטערערדישע כוחות, וואָס האָבן זיך אַזויפיל מאָל פאַרמאָסטן אַראָפּצוטרייסלען צפת פון איר פונדאַמענט אַראָפּ, זיי האַלטן איין דעם אָטעם, זיי פאַרשווערן זיך, נישט צו ברענגען מער קיין צעשטערונג.

ביינאַכט האָט עס געצויגן פון דער טיף צו מיין אָפענעם פענסטער אויפן דריטן שטאָק אַ מעלאַנכאָליש געזאַנג. אַ מתמיד האָט זיך פאַרגאַנגען אויף זיין קול און אַזוי דורכדרינגענדיק דורך דער

נאַכט האָט זיך אַרויסגעקייקלט זיין געזאַנג. איך האָב נישט געוואוסט, וואָס פאַר אַ שעה אין דער נאַכט דאָס איז געווען. איך האָב נישט געקענט אויסגעפינען די גרענעצן צווישן צייט און צייט, צווישן דור און דור. אַז איך האָב אַרויסגעקוקט דורכן פענסטער אין דער נאַכט אַריין, האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז לאַנג, לאַנג דויערט די דאָזיקע אויסגעשטערנטע נאַכט. וואָרעם ווען טאָג זאָל באמת קומען, ווי מען מיינט, וואָלט די וועלט און דער מענטש אויף דער וועלט אויסגעלייזט געוואָרן פון דעם פאַרפלאָנטערטן גורל. עס האָט זיך געטראַכט, אַז נישט אומזיסט רעכענען די אינגזסן די לעצטע פינף טויזנט יאָר פאַר איין לאַנגן פינסטערן דור...

דער גמרא־ניגון איז געקומען פון דער נידער, פון דער טיף, וואו די יידישע הייזער טוליען זיך צום שפיץ פון באַרג. די שטימע איז געווען אַ יונגע, אַזאַ, וואָס האָט נאָך גאָרנישט לאַנג אָנגעהויבן צו זינגען אין דער נאַכט אַריין.- דאָס איז אויך ארץ־ישראלס ווירקלעכקייט. ווייל נאָך געגנט ווינען פאַרהאַן פאַרבענקטע אין ארץ־ישראל, וואָס ווילן נישט גלויבן אין יידישער ווירקלעכקייט אין ארץ־ישראל...

דאָ פרעגט נישט נאָר איינער: „שומר, מה מלילה?...“ — וואָס זאָגט עפּעס דער שומר פון דער נאַכט אַרויס?

פונדעסטוועגן איז די נאַכט אַריבער און אינאיינעם מיטן זונאויפגאַנג האָט זיך אָפּגעדעקט דער מזרח־דרום, וואו דער ים־כנרת האָט געלויכטן הי זיין שטייגער אויף זיין באַשטימטן אָרט. געלויכטן אין זיין בלויער פאַרחלומקייט. ווייל מיט ארץ־ישראלס אַ לויטערן טאָג פירט אויך אָן דער האַר פון די חלומות.

יאָ, אַרום צפת קען מען נאָך איצט היינט חלומען איבער דער וואָר.

פאָלק ישראל טאַנצט.

טאַנץ איז געקומען צום מענטשן אינאיינעם מיט געזאַנג. און ביידע — פריער פון וואָרט. ווי די פרייד, דער לעבנסקוואַל, איז געקומען פריער פאַר טרויער.

טאַנץ איז דער אויסדרוק פון פרייד ביים פרימיטיוון מענטשן און ווען טרויער איז געקומען און געפונען זיין אָרט און לעבן, האָט ער אַ פאַרגליווערטן שטילשווייגן געבראַכט צום לעבן. טרויער־געזאַנגען זיינען אויפגעקומען אויפן קבר פון פרייד. די אמתע פרייד האָט זיך כמעט אויסגעלעבט ביים מאָדערנעם מענטשן און איר אָרט האָט פאַרנומען טרויער. טרויער־טענץ און טרויער־געזאַנגען זיינען אַ שפּעטערדיקע דערגרייכונג. חשק צו פאַרטאַנצן אַ צער, אַ טיפן יאוש, איז שוין באַלד געוואָרן אַ קולט ביים מאָדערנעם מענטשן.

דעם ייִדנס טענץ זיינען אויך געווען אַמאָל קינדער פון דער פרייד. זיי ווערן דערמאָנט אין צוזאַמענהאַנג מיט פרייהייט און נצחון. מיר האָבן אויך רעליגיעזע טענץ געהאַט. און בשעת מען האָט געטריבן ייִדן פון שפּאַניע, ווען דער ווי איז געווען נישט איבערצוטראָגן און געוויין האָט זיך געריסן פון האַלז און אויגן, יעמאָלט, שוין ביים טויער פון לאַנד, האָבן אַנדערע גובר געווען דעם טרויער און אַרויס אין אַ טאַנץ מיט די פעקלעך אויפן פּלייצע, מיט מצבות אָנגעלאָדענע אויפן אַקסל און מיט קראַנקע קינדערלעך אויף די הענט.

נישט פרייליכע זיינען געווען אונזערע טענץ. און אַז מיר האָבן זיך אַריינגעלעבט אין אונזער צייט אַריין, און אַז מיר האָבן זיך אויסגעמענטשלט מיט מענטשן צוגלייך, האָבן מיר אויך אָנגעהייבן צו טאַנצן מיט דער וועלט אינאיינעם. איז עס אַוועק, אַ־יש פון פאָקס־טראָט ביז טשאַרלסטאָן. נאָר עס טאַנצן נאָך

אַ ביסל ייִדן דעם ייִדישן טאַנץ אין שמחת־תורה און אויך חסידים אַרום רבינס טיש טאַנצן. און מען טאַנצט ביי ייִדן אויף אַ חתונה, פאַר דער חופּה מיטן טייערדיקן, ווײנענדיקן ניגון; נאָך דער חופּה, ווען שוין מיט אַ ביסעלע משקה אין קאָפּ — קומט אַ פריילעכס... נאָר עס קאַפּען זיך, טרערן ביי עמעצן. אַי, ווי עמעצן ווילט זיך עס ווײנען אינמיטן טאַנץ... אַי, ווי עמעצן ווילט זיך עס אַרויסנעמען אַ טיכל און פאַרדעקן דאָס פּנים! מיר ווייסן עס. מיר קענען עס. דאָס איז אונזערס. און טאַקע נאָך די טענץ איז געקומען באַזעצנס, מיט דעם באַרימטן: „ווײן, כלהלע, ווײן...“

זײַנען מיר דאָך אַ פאָלק, וואָס איז געקומען צום וואָרט אַזוי פרי. מיט אַזאַ ערנסט האָט דורך אונזערע גאָטס שטימע אַליין גערעדט: געהייסן אַוועקוואַרפן קינדערשטיק. צו קיין אָפּגעטער נישט דינען. צו די צייכנס פון דער נאַטור זיך נישט צוהערן. צו דער אמתער פרייד פון לעבן זיך נישט טיגן. נישט פאַרהאַנען ביי ייִדן דער „אָדלער־טאַנץ“, דער „זונען־טאַנץ“, ווי ביי די ווילדע אינדיאַנער אין אַמעריקע. נישט פאַרהאַנען ביי אונז און אויך נישט ביי די קריסטן דער „וואַנגען־טאַנץ“, דער טאַנץ פון די כוואַליעס, אָדער דער „שטורעם־טאַנץ“, ווי ביי די פּאָלינעזער שבטים אויף די דרום־אינזלען. דביקות אַ ביסל האָבן מיר אייגענע. השתּפכות־הנפש בשעתן טאַנץ האָבן מיר אייגנס אַ ביסל. אַ זוך מיטן האַנט אין לערן חלל, אַ פּחד מיט דעם טראָט די ערד — צי די ערד איז זיכער אונטער די פיס — דאָס אַלץ.

יאָ, ביי אונז אין שטעטל איז געווען אַ בעל־שמחה, וואָס שמחת־תורה איז גאָר קיין סוף נישט געווען צו זײַנע פריידיקע אויסברוכן. אַ גאַנצן טאָג אַזוי. קינדער האָבן אים אַרומגערינגלט און מיט אים מיטגעטאַנצט. נאָר שטענדיק האָט זיך עס געענדיקט פאַרנאַכט־צו, ווען ער איז געלעגן אַ מידער אינמיטן מאַרק און געקלאָגט אויפן הויכן קול... קינדער האָבן נישט פאַרשטאַנען דעם באַשייד פון זײַן געוויין און האָבן אויך געווישט די טרערן פון די אויגן...

* * *

אינאיינעם מיט דער בוי=אַרבעט אין ארץ=ישראל האָט זיך ביי די חלוצים דערוועקט אין די ביינער דער חשק צו טאַנצן. און נישט קיין יחידות=טאַנץ! אין ארץ=ישראל האָט זיך אַרויסגעוויזן דער קשר צווישן שטרעבן און דערגרייכונג. ביי די חלוצים איז אויפגעקומען דער צייכן פון דער נייער צייט, דער צייכן פון אַ קאָלעקטיוון ווילן. און אַזוי איז אויך אויפגעקומען דער טאַנץ, אַ געבונדענער, אַ קאָלעקטיווער. נישט קיין ברוגז=טאַנץ פון יחיד איז זיין קרייז, נאָר דער „אורה=טאַנץ“ פון דער מאַסע. אַז איך האָב צום ערשטן מאָל געזען אין די ירושלימער צריפים פון די חלוצים די פּאָר הונדערט הענט איינע אויף אַקסל שווער אין זיבער פאַרלייגטע, בחור און מיידל אין טאַנץ, וואָס האָט די ערד געמאַכט זיך וויגן אונטער די פיס און אַז דאָס האָט געדויערט אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג — אַזש דאָס גאַנצע לעבן האָט זיך פאַרגאַנגען מיט אַ פאַרטאָגענעם אָטעם אין טאַנץ — — — יעמאָלט האָב איך געפילט, אַז מען האָט פאַרטאַנצט קדחת. יעמאָלט האָט מען הונגער פאַרטאַנצט. יעמאָלט האָט מען יאוש פאַרטאַנצט; יעמאָלט האָט ביי מיר זיך עפּעס אָפּגעריסן אין מיין מהות און איך האָב זיך אַליין געפרעגט:

„טאַנצט טאַקע פאָלק=ישראל אַזוי? האָט די פרייד צו אונז זיך אומגעקערט? איז דאָס וואָרט אויף אַ חיילע שטים געוואָרן? איז געזאַנג איצט העכער איבערן לעבן? איז טאַנץ אויך ביי אונז פון איצטער אָן דער מושל איבער טרויער? און איז טאַקע ארץ=ישראל=אַטמאָספערע אַרום און אַרום מסוגל דערפאַר? עס קומט דאָך ווידערגעבורט, אַ מין תחיה ביי אונז, ווי ביי לייטן... און ווי גוט איז עס צו שטיין ביי אַזאַ מין תחיה, וואָס איר אָנזאָג איז געזאַנג און טאַנץ!“

טאַנצט אָבער פאָלק=ישראל זיין טרויער אויס אויך אין ארץ=ישראל. און אַלע אינאיינעם, אַלט און יונג שליסט זיך אין טאַנץ. אַלע, פרום און פריי=עשטימט, אַלע, אַלע אין דעם טאַנץ. דאָס געשעט ל״ג=בעומר, אַרום דעם קבר פון רבי שמעון בן יוחאי, דער תנא, וואָס האָט געזוכט יחודות, זיך אָפּגעשיידט פון דער וועלט. געזעסן אין אַ הייל און, ווען אַרויס אויף דער פרייהייט,

האָט זיין בליק פייערדיק געברענט. אויף וואָס זיין בליק איז געפאַלן — איז אַזעק מיט פלאַמען.

* *
*

איך האָב מיך אויף ערב־ל״ג־בעומר געלאָזן קיין מיראָן, וואָס ליגט נידעריקער אין טאָל ביי צפת. אַהין האָט געצויגן יונג און אַלט. די וועגן זיינען געווען פול מיט לעבן. בחורים און מיידלעך, באַזונדער און שורהתווייז, פוסגייער. דאָ און דאָרטן רוט מען ביים וועג אונטער אַ בוים און מען גייט ווייטער. פון עמק־יזרעאל איז נעענטער. פון עמק־הירדן — נאָך נעענטער. נאָר ווייט איז צפת און מיראָן פון יהודה און אומגעגנט. אויפן וועג באַגעגנט מען זיך. מען פרעגט זיך אויס פון וואַנען און וואָס? און מען טיילט זיך מיטן קריזיס. נישט צו דערקענען, אַז דאָס גייט דער עולם צום גרויסן טאַנץ, וואָס וועט אַוש ביז צום פאַרגעסן אַלע קריזיסן טרייבן די בלוטן און די אָדערן.

אין צפת האָט דער עולם זיך געקליבן אַ גאַנצן טאָג. די שטאָט צפת האָט געאָטעמט מיט אַ טיפן באַגערן זיך אָפּצורייסן פון איר בעטיקן פונדאַמענט און אַוועקלאָזן זיך קיין מיראָן, וואָס אין טאָל. צפת אַליין איז איצטער געבונדן. אַ ריינעם צפתער טאַנץ קען מען איצטער מער נישט זען, ווען די יונגט, ווען הענט, וואָס האָבן זיך אַליין מפקיר געווען פאַר שווערער אַרבעט, זיינען אַהער אַרויס צו דערלייזן זיך אין טאַנץ.

— און פאַרוואָס איז געקומען דאָס חלוצים־פאָלק אַהער, קיין מיראָן, זוכן אַ וועג פאַר דער פרייד, וואָס האָט זיך געוואָלט צעוויינען אויפן הויכן קול? און פאַרוואָס דווקא ביים קבר פון רבי שמעון בן יוחאי?

דאָס געזאַנג, וואָס האָט זיך געריסן פון האַלז ביים יונגן עולם, האָט נישט איבערציינגט אין קיין שום תחיה. ווייל שווער איז געפאַלן אויפן געמיט דער טרויער, וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער געגנט אינאיינעם מיט דער אויסגעשטערנטער נאַכט דאָ, צופוסנס פון די בעת. —! — — דאָ האָב איך געטרונקען די אמתע מאָס פריידיקן טרויער, אָדער טרויערדיקע פרייד. איך האָב זיך

געטוליעט צו דער יוגנט, כדי זיך אָפּצופּרײַען, און וואָס מע׳ האָט זיך געכוואַליעט דאָס געזאַנג מיט דעם: „רבי שמעון בר יוחאי חי״... — אַלץ ווייטער און ווייטער האָט עס מיך אַוועקגעטראָגן פון די פריידיקע גרענעצן.

אַהער, קיין מיראָן, וואָס בײַ צפת, זײַנען איצט אָנגעקומען ייִדן פון סיריע און מצרים; בוכאַרער ייִדן און קאַווקאַזער, תימנער און ספרדים. פון ווײַט געקומען מיט האַק־און־פּאַק. מיט קינדער און קינדס־קינדער, ווידעס, באָבעס און אייניקלעך און אַ סך שמאַטעס און פּעקלעך. מידע גופים אײַנגעוויקלט אין פּאַרביקע קליידער. אַזוי זײַנען זיי געקומען פון ווײַטן וועג און אַזוי זײַנען זיי מידע אַוועקגעפאַלן אַרום קבר, שווייגנדיקע מיט שוואַרצע גליענדיקע אויגן — נאָך מער ווי ייִדישע אויגן. אַנטקעגן זיי איז אָנגעקומען דער שטראָם פון חלוצים און חלוצות, אין גרינגע קליידער, מיט נאַקעטע פיס און פאַרשאַרצטע אָרעמס, מיט אַנטבלויזטע קעפּ און דורכגעזוניקטער הויט אויף דאַנט און פּנים. דאָ האָבן זיך בליקן באַגעגנט, זיך אָנגעקוקט און געשוויגן. נישט פאַרשטאַנען זיך.

די, פון ווײַט געקומענע, האָבן געבראַכט סודות מיט זיך, עפּעס פון משיח־צײַטן און בענקעניש צו דערלייזונג. און די נאָענטע, הײַנטיקע, מיט אָנגעגריפענער דערלייזונג, מיט אַ דאַלבן חלום אַ פאַרווירקלעכטן, מיט אַ האַלבער האָפענונג אַ צעשטערטע. דאָ איז אַ שטומער צוזאַמענטרעף. אַ ווײַט־נאָענטע באַגעגעניש. אַהער איז געקומען דער פאַרסלאַווישטער ייִד און זיך אָנגעשלאָגן אָן דעם אמתן מזרח־ייִדן, וועמעס פּסיכאָלאָגיע עס איז אונז כמעט אינגאַנצן אַ פרעמדע. און דאָ גאָר, בײַ די קברים, איז די באַגעגעניש.

די קברים זײַנען אַלטע. אַ גרויסער אהל, אַ שול אַ גאַנצע, איבער די קברים. אויבן — דער געוועלבטער דאַך, וואָס נעמט אויף זיך אַרויף גאַנצע מחנות מענטשן. אויבן, אויפן דאַך — צוויי מזבחות, זיילנמעסיקע, אויסגעהוילטע. אַהער ברענגט מען ייִדענע קליידער און שטיקער שטאָף פון לײַב אַראָפּגעריסענע. אַהער ברענגט מען בוימל פלאַש נאָך פלאַש. די קליידער שטאָפּט מען אין מזבח אַרײַן. דעם בוימל גיסט מען פון אויבן. מיט תפילות אויף די ליפּן שטופּט מען דאָס אָפּגעניצטע ווידנס אין מזבח אַרײַן און מיט געצאַמטן עקס־

טאַנץ גיסט מען דעם אייל. טוען עס מענער, פֿרויען. טוען עס אַלטע און יונג.

אונטן, אין אוהל, די קבֿרים פֿון רבי שמעון בר יוחאי און זיינע זין; די קבֿרים פֿון נאָך תּנאים. מײַערלעך אַרום די קבֿרים און צו די מײַערלעך קלעפּט מען ליכט און זיי ברענען און שמעלצן זיך. צום מויער קלעפּן זיך באַטריבטע מאַמעס, האַלב־פֿאַרווירטע אין זייער השתּפּכות־הנפֿש. טריפֿט דער חלב פֿון די ליכט אויף זייערע בגדים — זיי זעען נישט. טריפֿט דער חלב און פֿאַרטריפֿט דעם קאָפּ, די האָר — מען שפּירט עס נישט. דאָ איז אַ פֿאַרלאָרנקייט. דאָ איז אַ מינוט פֿאַרן אומקום. דאָ איז אַ טריט פֿאַרן תּהום.

אָ, וואָס זיינען עס פֿאַר אַ טרערן! אַזוי רייסן זיך נאָך אַריין מוטערס צום אָרון־קודש, ווען דער ציטעריקסטער פֿון שטוב האַלט ביים אויסגיין. — ווער גייט דאָ אויס? ווער איז דאָ דער ציטעריקער? ווער טרינקט זיך דאָ? גייט עס אונטער ערגעץ דאָס גאַנצע פֿאָלק ישׂראל? נאָר אַהער האָבן זיך אַרויסגעריסן פֿון אונטערטאַנג אָט־אָ דער געמיט פֿון מענטשן, אַהער דערלאָפֿן אַריינרייסן קבֿרים און צעריסן דערמיט דעם גזר־דין? איך האָב נאָך קיינמאָל אַזעלכע צוקנדיקע ליפּן נישט געזען און אַזעלכע פֿאַרצאָקטע געמיטער נישט געשפּירט אַרום זיך. איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געשפּירט אַזאַ יאוש איבער מיין קאָפּ און אַזעלכע ביטערע טרערן ביים זייט פֿון אַ קבֿר.

ליכטלעך שמעלצט מען צו צו די ווענט פֿון די קבֿרים און די ליכטלעך שמעלצן זיך. הונדערטער ליכטלעך. טויזנטער ליכטלעך. קליינינקע, דינינקע אַזוינע — מען זאָל קענען זען דעם אויסגאַנג זייערן. אויף וואָס איז דאָס אַ סימבאָל? אויף וואָס איז דאָס אַן אָנדייט? און אויך מענער שווער באַלאָדענע מיט טרויער און זאָרגן, אַזעלכע ערנסטע, שפּאַרן זיך אָן אין די קבֿרים, אויך זייערע זיפֿצן פֿאַלן שווער איבער די קעפּ פֿון די, וואָס ליגן אויף דער ערד אַרום די קבֿרים. און נישט די שווערע זיפֿצן פֿון מענער און געוויינען פֿון פֿרויען, זיי רירן נישט דעם געוועלבטן, שווערן סופּיט, אויף וועלכן דאַרט איבן, הויכן, האָט זיך צונויפֿגענומען אַ גאַנצער מענטשן־קגויל.

און פאַרן קבר, אין פאָדערשטן אוהל, טאַנצט דאָס פאָלק. צוויי קלעזמער. אַ קלאַרנעט און אַ פּויק. דער קלאַרנעט רייסט קברים און דער פּויק לייגט איין די וועלט. פאָלק ישראל טאַנצט. אַלט און יונג טאַנצט. פאָלק ישראל וויל זיך אָפּרייסן פון דער ערד אינגאַנצן און פאַלט צוריק צו דער ערד. פון ווייט געקומענע, נישט פון ארץ־ישראל־ערד, צוויי יונגעלייט האָבן זיך אַוועקלאָזן אין טאַנץ און ווילן פון דער אייגענער הויט אַרויסשפּרינגען. איין טענצער מיט פאַרגלייזטע אויגן און מיט אַ שטעקעלע אין האַנט. ער און דאָס שטעקעלע אַ פּאָר. שיידן זיך נישט. אַמאָל פּילט דאָס שטעקעלע אין לופטן און אַמאָל ער. דער טענצער וואַרפט זיך מיט די הענט צו דער סטעליע. פאַלט דאָס שטעקעלע צו דער ערד — פאַלט ער צו צו דער ערד. אָן אַ סוף העוויות; אָן אַ סוף תנועות. ער טאַנצט אַנטקעגן זיין חבר. טאַנצן אַריין איינער אין אַנדערן און טאַנצן ווידער אַרויס. דאָס איז אַ יחידות־טאַנץ, ווי צוויי ווילן אָן ווערטער, מיטן טאַנץ אַרויסשרייען פאַר דער וועלט זייער פאַרבענקטן ווי צו דערלייזונג און קענען זיך נישט דערלייזן.

קומט אַריין דער חלוצים־קאָלעקטיוו און פאַלט אַריין אין אַ אומבאַגרייפלעכער שׂימחה. האַנט אויף אַקסל — און האָפּ, און האָפּ... עס בייגט זיך דער רינג אין אַ דייט און גלייכט זיך אויס... „רבי שמעון בר יוחאי חי!" אוי, ווי געשריגן... מען וויל אויפוועקן די, וואָס רוען דאָ זייער אייביקע רו. און פאַרוואָס האָט מען דווקא אויסגעקליבן צו שטערן די רו פון די דאָזיקע, וועמעס ביינער עס רוט דאָ אונטער דעם געוועלב? פאַרוואָס זייער רו צו שטערן האָט זיך די ארץ־ישראל־וועלט אָנגעלייגט? פאַרוואָס?

גיי ווייס דעם וועג פון מענטשנס געפילן. גיי מעסט זיינע טריט און וואוהין ער קען דערגיין!

חסידישע רביים זיינען געקומען פון ווייט אין זיי איז מען מכבד אָנצוצינדן די צוויי אָנגעלאָדענע מזבחות; אָנצינדן די אין אייל־אָנגעזאַפּטע זיידנס און אַטלעס און אַנדערע געוועבן. עס איז צום צום ערשטן מאָל זינט איך האָב באַזוכט אינדיע, וואָס איך זע אַ מין עבודת־אלילים צווישן אונזערע; אַ מין געצנדינסט. אַן עקסטאַז

אַזאַ, אַ פּאַרלאָרנקייט אַזאַ — אַלץ קען דאָ געשען אין אַזאַ נישט־ניכטערקייט.

פֿייער ברענט, ווער עס זאָל נישט צינדן. נישט נייטיק געווען קיין חסידישע רביים פֿאַר דער הדלקה. געווים האָט אַ קינד געקענט אָנצינדן די אָנגעזאַפּטע שמאַטעס מיט אייל. עס וואָלט פּונקט אַזוי געלויכטן; פּונקט אַזוי וואָלט עס געפֿלאַקערט.

ביידע מזבחות פֿלאַקערן. די נאַכט ווערט שווערער אַרום און אַרום און די שטערן אין הימל פֿאַרלירן זייער לויטערקייט צוליב די פֿלאַקערן. שאָטנס וויגן זיך אַרום און אַרום. דאָס בילד איז מיסטעריעז, נישט פֿון אונזער לעבן אַרויס האָט זיך עס אויסגעשטאַלטיקט. עס איז בשום אופֿן נישט קיין סימבאָל פֿאַר דער נייער צייט. נישט קיין סימבאָל פֿאַר מסירת־נפֿש. נישט קיין ביישפּיל פֿון טענץ, וואָס זיינען קינדער פֿון פֿרייד און אַרבעט.

איך האָב זיך אַליין געפֿרעגט: „ווי קומען אַהער די חלוצים פֿון אַלע עקן לאַנד? די שטיינהאַקער, די קאַנאַלגרעבער, די אַקערער, די זייער, די שניטערס און די קי־מעלקער? ווי קומען אַהער די צעמענטגיסער, די פֿעלזנרייסער, גערטנערער און בלומענפֿלאַנצער?“

חברים זיינען געקומען צו דער הדלקה. ביאַליק קאָרטשעט זיך — עס איז אים דערווידער. שלום אַש איז טרויעריק — עס גלוסט זיך אים וויינען. און איך בין געקומען פֿון אינדיע, וואו איך האָב געזען אַזאַ מין עקסטאַז אַרום טעמפּלען צו דער געטין קאַלי און אַנדערע געטער און איך בין נשתומם אַזעלכעס נאָך ביי אונז צו געפֿינען...

ווי איז מיר ליבער געווען דער טאַנץ אין די צריפֿים נאָך אַ טאָג שווערער אַרבעט. און ווי וואָלט מיר ליב געווען אַזאַ טאַנץ צו זען אין צענטער פֿון עמק־יזרעאל, צי אין יהודה — נאָך שניט, צי נאָך דרעשן! בעסער צו טאַנצן אַרום אַ קוואַל, וואו דאָס וואַסער איז געזונט געוואָרן צו טרינקען. בעסער צו טאַנצן מיטן פּנים צום זונאויפֿגאַנג, אויב טאַנצן איז שוין באַשערט...

פֿאָלק ישראל טאַנצט — איז זיין טאַנץ אויך אַרום קברים. איז עס ביטער, ווי פֿאָלין, איז עס טרויערדיק ביז צו דערוועקן אַלע טרערן־קוואַלן.

אינהאַלט:

זייט

מכבייער בלוט	5
ארץ־ישראל, דאָס געבענטשטע און פארשאָלטענע לאַנד	13
צום קלאַנג פון אַקער און גראָבאייזן	20
„ניט פאר קיין זילבערשטיקער וועט איר אויסגעלייזט ווערן"	27
די פרייד פון מדבר	34
אַכט טויזנט	41
דער ברודער־טיש	48
ביים קוואַל פון אויסגעווייטאָגטער פרייד	56
דער וועג צו יחידות	63
פון רייזל ביז שושנה	71
ירושלים	79
עטאַפּן פון יידישער בענקשאַפט	86
די בת יחידה	93
טוי און רעגן	101
עטאַפּן צו מאַמע ערד	108
אָדם ובהמה	116
די ליכטיקע אויג פון גליל	124
לעבן און היסטאָריע	130
אונזער צעשפּאָלטענע צונג	140
ערדציטערניש	149
אראַבער	157
גרים און אַלטגעזעסענע	166
אַרום טויטן ים	176
בית־לחם	168
שכם און די שומרונים	193

	זייט
נצרת	203
אין לאנד פון ריזן	211
צפת	220
פאלק ישראל טאנצט	228